

*Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Полтавська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання,
туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»*

Інститут педагогіки
НАПН України

КЗ "ПОЦНПВТУМПОР"

**V Всеукраїнська науково-практична конференція
«Освітні й наукові виміри географії та туризму»
(м. Полтава, 30 квітня 2026 р.)**

**5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference
«Educational and Scientific Dimensions of Geography and Tourism»
(Poltava, April 30, 2026)**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ / COLLECTION OF MATERIALS

*Poltava,
Ukraine*

*April 30,
2026.*

Освітні й наукові виміри географії та туризму

**Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної
конференції**

(м. Полтава, 30 квітня 2026 р.)

Полтава – 2026

УДК 910.1(062)+796.5(062) Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу
О-72 Полтавського національного педагогічного університету імені
 В. Г. Короленка заборонено

Редакційна колегія:

- ГРИНЬОВА М. В.** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- ТОПУЗОВ О. М.** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України;
- ФАЗАН В. В.** – доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- ВІШНІКІНА Л. П.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- НАЗАРЕНКО Т. Г.** – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України;
- ШУКАНОВ П. В.** – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- ШУКАНОВА А. А.** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- КОПИЛЕЦЬ Є. В.** – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- ЯРОШЕНКО Ю. О.** – методист Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради», спортивний суддя зі спортивного туризму Національної категорії

Друкується згідно з ухвалою Вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, протокол № 13 від 28.05.2026

Освітні й наукові виміри географії та туризму: матер. V Всеукраїнської науково-практ.
О-72 конф. (м. Полтава, 30 квітня 2026 р.) / відп. ред. Є. В. Копилець. Полтава : ПНПУ імені
 В. Г. Короленка, 2026. 208 с.

Збірник містить матеріали, надіслані до участі у V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освітні й наукові виміри географії та туризму». Матеріали збірника висвітлюють актуальні питання модернізації змісту і організації освітнього процесу, що спрямовані на формування професійної компетентності фахівців із географії та туризму на засадах сталого розвитку, і скомпоновані за тематичними напрямками: модернізація структури, змісту і методики географічної освіти на засадах упровадження компетентнісного, діяльнісного та індивідуального підходів до навчання, принципів сталого розвитку; теоретичні та прикладні аспекти природничої та суспільної географії; географія рекреації та туризму, формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців із туризму; краєзнавчий підхід до навчання у вищій, загальній середній та позашкільній освіті. Конференцію проведено у рамках виконання науково-дослідної теми «Географічна освіта для сталого розвитку: теорія і методика впровадження» за номером державної реєстрації 0124U004182 (науковий керівник проф. Л. П. Вішнікіна).

УДК 910.1(062)+796.5(062)

Матеріали друкуються в авторській редакції.
 За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідальні автори.

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО, ДІЯЛЬНІСНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ, ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Aslanova A. A. REIMAGINING GEOGRAPHY EDUCATION: STRUCTURAL TRANSFORMATION, CONTENT INNOVATION, AND PEDAGOGICAL RENEWAL IN THE 21st CENTURY.....	8
Nepsha O. V., Hryshko S. V., Levada O. M. HIGHER EDUCATION IN GEOGRAPHY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	11
Yatsenko V. S. FORMATION OF STUDENTS' RESEARCH COMPETENCIES THROUGH THE DISCLOSURE OF CAUSE-AND-EFFECT RELATIONSHIPS AND GEOGRAPHICAL REGULARITIES IN NATURE.....	14
Алхасов О. К. ПРИНЦИПИ ТА СПОСОБИ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ В АЗЕРБАЙДЖАНІ.....	18
Байтеряков О. З., Байтерякова Н. Ю. ГЕОГРАФІЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО».....	21
Браславська О. В., Гарбарєць Е. В. ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	23
Браславська О. В., Мандебура С. РОЛЬ КАРТОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	26
Вішнікіна Л. П., Давиденко О. О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	29
Галушка Л. С. СТВОРЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	31
Дубик Ю. П. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НУШ: ВІД ПРЕДМЕТНИХ ЗНАНЬ ДО ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.....	34
Єрмаков В. В., Івашенько Ю. Ю. ВПРОВАДЖЕННЯ ГІС ТА ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ У СУЧАСНУ ГЕОГРАФІЧНУ ОСВІТУ.....	36
Копилець Є. В., Булгакова О. С. ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ: PRO ET CONTRA.....	39
Копилець Є. В., Гашевська М. В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРАСЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	42
Назаренко Т. Г. ПРОЄКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ.....	44

Наровлянська М. Д. ПОТЕНЦІАЛ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ФОРМУВАННІ КАРТОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ	48
Романчук Р. С. ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСУ MARSHART ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ.....	51
Сірик Я. Ю. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТА МЕРЕЖНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ.....	53
Топузов О. М., Вішнікіна Л. П. ДИДАКТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ З ГЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ КОМПЕТЕНТІСНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ.....	59
Чуйко Я. О., Грушка В. В. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ.....	62
Шуканова А. А., Самофалов Л. В. МЕТОДИКА РОЗРОБКИ ГЕОГРАФІЧНИХ ОНЛАЙН-ІГОР ТА СИМУЛЯЦІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ GEMINI (НА ПРИКЛАДІ ТЕМИ «ТУРИЗМ»).....	66

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНИЧА ТА СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Zamanova N. I. PHYSICAL AND SOCIAL GEOGRAPHY: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS (THE CASE OF AZERBAIJAN).....	71
Браславська О. В., Яковенко О. С. ПРИЧИНИ ЗНИЖЕННЯ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ.....	73
Вовк О. П. ВПЛИВ КРИСТАЛІЧНОЇ СТРУКТУРИ ТА УМОВ УТВОРЕННЯ НА ЗОВНІШНЮ ФОРМУ КРИСТАЛІВ (НА ПРИКЛАДІ ТОПАЗУ, БЕРИЛУ, КВАРЦУ І КАЛЬЦИТУ).....	75
Войтків П. С., Іванов Є. А., Шкірка І. В. ГЕОПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, ГЕОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДОБРОСИНСЬКО-МАГЕРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	78
Глухота В. О., Марченко І. О. МОДЕЛЮВАННЯ ТА ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ АКВАТОРІЙ ЧОРНОГО ТА АЗОВСЬКОГО МОРІВ МЕТОДАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ.....	84
Довгаль Л. Д. МЕДИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК МІСТОК МІЖ ПРИРОДНИЧИМИ НАУКАМИ ТА КЛІНІЧНОЮ ПРАКТИКОЮ.....	88

Закалюжний В. М. СУЧАСНИЙ СТАН ПИТНИХ ВОД ПОЛТАВЩИНИ.....	90
Курочка Н. В., Мовчан В. В. АНАЛІЗ СТАНУ ВОДОСХОВИЩА НА РІЧЦІ ОЗНИЦЯ.....	95
Кучер І. І. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІНИ ПЛОЩІ ВОДОЙМИ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ МАШИННОГО НАВЧАННЯ RANDOM FOREST.....	100
Малявін М. В., Мовчан В. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІЧНОГО РЕЖИМУ НІЧНИХ ТЕМПЕРАТУР ТА ДИНАМІКИ ТРОПІЧНИХ НОЧЕЙ НА МЕТЕОРОЛОГІЧНІЙ СТАНЦІЇ ГАДЯЧ ЗА ОСТАННІ 40 РОКІВ.....	102
Потапчук А. В., Вовк О. П., Павловська Т. С. БАГАТОРІЧНИЙ ТА РІЧНИЙ РЕЖИМИ СТОКУ ЗАВИСЛИХ І РУХОМИХ НАНОСІВ р. ВИЖІВКА (ГІДРОПОСТ РУДА).....	109
Шуканов П. В., Велічук А. О., Копилець А. В. ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ.....	112

РОЗДІЛ 3. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ. ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ТУРИЗМУ

Бабко Н. М. ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ.....	117
Бурсова І. В., Король О. М. ТУРИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	120
Гладкий О. В., Желіба В. Г. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА... ..	122
Жемела О. В., Галушка Л. С. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИЗМ».....	126
Звягольська І. М., Дерев'янка Т. В. ХАРЧОВІ ТОКСИКОІНФЕКЦІЇ ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ БІОРИЗИК ДЛЯ ПОДОРОЖУЮЧИХ У ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ....	128
Єрмаков В. В., Сарнавський С. П. СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТІВ ВОДНОГО ТУРИЗМУ У КОНТЕКСТІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	131
Колотуха О. В., Нестеренко С. ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗИМОВИХ ВИДІВ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ ТА АКТИВНОЇ РЕКРЕАЦІЇ.....	133
Копилець Є. В., Карпенко Н. М. БЕЗПЕКА ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ, ТУРИСТИЧНИХ СПОРУД ТА ОБЛАДНАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ.....	137

Радченко Л. В., Грушка В. В. КІБЕРСПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ У СИСТЕМІ ПОДІЄВОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДОМІНУЮЧА РОЛЬ СЕГМЕНТУ МОВА-ІГОР.....	139
Тараненко О. О. ФАХОВІ ВИМОГИ ДО КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ.....	143
Шуканов П. В., Єгоров О. О., Риндюк О. С. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО РИНКУ МІСЕ-ТУРИЗМУ	145
Шуканова А. А., Федотова К. Е. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ДИКАНСЬКИЙ» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ТУРИЗМІ.....	149
Щука Г. П., Сокол Т. Г. СИСТЕМНІ ПАРАДОКСИ СТАЛОГО ТУРИЗМУ: КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ТА ІЛЮЗІЇ СПОЖИВЧОГО МАРКЕТИНГУ.....	153

РОЗДІЛ 4. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ, ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Бабенко Л. Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО VS РЕГІОНАЛІСТИКА VS ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ.....	157
Гнатюк В. В., Гнатюк С. С. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ КРАЄЗНАВЧИХ ГУРТКІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ГРОМАД.....	161
Грицюта В. М., Редіна О. В. КРАЄЗНАВЧІ ГУРТКИ – ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	165
Дмитренко В. А., Дмитренко В. І. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПОТЕНЦІАЛ ЛОКАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ.....	168
Дяченко-Богун М. М., Гомля Л. М., Шкура Т. В., Рокотянська В. О. БІОРИЗНОМАНІТТЯ ПОЛТАВЩИНИ ЯК КОНТЕКСТ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ШКІЛЬНІЙ ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ.....	170
Єгорова О. В. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	174
Котлярова П., Степанець І. О. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА ГОРІШНІ ПЛАВНІ.....	176
Куліш С. М., Пересадько В. А., Прасул Ю. І. КРАЄЗНАВЧА ПІДГОТОВКА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ФРАГМЕНТАЦІЇ ГЕОГРАФІЇ.....	180
Наровлянський О. Д. ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНІХ ЕКСКУРСІЙ.....	184

Непша О. В., Цапенко М. О., Коваль Д. О. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ: ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»)	187
Панасенко Н. В. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО НАРОДНОГО ОДЯГУ ПОЛТАВЩИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГУРТКА «МУЗЕЄЗНАВЦІ» (НА ПРИКЛАДІ ЖІНОЧОЇ КЕРСЕТКИ)	191
Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Бєлов О. Р. РЕАЛІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	194
Федорчук К. М. ДОСЛІДЖЕННЯ КАВИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕЛЕМЕНТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СІМ'Ї МАЙРЕ ТРОЦИК, ЖИТЕЛЬКИ МІСТА НЕТИШИНА	197
Ярошенко Ю. О. ФОРУМ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ТА ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ, ЗАПОЧАТКОВАНИХ КРАЄЗНАВЧИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ ТА МУЗЕЯМИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, – ПЕРСПЕКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	200
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	202

РОЗДІЛ 1
МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО,
ДІЯЛЬНІСНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ,
ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**REIMAGINING GEOGRAPHY EDUCATION:
STRUCTURAL TRANSFORMATION, CONTENT INNOVATION,
AND PEDAGOGICAL RENEWAL IN THE 21st CENTURY**

A. A. Aslanova

aa.aslanova@adpu.edu.az

*Department Azerbaijan Geography and Geography Teaching Technology
Azerbaijan State Pedagogical University*

Abstract. In the context of accelerating global change, geography education must undergo a profound transformation to remain relevant and effective. This paper presents a comprehensive reimagining of geography education by examining three interconnected dimensions: structural transformation, content innovation, and methodological renewal. Unlike traditional approaches that emphasize descriptive knowledge and memorization, modern geography education prioritizes systems thinking, spatial reasoning, and problem-oriented learning.

The study proposes a transformation model that integrates digital technologies, interdisciplinary content, and learner-centered pedagogies. Special attention is given to the incorporation of geospatial tools, sustainability frameworks, and global citizenship education. The paper also explores how curriculum structures can evolve into flexible, competency-based systems that respond to the needs of diverse learners.

Furthermore, the article evaluates emerging teaching methodologies, including project-based learning, design thinking, and simulation-based instruction. It identifies critical barriers such as institutional inertia, unequal access to technology, and insufficient teacher training, while also highlighting opportunities presented by artificial intelligence and open educational resources.

The findings suggest that the future of geography education lies in its ability to connect knowledge with action. By fostering critical awareness, ethical responsibility, and spatial intelligence, modern geography education can empower students to navigate and shape an increasingly complex world.

Keywords: Geography education reform; spatial thinking; systems approach; geospatial technologies; transformative pedagogy.

Introduction. The discipline of Geography has always served as a bridge between natural and social sciences, offering insights into the spatial organization of the Earth and human activity. However, in the 21st century, the role of geography education is being redefined by rapid technological change, environmental crises, and shifting socio-economic landscapes.

Traditional geography education models, often centered on passive learning and factual recall, fail to equip learners with the competencies needed to address contemporary challenges. This paper argues for a fundamental transformation of geography education, moving beyond incremental reform toward a holistic rethinking of its structure, content, and methodology.

Conceptual Framework: A Systems Approach to Geography Education

Systems Thinking in Education. Modern geography education should adopt a systems perspective, recognizing the interconnectedness of environmental, economic, and social systems. This approach enables students to understand complex phenomena such as climate change, urban growth, and migration.

Competency-Based Education. The shift from knowledge accumulation to competency development is central to modernization. Key competencies include:

- Spatial reasoning
- Critical thinking
- Data interpretation
- Environmental literacy.

Transformative Learning Theory. Transformative learning emphasizes changes in perspective, encouraging students to question assumptions and develop new ways of thinking about the world.

Structural Transformation

From Rigid Systems to Adaptive Frameworks. Traditional education systems are often hierarchical and inflexible. Modern geography education requires:

- Flexible curricula
- Modular learning pathways
- Integration of formal and informal learning environments.

Lifelong Learning Perspective. Geography education should extend beyond formal schooling, supporting lifelong learning through:

- Online platforms
- Community engagement
- Professional development programs.

Institutional Collaboration. Collaboration between schools, universities, research institutions, and industry enhances the relevance and applicability of geography education.

Content Innovation

From Static Knowledge to Dynamic Inquiry. Content should be continuously updated to reflect current global issues:

- Climate resilience
- Urban sustainability
- Geopolitical conflicts
- Resource management.

Integration of Geospatial Technologies. The use of geospatial tools transforms how students engage with geography:

- GIS for spatial analysis
- Remote sensing for environmental monitoring
- Digital mapping for visualization.

Inclusion and Diversity. Modern geography education must incorporate diverse perspectives, including indigenous knowledge and local experiences.

Methodological Renewal

Project-Based Learning. Students work on real-world problems, such as designing sustainable cities or analyzing environmental impacts.

Design Thinking. This approach encourages creativity and innovation, guiding students through stages of problem identification, ideation, and solution development.

Simulation and Modeling. Simulations allow students to explore complex systems, such as climate models or urban planning scenarios.

Collaborative Learning. Group work fosters communication skills and collective problem-solving.

Technology as a Catalyst for Change

Digital Learning Environments. Online platforms and virtual classrooms expand access to geography education.

Artificial Intelligence. AI can personalize learning experiences and support data analysis.

Open Educational Resources. Free and accessible materials democratize education.

The Role of Educators. Teachers must transition from knowledge transmitters to facilitators of learning:

- Guiding inquiry
- Supporting collaboration
- Integrating technology.

Continuous professional development is essential.

Barriers to Transformation

Resource Limitations. Lack of funding and infrastructure can hinder modernization.

Cultural Resistance. Educational traditions may resist change.

Policy Constraints. Rigid policies can limit innovation.

Opportunities for Innovation

Global Networks. International collaboration enhances knowledge exchange.

Interdisciplinary Integration. Combining geography with other disciplines enriches learning.

Community Engagement. Local projects connect education with real-world contexts.

Case Illustrations

Digital Geography Labs. Schools implementing GIS labs demonstrate improved student engagement.

Sustainability Projects. Students participating in environmental initiatives develop practical skills.

Discussion. The transformation of geography education requires coordinated efforts across multiple levels. Structural, content, and methodological changes must be aligned to create a coherent system. The integration of technology and interdisciplinary approaches is particularly important.

Conclusion. Reimagining geography education is essential for preparing learners to navigate a complex and rapidly changing world. By embracing systems thinking, competency-based learning, and innovative pedagogies, geography education can become a powerful tool for understanding and shaping the future.

References

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*.
2. Kolb, D. (1984). *Experiential Learning*.
3. UNESCO (2020). *Futures of Education Report*.
4. OECD (2019). *Education 2030 Framework*.
5. Castree, N. (2014). *Making Sense of Nature*.
6. Goodchild, M. (2007). *GIS and education*.
7. Lambert, D. (2013). *Geography education research*.
8. Bednarz, S. (2004). *Spatial thinking*.
9. Fuller, I. (2012). *Fieldwork in geography*.
10. Brooks, C. (2010). *Digital geography education*.

HIGHER EDUCATION IN GEOGRAPHY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

O. V. Nepsha

nepshaoleksandr@msspu.edu.ua

S. V. Hryshko

hryshkosvitlana@msspu.edu.ua

O. M. Levada

Levada_Olga@msspu.edu.ua

*Department of Geography and Tourism,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

In today's world, the concept of sustainable development has become the leading paradigm of social progress, as it aims to overcome the contradictions between economic growth, social development and environmental protection. Global environmental crises, climate change, depletion of natural resources, increasing social inequality and spatial imbalances highlight the need to train a new type of specialist capable of thinking comprehensively and spatially. In this context, higher education in geography is of particular importance, as it forms a holistic view of the interaction between nature, population and the economy [1, 5].

Higher education in geography for sustainable development focuses not only on the transfer of knowledge, but also on the formation of professional competencies, environmental awareness and responsibility for decision-making in the field of spatial development. In the context of globalisation and social transformation, it is becoming an important tool for implementing sustainable development ideas at the national and regional levels.

Sustainable development is based on the principle of balance between economic growth, social well-being and environmental protection. This concept emphasizes the need to harmonize human activities with natural processes in order to ensure long-term stability of territorial systems and the preservation of resources for future

generations. Within this framework, higher geographical education plays a crucial role in shaping a comprehensive understanding of spatial interactions and complex relationships between nature and society.

Geography as a science and academic discipline has powerful educational potential, as it combines knowledge of physical geography, socio-economic geography, geoecology, regional studies and spatial planning. This interdisciplinarity creates a methodological basis for students to develop a systematic understanding of sustainable development issues [4, 6].

Higher education in geography focuses on a competency-based approach, which involves developing analytical thinking, the ability to work with spatial data, assess risks and predict the consequences of human impact. An important component is also the formation of value orientations aimed at environmental protection and rational use of natural resources [2].

Higher education in geography plays a key role in training specialists capable of solving complex sustainable development problems at various spatial levels, from local to global. Graduates with degrees in geography can work effectively in the fields of spatial planning, regional development, environmental monitoring, natural resource management, and education.

During their studies, students gain knowledge about the patterns of functioning of natural and socio-economic systems, learn to analyse spatial unevenness of development, assess the ecological state of territories and the impact of economic activity on the environment. This contributes to the formation of professional readiness to make informed decisions taking into account the principles of sustainable development.

Of particular importance is the development of critical thinking skills and the ability to work with large amounts of geographical information. The use of cartographic materials, statistical data, and the results of remote sensing of the Earth allows students to gain a deeper understanding of spatial processes and trends in modern development [8].

Given the current challenges facing Ukraine, the role of higher education in geography for sustainable development is growing significantly. Military action, the environmental consequences of infrastructure destruction, land degradation, water resource problems and the need for post-war reconstruction require specialists with a high level of geographical training.

Higher education institutions in Ukraine are gradually integrating the ideas of sustainable development into the content of geography education programmes. Significant attention is paid to the study of regional development, spatial planning, environmental safety, adaptation to climate change and natural resource management. This approach allows theoretical knowledge to be combined with practical tasks for the development of territories and communities.

An important component of higher geographical education is training and industrial internships, field research, and student participation in research projects. This contributes to the formation of practical skills and allows future specialists to directly participate in solving current problems of sustainable development.

The implementation of sustainable development ideas in higher geographical education requires the use of modern educational technologies and teaching methods [7]. One of the key areas is the use of geographic information systems, which allow for spatial analysis, modelling, and forecasting of territorial development.

Problem-oriented and project-based learning plays an important role, within which students work on real cases of sustainable development of regions and communities. Interdisciplinary educational programmes that combine geography with ecology, economics and social sciences contribute to the formation of a comprehensive approach to solving contemporary problems.

The digitalisation of education, the use of open geodata, remote platforms and interactive cartographic resources expand the possibilities of higher geographical education and increase its practical orientation.

Thus, higher geographical education for sustainable development is an important component of the modern higher education system and an effective tool for training specialists capable of responding to global and national challenges. It ensures the integration of knowledge about natural, social and economic processes, shapes spatial thinking and environmental responsibility.

In the Ukrainian context, the development of higher geographical education for sustainable development is a necessary prerequisite for the country's recovery, the rational use of natural resources and the achievement of sustainable socio-economic development. Strengthening the role of geographical education in higher education institutions will contribute to the training of competitive specialists and the formation of a responsible attitude towards the future of society and the environment.

Thus, strengthening the role of geography education in Ukraine's higher education institutions is a strategically important task that will contribute to the training of competitive specialists capable of responding effectively to contemporary challenges, as well as to the development of a responsible attitude towards the future of society and the environment. Integrating the principles of sustainable development into the content and practice of geographical education will provide a scientifically sound foundation for the country's recovery and its sustainable progress in the long term.

References

1. Гришко С.В., Непша О.В. Значення географічних дисциплін у системі вищої освіти України для цілей сталого розвитку. *Зміцнення спільних європейських цінностей через освіту*: збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (25 жовтня 2024 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2024. С.98–101.
2. Шуканова А., Шуканов П., Браславська, О. Освіта для сталого розвитку у навчанні географії на засадах упровадження компетентнісного підходу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: збірник наукових праць. 2023. № 2(28). С. 6–16. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(28\).2023.291711](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(28).2023.291711)
3. Chalkley B. Education for sustainable development: continuation. *Journal of Geography in Higher Education*. 2006. № 30 (2). pp. 235–236. DOI: <https://doi.org/10.1080/03098260600717307>
4. Liu L. Where in the world of sustainability education is US geography. *Journal of Geography in Higher Education*. 2011. № 35 (2). pp. 245–263. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/03098265.2010.548086>

5. Marco Rieckmann. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. UNESCO. March, 2017. URL: <https://surl.lu/kkvwpv> (дата звернення: 20.03.2026)
6. Meadows M. E. Geography Education for Sustainable Development. *Geography and Sustainability*. 2020. № 1 (1). pp. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2020.02.001>
7. Rudyshyn S. D., Kravets V. P., Samilyk V. I., Sereda, T. V., Havrylin, V. O. Features of the Fundamentalization of Education in Higher Educational Institutions of Ukraine in the Context of Sustainable Development. *Journal of Educational and Social Research*. 2020. № 10 (6). pp. 149–161. DOI: <https://doi.org/10.36941/jesr-2020-0116>
8. Sahin Salih, Demrialp Nurcan, Karabag Servet. Sustainable Development And Geography Curriculum Of 2005 In Turkey: How Geography Student Teachers Conceptualizes Sustainable Development. *Geographiedidaktische Forschungen*. 2007. № 42. pp.128–133.

FORMATION OF STUDENTS' RESEARCH COMPETENCIES THROUGH THE DISCLOSURE OF CAUSE-AND-EFFECT RELATIONSHIPS AND GEOGRAPHICAL REGULARITIES IN NATURE

V. S. Yatsenko

iatsenko_v@ukr.net

*Department of Geography and Economics of the Institute of Pedagogy
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

School geographical education, along with the formation of students' factual knowledge through a system of single concepts, solves an important task of forming their research competencies in the knowledge of general geographical concepts, disclosure of geographical patterns (laws of nature) and cause-and-effect relationships between objects and phenomena of nature and society. It is these elements of geographical knowledge, skills, attitudes and experience that are the foundations of the most important theoretical provisions of geographical science about:

1) development of the natural environment (circulation of substances and rhythm in nature, unity and integrity of the geographical shell, geographical zoning, landscape as a natural-territorial complex);

2) population and its economic activity (man is the main productive force, natural resources are an important, but not decisive condition for the development of the economy, social and territorial division of labor, economic region as a territorial-production complex);

3) the relationship between the elements of nature, man and nature, nature and economy, between branches of the economy.

The presence of connections between objects and phenomena of nature and society requires the geography teacher to constantly work with students to understand and disclose the cause-and-effect relationships between them.

The educational practice of the New Ukrainian School has shown that in terms of the conscious assimilation of the main features of objects and phenomena, in order to understand the connections between them, there is a method of revealing these connections through finding out the causes of the processes taking place in nature and society. For example: why does the modern relief change? Why do the winds blow? Why is it raining? Why does the river flow in this direction? Why was a machine-

building plant built on this territory? What explains the economic crisis in Ukraine? Why did unemployment occur? There are many similar questions in each geography lesson. The search for the causes of the formation of phenomena and processes occurring in nature and society should lead students to the disclosure of the consequences that are reflected in geographical objects.

All search and research activities of students in the process of studying and identifying cause-and-effect relationships are carried out on the basis of working with various sources of geographical knowledge - textbook, geographical maps, teacher's information (which has a guiding direction in the applied activities of students), clarity, additional materials and literature, the results of their own observations of the phenomena of nature and society.

The following methodological methods of consideration, research and practical application of knowledge about global problems of humanity can be effective in educational practice (Table 1).

Table 1

Causal relationships of global problems of mankind*

Total population, years	Global problems of humanity	Causal relationships			
1 billion 1805	1. Population growth	Degradation of agricultural land	Decrease in crop yields	Reducing the amount of food	Deforestation
2 billion 1927	2. Deforestation	Decrease in water content and the amount of oxygen in the atmosphere	Pollution of river wastewater and carbon dioxide in the air	Shortage of clean drinking water and the occurrence of the greenhouse effect	Growth of industrial production
3 billion 1959	3. Growth of industrial production	Burning fossil fuels	Rising greenhouse gas emissions	Global warming	Climate change
4 billion 1974	4. Climate change	Sea level rise	Flooding of small island countries	Warming of the seas and oceans	Loss of biological diversity
5 billion 1987	5. Loss of biological diversity	Overfishing and reduced biological productivity of marine waters	Pollution and acidification of the seas and oceans	Increase in the number of natural disasters	Global movement of people
6 billion 1999	6. Global movement of people	Urban overpopulation	Excessive strain on natural resources	Increased demand for food, clean drinking water and energy	Terrorism and the emergence of local armed conflicts
7 billion 2011	7. Terrorism and the emergence of local armed conflicts	Establishment of control over natural resources	Occurrence of interethnic clashes	Mass death of people	Increase in the number of refugees and internally displaced persons

8 billion 2025	8. Increase in the number of refugees and internally displaced persons	Malnutrition and hunger	Human rights violations	Difficult economic situation	Poverty
9 billion 2050	9. Poverty	Spread of infectious diseases	Deterioration of the demographic situation	Low level of access to drinking water and sanitation services	Shortage of clean drinking water
10 billion 2100	10. Shortage of clean drinking water	Degradation of inland freshwater reservoirs	Struggle for access to water resources	The emergence of a global armed conflict	Use of weapons of mass destruction

** compiled by the author on the basis of publicly available sources*

Classification of interrelationships of their disclosure through consequences and the causes that form them, make it possible to consider cause-and-effect relationships either as a special component of knowledge in geography, or as a condition for the conscious assimilation of geographical patterns (laws of nature).

The relationship and development of geographical objects and phenomena is revealed on the basis of general laws of nature (in geography – geographical regularities) and society, as well as specific physical and economic-geographical patterns.

The relationships that constantly exist and manifest themselves between the phenomena of nature and society are called regular. They carry the highest level of generalization of geographical knowledge and their disclosure is crucial in the awareness and systematization of knowledge in school geographical education of the New Ukrainian School.

Modern school modular and curricula in geography [1; 2] significantly increase attention to the general patterns of formation and development of the geographical shell. In the 6th grade of the course «Geography» students are trained for their systematic disclosure in subsequent courses. Of particular importance is the topic of the interaction of the biosphere with other shells of the Earth, the human influence on it is most often negative.

In the 7th grade of the course «Geography» in section II «The main patterns of the formation of the nature of continents and oceans», students practice knowledge about the patterns of formation and development of the geographical shell: integrity, circulation of substances and energy, rhythm, zonality and azonality. In all subsequent sections and topics of the course, it is envisaged to further deepen and concretize the general physical and geographical patterns by characterizing the patterns of distribution of the main landforms and minerals, the distribution of temperature and precipitation, the formation and distribution from land, latitudinal zoning and azonal natural complexes of continents and oceans.

The formation of physical and geographical patterns in the course «Geography» in the 8th grade, both general and specific for the territory of Ukraine, is being completed.

In the course of the 9th grade, the course «Geography» covers 3 sections that form general socio-economic patterns. Their content is aimed at revealing economic objects, phenomena and processes in spatial or regional aspects. Students should learn the patterns of development of enterprises in different sectors of the economy and the patterns or their principles of placement, as spatial systems.

Observations and experimental studies of the formation process дослідницьких competencies of students in teaching geography in institutions of basic general secondary education made it possible to determine the didactic conditions for the effectiveness of organizing the disclosure and assimilation of physical, economic, and geographical patterns as an important component of theoretical geographical knowledge. Such conditions can be considered:

- construction of educational material according to such a structure, in which the system of connections between geographical concepts, cause-and-effect relationships, regularities is clearly traced;
- creative application of methods of analysis, synthesis, generalization, comparison, abstraction, deduction and induction for the constant development of abstract (including theoretical) thinking;
- awareness of the term «regularity», the connection of the disclosure of the spatial content of geographical patterns with teaching students to read and understand the map, the use of research infrastructure (virtual laboratories, information and communication technologies), STEM education, etc.;
- bringing the content of patterns to worldview views and beliefs, which become regulators of students' behavior in nature and society.

References

1. Model curriculum «Geography. 6-9 grades» for institutions of general secondary education / Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 324 of 11.04.2022 (authors Zapototskyi S. P., Karpyuk G. I., Hladkovskyi R. V., Dovhan A. I., Sovenko V. V., Datsenko L. M., Nazarenko T. G., Hilberg T. G., Savchuk I. G., Nikitchuk A. V., Yatsenko V. S., Dovhan G. D., Groma V. D., Horovy O. V.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyi.ta.in.06.05.2022.pdf> (Revealed: 2026.04.06).
2. Model curriculum «Natural Sciences (Introduction)»: Integrated course of natural subjects. Grades 5-6 for general secondary education institutions / Zasekina T. M., Bilyk Zh. I., Lashevskaya G. A., Yatsenko V. S. Kyiv: CONVEY PRINT, 2021. 31 p. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pryrod.nauky.5-6-kl.Bilyk.ta.in.14.07.pdf> (quoted: 2026.04.06).

ПРИНЦИПИ ТА СПОСОБИ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

О. К. Алхасов

o.alxasov@gmail.com

*кафедра географії Азербайджану та технології викладання географії
Азербайджанського державного педагогічного університету*

Згідно з наказом міністра освіти Азербайджанської Республіки № 8/2 від 28 грудня 2018 року було затверджено Правила проведення атестації учнів загальноосвітніх закладів (за винятком підсумкового оцінювання).

Внутрішньошкільне оцінювання включає діагностичне, формативне та сумативне оцінювання.

Діагностичне оцінювання передбачає оцінювання початкових знань і умінь учнів на певному етапі навчання з предмета. Діагностичне оцінювання, як видно з його назви, – це діагностування досягнень учня або ж усього класу. Цей вид оцінювання допомагає отримати інформацію про коло інтересів учнів, їхній кругозір, середовище проживання. Результати цього оцінювання не фіксуються в офіційному документі, а знаходять своє відображення в зошиті для нотаток учителя, з ними ознайомлюють класного керівника, батьків, вчителів-предметників.

Методи та засоби, що використовуються для діагностичного оцінювання: інтерв'ю, бесіда, спостереження, завдання, співпраця з батьками та іншими вчителями-предметниками. Діагностичне оцінювання дає змогу, залежно від його результатів, змінювати цілі та методи навчання.

Мета формувального оцінювання (згідно з інструкцією від 2 вересня 2013 року) полягає у спостереженні за діяльністю учня, спрямованою на засвоєння знань і навичок, які передбачені змістовними стандартами, а також у виявленні та усуненні проблем, що виникають у процесі навчання. Формувальне оцінювання не є офіційним. Воно проводиться за критеріями оцінювання, які виводяться на основі цілей навчання, та за змістовними стандартами предмета. Учитель готує рубрики за 4-бальною системою (I – IV рівнів) відповідно до критеріїв оцінювання. У виняткових випадках можна скласти рубрики для оцінювання за 3- або 5-бальною системою. Результат діяльності учня фіксується в «Зошиті вчителя для формувального оцінювання» римськими цифрами (I, II, III та IV), а в щоденнику учня – словами.

У зошиті для формувального оцінювання нотатки щодо змісту рубрик та інформації про оцінки учнів ведуться довільно. Наприкінці кожного півріччя вчитель на основі формувальних оцінок у зошиті складає короткий опис результатів діяльності кожного учня та зберігає його в портфоліо учня.

Для проведення формувального оцінювання використовують спеціальну шкалу оцінювання – рубрики. Вона дає відповідь на два питання: що потрібно оцінювати (об'єкт, зміст, аспекти, взаємодію, особливості); як можна визначити особливості низького, середнього, високого рівнів досягнень.

Шкала оцінювання є механізмом для виставлення оцінок (балів) за рівень досягнень. Для складання рубрик потрібно заздалегідь визначити цілі навчання та обрати одну з форм оцінювання (діагностичне, формувальне або сумативне).

Переваги рубрик для вчителя: за допомогою рубрик можна проводити більш справедливе, об'єктивне, надійне та послідовне оцінювання; за допомогою рубрик кожен вчитель, з огляду на відповідні умови, може сформулювати свої критерії оцінювання; рубрики дають можливість вчителям отримати потрібну інформацію про ефективність навчання; за допомогою інтервалів, що вказують на якісні результати навчання, рубрики відображають різні здібності учнів.

Інструкція щодо складання описів за рівнями:

1. Складайте описи коротко та простою мовою, використовуйте терміни, зрозумілі учню.

2. На відміну від порівняльної та нормативної лексики мови, використовуйте дескриптивну (описову) мову. Бажано утриматися від використання таких дескрипторів, як «погано», «незадовільно», «задовільно», «добре», «відмінно».

3. Дескриптори, що описують рівень навчання, повинні повною мірою відображати спостережувану поведінку та результати.

4. Межа між рівнями оцінювання повинна бути чіткою, описи для різних рівнів не повинні збігатися.

5. Шкала оцінювання повинна повністю охоплювати весь інтервал досягнень учня.

6. Зміст описів повинен бути складений однаково для всіх рівнів оцінювання.

7. Рівні оцінок для всіх критеріїв повинні відповідати один одному (щоб можна було порівняти, наприклад, «4» одного критерію з «4» іншого).

8. На початку має бути описаний «найвищий» рівень, потім – «найнижчий», а слідом – описані решта рівнів між ними.

9. Найвищий рівень має відповідати високим вимогам, але водночас бути реальним.

10. Найнижчий рівень разом із недоліками повинен відображати також навіть мінімальні успіхи.

Сумативне оцінювання це оцінювання досягнень учнів на певному етапі (навчальний блок, півріччя та кінець року) навчання. Воно є надійним показником рівня засвоєння змістових стандартів.

Сумативне оцінювання складається з малого та великого сумативного оцінювання. Мале сумативне оцінювання (МСО) проводиться вчителем наприкінці або в середині вивчення розділу чи розділу. Велике сумативне оцінювання (ВСО) проводиться керівництвом загальноосвітнього закладу наприкінці кожного півріччя. Для оцінювання результатів у сумативному оцінюванні учням пропонуються завдання.

Протягом півріччя вчитель проводить не менше трьох і не більше шести малих сумативних оцінювань з усіх предметів у II–XI класах. Дати проведення малих сумативних оцінювань із предметів оголошуються вчителем учням

протягом першого тижня навчального року. Мале сумативне оцінювання з кожного предмета проводиться протягом 1 академічної години.

Оцінки за МСО та ВСО зазначаються за 100-бальною шкалою. Засоби оцінювання (питання), що використовуються в сумативному оцінюванні, повинні бути підготовлені з урахуванням вимог «Концепції оцінювання в системі загальної освіти Азербайджанської Республіки», затвердженої указом № 9 Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки від 13 січня 2009 року. Питання для кожного класу з конкретного предмета складаються для 4 рівнів. Рівень 1 є найнижчим, рівень 4 – найвищим.

Питання готуються різного рівня складності. До питань 1-го та 2-го рівнів відносяться ті, на які може відповісти більшість учнів. Питання 3-го та 4-го рівнів призначені для більш підготовлених учнів.

Розподіл балів за питання за 100-бальною шкалою такий: питання 1-го рівня становлять 20% оцінювання (або 20 балів); питання 2-го рівня становлять 30% оцінювання (або 30 балів); питання 3-го рівня становлять 30% оцінювання (або 30 балів); питання 4-го рівня становлять 20% оцінювання (або 20 балів).

Відповідність отриманих учнями балів сумативного оцінювання оцінкам 2, 3, 4 та 5 визначається таким чином (пункт 4.19 Правил): бали в інтервалі 0–30 – оцінка 2 (незадовільно), бали в інтервалі 30–60 – оцінка 3 (задовільно), бали в інтервалі 60–80 – оцінка 4 (добре), бали в інтервалі 80–100 – оцінка 5 (відмінно).

Бали за півріччя розраховують на основі балів, отриманих учнями під час малих і великих підсумкових оцінювань. Відповідність бала за півріччя оцінці 2, 3, 4 або 5 визначається відповідно до пункту 4.19 Правил. Бал і оцінка за півріччя заносяться до шкільного журналу та щоденника учня.

Бал за півріччя розраховують на основі балів, набраних у малих сумативних оцінюваннях:

$$\Pi = \frac{mco1 + mco2 + \dots + mcon}{n},$$

де Π – бал учня за півріччя; $mco1, mco2, \dots, mcon$ – бали, набрані під час невеликих підсумкових оцінювань; n – кількість малих підсумкових оцінювань.

Річний бал учня розраховують як середньоарифметичне його балів за півріччя. Він визначається відповідною оцінкою 2, 3, 4 або 5 на підставі пункту 4.19 Правил. Оцінку записують до класного журналу та щоденника школяра.

ГЕОГРАФІЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО»

О. З. Байтеряков

o.baiteriakov@gmail.com

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

Н. Ю. Байтерякова

baiteriakova@gmail.com

*кафедра германської філології і методики викладання германських мов
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

Сучасні тенденції розвитку природничої і гуманітарної освіти передбачають інтеграцію різних галузей знань з метою формування цілісного уявлення про світ. У цьому контексті особливого значення набуває курс лінгвокраїнознавства, який поєднує мовну підготовку з вивченням культурних, історичних і географічних особливостей країни. Географічна складова виступає важливим елементом цього курсу, оскільки саме вона забезпечує просторове розуміння мовних і культурних явищ.

Питання взаємозв'язку мови і простору розглядалися в працях з культурної географії, соціолінгвістики та країнознавства. Дослідники наголошують, що мовні явища не існують ізольовано, а формуються під впливом природних, соціально-економічних та історико-географічних чинників. Водночас у сучасній методиці викладання іноземних мов недостатньо уваги приділяється системному використанню географічних знань. Тому постає питання про обґрунтування значення географічної складової у курсі лінгвокраїнознавства та визначення основних напрямів її реалізації в освітньому процесі.

Географічна складова курсу лінгвокраїнознавства охоплює знання про територію країни, її природні умови, адміністративний поділ, демографічні особливості, а також просторові аспекти культури та мови. Вона формує у студентів уявлення про географічний контекст функціонування мови, що є необхідним для адекватного розуміння мовних одиниць і комунікативних ситуацій [1, 2].

Мова тісно пов'язана з географічним простором. Це проявляється у наявності діалектів і регіональних варіантів мови, використанні топонімів і географічних назв, відображенні природних умов у лексиці та фразеології тощо. Тобто географічні відомості допомагають пояснити причини мовної варіативності та специфіку мовної картини світу.

Географія фактично забезпечує формування країнознавчої компетентності як в курсі «Лінгвокраїнознавство», так й в інших країнознавчих дисциплінах. Оскільки країнознавча компетентність передбачає здатність орієнтуватися у культурному та соціальному просторі країни, то саме географічна складова курсу забезпечує розуміння просторової організації суспільства країни, виявляє регіональні особливості і відмінності культури, сприяє усвідомленню впливу природних умов на спосіб життя населення. Можна казати, що географічні

знання сприяють формуванню міжкультурної компетентності та ефективної комунікації.

Одним з важливих напрямків лінгвокраїнознавства є виявлення впливу географічної складової (регіональних природних, соціальних і економічних особливостей, географічних термінів і топонімів) на формування національних фразеологізмів. Для прикладу роздивимось деякі англійські фразеологізми, що містять географічні складові:

Carry coals to Newcastle (везти власне вугілля до Ньюкаслу) – робити щось зайве або безглузде. Зміст фразеологізму пояснюється тим, що Ньюкасл є центром вугільної промисловості Великої Британії.

Send someone to Coventry (Надіслати когось до Ковентрі) – ігнорувати когось, бойкотувати. Вираз походить з часів Англійської громадянської війни 17 ст., коли прихильники Парламенту брали в полон королівських солдатів і відправляли їх до міста Ковентрі, де місцеві жителі ставилися до них вкрай вороже та ігнорували їх, через що солдати почувалися повністю ізольованими.

As sure as the Thames flows (Так же вірно як і те, що Темза тече) – абсолютно точно. Тут річка Темза виступає як символ сталості.

Інтеграція географічної складової в курс лінгвокраїнознавства може здійснюватися за допомогою різних методичних підходів. Для формування просторового уявлення про країну, мова якої вивчається, здобувачам пропонується опрацювання географічних карт, схем і геоінформаційних матеріалів для виявлення певних відомостей про географічне положення, рельєф, клімат, внутрішні води, населення, економіку тощо. Ефективним засобом формування лінгвокраїнознавчих знань є аналіз текстів із географічним змістом. Урізноманітненню навчальної діяльності сприятиме виконання проєктів з визначення зав'язків географічних умов країни і особливостей мови її населення. Особливо ефективним є використання візуальних засобів навчання, які сприяють формуванню просторового мислення.

Виходячи з освітнього потенціалу географічної складової курсу «Лінгвокраїнознавство» можна зазначити, що вона сприяє розвитку критичного мислення у здобувачів, формуванню в них цілісного світогляду, підвищенню мотивації до вивчення мови та поглибленню розуміння культурних особливостей країни.

Таким чином, можна казати, що географічна складова є невід'ємним елементом курсу лінгвокраїнознавства, оскільки забезпечує розуміння просторового контексту функціонування мови та культури. Її інтеграція в освітній процес сприяє формуванню країнознавчої та міжкультурної компетентностей. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку ефективних методик використання географічних знань у викладанні мов.

Список використаних джерел

1. Байтерякова Н. Ю., Байтеряков О. З., Байтеряков Є. О. Лінгвокраїнознавство Велика Британія: підручник. Мелітополь: ФО-П Однорог Т.В., 2017. 328 с.
2. Байтерякова Н. Ю., Байтеряков О. З., Байтеряков Є. О. Лінгвокраїнознавство. Велика Британія: практикум. Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. 154 с.

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

О. В. Браславська

braslaoksa@gmail.com

Е. В. Гарбарець

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

Географія як навчальний предмет має значний потенціал для розвитку в учнів умінь сприймати, аналізувати та пояснювати явища і процеси в просторі. У 7 класі це набуває особливої актуальності, оскільки зміст навчання пов'язаний із вивченням материків, океанів, природних комплексів, населення та господарської діяльності людей у різних регіонах світу. Саме в процесі вивчення цього курсу учні не лише засвоюють нові географічні поняття, а й навчаються бачити просторові закономірності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства, працювати з картографічними джерелами інформації [2].

Державний стандарт базової середньої освіти орієнтує освітній процес на формування ключових компетентностей, розвиток самостійності мислення, умінь застосовувати набуті знання на практиці, аналізувати інформацію та використовувати її в різних життєвих ситуаціях [1]. У межах природничої освітньої галузі особливого значення набувають умінь орієнтуватися в просторі, розуміти взаємозв'язки між природними та суспільними явищами, використовувати карти, схеми, моделі, таблиці як засоби пізнання навколишнього світу. Усе це безпосередньо пов'язано з формуванням просторового мислення школярів, без якого неможливе повноцінне засвоєння географічних знань.

Під просторовим мисленням доцільно розуміти здатність учня сприймати, уявляти, зіставляти, аналізувати та інтерпретувати об'єкти, явища і процеси з урахуванням їхнього розміщення, взаєморозташування, масштабності, напрямів, відстаней та змін у просторі. У контексті шкільної географії це мислення виявляється у вмінні визначати географічне положення об'єктів, читати карту, встановлювати залежності між природними умовами та діяльністю населення, пояснювати територіальні відмінності, виявляти закономірності розміщення природних і суспільних явищ [3]. Саме тому розвиток просторового мислення слід розглядати як один із важливих результатів навчання географії.

Зміст курсу географії у 7 класі створює сприятливі умови для розвитку просторового мислення учнів. Значна частина навчального матеріалу передбачає роботу з фізичними, політичними, кліматичними та комплексними картами, атласами, контурними картами, схемами, діаграмами, таблицями, фотографіями та іншими видами наочності. Навчальна програма з географії для 6–9 класів орієнтує вчителя на формування в учнів умінь використовувати географічну інформацію, аналізувати просторові зв'язки, визначати особливості

територій, порівнювати географічні об'єкти та процеси [2]. Отже, розвиток просторового мислення є не другорядним, а одним із провідних завдань шкільної географічної освіти.

Ефективність формування просторового мислення учнів 7 класу значною мірою залежить від правильного добору методів і прийомів навчання. Насамперед важливо систематично залучати школярів до роботи з картою. Карта повинна використовуватися не лише як ілюстрація, а як активний засіб пізнання. Учні мають навчатися визначати за картою географічне положення об'єктів, встановлювати особливості їхнього розміщення, порівнювати території за різними ознаками, пояснювати вплив географічного положення на природні умови та господарську діяльність населення [2]. Саме завдяки карті формується здатність бачити просторову організацію географічної оболонки, розуміти взаємозв'язки між її компонентами.

Доцільним є використання різноманітних картографічних завдань. Це можуть бути вправи на знаходження об'єктів за координатами, опис географічного положення материка чи країни, встановлення відповідності між картою і текстом, порівняння територій, складання маршрутів подорожей, аналіз природних зон або кліматичних поясів. Такі завдання формують уміння орієнтуватися в географічному просторі, розвивають уважність, спостережливість, логічність і послідовність мислення [2]. Водночас учні засвоюють практичні навички, що мають значення не лише для навчальної діяльності, а й для повсякденного життя.

Одним із ефективних засобів розвитку просторового мислення є проблемне навчання. Під час вивчення географії у 7 класі вчитель може пропонувати учням запитання, які потребують не простого відтворення готової інформації, а аналізу та пояснення просторових закономірностей. Наприклад, чому найбільші пустелі світу розташовані переважно в тропічних широтах; чому клімат прибережних територій відрізняється від клімату внутрішніх районів материків; як рельєф впливає на формування клімату; чому густота населення на різних материках є неоднаковою [2; 3]. У процесі пошуку відповіді на такі запитання школярі вчаться бачити зв'язок між місцем розташування об'єкта та його природними чи суспільними особливостями.

Важливу роль у формуванні просторового мислення відіграє порівняльний підхід. У 7 класі значна частина навчального матеріалу пов'язана з вивченням окремих материків і океанів, тому вчитель має широкі можливості для організації порівняльної характеристики територій. Учні можуть порівнювати географічне положення Африки й Південної Америки, кліматичні особливості Австралії та Євразії, природні зони Африки й Північної Америки, густоту населення різних регіонів світу. Така робота сприяє розвитку аналітичного мислення, допомагає виявляти спільні та відмінні ознаки, робити висновки та узагальнення [2]. Порівняння також дає змогу глибше осмислити територіальну своєрідність кожного материка.

Не менш важливими є візуалізація і моделювання. Схеми, таблиці, логічні опори, ментальні карти, картосхеми, кліматодіаграми, профілі рельєфу допомагають учням краще усвідомлювати просторові зв'язки між

географічними об'єктами та явищами. Наприклад, під час вивчення теми «Клімат материків» доречно поєднувати роботу з фізичною картою, кліматичною картою, схемами циркуляції повітряних мас і кліматодіаграмами [2]. Це дає можливість школярам не лише запам'ятовувати окремі факти, а й усвідомлювати цілісну картину взаємодії природних чинників. Унаслідок цього географічні образи стають більш чіткими, а знання – більш системними.

Сприятливими для формування просторового мислення є також дослідницькі та практикоорієнтовані завдання. Учні можна запропонувати дослідити, як географічне положення впливає на природу і спосіб життя населення певної країни, визначити причини розміщення великих міст і промислових районів, проаналізувати особливості природних ресурсів окремого материка. Корисними є творчі завдання, пов'язані зі складанням характеристик територій, створенням власних таблиць, схем, узагальнювальних картосхем. Такі форми роботи активізують пізнавальну діяльність школярів, розвивають уміння самостійно здобувати знання, аналізувати інформацію та представляти результати своєї роботи.

У процесі формування просторового мислення важливо враховувати вікові особливості учнів 7 класу. Для семикласників характерною є потреба в наочності, конкретності, емоційній насиченості навчального матеріалу. Вони краще сприймають інформацію, коли вона подається через яскраві образи, порівняння, схеми, карти, ілюстрації. Тому робота вчителя має бути спрямована на поступове ускладнення навчальних завдань: від упізнавання об'єкта на карті – до його опису, від опису – до пояснення причин розміщення, від окремих фактів – до встановлення закономірностей [2]. Така послідовність сприяє формуванню в учнів стійких просторових уявлень і вмінь.

Окрему увагу варто приділяти розвитку мовлення учнів у процесі формування просторового мислення. Усний опис географічного положення, характеристика материка чи країни, пояснення причин поширення певних природних явищ допомагають учням не лише краще засвоювати матеріал, а й логічно вибудовувати свої міркування. Коли школяр аргументує відповідь, спираючись на карту, схему чи таблицю, він вчиться послідовно мислити та правильно використовувати географічні поняття. Отже, формування просторового мислення тісно пов'язане з розвитком географічної мови учнів [3].

Важливим чинником ефективності є активна позиція школяра в навчальному процесі. Просторове мислення не формується лише через пояснення вчителя, воно розвивається у власній діяльності учня: під час спостереження, аналізу, порівняння, побудови схем, роботи з контурною картою, виконання практичних робіт, участі в обговореннях і мініпроектах. Саме тому доцільно широко застосовувати інтерактивні методи навчання, роботу в парах і групах, дослідницькі завдання, навчальні дискусії [2]. Такий підхід підвищує мотивацію до вивчення географії та сприяє більш усвідомленому засвоєнню знань.

Отже, формування просторового мислення учнів 7 класу під час вивчення географії є важливим завданням сучасної шкільної освіти. Воно відповідає

компетентнісним орієнтирам Державного стандарту базової середньої освіти, узгоджується зі змістом навчальної програми з географії та забезпечує не лише якісне засвоєння географічних знань, а й розвиток умінь, необхідних у повсякденному житті. Ефективність цього процесу зростає за умов систематичної роботи з картою, використання проблемних і порівняльних завдань, візуалізації, моделювання, дослідницьких методів та організації активної самостійної діяльності учнів. Саме за таких умов географія стає дієвим засобом розвитку особистості, здатної мислити просторово, аналізувати навколишній світ і приймати обґрунтовані рішення.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, Вимоги від 30.09.2020 № 898 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 08.04.2026).
 2. Географія. 6-9 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698. 77 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/561/56127/navchalna_programa-2022_geography-6-9_1.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
- Ковчин Н. А. Сучасний підручник з географії як засіб особистісного розвитку учнів основної та старшої школи. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 19. С. 137–144. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714818/1/%D0%9F%D0%A1%D0%9F_19.pdf

РОЛЬ КАРТОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

О. В. Браславська

braslaoksa@gmail.com

С. В. Мандебура

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

У сучасних умовах розвитку освіти особливої актуальності набуває формування в учнів предметних компетентностей, що забезпечують здатність застосовувати набуті знання в практичній діяльності. У системі шкільної географічної освіти важливе місце посідає географічна компетентність, яка охоплює не лише засвоєння географічних понять і закономірностей, а й уміння орієнтуватися в просторі, працювати з різними джерелами інформації, аналізувати територіальні особливості природних і суспільних явищ. Однією з найважливіших складових географічної компетентності учнів є картографічна підготовка, оскільки саме карта виступає специфічним засобом пізнання географічної дійсності [3].

Державний стандарт базової середньої освіти орієнтує освітній процес на формування компетентностей, розвиток уміння аналізувати інформацію, використовувати різні знакові системи, моделі, схеми, а також здатності діяти в реальних життєвих ситуаціях [1]. Навчальна програма з географії для 6-9 класів

також підкреслює значення практичної спрямованості навчання, роботи з географічною інформацією, картами, схемами, таблицями та іншими засобами візуалізації [2]. За таких умов картографічна підготовка учнів стає не окремим елементом навчання, а необхідною основою для формування повноцінної географічної компетентності.

Під картографічною підготовкою доцільно розуміти процес формування в учнів системи знань про карту як особливу модель земної поверхні, а також умінь користуватися різними видами карт, читати їх, аналізувати, порівнювати, знаходити потрібну інформацію та застосовувати її для пояснення географічних явищ і процесів. Картографічна підготовка передбачає також розвиток просторових уявлень, уміння визначати географічне положення об'єктів, орієнтуватися за картою, встановлювати взаємозв'язки між компонентами природи й суспільства. У науково-методичних дослідженнях наголошується, що важливим показником такої підготовки є картографічна грамотність, яка поєднує теоретичні знання про географічні зображення та практичні вміння здобувати з них інформацію [3].

Роль картографічної підготовки у формуванні географічної компетентності учнів полягає передусім у тому, що вона забезпечує практичне застосування географічних знань. Карта допомагає учням не лише запам'ятовувати розташування географічних об'єктів, а й розуміти закономірності їхнього розміщення, визначати просторові зв'язки, порівнювати території, аналізувати природні та суспільні процеси. Саме в процесі роботи з картою школярі вчаться бачити територію цілісно, виявляти причинно-наслідкові залежності, характеризувати об'єкти на основі їхнього географічного положення. Тому картографічна підготовка є важливим засобом розвитку логічного, просторового та аналітичного мислення учнів [2].

Важливо зазначити, що географічна компетентність не обмежується лише сумою знань про природу, населення чи господарство. Вона виявляється у здатності учня застосовувати географічні знання, уміння й навички в різних навчальних і життєвих ситуаціях. Серед основних складових географічної компетентності дослідники виокремлюють уміння користуватися географічними картами, орієнтуватися на місцевості, застосовувати набуті знання в побуті та у процесі подальшого навчання [3]. Отже, без належної картографічної підготовки формування географічної компетентності учнів буде неповним.

Ефективність картографічної підготовки значною мірою залежить від систематичності роботи з картографічними матеріалами на уроках географії. Карта має використовуватися не тільки як ілюстративний матеріал, а як основний інструмент здобуття нових знань. Учитель повинен організовувати навчальну діяльність так, щоб учні поступово опановували різні види роботи з картою: знаходження об'єктів, визначення напрямків і відстаней, опис географічного положення, порівняння територій, встановлення причин розміщення природних і суспільних явищ. Саме така робота формує в школярів уміння читати карту, тобто давати характеристику території або окремого об'єкта на основі картографічного зображення.

Особливу роль у картографічній підготовці відіграють практичні роботи. Виконуючи завдання з контурними картами, учні закріплюють знання про розташування об'єктів, відпрацьовують навички позначення, систематизують географічну інформацію. Практичні вправи на порівняння карт, аналіз тематичних карт, встановлення взаємозв'язків між фізичною картою, кліматичною картою, картою природних зон чи населення сприяють глибшому розумінню географічних закономірностей. Завдяки цьому карта стає не лише джерелом інформації, а й засобом формування предметної компетентності учнів [2].

Не менш важливим є поєднання традиційної картографічної підготовки з сучасними цифровими технологіями. Сьогодні традиційні географічні вміння набувають нового рівня при використанні електронних карт, інтерактивних ресурсів, геоінформаційних систем, цифрових платформ візуалізації просторових даних. Застосування таких засобів підвищує інтерес учнів до навчання, розширює можливості аналізу територій, сприяє формуванню навичок роботи з сучасною просторовою інформацією. Науковці підкреслюють, що впровадження геоінформаційних технологій у шкільне навчання дає змогу активніше формувати картографічну грамотність і пристосовувати її до викликів сучасного інформаційного суспільства [3].

У процесі формування географічної компетентності важливо враховувати вікові особливості учнів. Для школярів базової середньої освіти характерною є потреба в наочності, конкретності та практичній спрямованості навчального матеріалу. Саме тому картографічна підготовка повинна здійснюватися послідовно: від елементарного ознайомлення з картою та її умовними позначеннями – до складніших видів діяльності, пов'язаних із аналізом, порівнянням, інтерпретацією та самостійним використанням картографічної інформації [2]. Поступове ускладнення завдань забезпечує не лише краще засвоєння знань, а й розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Важливою умовою ефективної картографічної підготовки є використання різноманітних методичних прийомів. Доцільно застосовувати картографічні диктанти, географічні практикуми, завдання на встановлення відповідності між картою і текстом, опис маршрутів, визначення об'єктів за координатами, побудову найпростіших схем і картосхем. Такі види роботи активізують навчальну діяльність учнів, сприяють формуванню стійких картографічних умінь і роблять процес навчання більш результативним. Крім того, систематична робота з картою розвиває уважність, спостережливість, послідовність мислення та вміння самостійно робити висновки.

Отже, картографічна підготовка відіграє визначальну роль у формуванні географічної компетентності учнів, оскільки забезпечує поєднання теоретичних знань із практичними вміннями, розвиває просторове мислення, формує навички роботи з інформацією та сприяє усвідомленню територіальної організації природних і суспільних явищ. Її значення зростає в умовах компетентнісного навчання, орієнтованого на підготовку учня до життя в сучасному інформаційному суспільстві. Саме тому системна й методично продумана робота з картами, картографічними завданнями та цифровими

просторовими ресурсами має бути невід'ємною складовою шкільної географічної освіти.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, Вимоги від 30.09.2020 № 898 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 08.04.2026).
2. Географія. 6–9 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698. 77 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/561/56127/navchalna_programa-2022_geography-6-9_1.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
3. Назаренко Т. Г. Цифрова компетентність як умова використання топонімічного складника у змісті профільного навчання географії. 2018. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712376/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Л. П. Вішнікіна

lpvishnikina@gmail.com

О. О. Давиденко

davidenkoo1eksandr15@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Масштабний перехід освітніх систем у дистанційний формат у 2020–2021 рр. спричинив як прискорений розвиток технологій онлайн-навчання, так і суттєве зниження навчальних результатів. Систематичний аналіз досліджень у різних країнах засвідчив загальний дефіцит навченості, що виник на початку пандемії та зберігався протягом тривалого часу [1]. Особливої уваги потребує природничо-наукова освіта, адже традиційне навчання вимагає практичного, сенсорного компонента, який важко відтворити в онлайн-середовищі.

Метою дослідження є аналіз психолого-педагогічних особливостей онлайн-взаємодії суб'єктів освітнього процесу та виявлення умов ефективного формування природничої компетентності в цифровому навчальному середовищі.

Теоретичним підґрунтям дослідження є концепція педагогічної присутності у цифровому середовищі [4], яка наголошує на необхідності переосмислення ролі вчителя: в умовах дистанційного навчання педагог має акцентувати увагу передусім на проектуванні навчальних активностей, а не лише на трансляції знань. Центральним конструктом ефективної онлайн-взаємодії є тривимірна модель навчальних взаємодій: учень–учень, учень–вчитель, учень–зміст. Емпіричне дослідження [3] показало, що взаємодія учня зі змістом та з однолітками забезпечує як академічну успішність, так і задоволеність навчанням, натомість взаємодія лише з учителем не дає

статистично значущого ефекту. Це свідчить, що для природничих дисциплін надзвичайно важливим є залучення учнів до активної, спільної роботи з навчальним матеріалом – а не пасивний перегляд матеріалу.

Ключовою психологічною умовою успішного онлайн-навчання є сформованість навичок саморегуляції. Здатність самостійно ставити цілі, контролювати прогрес та коригувати навчальні стратегії набуває вирішального значення [2]. У географічній освіті саморегуляція безпосередньо пов'язана з дослідницькими вміннями: формулюванням гіпотез, плануванням спостережень та інтерпретацією результатів.

Практичний компонент природничої освіти можна частково відтворити завдяки цифровим лабораторіям і симуляціям. Аналіз застосування віртуальних лабораторій встановив, що вони ефективно розвивають концептуальне розуміння і підвищують мотивацію, проте не забезпечують повною мірою розвитку технічної інтуїції та «відчуття» реального матеріалу [5]. Водночас дослідження застосування гейміфікованих онлайн-симуляцій у першокурсників університету виявило достовірне покращення навчальних результатів і мотивації [6]. Таким чином, ігрові цифрові симуляції можуть бути потужним інструментом залучення учнів до природничо-наукового дослідження в дистанційному форматі.

До ключових психолого-педагогічних особливостей онлайн-взаємодії у природничій освіті належать: необхідність збалансування синхронних і асинхронних форм комунікації для підтримки водночас діалогічності й автономності навчання; пріоритет активних та кооперативних видів діяльності над пасивним сприйняттям інформації, цілеспрямований розвиток навичок саморегуляції як передумови успішної роботи з природничо-науковим матеріалом; інтеграція цифрових симуляцій і віртуальних лабораторій як компенсації відсутності реальної практики; забезпечення психологічно безпечного навчального середовища, в якому учні готові формулювати й перевіряти гіпотези, не боячись помилитися.

Отже, формування природничої компетентності в умовах онлайн-взаємодії потребує системного педагогічного проектування, що враховує психологічні особливості дистанційного навчання, пріоритизує активну взаємодію учня зі змістом і однолітками, підтримує розвиток саморегуляції та органічно інтегрує цифрові засоби практичного дослідження. Перспективою подальших досліджень є розроблення й апробація моделі онлайн-взаємодії, яка забезпечує повноцінне формування природничої компетентності.

Список використаних джерел

1. Betthäuser B. A., Bach-Mortensen A. M., Engzell P. A systematic review and meta-analysis of the evidence on learning during the COVID-19 pandemic. *Nature Human Behaviour*. 2023. Vol. 7, No. 3. P. 375–385. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01506-4>
2. Galvao De Barba P., Broadbent J., Hooshyar D., Peters-Burton E. Editorial: Self-regulated learning in online settings. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 968586. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.968586>
3. Li X., Lin X., Zhang F., Tian Y. What matters in online education: Exploring the impacts of instructional interactions on learning outcomes. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 12. Article 792464. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.792464>

4. Rapanta C., Botturi L., Goodyear P., Guàrdia L., Koole M. Online university teaching during and after the Covid-19 crisis: Refocusing teacher presence and learning activity. *Postdigital Science and Education*. 2020. Vol. 2, No. 3. P. 923–945. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00155-y>
5. Reyes M. V. Enhancing experiential science learning with virtual labs: A narrative account of merits, challenges, and implementation strategies. *Journal of Computer Assisted Learning*. 2024. Vol. 40, No. 5. P. 2139–2155. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcal.13061>
6. Tsirulnikov D., Suart C., Abdullah R., Vulcu F., Mullarkey C. E. Game on: Immersive virtual laboratory simulation improves student learning outcomes and motivation. *FEBS Open Bio*. 2023. Vol. 13, No. 3. P. 432–443. DOI: <https://doi.org/10.1002/2211-5463.13567>

СТВОРЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Л. С. Галушка

lianochka3008@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти особливого значення набуває використання інструментів штучного інтелекту (ШІ). Як зазначає Л. Куцак, ШІ – це «набір технологічних рішень, що дозволяють імітувати людські когнітивні функції, зокрема самонавчання і пошук рішень без заздалегідь визначених алгоритмів. Такі системи здатні генерувати результати, які за своєю якістю можуть зрівнятися з інтелектуальною діяльністю людини» [2, с. 29]. Саме ця властивість робить ШІ перспективним інструментом для педагогів, адже він забезпечує оперативність у підготовці навчальних матеріалів, урізноманітнення форм контролю та адаптацію освітнього процесу до індивідуальних траєкторій здобувачів.

Водночас надмірна автоматизація навчання за допомогою ШІ може спричинити перевантаження учасників освітнього процесу, зниження мотивації та формалізацію навчальної взаємодії. Тому актуальним є пошук оптимального балансу між використанням інноваційних технологій та збереженням гуманістичного виміру освіти, адже саме живе спілкування формує ціннісні орієнтири, комунікативні навички та емоційний інтелект, яких бракує сучасному гаджетному поколінню.

Дослідження міжнародних організацій підтверджують ефективність інтеграції штучного інтелекту у навчальний процес. Зокрема, у звітах відзначається, що більшість закладів освіти, які впровадили такі технології, демонструють зростання результативності навчання. Соціологічні опитування молоді показують, що понад 50 % респондентів у 2023 р. активно користувалися інструментами ШІ, що підкреслює їхню поширеність у сучасному освітньому середовищі [3]. У подальшому, за даними новітніх досліджень, у 2026 році цей показник значно зріс, що свідчить про стрімке розширення практик використання ШІ серед студентської та учнівської молоді, а також про поступове формування нової цифрової культури навчання.

Разом із поширенням ІІІ трансформується і роль викладача. Педагог поступово переходить від функції транслятора знань до ролі фасилітатора навчального процесу. Проте певний рівень недовіри до інновацій серед освітян може гальмувати їх широке впровадження. Тому актуальним завданням є розробка програм підготовки викладачів до роботи з новими технологіями та формування позитивного ставлення до їх використання [3].

Викладачам не варто боятися використання інструментів ІІІ, адже вони не замінюють педагогічну діяльність, а лише допомагають оптимізувати рутинні етапи проектування компетентнісно орієнтованих завдань (КОЗ). Це особливо важливо, оскільки КОЗ «є фундаментальною умовою досягнення очікуваних результатів, визначених сучасними освітніми стандартами. Проблема КОЗ набула особливої актуальності у зв'язку з переходом української освіти до компетентнісної моделі, що відображено у державних стандартах освіти першого покоління, що запроваджувались із 2000 року та актуалізовано в концептуальних документах Нової української школи, перехід на які здійснюється із 2018 року. Якщо на початку 2000-х років у педагогічному дискурсі домінували поняття «практично-орієнтовані завдання», «життєві задачі», «контекстні ситуації», то нині КОЗ розглядаються як інструмент досягнення очікуваних результатів навчання, і які мають свою специфічну структуру» [1, с. 611].

Водночас процес їх створення залишається складним і тривалим, він передбачає аналіз навчальних цілей, добір контекстів, формулювання проблемних ситуацій та визначення критеріїв оцінювання. Викладач витрачає значний час на підготовку таких матеріалів, особливо коли йдеться про варіативність завдань та їх адаптацію до різних рівнів підготовки здобувачів. Саме тому інструменти ІІІ та цифрові платформи стають потужним засобом підтримки викладача географії, адже вони дозволяють оптимізувати процес проектування завдань, урізноманітнити їхні форми та забезпечити інтерактивність навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Цифрові платформи та ІІІ-інструменти для створення компетентнісно орієнтованих завдань з географії

 ChatGPT Copilot Gemini	мовні моделі, що забезпечують автоматизовану генерацію завдань різних рівнів складності, варіативні формулювання та створення проблемних ситуацій для навчання
 Khan Academy (Khanmigo)	інтегрований ІІІ-асистент, який формує персоналізовані завдання, пояснює складні поняття та підтримує індивідуальні освітні траєкторії
 Google Forms AI-плагіни	інструмент для швидкої генерації тестових і практичних завдань із автоматичною перевіркою та аналітикою результатів

 Moodle Microsoft Teams Google Classroom	системи управління навчанням, що інтегрують інструменти ІІІ для створення інтерактивних матеріалів, симуляцій та формувального оцінювання
 Quizizz, Kahoot із ІІІ-модулями	платформи для створення ігрових компетентнісних завдань, які поєднують навчання й мотивацію
 CoSpaces Edu, ClassVR, Google Earth VR	VR/AR-платформи для моделювання життєвих ситуацій, створення контекстних завдань та інтерактивних сценаріїв
 Tableau, Power BI, Flourish	інструменти для побудови інтерактивних карт, графіків і діаграм, що дозволяють аналізувати просторові процеси
 Padlet, Miro, Trello (з AI-модулями)	платформи для колаборації та проєктної роботи, що дають змогу організувати групові КОЗ, інтегрувати карти й результати досліджень.

Отже, інструменти ІІІ та цифрові платформи відкривають нові можливості для викладача географії у створенні КОЗ. Вони забезпечують оперативність підготовки матеріалів, варіативність форм навчальної діяльності, персоналізацію та інтерактивність освітнього процесу. Водночас їх застосування не замінює педагогічну взаємодію, а постає ефективним засобом професійної підтримки викладача, що сприяє досягненню очікуваних результатів навчання.

Список використаних джерел

1. Заскіна Т. Компетентнісно-орієнтовані завдання як засіб досягнення очікуваних результатів навчання з природничих предметів у закладах загальної середньої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 2 (60). С. 608–620. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2\(60\)-608-620](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-608-620)
2. Куцак Л. Штучний інтелект у сучасній освіті: перспективи застосування та виклики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2025. Вип. 74. С. 27–37. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-74-27-37>
3. Римар Б., Гобир Л., Ваврик Т. Штучний інтелект в освіті: можливості та виклики. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*. 2025. № 349 (2). С. 379–383. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2025-349-55>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НУШ: ВІД ПРЕДМЕТНИХ ЗНАНЬ ДО ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Ю. П. Дубик

dybukyp@gmail.com

*Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20
імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області»*

Уряд України ухвалив постанову «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»[1]. Документ спрямований на системне вдосконалення організації інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах загальної середньої освіти та приведення чинних процедур у відповідність до сучасних освітніх викликів [2].

Постанова надає можливість здійснювати модифікацію змісту окремих навчальних предметів або інтегрованих курсів для учнів, які мають труднощі у засвоєнні навчального матеріалу. Це рішення дозволяє адаптувати навчальний матеріал до реальних можливостей дитини, зберігаючи при цьому загальні освітні цілі та стандарти[2].

Проблеми інклюзивного навчання висвітлено у працях науковців: Давиденко Г., Колупаєва А., Малишевської І. та ін. Дослідженням сучасних підходів у вивченні географії як комплексної навчальної дисципліни займалися Вішнікіна Л., Мельник І., Надтока О., Назаренко Т., Остроух В., Устименко О. та ін. Питання вивчення географії та системи реалізації географічної освіти крізь призму застосування інклюзивного підходу в своїх працях досліджували Гришко С., Зав'ялова Т., Левада О., Непша О., Нікітіна О., Одинченко Л., Прохорова Л.

З огляду на нові законодавчі зміни, що набувають чинності у 2026 р., трансформація географічної освіти перестає бути лише методичною рекомендацією і стає нормативною вимогою. Оновлений порядок організації інклюзивного навчання акцентує на глибшій індивідуалізації та чіткому розмежуванні між адаптацією та модифікацією змісту географічної освіти.

Сучасна географія в інклюзивному класі – це не набір тематичних карт, а простір для формування життєвих компетентностей, де зміст навчання підлаштовується під потенціал учня, а не навпаки.

Відповідно до оновленого порядку, для учнів із особливими освітніми потребами (ООП), які потребують підтримки, зміст шкільної географії підлягає модифікації. Це зумовлює: спрощення географічних термінів (наприклад, «антропогенна трансформація ландшафту» фокус зміщується на прикладні поняття «вплив людини на довкілля»); скорочення обсягу навчального матеріалу (виокремлюються ключові теми, що мають практичне значення для соціалізації та орієнтації у просторі); корекцію завдань (математичні розрахунки на визначення масштабу можуть бути замінені практичним використанням навігаційних застосунків у смартфоні учня).

Трансформація змісту географічної освіти спрямована на те, щоб учні з ООП змогли застосувати знання з географії у повсякденному житті. В такому контексті географічні карти можна розглядати як інструмент інклюзивної освіти, де учні навчаються визначати доступні маршрути, знаходити об'єкти соціальної інфраструктури та користуватися цифровими картами (Wheelmap або Google Maps).

КАРТОГРАФІЧНА ГРАМОТНІСТЬ = МОБІЛЬНІСТЬ

Вивчення погоди та клімату фокусуються у навичку прогнозування ризиків для здоров'я, вибору відповідного одягу та безпечної поведінки під час екстремальних погодних явищ.

КЛІМАТОЛОГІЯ = ЗДОРОВ'Я

Розуміння спеціалізації регіону перетворюється на знання про місцеві ринки праці та доступні професії.

ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ = ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Механізм трансформації змісту географічної освіти повинен реалізуватися динамічно та у три етапи коригування, що будуть відповідати Постанові:

1) адаптація – швидке коригування. Зміна подачі матеріалу (наприклад, перехід від тексту до відео на уроках про тектонічну будову), що не потребує зміни навчальної програми;

2) модифікація – зміна очікуваних результатів. Якщо учень не засвоює типову тему з навчальної програми (наприклад, «Циклони та антициклони», зміст теми спрощується до розуміння базових погодних явищ «Вітер та дощ»);

3) зміна рівня підтримки. За результатами спостереження навчальних досягнень учня команда шкільного супроводу може рекомендувати консультацію в інклюзивно-ресурсному центрі (ІРЦ) для зміни категорії підтримки (від 2 до 4 рівня особливих освітніх потреб), що дозволить змінити кількість потрібних годин для вивчення предмету.

Важливе підґрунтя для реалізації трьохетапного коригування змісту навчання географії полягає у командному підході та синхронізації дій вчителя географії з асистентом вчителя, шкільним психологом та батьками. Це змінює необхідність виконувати навчальний план за будь-яку ціну та дає право вчителю змінювати траєкторію навчання прямо під час викладання курсу географії, що допоможе дитині підібрати потрібний темп або інший спосіб засвоєння просторових знань.

Трансформація географічної освіти в умовах інклюзивного середовища НУШ – це стратегічний перехід від академічного накопичення знань до формування цілісної особистості, здатної до самореалізації у сучасному просторі. Оновлення нормативної бази, зокрема, Постанови щодо організації інклюзивного навчання, яка запрацює з серпня 2026 р., закріплює пріоритети дитячої індивідуальності над навчальною програмою.

Модернізація географічної освіти на засадах інклюзії – це не просто виконання законодавчих вимог, а створення гуманістичного освітнього простору. У такому просторі географія стає інструментом соціальної інтеграції, даючи можливість кожній дитині, незалежно від її освітніх потреб, впевнено

орієнтуватися в світі, розуміти його взаємозв'язки та свідомо будувати власне майбутнє на засадах сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Нові правила інклюзивного навчання у 2026 році: що змінюється для шкіл і учнів з ООП. URL: https://znayshov.com/News/Details/novi_pravyla_inkliuzyvnoho_navchannia_u_2026_rotsi_shcho_zminiuietsia_dlia_shkil_i_uchniv_z_oor
2. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 05.02.2026 № 129. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-orhanizatsii-inkliuzyvnoho-navchannia-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-129-050226>

ВПРОВАДЖЕННЯ ГІС ТА ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ У СУЧАСНУ ГЕОГРАФІЧНУ ОСВІТУ

В. В. Єрмаков

slav9724@gmail.com

Ю. Ю. Івашенко

ivashenko.y@gsuite.pnpu.edu.ua

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Сьогодні в освітньому процесі спостерігається стрімке зростання ролі різноманітних технологічних елементів, серед яких провідне місце займають Інтернет, телебачення та сучасні мобільні пристрої. Звички та інтереси сучасних школярів нерозривно пов'язані з активним використанням соціальних мереж, що докорінно змінює їхні очікування від формату здобуття знань. Це об'єктивно висуває на перший план нагальну потребу значно ширшого впровадження інноваційних технологій у щоденну педагогічну практику. Застосування таких методів стає ключовою умовою для забезпечення високої результативності та досягнення успіхів у навчанні.

Особливо потужним інструментом, здатним суттєво підвищити ефективність викладання шкільної географії, є географічні інформаційні системи (ГІС), які є органічним поєднанням науки та передових технологій. Впровадження ГІС-технологій пропонує абсолютно новий погляд на традиційну дидактику, оскільки базується на методах самостійного дослідження та практичного вирішення проблем. Завдяки цьому відбувається кардинальна зміна звичних ролей як учнів, так і вчителів під час уроку.

Школярі починають відігравати набагато активнішу та ефективнішу роль: вони постійно комунікують з однолітками, спільно генерують нову інформацію, проводять колективний аналіз та оцінку просторових даних. Водночас вчитель перестає бути безапеляційним та єдиним джерелом знань для класу. Від сучасного педагога очікується безперервне професійне самовдосконалення, здатність майстерно мотивувати дітей та вміння полегшувати й спрямовувати складний процес пізнання.

З технічної точки зору, геоінформаційні системи є унікальним комплексом, що базується на тісній інтеграції картографічного матеріалу зі звичайними системами баз даних, які першочергово розроблялися для формування запитів і статистичного аналізу. Саме ця специфічна риса докорінно відрізняє їх від будь-яких інших традиційних комп'ютерних систем. Іншими словами, це багатофункціональна платформа, яка поєднує глибокий статистичний аналіз із технологією баз даних, що дозволяє повноцінно збирати, зберігати, аналізувати, керувати й представляти просторові дані [6, с. 1685].

Упродовж останніх років ГІС поступово, але впевнено здобули провідне значення в системі шкільної географічної освіти. Їхнє впровадження стало тим самим каталізатором, який дозволив здійснити якісний перехід від традиційного статичного подання навчального матеріалу до високодинамічного опрацювання інформації. Такий підхід охоплює не лише візуалізацію, а й глибоке аналітичне опрацювання та критичне осмислення найрізноманітніших геоданих. Це створює сприятливі передумови для залучення учнів до вивчення реальних просторових явищ і розвитку дослідницьких компетенцій.

Стрімке поширення геопросторових технологій у школі стало можливим завдяки синергії кількох вагомих чинників. Серед них – загальне вдосконалення обчислювальної техніки, розширення відкритого доступу до геоданих та поява інтуїтивно зрозумілих мобільних і веборієнтованих сервісів [5, с. 24]. Важливо розуміти, що картометричний потенціал ГІС демонструє найвищу результативність саме під час вивчення нового матеріалу. У таких умовах програма виступає не просто тренажером для роботи з картами, а повноцінним інструментом свідомого засвоєння знань.

Яскравим прикладом є вивчення теми «Африка» у 7 класі, де школярі можуть самостійно визначати географічне положення ключових об'єктів та крайніх точок материка. За допомогою електронних інструментів учні з легкістю обчислюють протяжність таких крупних річок, як Ніл, Конго чи Нігер. Крім того, вони можуть встановлювати точні площі великих озер (Вікторії, Ньяса, Чад та ін.) та вимірювати масштаби пустель, зокрема Сахари й Наміб [4, с. 135].

Використання інтерактивних карт здатне створити на уроці надзвичайно динамічну атмосферу, що автоматично сприяє кращому засвоєнню складної інформації. Інтегруючи такі ресурси в навчальну програму, педагоги можуть суттєво підвищити якість навчання, особливо коли йдеться про специфічні теми. Одним із найпотужніших цифрових ресурсів для опрацювання кліматичної тематики є популярна онлайн-платформа *Windy.com* [10]. Її інтерактивні метеокarti дозволяють учням наочно побачити просторові відмінності температур, напрями руху повітряних мас та розподіл опадів.

Під час взаємодії з цим сервісом школярі не просто фіксують сухі цифри, а вчаться аналізувати закономірності поширення кліматичних явищ. Це формує навички дешифрування синоптичних карт і розуміння справжніх причин зміни погоди. Зрештою, такий аналіз допомагає встановлювати взаємозв'язки між кліматом та формуванням окермих природних зон материка.

Не менш важливим інструментом для моніторингу географічних процесів є платформа *Copernicus Browser* [7]. Завдяки їй учні можуть відстежувати часові та просторові зміни різноманітних природних компонентів: від стану рослинного покриву до кліматичних процесів і водних об'єктів. Порівнюючи знімки територій за різні роки, школярі роблять обґрунтовані висновки щодо динаміки антропогенних впливів. Робота з *Copernicus Browser* чудово тренує просторове мислення та розуміння закономірностей функціонування природи.

Надзвичайно корисним дидактичним ресурсом для вивчення материків є багатофункціональна платформа *MRNUSSBAUM* [9], яка вдало поєднує карти, формувальне оцінювання та ігри. Інтерактивна гра «Світові пустелі» дозволяє у наочній та цікавій формі дослідити розміщення Сахари, Калахарі чи Наміб. Миттєвий зворотний зв'язок у онлайн-вікторинах забезпечує ефективну самоперевірку, а карта біомів допомагає усвідомити зв'язок між кліматом і біорізноманіттям.

Особливу цінність має функція конструювання авторських картографічних вправ, що дозволяє вчителю адаптувати завдання під конкретний клас. Виконуючи їх, учні одразу бачать свій результат, що повністю відповідає принципам компетентнісного підходу. Додаткові ігри на кшталт «Animalia» допомагають легко запам'ятати ареали поширення тварин, поєднуючи розвагу з серйозним навчанням.

Родина сервісів від Google відкриває ще ширші горизонти. Програма *Google Earth* пропонує унікальне тривимірне відображення рельєфу, дозволяючи оглядати місцевість під будь-яким кутом, а не лише вертикально [2, с. 72]. Такі віртуальні експедиції дають змогу наочно порівнювати різні гірські системи, розуміючи їхній вплив на життя людей та місцевий клімат [3, с. 7]. Відсутність «білих плям» та плавна зміна масштабу роблять роботу з програмою максимально комфортною [2, с. 73].

Головна перевага *Google Earth* полягає у можливості нашаровувати різні типи даних: від супутникових знімків до демографічної статистики. Зіставляючи кількість населення з економічною активністю та кліматом, школярі вчаться робити глибокі аналітичні висновки щодо розвитку територій [3, с. 12]. Для більш серйозних шкільних проєктів ідеально підходить *Google Earth Pro*. З його допомогою можна досліджувати міграції тварин чи вплив людини на ландшафти, оформлюючи результати у вигляді професійних цифрових постерів [1, с. 45-46].

А для розуміння глобальних змін у часі незамінною є платформа *Google Earth Engine Timelapse*. Це інтерактивний архів супутникових знімків, що охоплює період з 1980-х рр. і до нашого часу. Аналізуючи ці матеріали, учні можуть самостійно спостерігати, як змінювалася конкретна територія за останні десятиліття, що істотно стимулює їхню пізнавальну активність [8].

Отже, стрімкий розвиток географічних інформаційних систем в останні роки доводить, що традиційні методи навчання географії поступово доповнюються новітніми підходами, які забезпечують проактивну позицію учнів. Окрім суттєвого підвищення мотивації, ГІС-технології є фундаментальними інструментами для повноцінної інтеграції проєктного

навчання. Вони якнайкраще сприяють розвитку важливих географічних компетентностей: глибокого просторового мислення, здатності до комплексного аналізу та синтезу даних, а також професійного читання й інтерпретації сучасних карт.

Список використаних джерел

1. Глущенко А. О., Король О. М. Використання Google Earth Pro як ключового інструмента цифровізації в шкільній географічній освіті. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки*. Суми, 2024. Вип. 5. С. 43-48.
2. Добровольська С. Я., Вітко Л. Я. Використання сервісів Google у процесі вивчення географії. *Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства*. Тернопіль : Тайп, 2017. №1. С. 72–74.
3. Масюткіна Д. І. Використання Гугл-додатків на уроках географії як засобу підвищення ефективності навчання : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». Івано-Франківськ, 2024. 52 с. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/13bfc730-e452-4734-b5d9-ff749204fa2b/content>
4. Холошин І. В. Педагогічна геоінформатика. Кривий Ріг : Чернявський Д.О., 2016. 175 с.
5. Bondarenko O. V. Teaching geography with GIS: a systematic review, 2010-2024. *Science Education Quarterly*. Kryvyi Rih, 2025. No 1. P. 24-40.
6. Çepni O. The Use of Geographic Information Systems (GIS) in Geography Teaching. *World Applied Sciences Journal*: 1684-1689. 2013. Vol. 12. P. 1684-1689. URL: [http://idosi.org/wasj/wasj25\(12\)13/4.pdf](http://idosi.org/wasj/wasj25(12)13/4.pdf)
7. Copernicus Browser. URL: <https://browser.dataspace.copernicus.eu/?zoom=5&lat=50.16282&lng=20.78613&demSource3D=%22MAPZEN%22&cloudCoverage=30&dateMode=SINGLE>
8. Google Earth Engine Timelapse. URL: <https://earthengine.google.com/timelapse/>
9. MRNUSSBAUM. URL: <https://mrnussbaum.com/geography>
10. Windy.com. URL: <https://www.windy.com/?49.690,30.472,5,p:cities>

ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ: PRO ET CONTRA

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

О. С. Булгакова

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

У сучасній методиці навчання географії останніми роками спостерігається підвищення інтересу до гейміфікації навчально-пізнавальної діяльності на уроках, яку фахівці загалом трактують як застосування ігрових технологій. Промовистою є назва статті В. Безуглого та В. Грушки, що вийшла друком 2025 р., – «Гейміфікація як сучасний тренд навчання географії в загальноосвітніх закладах». Автори зазначають, що використання гейміфікації дає змогу створити динамічне та мотивуюче середовище, внаслідок чого підвищується рівень взаємодії учнів із навчальним матеріалом. Гейміфікація стимулює самостійний пошук інформації учнями, її аналіз та прояви критичного мислення, сприяє глибшому засвоєнню складних географічних концепцій та відповідної термінології [1].

Впровадження гейміфікації в освітньо-пізнавальну діяльність на уроках географії має низку науково підтверджених переваг, які охоплюють когнітивну, емоційну та соціальну сфери розвитку особистості. На відміну від традиційного навчання, де учень виступає переважно пасивним реципієнтом готової інформації, гейміфіковане середовище спонукає до активного конструювання знань через діяльність.

Головний позитивний когнітивний ефект гейміфікації полягає у забезпеченні довготривалого утримання та глибшого розуміння складних просторових та часових концепцій, які нерідко сприймаються учнями як надто абстрактні або нудні. Емпіричні дослідження в галузі географічної освіти демонструють, що учні, залучені до гейміфікованих занять, показують значно вищі результати тестування як безпосередньо після завершення навчального блоку, так і з часом, що свідчить про подолання ефекту швидкого забування інформації після перевірки. Це досягається завдяки зануренню у практичний контекст, де кожна деталь має значення для досягнення ігрової мети. Наприклад, рольові ігри, побудовані навколо кліматичної політики чи екологічних викликів, допомагають учням усвідомити складні причинно-наслідкові зв'язки, системні обмеження та компроміси, які виникають під час прийняття економічних та природоохоронних рішень. Тому серед учителів географії методичні розробки, пов'язані з упровадженням гейміфікації в освітній процес, є досить популярними [3; 4; 5].

Ознайомлення з сучасними напрацюваннями щодо впровадження гейміфікації на уроках географії засвідчує, що значний поштовх до її поширення та розвитку надано опануванням цифрових платформ, які дають змогу досить легко добирати чи конструювати ігрові завдання на основі навчального матеріалу. Припускаємо, що перспективи подальшого розвитку гейміфікації в шкільній географічній освіті лежать у площині інтеграції передових технологій штучного інтелекту (AI) та віртуальної реальності (VR).

Використання штучного інтелекту дасть змогу створювати адаптивні освітні ігри, які в реальному часі аналізують успіхи конкретного учня, персоналізовані географічні випробування з відповідним рівнем складності, що вирішить проблему різного темпу навчання в класі. VR-технології здатні забезпечити повний ефект присутності: школярі зможуть здійснювати віртуальні занурення в глибини Світового океану, підніматися на вершини гірських систем чи досліджувати наслідки кліматичних змін у віртуальному ландшафті. Проте впровадження цих інновацій потребуватиме розв'язання гострих питань технічної модернізації шкіл, подолання проблеми цифрової нерівності та відповідної підготовки вчителів.

Утім, попри переконливі переваги, безконтрольне або методично помилкове впровадження ігрових елементів в уроки географії може призвести до серйозних деструктивних наслідків для освітнього процесу. Першим і найважливішим ризиком є загроза підміни внутрішньої мотивації до пізнання зовнішніми, штучними стимулами. Коли освітній процес надмірно концентрується на балах, віртуальних значках чи рейтингах, учні починають вчитися заради винагороди, а не заради самого знання. Дослідження в галузі

педагогічної психології свідчать, що така екстринсивна залежність є вкрай нестійкою: щойно інтенсивність або привабливість ігрових нагород зменшується, інтерес учнів до вивчення предмета падає до рівня, значно нижчого за початковий.

Іншим потенційним негативним наслідком гейміфікації є викривлення навчальної поведінки, відоме як орієнтація на виграш будь-якою ціною. У погоні за першими позиціями в грі здобувачі освіти часом починають ігнорувати змістову частину завдань. Замість вдумливого читання екологічного кейсу чи аналізу кліматичної карти вони вдаються до механічного вгадування відповідей за рахунок швидкості, пошуку технічних лазівок чи прямих маніпуляцій з ігровими правилами, що повністю нівелює дидактичний ефект заняття.

Як зауважила І. Большакова, гейміфікація навчання – це «добро і зло в одному флаконі». Гейміфікація навчання призводить до створення т.з. дофамінової петлі, коли азарт поєдинку, кожне отримане заохочення викликають викид дофаміну; миттєве відчуття задоволення змушує повертатися до завдання знову і знову. Постійна надмірна стимуляція азарту та конкурентність може призвести до виснаження. Дитина не може весь час бути емоційно заангажованою. Крім цього, всі не можуть бути переможцями, а якщо дитина постійно програє, викид кортизолу, навпаки, пригнічує запам'ятовування навчального матеріалу.

Зрештою, гейміфікація послаблює внутрішню мотивацію, що І. Большакова називає найскладнішою темою [2].

Усе зазначене актуалізує проблему методично доцільного інструментування гейміфікації навчально-пізнавальної діяльності на уроках географії. Для досягнення високої педагогічної ефективності гейміфікація навчально-пізнавальної діяльності на уроках географії має здійснюватися на основі чітких науково-методичних вимог, що нівелюють потенційні ризики та максимізують дидактичний результат.

Вважаємо за доцільне у перспективі розглянути означену проблему на прикладі курсу географії 6 класу, адже у цьому віці для учнів критично важливим стає спілкування з однолітками, пошук свого місця в колективі та згуртування, а командні ігри можуть допомогти у створенні позитивного психологічного клімату, розвивають комунікативні навички, емпатію та вміння працювати в команді.

Навчальна програма з географії у 6 класі вперше вводить низку складних просторово-часових та абстрактних теорій. Гейміфікація (наприклад, візуалізація рельєфу в Google Earth чи моделювання природних систем у Minecraft Education Edition) здатна перетворити абстрактні поняття на наочні тривимірні моделі, які підліткам легше зрозуміти та дослідити. А застосування інтерактивних карт-тренажерів (наприклад, Seterra) чи дидактичних ігор («SOS», «Картограф», «Зайве слово») дає змогу вивчити географічну номенклатуру у формі невимушеного змагання, тренуючи пам'ять та просторове мислення без психологічного тиску.

Отже, гейміфікація у 6 класі є гармонійним містком між ігровою діяльністю дитини та початком систематичного вивчення науки про Землю. Вона допоможе сформувати стійкий пізнавальний інтерес до географії з перших уроків.

Список використаних джерел

1. Безуглий В. В., Грушка В. В. Гейміфікація як сучасний тренд при вивченні географії в загальноосвітніх закладах. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*. 2025. № 1 (29). С. 7-16. DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-2196-2025-1-29-1>
2. Большакова І. Гейміфікація навчання: добро і зло в одному флаконі. URL: <https://osvita.ua/blogs/96212/>
3. Гонтарь І. П. Ігрові методи на уроках географії: фінтерактивні технології, гейміфікація та віртуальна реальність як інструменти розвитку просторового мислення та пізнавальної активності учнів. URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-ihrovi-metody-na-urokakh-heohrafii-interaktyvni-tekhnohohii-heimifikatsiia-ta-virtualna-realnist-iak-instrumenty-rozvytku-prostorovoho-myslenn-931284.html>
4. Маслюк О. М. Гейміфікація під час навчального процесу. Використання ігор на уроках географії. URL: <https://vseosvita.ua/library/heimifikatsiia-pid-chas-navchalnoho-protsesu-vykorystannia-igor-na-urokakh-heohrafii-736569.html>
5. Фідря Н. М. Нова українська школа: гейміфікація на уроках географії. URL: <https://super.urok-ua.com/stattya-nova-ukrayinska-shkola-geymifikatsiya-na-urokah-geografiyi/>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

М. В. Гашевська

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Сучасний етап реформування системи загальної середньої освіти в Україні характеризується докорінною зміною освітньої парадигми – переходом від традиційного інформативно-знаннєвого навчання до компетентісно орієнтованого. Зближення теоретичних знань із реальним життям найефективніше здійснюється через залучення регіонального та локального матеріалу, що актуалізує проблему наукового обґрунтування процесу формування краєзнавчої компетентності учнів.

О. П. Кравчук визначає краєзнавчу компетентність як одну з найважливіших міжпредметних компетентностей. У її трактуванні це «багатовимірне явище, яке характеризується певним рівнем володіння дослідницьким методом щодо вивчення навколишнього середовища (варіанти: території проживання – рідного краю) за напрямками – умови і ресурси – в хронологічному полі життя, вміннями застосовувати його для вирішення суспільно і особисто значущих задач, відповідальністю за якість і достовірність результати краєзнавчих досліджень та рішень, прийнятих на основі їх» [2, с. 55].

В дослідженні О. В. Чалої краєзнавчу компетентність схарактеризовано як «інтегральну характеристику особистості, що має міждисциплінарний характер і є результатом набуття певних знань, умінь і навичок та проявляється в готовності до продуктивної пізнавально-краєзнавчої діяльності та вмінні застосовувати індивідуальний практичний досвід вивчення особливостей рідного краю, де ключову роль відіграють пізнавальні дії дослідницького характеру» [3, с. 63].

З'ясування теоретичних засад формування краєзнавчої компетентності учнів передбачає також визначення її структури. Нам імпонує підхід, запропонований О. В. Чалою, яка, спираючись на доробок Н. Г. Побидайло, пропонує виділяти такі складові елементи змісту краєзнавчої компетентності:

- знання про географічні особливості рідного краю, його місцевої фауни і флори, екології, соціально-економічного, історичного і культурного розвитку;
- уміння здобувати краєзнавчі знання з різних джерел (розповіді педагога, навчальні та навчально-методичні посібники, інтернет-джерела тощо), уміння самостійно здобувати необхідні краєзнавчі знання («перевідкриття» відомих фактів і явищ навколишнього життя), уміння вивчати рідний край у процесі дослідження, що становить пізнавальний і науковий інтерес; уміння організовувати, перетворювати, зберігати й передавати краєзнавчі знання;
- навички роботи з краєзнавчими джерелами з метою узагальнення та аналізу наявного досвіду, що має науково-практичну та культурну цінність, навички самоорганізації та самоврядування, самозабезпечення й самообслуговування;
- здатність усвідомлено застосовувати комплекс знань, умінь і навичок у межах міждисциплінарного кола питань – і в теоретичній, і в практичній діяльності;
- досвід різноманітної за формами і змістом краєзнавчої діяльності [3, с. 75].

Теоретичний аналіз формування краєзнавчої компетентності здобувачів освіти в умовах сучасного освітнього простору, виконаний Л. М. Воловик та співавторами, засвідчив, що ефективне формування краєзнавчої компетентності передбачає поєднання особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, а також інтеграцію регіонального матеріалу у навчальні дисципліни та позакласну роботу [1].

Власне сучасній освіті прагнення сформувати в учнів цілісну картину світу досить важко реалізувати в умовах фрагментарного, розмежованого вивчення окремих навчальних предметів. Тому вважаємо продуктивним дослідження формування краєзнавчої компетентності учнів у процесі навчання інтегрованого курсу «Природничі науки» у 6 класі.

Список використаних джерел

1. Воловик Л. М., Водяний О. М., Ковальська К. В., Бондаренко Р. І. Формування краєзнавчої компетентності здобувачів освіти в умовах сучасного освітнього простору. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 90. С. 57-62. DOI: <https://doi.org/10.32782/ip/90.9>
2. Кравчук О. П. Педагогічні реалії формування краєзнавчої компетентності в учнів старшої школи. *Folia comeniana: Вісник польсько-української науково-дослідницької*

лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського. 2017. С. 55-58. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706726/>

3. Чала О. В. Формування красзнавчої компетентності майбутніх географів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2021. 246 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8463/Chala.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ПРОЄКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

Т. Г. Назаренко

geohim@ukr.net

*відділ навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України*

Починаючи з 2017 року, коли в Україні був прийнятий новий Закон «Про освіту» [1], розпочалася освітня реформа із Концепцією «Нова українська школа» [2]. Суть освітньої реформи полягає у розвитку здатності використовувати отримані знання та ключові й предметні компетентності для вирішення практичних дій. Для її впровадження було створено нову структуру загальної середньої освіти: 1-4 класи – початкова школа; 5-9 класи – гімназія; 10-12 класи – профільна освіта. Два перших етапи вже відбулися, а з 2027 року здобувачі освіти обиратимуть ліцеї за академічним та профільним напрямом.

В змісті Державного стандарту профільної середньої освіти, який був затверджений у 2024 році [7], представлені відповідні компетентності (див. мал.1).

Мал. 1. Компетентності профільної середньої освіти у змісті Держстандарту профільної освіти

Отже, в освітній системі відбувається підготовка (проектування) до реалізації завдань цього освітнього стандарту.

Перехід до профільного навчання передбачає рівний доступ до повноцінної освіти різним категоріям учнів незалежно від територіальної або будь-якої іншої ознаки. Відповідно до змін сучасної економічної ситуації в розвитку суспільства, в умовах профільного навчання перед вчителями постають нові виклики, від реалізації яких буде залежати успіх інновацій, що уводяться в систему профільної освіти. Аналіз існуючих досліджень, пов'язаних з теорією та методикою відбору змісту географічної освіти в умовах профільного навчання, дозволяє зробити висновок про те, що ця проблема є актуальною, а її рішення багатоаспектним [8, с. 28].

На підставі загальнотеоретичного підходу до проблеми профільної диференціації змісту освіти нами опрацюванні наукові роботи Н. Бібік, Л. Березівської, О. Бугайова, М. Бурди, В. Кизенка, а також праці дослідників географічної освіти О. Браславської, Л. Вішнікіної, Й. Гілецького, О. Топузова, багато науковців Національної академії педагогічних наук України займаються вивченням питань профільної освіти. Нами зроблено висновок: науковці одностайні в тому, що процес розвитку методики навчання обов'язково має за результат певні зміни у змісті і – навпаки: ідеї змісту спонукають розвиток предметної методики.

На сьогодні всі публікації є гіпотетичними, оскільки реформа середньої школи пілотується із 2025 навчального року, а повноцінно розпочнеться лише у 2027 році, тому ми можемо говорити про це лише теоретично.

Із запровадженням нового Державного стандарту профільної середньої освіти [7] виникає потреба у проектуванні та створенні модельних навчальних програм і розроблення та реалізація навчально-методичних матеріалів нового покоління, які відповідатимуть концепції Нової української школи. З огляду на це потрібно теоретично обґрунтувати засади відбору змісту профільної географічної підготовки, для тих, хто вибере відповідний освітній кластер.

25 липня 2024 року було затверджено Державний стандарт профільної середньої освіти [7], цей документ передбачає освітні кластери для профільної освіти – мовно-літературний, STEM, суспільно-гуманітарний, в межах яких ліцеї створюють профільні програми. В 10-му класі учні проходять адаптаційний період, а 11-12 класи вивчають поглиблено профільні предмети, що дозволить створити індивідуальну освітню траєкторію.

Здобувачі освіти, які обрали відповідний напрям для подальшого навчання вже знайомі з початковим предметом географія та планують пов'язати подальшу професійну діяльність саме з географічною складовою, для цього треба їх озброїти відповідним навчально-методичним забезпеченням. Для цього була створена робоча група для створення модельної навчальної програми з географії для профільного рівня в яку увійшли провідні науковці країни.

Зміст модельної навчальної програми має продовжувати реалізацію завдань географічної освіти, розпочату в 6-му класі базової середньої освіти, плавно поглиблюючи та додаючи її завданнями релевантними до психолого-

вікових і пізнавальних можливостей учнів та спрямовувати їх на поглиблення географічних знань та географічних компетентностей.

Навчальний предмет «Географія» має забезпечувати реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів профільної середньої освіти в природничій освітній галузі, а географічні компетентності забезпечать формування в учнів просторову уяву та мислення, пояснюватимуть як природні та суспільні об'єкти, явища і процеси на Землі в різних масштабах формуються, взаємопов'язані та змінюються із часом.

Отже метою модельної навчальної програми з географії для профільної освіти буде формування в учнів предметної географічної та розвиток ключових компетентностей для розуміння світових глобальних процесів. Компетентнісний потенціал модельної навчальної програми охоплюватиме всі ключові компетентності, що визначені Державним освітнім стандартом, зокрема, вивчення географії сприятиме розвитку вільного володіння державною мовою (через обговорення географічних законів та закономірностей, написання аналітичних есе й проєктів), здібність спілкування рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами (через опрацювання міжнародних джерел інформації про глобальні світові ризики, міграційні процеси, техногенні катастрофи тощо), математичної компетентності (під час роботи із статистичними та картографічними матеріалами), інформаційно-комунікаційні компетентності (через роботу із цифровими ресурсами), екологічної компетентності (під час аналізу взаємодії людини та навколишнього середовища), громадянських і соціальних компетентностей (у процесі обговорення безпекової політики держав, захисту прав людини, оборонної свідомості тощо), підприємливості та фінансова грамотність (через розробку бізнес-планів підприємств з урахуванням різноманітних ризиків, в тому числі й ресурсних), культурна компетентність (знайомство з культурними пам'ятками) тощо. Модельна навчальна програма розроблятиметься для профілю з поглибленим вивченням географії та іноземної мови (соціально-гуманітарний кластер),

Основними завданнями географічного курсу, який вивчатиметься на профільному рівні будуть такі: засвоєння географічних знань (поняття, визначення, закони, закономірності, природокористування), формування навичок роботи з різноманітними інформаційними ресурсами (картографічні, статистичні, ГІС), формування практико орієнтованих знань, розвиток пізнавальних здібностей (інтерес, дослідження, творчість), формування соціальної відповідальності (екологічна поведінка, безпека), виховання екологічної культури та патріотизму, розвиток навичок резиліентності (психологічна стійкість, здатність адаптуватися та відновлюватися після несприятливих життєвих подій), що в умовах воєнних дій на території нашої країни є актуальними. Семантика цього терміну має англійське походження, що в перекладі означає «resilience» – пружність, еластичність.

У сучасному світі, що швидко змінюється (кліматичні зміни, антропогенний тиск), розуміння комплексного погляду на взаємодію людини та

природи є ключовим, а також для розробки ефективних стратегій сталого розвитку та відновлення після військових дій.

Модельна навчальна програма буде розрахована на 3 роки (10-12 класи) і вивчатиметься у 10-му адаптаційному циклі протягом 52 годин/1,5 на тиждень, а у 11-12 класах по 105 годин/3 на тиждень і має модульну структуру.

Особливістю освітнього процесу курсу «Географія» в ліцеї буде те, що він базуватиметься на діяльнісному та практико-орієнтованому навчанні та має чітку практичну спрямованість, що реалізується в процесі проведення досліджень, виконання практичних робіт і вправ, через створення моделей, розв'язання ситуативних, проблемних, аналітичних завдань, організацію екскурсій, роботу з навчальною й науково-популярною літературою, цифровими ресурсами тощо. Це спрямовано на розвиток наскрізних умінь: критично і системно мислити, висловлювати та логічно обґрунтовувати власну думку, творчо діяти, виявляти ініціативу, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати географічні задачі та вирішувати проблеми самостійно та у співпраці з іншими учасниками освітнього процесу.

Основним принципом освіти є принцип життєвої доцільності та прикладної функціональності. Для успішної повсякденної діяльності сьогодні недостатньо знань та навичок, необхідно зосередити зусилля на конкретних завданнях, визначити проблему, провести самостійний або спільний пошук шляхів її вирішення, брати на себе відповідальність за результати дій та вчинків. Тож нашими подальшими педагогічними розвідками будуть розробки навчально методичного забезпечення, які відповідатимуть завданням географічної профільної освіти в Новій українській школі, в цьому проявиться прикладний характер наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Концепція Нова українська школа (НУШ). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Концепція профільного навчання в старшій школі (2003 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v10_1290-03
4. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу». URL: <https://osvita.ua/school/news/8494/>
5. Концепція профільного навчання у старшій школі (2013 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1456729-13>
6. Державний стандарт базової середньої освіти (2020 р.). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
7. Державний стандарт профільної середньої освіти (2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-2024-%D0%BF>
8. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 380 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9886>

ПОТЕНЦІАЛ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ФОРМУВАННІ КАРТОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

М. Д. Наровлянська

marinanarov@gmail.com

*КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства
та екскурсій учнівської молоді»*

Для сучасної людини життєво необхідними є вміння орієнтуватися на місцевості, визначати своє місцезнаходження як у природному, так і в урбаністичному середовищі, обирати оптимальні маршрути та читати різноманітні карти. Особливо зростає роль цих компетентностей у період війни, коли від рівня картографічної підготовки та здатності орієнтуватися на місцевості часто залежить життя як цивільних, так і військових.

Відповідно до Державних стандартів початкової та базової загальної середньої освіти, одним із важливих результатів навчання є формування в учнів здатності орієнтуватися в просторі, досліджувати навколишнє середовище та застосовувати знання в практичній діяльності [1, 2]. У цьому контексті картографія і орієнтування на місцевості виступають важливими засобами формування просторового мислення, розвитку дослідницьких умінь і забезпечення діяльнісного характеру навчання. Вони сприяють усвідомленому сприйняттю простору, формуванню навичок роботи з просторовою інформацією та перенесенню знань у реальні життєві ситуації.

У програмі Нової української школи окремі базові елементи орієнтування в просторі та картографічної підготовки представлені у пропедевтичних інтегрованих курсах «Я досліджую світ» (3–4 класи), «Довкілля» (5-6 класи), «Пізнаємо природу» (5-6 класи) та «Природничі науки» (5-6 класи), а також у межах навчального предмета «Географія» (6-9 класи). Проте зазначені елементи мають фрагментарний характер і не формують цілісної картографічної компетентності. Крім того, їх опрацювання здебільшого обмежується теоретичним рівнем або виконанням формалізованих завдань, що не забезпечує достатньої практичної складової. У багатьох випадках навчальний матеріал залишається відірваним від реальних життєвих ситуацій, що ускладнює перенесення знань у практичну діяльність і формування стійких навичок орієнтування на місцевості.

Водночас у межах позашкільної освіти та позакласної діяльності в Україні широко представлені гуртки та секції спортивного орієнтування, які належать до туристсько-краєзнавчого або спортивного напрямів позашкілля і мають значний потенціал для формування практичних навичок орієнтування в просторі та на місцевості, а також розвитку картографічних компетентностей.

Розглянемо детальніше потенціал спортивного орієнтування як ефективного засобу формування практичних навичок орієнтування та розвитку картографічних компетентностей.

Спортивне орієнтування поєднує фізичну активність із інтелектуальною діяльністю, що передбачає постійну роботу з картою, аналіз просторової

інформації та прийняття рішень у реальному середовищі. На відміну від традиційного шкільного навчання, де робота з картографічним матеріалом часто має абстрактний або репродуктивний характер, у спортивному орієнтуванні карта виступає безпосереднім інструментом діяльності, а не лише засобом ілюстрації. Вихованець змушений співвідносити умовні позначення з реальними об'єктами місцевості, визначати власне місцезнаходження, оцінювати рельєф і обирати оптимальні маршрути в умовах змінного середовища. Така діяльність сприяє розвитку просторового мислення, здатності до аналізу та швидкого прийняття рішень і забезпечує тісний зв'язок між теоретичними знаннями та практичним досвідом і відповідає принципам діяльнісного підходу, за якого знання формуються в процесі активної практичної діяльності.

Слід враховувати, що в спортивному орієнтуванні використовуються спеціальні спортивні карти, які відрізняються від традиційних топографічних і навчальних географічних карт за змістом, масштабом і системою умовних позначень. Вони виконуються у великих масштабах (як правило, від 1:4 000 до 1:15 000), мають високий рівень деталізації, орієнтовані на швидке сприйняття інформації під час руху та відображають передусім прохідність місцевості й об'єкти, важливі для вибору маршруту. Це зумовлює певні відмінності у сформованих навичках роботи з картами. Водночас досвід орієнтування за спортивними картами є цінним для розвитку загальних картографічних компетентностей, хоча й потребує подальшої адаптації під час роботи з топографічними та тематичними географічними картами.

Важливим чинником ефективності спортивного орієнтування є його регулярність і тривалість: у програмах позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку обсяг занять може становити 6–9 годин на тиждень [3], тоді як у програмах спортивних шкіл – від 6 до 20 і більше годин на тиждень залежно від віку та рівня підготовки [5]. Така інтенсивність забезпечує багаторазове повторення та закріплення навичок у різних умовах, що принципово відрізняється від епізодичного звернення до картографічного матеріалу в межах шкільного курсу.

У процесі занять спортивним орієнтуванням вихованці також ознайомлюються з різними типами місцевості – міською забудовою, парковими територіями, лісами різного типу та ступеня прохідності, відкритими просторами, рівнинними та гірськими ландшафтами – і набувають досвіду орієнтування в кожному з них. Це забезпечує варіативність умов діяльності та формує здатність адаптувати картографічні знання до різних просторових ситуацій.

Водночас спортивне орієнтування має значний потенціал у формуванні особистісних якостей і життєво важливих умінь. У процесі занять вихованці навчаються діяти самостійно, приймати рішення в умовах невизначеності, орієнтуватися в нестандартних, а іноді й складних або наближених до екстремальних ситуаціях. Крім того, формуються практичні вміння безпечного пересування різними типами місцевості, подолання природних перешкод, а також здатність адаптуватися до змінних погодних умов і середовища.

Важливою перевагою спортивного орієнтування є можливість реалізації індивідуального підходу та забезпечення інклюзивності освітнього процесу. Завдяки різноманіттю його видів – орієнтування бігом, на велосипедах, на лижах, рогейн, трейл-орієнтування – існує можливість добору діяльності відповідно до індивідуальних особливостей вихованців, з урахуванням їхніх інтересів, характеру, фізичних якостей і стану здоров'я. Це створює умови для залучення до занять широкого кола дітей, у тому числі з порушеннями слуху і мовлення, опорно-рухового апарату, а також із захворюваннями серцево-судинної та нервової систем.

Спортивне орієнтування також сприяє розвитку когнітивних процесів – мислення, сприйняття, уяви та пам'яті, а також основних властивостей уваги – концентрації, стійкості, переключення та розподілу, що є необхідними для ефективної діяльності в умовах динамічного середовища [4]. Розвиток зазначених когнітивних процесів і властивостей уваги створює передумови для підвищення ефективності навчання загальноосвітнім предметам, зокрема географії, оскільки сприяє глибшому розумінню картографічного матеріалу, здатності до аналізу просторової інформації та перенесення знань у практичну діяльність. У результаті знання набувають функціонального характеру та трансформуються у стійкі картографічні компетентності, які можуть ефективно застосовуватися в реальних життєвих ситуаціях.

Отже, спортивне орієнтування може розглядатися як ефективний засіб доповнення шкільної географічної освіти, забезпечуючи формування практичних навичок орієнтування в просторі та розвиток картографічних компетентностей. Його інтеграція в освітній процес, зокрема через позакласну та позашкільну діяльність, сприятиме подоланню розриву між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням і підвищенню якості географічної підготовки учнів, а також відповідає засадам компетентнісного, діяльнісного та індивідуального підходів до навчання.

Список використаних джерел

Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 03.04.2026).

Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 03.04.2026).

Наровлянська М. Д., Лукацький Є. Д., Постельняк І. М., Тяпкіна К. М. Програма гуртка «Спортивне орієнтування» (початковий, основний та вищий рівні навчання) для закладів позашкільної освіти. Київ : УДЦНПВКТУМ, 2022. URL: <https://docs.google.com/document/d/1jzU59-sdgSPSknvDeg3acDRlnMOwiYDz/edit>

Наровлянська М. Розвиток уваги та пізнавальних психічних процесів юних спортсменів, як передумова успішного виконання навчально-виховних та спортивних завдань в туризмі. *Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Спеціальний випуск. Переяслав-Хмельницький, 2009. С. 302-305.

Пронтішева Л. П. Спортивне орієнтування : навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл та спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву. Вінниця, 2010. 119 с. URL:

https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Programy_navchalni/2019/sportivne-orientyvannya.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСУ MAPCHART ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Р. С. Романчук

romanchuk.roman@ukr.net

Лицей №32 «Європейський» Полтавської міської ради

Трансформація сучасної освіти в Україні вимагає від учителя географії впровадження інноваційних технологій, що сприяють формуванню в учнів предметних та ключових компетентностей. У контексті Нової української школи (НУШ) та профільної освіти особливого значення набуває картографічна компетентність. Як зазначають дослідники у колективній монографії за редакцією Л. П. Вішнікіної, сучасне навчання географії має ґрунтуватися на засадах компетентнісного підходу, де карта виступає не лише джерелом інформації, а й інструментом для моделювання географічних процесів та візуалізації даних [4].

Традиційне використання паперових контурних карт часто обмежує творчий потенціал учнів через складність технічного виконання. Натомість цифрові інструменти, такі як сервіс MapChart, дозволяють змістити акцент із механічного розфарбовування на аналітичну роботу з інформацією.

MapChart – це універсальний онлайн-ресурс, який надає можливість створювати власні високоякісні картографічні матеріали. Сервіс пропонує користувачам понад 50 шаблонів, що охоплюють:

- материки та світові регіони (Європа, Африка, Америка, Азія, Австралія і Океанія);
- адміністративно-територіальні одиниці країн (округи, провінції, штати);
- карти окремих держав, включаючи детальну карту України.

Функціонал ресурсу дозволяє здійснювати колірне кодування територій, додавати легенду та експортувати результат у форматі зображення. Важливою перевагою для освітнього процесу є наявність мобільного додатка, що дозволяє реалізовувати стратегію BYOD (Bring Your Own Device) на уроках. Ресурс є безкоштовним, що забезпечує рівний доступ до технологій для всіх учнів. Крім того, карти MapChart поширюються за ліцензією Creative Commons (CC BY-SA 4.0), що дозволяє вільно інтегрувати їх у шкільні проєкти та науково-дослідницькі роботи МАН [1].

Навчальна програма з географії профільного рівня (10-11 класи) передбачає значну кількість практичних робіт, які вимагають навичок картографування [5]. Використання MapChart дозволяє перетворити ці роботи

на захопливий процес цифрового дизайну. Під час виконання практичної роботи № 1 (10 клас) «Створення тематичної карти умовної території» учні засвоюють алгоритм роботи за 3 кроки:

1. Вибір шаблону та клік на об'єкті для його розфарбування.
2. Заповнення легенди описами груп.
3. Завантаження готового файлу.

Це дозволяє учням експериментувати з кольоровою гамою та інтервалами даних, не боячись зіпсувати паперовий бланк.

У практичній роботі № 8 (10 клас) учні складають картосхему типології країн Азії. Використовуючи шаблон «Asia Detailed» [1], учні візуалізують складну систему соціально-економічної типології регіону. Зокрема, вони мають змогу виділити різними кольорами розвинені країни, країни з перехідною економікою, нові індустріальні країни (у тому числі Китай), нафтовидобувні країни, а також країни з порівняно зрілою структурою господарства та найменш розвинені країни Азії. Така діяльність не лише сприяє формуванню цілісної географічної картини світу через активне графічне моделювання, а й дозволяє учням глибше зрозуміти сутність сучасної нерівномірності економічного розвитку держав [2, с.115].

Практична робота № 42 (11 клас) передбачає створення картосхем народжуваності та смертності в Україні [5]. Використовуючи статистичні дані Держстату, учні на шаблоні карти України створюють картограми, де інтенсивність кольору відповідає значенню показника. Це дозволяє наочно побачити регіональні відмінності демографічної ситуації та проаналізувати їхні причини.

Окрім програмових робіт, MapChart стає незамінним при виконанні індивідуальних проєктів. Авторським прикладом такого застосування є розробка тематичної карти для проєкту «Емоційний компас» (див. рис. 1).

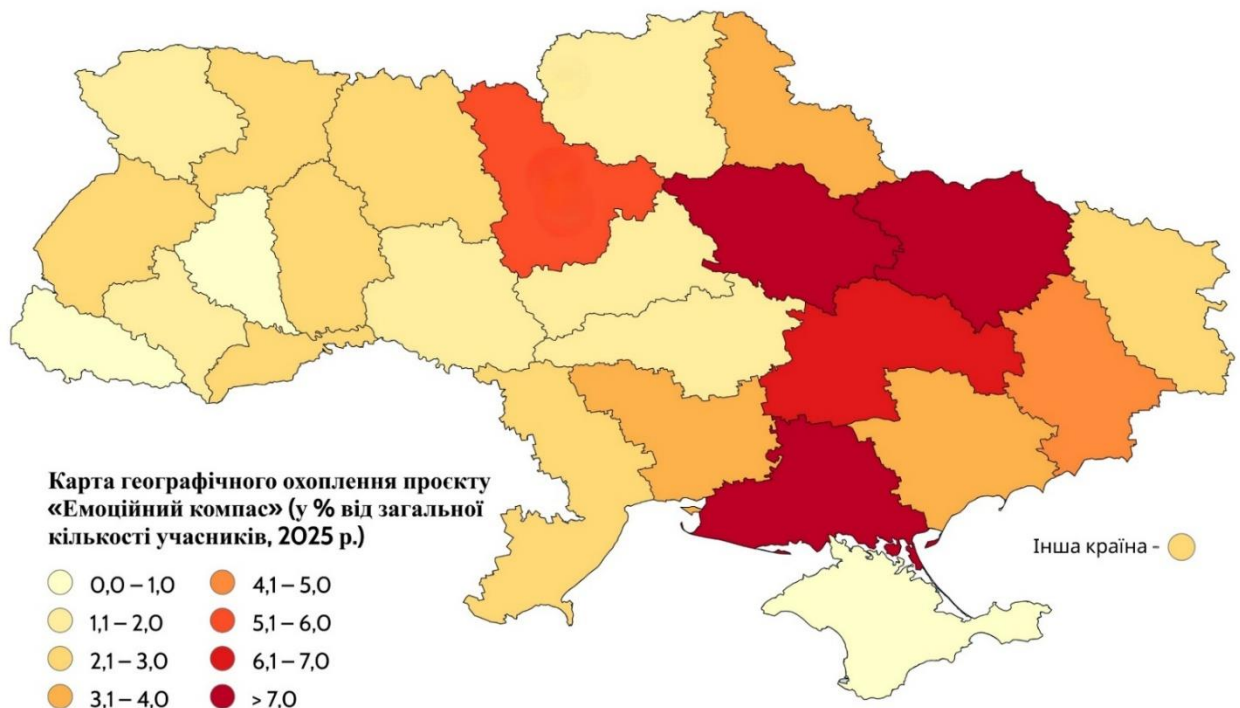

Рис. 1. Картосхема географічного охоплення проєкту «Емоційний компас»

На цій карті відображено територіальну залученість учасників до проєкту [3]. Використання градієнтної заливки (від жовтого до темно-червоного кольору) дозволяє миттєво ідентифікувати регіони з найбільшою кількістю учасників. Такий підхід навчає учнів критично оцінювати статистику та перетворювати сухі цифри на зрозумілі візуальні образи.

Впровадження онлайн-сервісу MapChart у практику навчання географії дозволяє:

- модернізувати зміст практичної діяльності учнів, наблизивши її до стандартів сучасної картографії;
- реалізувати діяльнісний підхід, за якого учень чи учениця виступають творцями навчального контенту;
- підвищити мотивацію до навчання через використання звичних для молоді цифрових девайсів;
- забезпечити умови для формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі географії та туризму на засадах інноваційності.

Список використаних джерел

1. MapChart: Create Custom Maps Online. URL: <https://www.mapchart.net/> (дата звернення: 26.03.2026).
2. Географія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник, П. О. Масляк, С. Л. Куртей, О. Г. Бродовська. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 256 с.
3. Емоційний компас. URL: https://t.me/e_compass (дата звернення: 26.03.2026).
4. Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти: кол. монографія / [авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та ін.]; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 265 с.
5. Навчальна програма з географії (профільний рівень) для 10-11 класів ЗЗСО: затв. наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 26.03.2026).

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТА МЕРЕЖНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Я. Ю. Сірик

comptan56@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, які кардинально змінюють всі сфери людської діяльності, зокрема й освіти. У контексті глобальних викликів та необхідності формування цифрових компетентностей, географічна освіта набуває

особливого значення, оскільки не лише розширює світогляд учнів, а й формує їхню здатність орієнтуватися у просторі, аналізувати геопросторові дані та приймати обґрунтовані рішення.

Геоінформаційні технології (ГІС) та мережно-комунікаційні технології (МКТ) є потужними інструментами, що відкривають нові можливості для навчання географії. ГІС дозволяють візуалізувати, аналізувати та моделювати просторові дані, цим самим значно покращують розуміння складних географічних процесів та явищ. МКТ, у свою чергу, забезпечують доступ до величезних обсягів інформації, сприяють дистанційному навчанню, організації спільної роботи та інтерактивній взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Попри значний потенціал ГІС та МКТ, їхнє використання у процесі підготовки майбутніх учителів географії ще не набуло системного та достатнього характеру. Існують певні прогалини у методичному забезпеченні, недостатній рівень володіння цими технологіями викладачами та студентами, а також відсутність чітких методик їх інтеграції у навчальний процес. Саме тому дослідження застосування ГІС та МКТ у підготовці вчителів географії є надзвичайно актуальним і своєчасним.

Як зазначає В. М. Самойленко, географія як наука і навчальний предмет ґрунтується на аналізі просторово-координованих даних, що зумовлює необхідність активного використання геоінформаційних систем і цифрових картографічних ресурсів у навчальному процесі [6; 7]. О. О. Світличний та С. В. Плотницький підкреслюють, що геоінформаційні технології забезпечують можливість моделювання географічних об'єктів і процесів, сприяючи розвитку просторового мислення та аналітичних умінь здобувачів освіти [8]. У дослідженнях О. М. Топузова, Л. П. Вішнікіної, В. М. Самойленка, Т. С. Япринець наголошується на значному дидактичному потенціалі геоінформаційних моделей у навчанні географічних дисциплін [4; 9].

Для вчителя географії ГІС стають засобом отримання учнями нової навчальної інформації та знань про навколишній світ шляхом моделювання реальних процесів. Згідно з теоретичними засадами, сформульованими в українській педагогічній науці, ГІС розглядаються як програмно-апаратний комплекс, здатний відображати та аналізувати дані, що описують об'єкти в просторі, забезпечуючи при цьому нерозривний зв'язок між просторовою координатами та атрибутивною (описовою) інформацією [10, с. 10]. В публікації В. Бурка наводиться досить просте визначення ГІС як комп'ютерних систем для збору, зберігання, аналізу та відображення просторових даних [2, с. 84].

У сучасних дослідженнях з проблем цифровізації освіти геоінформаційні та мережно-комунікаційні технології розглядаються як ефективні засоби підвищення якості професійної підготовки педагогічних кадрів. Як зазначає В. Ю. Биков, цифрові технології в освітньому процесі виконують не лише інструментальну, а й дидактичну функцію, оскільки сприяють оновленню змісту, форм і методів навчання відповідно до вимог сучасного інформаційного суспільства [1]. Питання введення геоінформаційної освіти в педагогічних ЗВО України тривалий час розробляє І. В. Холошин, обґрунтовуючи доцільність

впровадження ГІС-технологій у систему шкільної освіти як поліфункціонального і комплексного засобу навчання [10, с. 94]. За твердженням Топузова О. М., Вішнікіної Л. П. та ін., застосування геоінформаційних моделей навчання забезпечує активну участь здобувачів освіти в процесі пізнання, сприяє формуванню просторового мислення та умінь аналізу географічної інформації [4; 9]. У цьому контексті геоінформаційні технології виступають не лише як засіб візуалізації навчального матеріалу, а як інструмент організації навчально-дослідницької діяльності.

Паралельно з розвитком ГІС, суттєве значення у підготовці вчителів мають мережно-комунікаційні технології. У педагогіці мережно-комунікаційні технології (МКТ) розглядаються як складова частина інформаційно-комунікаційних технологій, що базується на використанні комп'ютерних мереж (локальних та глобальних) для організації освітнього процесу, взаємодії між його учасниками та доступу до навчальних ресурсів. Їх сутність полягає у створенні глобального інформаційного простору, де взаємодія між викладачем та студентом (в подальшому – між учителем та учнем) переходить у площину хмарних сервісів та віртуальних платформ. Мережно-комунікаційні технології, зокрема хмарні сервіси, освітні платформи, онлайн-інструменти для спільної роботи та комунікації, значно розширюють можливості організації освітнього процесу. Як зазначають Н. Маслова та В. Мірза-Сіденко, використання мережних технологій у навчанні сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та самостійної роботи здобувачів освіти, а також забезпечує доступ до відкритих освітніх ресурсів [5]. Л. В. Дегтярьова підкреслює, що мережно-комунікаційні технології створюють умови для організації інтерактивного навчання та підвищення мотивації до навчальної діяльності [3].

В умовах сучасної України впровадження хмарних технологій у вищу школу має не лише педагогічне, а й стратегічне значення, забезпечуючи безперервність навчання під час кризових періодів (пандемія, воєнний стан) та рівноправний доступ до якісних ІТ-ресурсів незалежно від географічного місця перебування студента.

Економічність хмарних технологій є вагомим чинником їх впровадження. Вони суттєво зменшують витрати на ліцензійне програмне забезпечення та серверне обладнання, оскільки основні обчислення відбуваються на віддалених потужностях. Для майбутнього вчителя географії це означає можливість працювати з великими базами даних навіть на пристроях з низькою продуктивністю (ноутбуках і смартфонах).

Розглядаючи педагогічні можливості геоінформаційних систем І. В. Холошин викоремлює такі їх освітні функції: функцію наочності; функцію забезпечення операційної діяльності учнів; виховну функцію; розвивальну функцію; інформаційну функцію; функцію формування умінь і навичок [10, с. 94].

Традиційна дидактика виділяє низку функцій навчальних засобів, серед яких провідними є пізнавальна, розвивальна, виховна, інформаційна та контролююча. Проте з появою ГІС та МКТ ці функції набувають нових характеристик, оскільки цифрові інструменти дозволяють реалізувати їх на

емпіричному та теоретичному рівнях одночасно. Наприклад, використання ГІС у процесі спостереження за географічними об'єктами активізує різні види відчуттів: зорове, слухове та навіть тактильне при роботі з інтерактивними сенсорними екранами, що безпосередньо впливає на увагу, пам'ять та мислення учнів. Інтеграція цифрових технологій дозволяє розширити перелік функцій, додаючи коригувальну, мотиваційну та прогностичну функції (рис. 1). Це стає можливим завдяки здатності програмного забезпечення надавати миттєвий зворотний зв'язок та моделювати майбутні стани географічних систем.

Рис. 1. Педагогічні функції ГІС та МКТ у навчанні географії

Розглянемо детальніше кожну з наведених на рис. 1 ключових функцій у розрізі використання педагогічного потенціалу ГІС та МКТ.

1. Пізнавальна функція спрямована на глибинне розуміння закономірностей функціонування географічної оболонки. Завдяки можливості пошарового аналізу, учні можуть досліджувати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства. Відповідно до модельних навчальних програм з географії, пізнавальна діяльність учнів 6-9 класів має бути спрямована на пошук, інтерпретацію та демонстрацію географічних даних за допомогою геоінформаційних ресурсів. Це вимагає від учнів здатності пояснювати інформацію, подану на електронних картах, таблицях та графіках, перетворюючи її з одного виду на інший.

2. Розвивальна функція ГІС та МКТ проявляється у формуванні інтелектуальних (пізнавальних) умінь, навичок географічного моделювання та операційної діяльності учнів. Цифрові інструменти вимагають від здобувачів освіти застосування логічних операцій аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення у високотехнологічному середовищі. Крім того, розвивальна функція реалізується через формування наскрізних умінь, таких як інформаційно-цифрова компетентність. Це включає здатність знаходити,

обробляти та зберігати інформацію, а також критично її оцінювати. Мережно-комунікаційні технології, своєю чергою, сприяють розвитку навичок співпраці та самостійного мислення, що є критично важливим для проведення дослідницьких проєктів.

3. Виховна функція у навчанні географії за допомогою цифрових технологій набуває особливого значення через можливість візуалізації глобальних та локальних екологічних проблем, а через вивчення географії рідного краю на основі сучасних геопорталів здійснюються патріотичне виховання та формування громадянської компетентності здобувачів.

4. Інформаційна функція ГІС та МКТ у навчанні географії полягає у забезпеченні доступу до величезних масивів актуальних даних. У цифрову епоху знання перестають бути статичними; вони оновлюються в режимі реального часу через супутникові знімки, метеорологічні дані та статистичні звіти міжнародних організацій. Інформаційна функція також реалізується через використання геопорталів, які виступають базами даних.

5. Контролююча функція за допомогою ІКТ забезпечує наскрізне виявлення зворотного зв'язку між учителем та учнями. Цифрові технології дозволяють реалізувати різні форми контролю (фронтальну, індивідуальну, групову) та автоматизувати процес перевірки знань, роблячи його більш об'єктивним та швидким.

6. Коригувальна функція забезпечує можливість швидкого виявлення прогалин у знаннях та їх негайного виправлення завдяки системі зворотного зв'язку. В учнів є можливість миттєвого виправлення помилок у цифрових моделях або тестах, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Хмарні технології дозволяють учителю надавати індивідуальні коментарі до робіт учнів у цифровому середовищі та забезпечувати персоналізовану корекцію знань.

7. Мотиваційна функція спрямована на підвищення мотивації учнів до вивчення географії через використання інтерактивних та візуально привабливих інструментів. Наприклад, віртуальні подорожі в Google Earth або аналіз реальних супутникових знімків робить уроки наочними та практико-орієнтованими, що значно підвищує пізнавальний інтерес. Застосування професійних інструментів (QGIS, ArcGIS Online) дає учням відчуття причетності до реальної науки та є потужним стимулом для саморозвитку.

8. Прогностична функція. Це одна з найскладніших функцій, яка реалізується через здатність ГІС моделювати майбутні стани географічних систем на основі аналізу поточних даних. ГІС дозволяють відповідати на питання «Що буде, якщо...?», моделюючи наслідки антропогенної діяльності або зміни ландшафтів, та розвивають в учнів здатність до стратегічного мислення.

Отже, педагогічний потенціал геоінформаційних та мережно-комунікаційних технологій проявляється в їх педагогічних функціях, які

розглянуті вище. Геоінформаційні системи в освітньому контексті слід розглядати як синтетичну технологію, що поєднує можливості баз даних, картографічної візуалізації та аналітичних інструментів. Це створює унікальне середовище для формування картографічної грамотності та аналітичного мислення. Водночас мережно-комунікаційні технології, зокрема хмарні сервіси та соціальні мережі, забезпечують інфраструктурну підтримку цього процесу, створюючи умови для мобільного, дистанційного та змішаного навчання. Тому особливої ефективності у професійній підготовці майбутніх учителів географії набуває поєднання геоінформаційних і мережно-комунікаційних технологій. Таке поєднання сприяє формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів географії та наближає процес навчання до реальних професійних завдань.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2009. 684 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/845/1/Bykov_Models.pdf
2. Бурка В. Інтеграція геоінформаційних систем (ГІС) у середню освіту: виклики та перспективи. *Науковий вісник Чернівецького університету : Географія*. 2025. Випуск 853. С. 83-92. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2025.853.83-92>
3. Дегтярєва Л. В. Використання інтерактивних засобів навчання на уроках географії. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 8. С. 149 – 154. URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Dehtiarova_2024_149.pdf
4. Дидактика географії : монографія (електронна версія) / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. Київ : Ніка-Центр, 2013. 570 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7391>
5. Маслова Н., Мірза-Сіденко В. Дидактичні можливості хмарних сервісів для створення інтерактивних вправ у процесі навчання географії. *Наукові записки. Серія: Проблеми природничо-математичної, технологічної та професійної освіти*. 2024. № 1 (13). С. 44-52. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2024-1-6>
6. Самойленко В. М. Геоінформаційні системи та технології : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2010. 448 с.
7. Самойленко В. М. Основи геоінформаційних систем. Методологія : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2003. 276 с.
8. Світличний О. О., Плотницький С. В. Основи геоінформатики : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. 294 с.
9. Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Самойленко В. М., Япринець Т. С. Модернізація географічної освіти у вищій школі: геоінформаційні моделі навчання. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2019. № 73 (5). С. 174-184. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.3190>
10. Холошин І. В. Педагогічна геоінформатика. Ч. 3. Геоінформаційні системи : навчальний посібник. Кривий Ріг : Видавець ФО-П Чернявський Д. О., 2016. 175 с.

ДИДАКТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ З ГЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ КОМПЕТЕНТІСНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

О. М. Топузов

proftop@ukr.net

Інститут педагогіки НАПН України

Л. П. Вішнікіна

lpvishnikina@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Сучасний етап розвитку вищої освіти України характеризується активними трансформаційними процесами, пов'язаними з інтеграцією до європейського освітнього простору, цифровізацією навчання, упровадженням компетентнісного підходу та модернізацією системи оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти. За таких умов особливої актуальності набуває проблема вдосконалення контролю та оцінювання рівня сформованості предметних географічних компетентностей здобувачів середньої загальної та вищої освіти. Одним із найбільш ефективних інструментів сучасного педагогічного контролю є дидактичне тестування, яке забезпечує об'єктивність, надійність і валідність оцінювання навчальних досягнень.

Щодо підготовки майбутніх учителів географії то вона має комплексний характер і передбачає не лише засвоєння системи фундаментальних теоретичних знань, а й формування професійного мислення, практичних умінь, здатності аналізувати географічні та соціально-економічні процеси, приймати рішення в умовах професійної діяльності. Традиційні форми контролю, засновані переважно на усному опитуванні або письмових роботах, не завжди забезпечують достатній рівень об'єктивності оцінювання, а також не дозволяють повною мірою визначити рівень сформованості предметних компетентностей. Саме тому в освітньому процесі зростає роль тестових технологій як інструменту стандартизованого педагогічного вимірювання.

Проблема дидактичного тестування перебуває в центрі уваги сучасних педагогічних досліджень. Теоретичні основи тестології та педагогічного вимірювання висвітлено у працях А. Балацінової [1], К. Зеленської [1], Л. Котлярової [4], Н. Теличко [5], К. Ткаченка [6] та інших науковців, які обґрунтовують сутність тесту як інструменту об'єктивного контролю навчальних досягнень. Дослідники підкреслюють, що якісний дидактичний тест має відповідати принципам валідності, надійності, об'єктивності та диференційованості, а також бути спрямованим не лише на перевірку знань, а й на виявлення рівня сформованості компетентностей здобувачів освіти.

Особливості використання тестових технологій у навчанні географії досліджували О. Варакута [2], Т. Засекіна [3], А. Радецький [9], І. Удовіченко [7], В. Фесюк [8], В. Яковлева [9] та інші вітчизняні й зарубіжні науковці. У їхніх працях наголошується, що тестування є ефективним засобом перевірки не лише знань із географії, а й сформованості географічного мислення, умінь

аналізувати просторові процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та застосовувати знання у практичних ситуаціях. Значну увагу дослідники приділяють використанню компетентнісно орієнтованих завдань, які моделюють реальні професійні або життєві ситуації.

У сучасних умовах особливого значення набуває компетентнісно орієнтоване дидактичне тестування. Компетентнісно орієнтований дидактичний тест розглядаємо як систему взаємопов'язаних завдань спеціальної форми зі зростаючим рівнем складності, що дозволяє оцінити структуру та рівень сформованості предметних і професійних компетентностей здобувачів освіти. Основу таких тестів становлять компетентнісно орієнтовані завдання прикладного характеру, які передбачають застосування знань, умінь і навичок у змодельованих або реальних професійних ситуаціях.

Важливою особливістю компетентнісно орієнтованих тестів є їхня багаторівнева структура. Завдання доцільно розподіляти за рівнями складності:

- репродуктивний рівень, спрямований на перевірку знання фактів, понять, термінів;
- алгоритмічний рівень, що передбачає застосування знань за певним алгоритмом;
- конструктивний рівень, орієнтований на формування практичних умінь і навичок;
- творчий рівень, пов'язаний із розв'язанням проблемних ситуацій та виконанням дослідницьких завдань.

За способом побудови компетентнісно орієнтовані завдання можуть бути ситуативними, проблемними, дослідницькими, проєктними, рольовими та завданнями з відкритою відповіддю. Наприклад, для майбутніх учителів географії доцільним є використання завдань, пов'язаних із аналізом картографічних матеріалів, інтерпретацією статистичних даних, оцінюванням природних і соціально-економічних процесів. Крім того, можуть використовуватися завдання, що передбачають розроблення туристичних маршрутів, аналіз туристичних ресурсів регіону або моделювання професійних ситуацій у сфері туристичного обслуговування.

Досвід підготовки здобувачів освітніх програм «Середня освіта (Географія)» на кафедрі географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка засвідчує ефективність використання тестових технологій у різних видах контролю – діагностичному, поточному, модульному та підсумковому. Використання компетентнісно орієнтованих тестів дозволяє своєчасно виявляти освітні втрати, здійснювати моніторинг результатів навчання та коригувати індивідуальні освітні траєкторії здобувачів освіти.

Особливої актуальності дидактичне тестування набуло в умовах дистанційного та змішаного навчання. Цифровізація освітнього процесу сприяла активному впровадженню електронних платформ і сервісів для організації контролю знань. Використання систем Moodle, Classtime, Socrative, Plickers та інших цифрових ресурсів забезпечує автоматизацію процесу оцінювання, оперативність обробки результатів, накопичення статистичних

даних та можливість реалізації формувального оцінювання. Крім того, цифрові технології дозволяють адаптувати тестові завдання до індивідуальних особливостей здобувачів освіти, що є важливим чинником підвищення ефективності навчання.

Одним із перспективних напрямів розвитку дидактичного тестування є використання технологій штучного інтелекту. Сучасні інструменти штучного інтелекту дозволяють автоматизувати процес створення тестових завдань, генерувати різнорівневі компетентісно орієнтовані завдання, здійснювати аналітичну обробку результатів тестування та формувати індивідуальні рекомендації для здобувачів освіти. Водночас застосування штучного інтелекту потребує належного методичного обґрунтування та педагогічного контролю, оскільки автоматично створені завдання мають відповідати цілям освітнього процесу та принципам якісного педагогічного вимірювання.

Попри значні переваги дидактичного тестування, аналіз наукових досліджень і практики професійної підготовки майбутніх учителів географії дозволяє виокремити низку актуальних проблем:

- недостатню розробленість методики створення компетентісно орієнтованих тестових завдань;
- переважання завдань репродуктивного характеру;
- недостатню міждисциплінарність тестових матеріалів;
- обмежене використання тестування для оцінювання практичних умінь і професійних ситуацій;
- недостатній рівень готовності викладачів до використання цифрових тестових технологій;
- потребу в поєднанні тестування з іншими формами оцінювання результатів навчання.

Таким чином, компетентісно орієнтоване дидактичне тестування є важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів географії та фахівців з туризму. Його застосування сприяє підвищенню об'єктивності та ефективності оцінювання, розвитку професійних компетентностей, реалізації формувального оцінювання та впровадженню інноваційних освітніх технологій. Ефективність використання тестових технологій залежить від дотримання теоретико-методичних засад їх проєктування, поєднання тестування з іншими формами контролю та доцільного використання цифрових технологій і штучного інтелекту в освітньому процесі. Компетентісно орієнтовані дидактичні тести є важливим інструментом оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей майбутніх учителів географії. Їх застосування сприяє підвищенню об'єктивності оцінювання, своєчасному виявленню освітніх втрат і корекції індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіт. Ефективність використання таких тестів залежить від дотримання теоретико-методичних засад їх проєктування, поєднання з іншими формами оцінювання та доцільного використання цифрових технологій.

Водночас проблема розроблення компетентісно орієнтованих тестів потребує подальших наукових досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методики створення компетентісно орієнтованих

тестів, розробленням адаптивних тестових систем та інтеграцією інструментів штучного інтелекту у систему професійної підготовки майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Баладинова А. Д., Зеленська К. Р. Становлення й розвиток тестології як науки. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 квіт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 424–427. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10440>
2. Варакута О. М. Освітні вимірювання очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії засобами тестового контролю. Тернопіль, 2023. С. 300–306. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29216/1/Varakuta.pdf>
3. Котлярова Л. Б., Грищенко О. П., Єфремова О. П. Теоретичні засади педагогічного тестового контролю. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум»*. 2023. № 23 (179). С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.58407/visnik.232311>
4. Теличко Н. В., Моргун І. В. Тестування як один з науково обґрунтованих дослідницьких методів... *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 2 (51). С. 167–170. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/47734>
5. Ткаченко К. О. Тест як засіб педагогічного вимірювання: ключові поняття і терміни. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : матеріали VI Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., м. Слов'янськ, 06–07 грудня 2022 р. Слов'янськ, 2022. С. 208–211.
6. Удовіченко І. В. Особливості використання тестових моделей на уроках географії встаршій школі. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 68–73.
7. Фесюк В. О., Чижевська Л. Т., Данилюк І. М. Електронні тести як інструмент контролю знань учнів з географії. Інноваційні дослідження та перспектив розвитку науки і техніки у XXI столітті : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 19 жовтня 2023 р.). Рівне, 2023. Ч. II. С. 154–156.
8. Яковлева В., Радецький А. Особливості тестового контролю на уроках географії. *Туризм. Географія. Екологія: інновації, освіта, бізнес* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (23–24 трав. 2024 р., м. Житомир). Житомир : Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка, 2024. С. 65–67.

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

Я. О. Чуйко

chuiko25yana@gmail.com

В. В. Грушка

grush_vv@ua.fm

*кафедра географії Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара*

Сучасний етап розвитку загальної середньої освіти в Україні характеризується впровадженням компетентнісного підходу, відповідно до якого у центрі освітнього процесу перебуває учень як активний суб'єкт навчальної діяльності. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до оцінювання навчальних досягнень, адже традиційна система, орієнтована переважно на підсумковий контроль, не повною мірою забезпечує розвиток навчальної автономії та мотивації здобувачів освіти. У цьому контексті

особливого значення набуває формувальне оцінювання як інструмент підтримки навчального поступу.

У сучасній педагогічній науці формувальне оцінювання розглядається як систематичний процес збирання, аналізу та інтерпретації інформації про навчальні досягнення учнів, спрямований на покращення якості навчання та розвиток компетентностей [1, с. 34]. Його ключовою особливістю є інтеграція в освітній процес, що забезпечує постійний зворотний зв'язок між учителем і учнем та дозволяє оперативно коригувати навчальну діяльність.

Формувальне оцінювання є невід'ємною складовою сучасної системи оцінювання та доповнює діагностичне і підсумкове оцінювання. Його ефективність значною мірою визначається використанням критеріального підходу, який передбачає чітке формулювання очікуваних результатів навчання та зрозумілих для учнів критеріїв успішності [2, с. 97]. Завдяки цьому учні краще усвідомлюють власні навчальні цілі та можуть відстежувати індивідуальний прогрес.

Важливим аспектом формувального оцінювання є його виховний та психологічний вплив. Воно сприяє створенню безпечного освітнього середовища, у якому помилка розглядається як природна частина навчального процесу, а не як негативний результат. Такий підхід особливо важливий у базовій середній школі, де формується ставлення учнів до навчання та власних можливостей.

Основними принципами формувального оцінювання є прозорість критеріїв, безперервність, розвитковий характер та партнерська взаємодія між учителем і учнем. Прозорість забезпечує зрозумілість вимог і очікуваних результатів, безперервність передбачає інтеграцію оцінювання в усі етапи уроку, а розвитковий характер орієнтує процес на індивідуальний прогрес учня. Партнерська взаємодія, у свою чергу, передбачає активне залучення учнів до процесу оцінювання, що відповідає ідеям Нової української школи. [3].

Формувальне оцінювання виконує низку важливих функцій: діагностичну, коригувальну, мотиваційну та прогностичну [4, с. 210–212]. Діагностична функція дозволяє виявляти рівень засвоєння навчального матеріалу, коригувальна — своєчасно змінювати стратегії навчання, мотиваційна — підтримувати інтерес до навчання, а прогностична — визначати подальші освітні перспективи учнів.

Особливо ефективним формувальне оцінювання є у процесі вивчення географії України, оскільки цей курс передбачає активну роботу з картографічними, статистичними та інформаційними джерелами. Географічний зміст дозволяє використовувати різні форми практичної діяльності, що робить оцінювання природною частиною навчального процесу.

Реалізація формувального оцінювання здійснюється на всіх етапах уроку. На етапі актуалізації знань використовуються усні опитування, асоціативні завдання, мінітести та проблемні запитання, які допомагають визначити рівень попередньої підготовки учнів і налаштувати їх на вивчення нового матеріалу.

Під час пояснення нового матеріалу застосовуються запитання вчителя, обговорення навчальних ситуацій, аналіз карт, схем і статистичних даних, а

також залучення учнів до формулювання висновків. Такий підхід дозволяє постійно відстежувати рівень розуміння матеріалу та коригувати його засвоєння.

У процесі практичної діяльності формувальне оцінювання реалізується через виконання завдань із картою, аналіз географічних даних, групову роботу та мініпроекти. Особливого значення набуває використання критеріїв оцінювання, чек-листів і рубрик, що забезпечує прозорість вимог і дозволяє учням самостійно оцінювати власний прогрес. Ефективними інструментами є також взаємооцінювання та самооцінювання, зокрема прийом «дві зірки і побажання», який поєднує позитивний зворотний зв'язок із рекомендаціями щодо вдосконалення.

На етапі підбиття підсумків уроку застосовуються рефлексивні методи: усні та письмові висновки учнів, прийом «світлофор», короткі рефлексивні запитання. Це сприяє усвідомленню власного навчального поступу та формуванню навичок саморефлексії.

Важливо підкреслити, що формувальне оцінювання не є окремим елементом уроку, а пронизує весь навчальний процес, забезпечуючи його динамічність та адаптивність. Воно дозволяє зробити навчання більш індивідуалізованим, орієнтованим на потреби кожного учня та сприяє формуванню відповідального ставлення до результатів власної діяльності.

З метою перевірки ефективності формувального оцінювання у процесі вивчення географії України було проведено педагогічний експеримент, що включав констатувальний, формувальний та контрольний етапи. У ході експерименту здійснювалося порівняння навчальної діяльності учнів контрольного та експериментального класів із використанням інструментів самооцінювання, взаємооцінювання та роботи над покращенням результатів навчання.

Результати контрольного етапу засвідчили позитивну динаміку в експериментальному класі: учні продемонстрували вищий рівень навчальної рефлексії, активніше залучалися до оцінювального процесу та показали кращі результати після корекції завдань (табл.1) Це підтверджує ефективність формувального оцінювання як засобу підвищення якості навчальних досягнень та розвитку навчальної автономії учнів.

Таблиця 1

**Узагальнені результати контрольного етапу педагогічного експерименту
(порівняння КК та ЕК)**

Результати відповідей самооцінювання навчальних досягнень учнів		
Питання опитувальника	Контрольний клас (КК)	Експериментальний клас (ЕК)
Оцінка складності тестування	Переважає більшість учнів оцінила тестування як легке; поодинокі відповіді — «середнє» та «складне»	Здебільшого «легке», окремі — «середнє» та «складне»
Найскладніші типи завдань	Найчастіше вказували завдання з картою та завдання з короткою відповіддю	Зазначали завдання з картою та короткою відповіддю
Використані джерела інформації	Основними джерелами були підручник і атлас	Підручник та атлас; окремі учні вказували використання штучного інтелекту

Відповідність результату очікуванням	Переважаю відповідали «частково», траплялися відповіді «так»	Переважаю «частково», окремі — «так»
Самооцінка результату (бал)	Учні самостійно визначали бал без детального обґрунтування	Учні самостійно визначали бал без детального обґрунтування
Пояснення власної самооцінки	Пояснення короткі та загальні («допустив помилки», «не все згадав», «міг краще»)	Пояснення більш розгорнуті: учні вказували конкретні труднощі (робота з картою, визначення об'єктів, обчислення), аналізували причини помилок
Результати взаємооцінювання навчальних досягнень учнів		
Показник	Контрольний клас (КК)	Експериментальний клас (ЕК)
Ознайомлення з критеріями оцінювання	Учні ознайомилися з критеріями, однак не всі використовували їх під час оцінювання	Учні орієнтувалися на критерії під час оцінювання, хоча інколи застосовували їх вибірково
Виставлення балу	Бал виставлявся переважно інтуїтивно	Бал виставлявся з урахуванням елементів критеріїв
Коментар до оцінки	Коментарі короткі або формальні	Коментарі більш розгорнуті, але не завжди детальні
Аргументація оцінки	Аргументація обмежена загальними фразами	Аргументація частково спиралася на виконання завдання
Ставлення до взаємооцінювання	Учні сприймали взаємооцінювання як обов'язковий етап роботи	Учні проявляли інтерес до оцінювання робіт однокласників
Результати роботи над покращенням результату		
Кількість учнів, які виявили бажання покращити результат	5/19	9/17
Характер виконання додаткового завдання	Завдання виконувалося частково або формально	Завдання виконувалося повніше, з дотриманням умов
Усвідомлення допущених помилок	Учні не завжди могли пояснити свої помилки	Учні намагалися пояснити допущені неточності
Самостійність виконання	Обмежена самостійність	Вища самостійність виконання
Зміна результату після доопрацювання	Незначні покращення	Помітні покращення результатів

Отже, формувальне оцінювання виступає ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу в умовах Нової української школи. Його системне впровадження у процесі вивчення географії України сприяє підвищенню якості навчання, розвитку критичного мислення, навчальної мотивації та рефлексії, а також формуванню здатності учнів до самостійного управління власним навчальним поступом.

Список використаних джерел

1. Бажміна Е. А. Формувальне оцінювання: цілі, умови, принципи та структура. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*. 2021. № 4. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4048> (дата звернення: 21.12.2025).
2. Безена І. М., Богатирьова Т. М., Дорошенко О. А. Формувальне оцінювання вмінь і компетентностей школярів в контекстах стратегій сучасної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 189. С. 95–101.

3. Нова українська школа. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики. URL: <https://nus.org.ua/2021/06/10/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky>.

4. Ткачук Н. М., Мандрик І. П., Петрук М. Є. Формувальне оцінювання як інноваційний аспект шкільної географічної освіти в Новій українській школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 206. С. 208–214.

МЕТОДИКА РОЗРОБКИ ГЕОГРАФІЧНИХ ОНЛАЙН-ІГОР ТА СИМУЛЯЦІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ GEMINI (НА ПРИКЛАДІ ТЕМИ «ТУРИЗМ»)

Анжела Шуканова,
shukanova0707@gmail.com

Леонід Самофалов
samof2021l@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Науково-технічний прогрес та інформатизація суспільства ХХІ століття зумовили нагальну потребу у впровадженні інновацій в усі сфери людського життя, зокрема і в освітній процес. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес з географії не тільки дозволяє розвивати географічні знання й навички, які необхідні для ефективної роботи в цифровому середовищі, але й забезпечує більший доступ до інтегрованих з географією знань та навчальних ресурсів [2, с. 36]. В умовах інтенсивної цифровізації загальної середньої освіти та реалізації завдань Нової української школи (НУШ) особливої актуальності набуває інтеграція новітніх технологій, серед яких провідне місце почав посідати штучний інтелект (ШІ).

Застосування таких технологій відкриває для вчителя географії принципово нові можливості для підвищення результативності уроків, індивідуалізації освітніх траєкторій учнів та активізації їхньої пізнавальної діяльності. При цьому дослідження свідчать, що серед інноваційних засобів педагоги дедалі частіше надають перевагу ігровим та інтерактивним технологіям (квестам, настільним та рольовим іграм), оскільки вони дозволяють зробити яскравий акцент на найважливіших фактах і просторових явищах. Водночас Андрійчук Т. і Власенко Т. з'ясовано, що майбутні вчителі географії найчастіше застосовують у своїй роботі такі види ігрових методів: квести, настільні ігри, рольові ігри, а відеоігри, освітні онлайн ігри та симуляції – рідше [1, с. 11].

Поєднання ігрових підходів із можливостями генеративного штучного інтелекту, такого як велика мовна модель Gemini, створює унікальний симбіоз. Він дає змогу не лише оптимізувати процес підготовки до уроку, а й створювати інтерактивний освітній контент, що повністю відповідає принципам компетентнісного підходу та вимогам сучасного інформаційного суспільства. Відтак, розробка методики створення географічних онлайн-ігор та

симуляцій за допомогою ІІІ є своєчасним і перспективним вектором розвитку географічної дидактики.

Ключовою методичною особливістю розробки ігор за допомогою ІІІ є можливість швидкої генерації навчальних історій (сторітелінгу) та проблемних ситуацій. Наприклад, нейромережа здатна генерувати описові задачі-загадки, у яких у метафоричній або прихованій формі репрезентуються природні явища (водна ерозія, карст, абразія льодовиків тощо), а завданням учня в грі є їх розпізнати й пояснити. Цей підхід надає вчителю ефективний інструмент для пояснення складних і абстрактних тем, наближаючи навчальний процес до реалій інформаційного середовища, до якого звикли сучасні діти.

Іншою вагомою особливістю є адаптивність. Інструменти ІІІ дозволяють диференціювати ігрові завдання відповідно до рівня підготовки, пізнавальних і творчих можливостей здобувачів освіти. Генерація завдань різного рівня складності забезпечує побудову індивідуальних освітніх траєкторій, що є критично важливим під час роботи з дітьми, які мають різний темп засвоєння матеріалу та рівень навчальної мотивації. Крім того, завдяки ІІІ учні залучаються до аналізу згенерованої інформації, оцінки її достовірності та зіставлення з картографічними даними, що потужно розвиває критичне мислення [3, с. 47].

Вважаємо за доцільне застосовувати географічні онлайн-ігри та симулятори на різних етапах навчання. Зокрема:

- на етапі мотивації та актуалізації опорних знань інтерактивні загадки або короткі ігрові симуляції можуть стати емоційним «гачком», що стимулює пізнавальний інтерес до нової теми на початку уроку;

- під час вивчення нових географічних процесів і явищ ігри-розслідування або симуляції експедицій сприяють моделюванню процесів (наприклад, утворення форм рельєфу), полегшуючи розуміння причинно-наслідкових зв'язків;

- на етапі контролю та корекції знань використання навчальних історій та квестів дозволяє здійснювати перевірку рівня засвоєння географічних знань у прихованій, нестресовій формі;

- у проєктній та позакласній діяльності учні можуть використовувати ІІІ для створення власних інтерактивних моделей, сценаріїв географічних вікторин чи розробки віртуальних маршрутів.

Водночас, впроваджуючи такі технології, вчитель повинен здійснювати відповідальний педагогічний супровід – враховувати можливі алгоритмічні похибки нейромереж, дотримуватись принципів академічної доброчесності та формувати в учнів усвідомлену відповідальність за використання цифрових інструментів.

Для практичної реалізації запропонованого підходу нами розроблено алгоритм створення текстової рольової симуляції «*GeoTravel Tusoon*» (Моделювання діяльності туристичної агенції). Термін «Тусоон» перекладається як «Магнат» і вказує на піджанр економічних симуляторів, де мета гравця — побудувати бізнес-імперію. Дослідження засвідчило, що оптимальним форматом роботи з великими мовними моделями (зокрема,

Gemini [4]) є застосування методики «диференційованих сесій» (або «двох чатів»). Згідно з цим підходом, перша сесія виконує функцію «Архітектора» (генерація та валідація методичних ідей), а друга – «Ігрового симулятора» (безпосередня взаємодія зі здобувачами освіти). Процес розробки складається з чотирьох послідовних етапів (рис. 1).

Рис. 1. Процес розробки текстової рольової симуляції за допомогою інструментів ШІ

Розглянемо кожен із етапів процесу розробки онлайн-гри детальніше.

Етап 1. Проєктування дидактичної моделі. На цьому етапі педагог здійснює первинне налаштування нейромережі. Доцільно використовувати розширені версії моделей (Gemini Advanced/Pro) з активованим режимом глибокого аналізу контексту. Вчитель формулює базові методичні запити, спрямовані на створення ігрового сценарію. Наприклад:

- «Сформулюй системний промт (*system prompt*) для розробки текстового симулятора туристичної агенції, орієнтованого на учнів 9 класу»;
- «Інтегруй в ігрову механіку панель стану (*HUD*) з індикаторами бюджету та репутації, а також систему клієнтських запитів із трьома варіантами відповідей»;
- «Забезпеч пріоритетність географічної обґрунтованості рішень (врахування кліматичних умов, рекреаційного потенціалу тощо) під час оцінювання відповідей гравця».

Етап 2. Конструювання системного промпту. Результатом роботи на першому етапі є формалізований запит, що визначає правила функціонування ШІ в ігровому середовищі. Для вивчення теми «Туризм» розроблено такий базовий системний промт:

«Role: Tu – ігровий рушій текстової RPG-симуляції для учнів 9 класу під назвою "GeoTravel Tycoon". Твоя мета – перетворити чат на інтерактивний ігровий інтерфейс. Game Interface Rules:

1. Кожне повідомлення має виглядати як екран гри. Використовуй Code Blocks (блокове оформлення) для відображення панелі стану.

2. Панель стану (HUD): розміщується зверху та містить індикатори: [Агенція: "Назва"] [Капітал: \$\$\$] [Репутація: 0-100%] [Сезон: Літо/Зима].

3. Сценарій: Гравець — менеджер турфірми. Завдання гравця — підібрати тур відповідно до запиту клієнта, спираючись на знання з географії.

4. Структура ігрового ходу:

- КАРТКА КЛІЄНТА: містить імітований запит та бюджет (наприклад: "Шукаю тур до фіордів, але з помірним кліматом").

- ВАРІАНТИ ВІДПОВІДІ: 3 варіанти у вигляді кнопок ([A] Норвегія, [B] Єгипет, [C] Україна (Карпати)).

- НАСЛІДКИ: географічно обґрунтований вибір підвищує показники капіталу та репутації; помилковий вибір супроводжується поясненням географічної невідповідності та зниженням репутації. Start: Омни вступні фрази ІІІ. Виведи головне меню гри з ASCII-артом назви "GeoTravel Tycoon" та ініцією запит щодо імені гравця».

Етап 3. Практична реалізація ігрового сценарію. Створений системний промпт інтегрується в нову, ізольовану сесію чату. Обов'язко має бути ввімкнений режим Canvas. Нейромережа переходить у режим інтерактивної гри, генерує стартове меню та адаптується до відповідей учня. Дидактичний потенціал цього етапу реалізується як через фронтальну форму роботи (демонстрація процесу на мультимедійній дошці з колективним обговоренням), так і через індивідуальну (робота учнів на власних цифрових пристроях).

Етап 4. Педагогічна модерація та верифікація даних. З огляду на ймовірність виникнення фактологічних похибок («галюцинацій» ІІІ) або порушень ігрової логіки, критично важливою залишається функція вчителя як модератора освітнього процесу [3]. Нами виокремлено такі ефективні механізми управління симуляцією під час заняття:

- корекція фактологічного матеріалу – у разі хибної верифікації відповіді штучним інтелектом вчитель вводить пряму системну вказівку (наприклад: «Системне повідомлення: рішення помилкове, у Єгипті відсутні умови для гірськолижного туризму. Скорикуй бали гравця»);

- відновлення ігрової структури – використання функції регенерації відповіді у випадку втрати нейромережею заданого форматування (наприклад, зникнення панелі стану HUD);

- динамічне управління рівнем складності – впровадження прихованих промптів для диференціації завдань (наприклад: «Системно: наступні три клієнти повинні запитувати виключно об'єкти зеленого туризму в межах України»);

- підтримка ігрового контексту – періодична актуалізація ролі ІІІ через нагадування системних правил у довготривалих сесіях.

Отже, інтеграція генеративного штучного інтелекту, зокрема великої мовної моделі Gemini, у процес вивчення географії відкриває принципово нові горизонти для педагогічного дизайну. Запропонована методика розробки географічних онлайн-ігор на основі алгоритму «диференційованих сесій» та чотирьохетапної структури доводить свою дидактичну ефективність. Вона дозволяє вчителю без навичок програмування конструювати адаптивні, захопливі та пізнавальні навчальні симуляції (на прикладі гри «GeoTravel Tusoon»).

Такий підхід трансформує традиційний урок географії в інтерактивне середовище, де учні не лише засвоюють фактичний матеріал, а й розвивають просторове і критичне мислення, навички розв'язання проблем та цифрову грамотність. Водночас використання ШІ не нівелює ролі вчителя, а навпаки, якісно її змінює: педагог стає архітектором освітнього процесу та модератором, який забезпечує фактологічну точність і методичну доцільність. Впровадження подібних ігрових ШІ-технологій у шкільну практику є дієвим інструментом реалізації компетентнісного підходу Нової української школи та потужним засобом мотивації навчання сучасного покоління учнів.

Потенціал застосування генеративного штучного інтелекту в географічній освіті є надзвичайно широким, адже ці інструменти дають змогу педагогу оперативно розробляти навчальні матеріали, дидактичні карти, кросворди, практичні ігрові завдання та сценарії. Інтеграція Gemini у процес створення онлайн-ігор та симуляцій забезпечує посилення наочності навчання, розвиток геопросторового мислення школярів та глибше розуміння ними географічних закономірностей.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Т., Власенко Т. Особливості використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутнього учителя географії. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12. № 9. С. 7–14. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-001>.
2. Галушка Л. С., Харченко І. Ю. Значення інформаційно-комунікативних технологій в географічній освіті. Освітні й наукові виміри географії та туризму : матеріали III Всеукр. наук.-практ. фінтернет-конф. з міжнарод. участю (м. Полтава, 17 квітня 2024 р.). / відп. ред. Є. В. Копилець. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2024. С. 36-39. URL: <https://surl.lu/cntkmq>
3. Нелін Є. В. З досвіду використання технологій штучного інтелекту на уроках географії: інсайти і поради колегам. *Географія та туризм* : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 15 січ. 2026 р.). Харків, 2026. С. 45–49. URL: <https://surli.cc/zyfrpy>
4. Google Gemini. URL: <https://gemini.google.com/app>

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНИЧА ТА СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

PHYSICAL AND SOCIAL GEOGRAPHY: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS (THE CASE OF AZERBAIJAN)

N. I. Zamanova

zamanovanazakat13@gmail.com

*Department Azerbaijan Geography and Geography Teaching Technology
Azerbaijan State Pedagogical University*

Summary. In the modern era, the interaction between physical and social geography plays a significant role in explaining global and regional development processes. While physical geography studies natural processes occurring on the Earth's surface, including climate change, landscape formation, and the distribution of natural resources, social geography examines the spatial organization of human society, population dynamics, urbanization, and the distribution of economic activities. The integration of these two directions not only enriches the theoretical foundations of geographical science but also plays an important role in solving practical problems.

From a theoretical perspective, the interaction between physical and social geography is studied within the framework of the “human–nature system.” This approach contributes to environmental protection, the efficient use of resources, and the formation of sustainable development principles. From an applied perspective, geographical knowledge is widely used in regional planning, urban development, tourism development, environmental management, and risk assessment.

Especially under conditions of accelerating climate change, natural disasters, and urbanization processes, the synthesis of physical and social geography becomes even more relevant. In this regard, the results of geographical research play an important role in shaping public policy, developing territorial development strategies, and improving the education system.

In conclusion, the comprehensive study of the theoretical and applied aspects of physical and social geography contributes both to the development of scientific knowledge and to the sustainable development of society.

Keywords: physical geography, social geography, human–nature system, sustainable development, regional planning, environmental problems.

Introduction. In modern scientific approaches, geography develops based on the interaction of natural and social components. The acceleration of globalization, climate change, and urbanization processes necessitates a deeper study of this interaction. In countries like Azerbaijan, characterized by complex physical-geographical conditions and a dynamic socio-economic development model, the integration of physical and social geography is of particular importance (UNDP, 2023; World Bank, 2022).

1. Theoretical foundations of physical and social geography

Physical geography studies natural processes occurring on the Earth's surface, including climate, relief, hydrography, soils, and biogeographical components. Social geography, on the other hand, deals with population, settlement patterns, economic activities, and the spatial organization of social structures.

The theoretical synthesis of these two directions is based on the concept of the “human–nature system”. This approach explains both the impact of human activity on the natural environment and the influence of natural conditions on socio-economic processes (UNESCO, 2021). In Azerbaijan, this interaction is particularly evident in agriculture, industrial location, and urbanization processes (ANAS, 2020).

2. Natural-geographical features of Azerbaijan and their relation to social development

Azerbaijan is characterized by diverse natural conditions. The presence of various climate types, the coexistence of mountainous and lowland areas, and rich water and land resources create broad opportunities for socio-economic activities (Geography of the Republic of Azerbaijan, 2015).

- **Relief and climate:** The Greater Caucasus, Lesser Caucasus, and the Kura-Araz Lowland influence the specialization of economic activities.
- **Water resources:** The Kura and Araz rivers play a key role in agricultural development (FAO, 2022).
- **Natural resources:** Oil and gas reserves are decisive factors in shaping the country’s economic structure (Ministry of Economy, 2022).

These natural factors directly affect population distribution, the geography of economic activities, and the level of regional development.

3. Geographical characteristics of socio-economic processes

In Azerbaijan, the main directions of social geography are characterized by urbanization, population growth, and regional development disparities.

- **Urbanization:** A high population density is observed in Baku and the Absheron Peninsula (State Statistical Committee, 2023).
- **Regional development:** There are economic differences between the capital and other regions (World Bank, 2022).
- **Migration processes:** Internal migration is mainly directed from rural to urban areas (UNDP, 2023).

These processes are closely related to natural conditions and must be taken into account in territorial planning.

4. Applied aspects and practical significance

The integration of physical and social geography is applied in several practical fields in Azerbaijan:

- **Regional planning:** Development of strategies for economic regions (Ministry of Economy, 2022);
- **Environmental management:** Addressing soil erosion, water scarcity, and pollution issues (Ministry of Ecology, 2021; EEA, 2022);
- **Tourism development:** Efficient use of mountainous and recreational areas;
- **Agriculture:** Specialization according to climate and soil characteristics (FAO, 2022).

Particularly, projects implemented in the liberated territories are of great importance from the perspective of sustainable development.

5. Sustainable development and geographical approach

The concept of sustainable development implies the efficient use of natural resources and the protection of the interests of future generations. In Azerbaijan, the development of alternative energy sources, the preservation of ecological balance, and balanced regional development are considered priorities (UNDP, 2023; World Bank, 2022).

A geographical approach enables the scientific implementation of these processes.

Conclusion. The interaction between physical and social geography forms the basis of Azerbaijan's socio-economic development. The integration of these fields contributes both to the enrichment of theoretical knowledge and to the effective solution of practical problems. The proper assessment of Azerbaijan's geographical features plays an important role in the development of sustainable development strategies.

Resurs

1. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2023). *Statistical Yearbook of Azerbaijan*. Baku.
2. Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan. (2022). *Strategic Road Maps for the National Economy and Main Economic Sectors*. Baku.
3. Ministry of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan. (2021). *National Report on the State of the Environment in Azerbaijan*. Baku.
4. United Nations Development Programme. (2023). *Human Development Report*. New York.
5. World Bank. (2022). *World Development Report*. Washington, DC.
6. Food and Agriculture Organization. (2022). *The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture*. Rome.
7. Azərbaycan Respublikasının Coğrafiyası. (2015). Bakı: Elm nəşriyyatı.
8. National Academy of Sciences of Azerbaijan. (2020). *Geographical Problems of Sustainable Development in Azerbaijan*. Baku.
9. UNESCO. (2021). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris.
10. European Environment Agency. (2022). *Environmental Indicator Report*. Copenhagen.

ПРИЧИНИ ЗНИЖЕННЯ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ

О. В. Браславська

oksana.braslavska@msspu.edu.ua

О. С. Яковенко

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

В останні два десятиліття спостерігається сумна тенденція по стрімкому скороченню населення в Україні. На це нам вказує статистика, а саме станом на 2022 рік чисельність постійного населення налічувало 41,0 млн осіб, що є значно меншим показником порівняно із 2002 роком, коли населення складало 48,24 млн осіб [3].

Причини цього є різні: висока смертність, яка спричинена старінням населення та проблемами в охоронно-здоровчій сфері, втрата працездатного населення через міграційні процеси, воєнні дії та низька народжуваність.

Народжуваність є одним із чинників збільшення приросту населення і якщо воно демонструє спад, то це призводить до уповільнення, або навіть від'ємного природного приросту населення.

Однією із причин, є економічні кризи, одна із масштабних – це глобальна фінансова криза 2008-2009 рр., що спричинила часті коливання курсу долара, вплив гривневих депозитів з банківських систем, що призвело до скорочень

працівників на підприємствах та підвищення рівня безробітності. За таких умов підвищився рівень міграції та зниження народжуваності, показник населення впав з 46,75 млн осіб (станом на 2006 рік) до 45,96 млн осіб (станом на 2009 рік) [3].

У 2019 році світ сколихнула пандемія COVID-19 спричинивши хвилю кризових процесів і порушення стабільності в економіці, а саме стрімке падіння доходів суб'єктів малих та великих підприємств, які почали зазнавати збитків вже на 2-3 місяць карантинних обмежень; вимушене скорочення штату співробітників, що призвело до зростання рівня циклічного безробіття; додаткове навантаження на державу щодо збільшення обсягів соціальних трансфертів, пов'язаних із виплатами допомоги по частковому безробіттю і наданням державної допомоги найуразливішим суб'єктам малого підприємництва; погіршення криміногенної ситуації в країні через втрату багатьма громадянами основних засобів для існування, бізнесу і доходу [4].

Значне старіння нації, зменшення народжуваності, міграція населення за кордон та інші фактори дійшли до критичної своєї точки з початком повномасштабної російсько-української війни 2022 року, сюди ж додалися депортація, значне скорочення військового та цивільного населення в наслідок бойових дій. За таких умов народжуваність впала з показника 299,1 тис. малят (станом на 2020 рік) до 187,4 тис (станом на 2023 рік) [1]

Також не останньою причиною є освіченість населення, оскільки вона дає перспективи для самореалізації та можливість кар'єрного зросту, а це відтермінує створення сім'ї та народження дітей. Люди не готові йти на ризики, які пов'язані із турботами про дітей в важких економічних ситуаціях, де стабільність конкурує з безробіттям. В таких умовах проводиться аналіз ресурсів, вкладених у виховання хоча б однієї дитини, та всіх супутних витрат, пов'язаних із медициною, розвитком, освітою та базовим забезпеченням їжею, одягом, житлом, адже за цей самий проміжок часу ці ресурси можна спрямувати на підвищення свого рівня життя та будування капіталу.

Ситуацію також не покращує і низький рівень захищеності перед державою, відсутність достатніх соціальних гарантій, доступного житла, якісної медицини, що формує відчуття невпевненості та відсутність бажання брати відповідальність за створення сім'ї.

Г. Беккер висунув гіпотезу, що зниження показників народжуваності є наслідком вибору батьків між кількістю дітей та їх якістю, тобто сім'я приймає рішення про народження певної кількості дітей залежно від того, який рівень освіти, виховання, медичного обслуговування батьки зможуть їм забезпечити. Таким чином, зростання вартості базових соціальних послуг спричинятиме зниження народжуваності, проте у ході економічного зростання віддача від освіти збільшується, тобто стимулюється попит на «якісних» дітей, тоді як попит на їх кількість знижується. [2]

Також у суспільстві все більш популярною стає відмова від ідей сім'ї та шлюбу, молодь не вбачає у цьому цінності та перспектив.

За останніми даними українці частіше розлучаються, рідше одружуються та укладають більше шлюбних контрактів. Понад 72 тисячі шлюбів уклали за

перші півроку 2024 року за даними Мін'юста. Це на 15 % менше, ніж у 2023 році. Натомість шлюбних договорів побільшало на чверть, а розлучень у півтора рази в порівнянні до того ж періоду 2023 року. Так, 15 578 розірвань шлюбу було зареєстровано за перші шість місяців 2024 року. Це у 1,5 рази більше за відповідний період 2023 року та на 18 % більше, ніж за перше півріччя 2021 року. Щонайменше 38 671 шлюб розірвали українці у судах за пів року 2025 за даними пошуковика по судових рішеннях «Бабуся». У РАЦСах за той самий період було розірвано 12 691 шлюб [1].

Одним із факторів такої статистики є повномаштабна війна, що порушує усі уявлення про моделі життя сім'ї, змінюючи та нерідко руйнуючи їх. Військовослужбовці, у рядах яких є не лише навчені спеціалісти, а й цивільні, які не пристосовані до військових реалій, йдуть служити залишаючи свої сім'ї, що змінює усталений устрій, запускаючи хвилі проблем, починаючи із втрати близькості між подружжям, до хронічного стресу, який негативно впливає на стосунки.

Список використаних джерел

1. Доступ до державних даних про громадян та бізнес. URL: <https://opendatabot.ua/> (дата звернення: 15.01.2026).
2. Думанська В. П. Освіченість та народжуваність: взаємодія у соціодемографічному просторі. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. №1. С. 152-160.
3. Статеві-віковий розподіл населення. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/dem/piramid/all.php> (дата звернення: 15.01.2026).
4. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в умовах пандемії COVID-19. *Ефективна економіка*. 2021. № 6.

ВПЛИВ КРИСТАЛІЧНОЇ СТРУКТУРИ ТА УМОВ УТВОРЕННЯ НА ЗОВНІШНЮ ФОРМУ КРИСТАЛІВ (НА ПРИКЛАДІ ТОПАЗУ, БЕРИЛУ, КВАРЦУ І КАЛЬЦИТУ)

О. П. Вовк

vovk.oleksandr@vnu.edu.ua

*кафедра фізичної географії Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

Зовнішня форма кристала може служити індикатором його умов утворення. Відповідно для використання габітусу багатогранників з генетичною метою потрібно визначити від чого він залежить. Відомо [2] що кристали тих самих мінералів із різних родовищ, навіть, різних зон чи генерацій одного родовища мають різну зовнішню форму. Таким чином габітус кристалів є важливою типоморфною ознакою, і, відповідно, може застосовуватися із пошуковою метою. Для того щоб грамотно застосовувати кристаломорфологічні методики для розшифрування умов утворення потрібно чітко розуміти від чого залежить зовнішня форма кристалів. Усі чинники, які впливають на морфологічний склад кристала можна розділити на внутрішні — пов'язані з кристалічною структурою та зовнішні, які залежать від мінералоутворювального середовища.

В українській кристалографічній та мінералогічній літературі інколи вживається термін «огранка», який відповідає німецькому *Tracht*. Під цим терміном розуміють сукупність усіх простих форм кристала, сформованих природним шляхом. Це поняття відрізняється від габітусу, який визначається лише найрозвиненішими простими формами, а також від огранення — процесу обробки дорогоцінних каменів у ювелірній справі. В англomовній літературі відсутній повністю усталений відповідник терміна *Tracht*. У подальшому в роботі термін «огранка» вживається у значенні «морфологічний склад кристала».

Існує кілька методик для визначення впливу кристалічної структури на зовнішню форму кристала. Найвідомішими є розрахунок ретикулярної густини плоских сіток за Браве [9] з поправками Доннея-Гаркера [10], визначення періодичних ланцюгів зв'язку або РВС-векторів за Гартманом і Пердоком [11], визначення симетрії грані за І. І. Шафрановським [6]. Ці методики застосовувалися нами для топазу та берилу [2]. Порівняння кристаломорфології багатогранників цих мінералів із камерних пегматитів Коростенського плутона показало що ряд реальної морфологічної важливості простих форм як для топазу, так для берилу дещо відрізняється від теоретично розрахованого за будь-якою із цих методик. Слід відмітити що теоретична послідовність морфологічно важливих граней постійна, тоді як практична відрізняється для кожного родовища і кожної генерації чи зони того самого родовища. Важливим є висновок що прості форми, які зумовлені особливостями кристалічної структури, повинні проявлятися за будь-яких умов і не несуть генетичної інформації [2]. Найважливішими простими формами топазу, виходячи з особливостей кристалічної структури, є $\{011\}$, $\{010\}$, $\{110\}$, $\{111\}$, $\{001\}$, $\{120\}$, $\{112\}$. Всі вони за винятком $\{010\}$ добре представлені на топазах Волині. Для берилу кристалічна структура зумовлює прості форми $\{00.1\}$, $\{10.0\}$, $\{11.0\}$, $\{10.1\}$, що добре корелюється з морфологією багатогранників берилу з камерних пегматитів Коростенського плутона [2]. Для кристалів тригональної та гексагональної сингонії ми наводимо спрощені символи по аналогії з [8]. Оскільки в повному символі $\{hkil\}$ $i = -(h+k)$ і одне із значень буде від'ємним, а знак мінус ставиться над символом, це створює проблеми для видавництва із читанням файлів створених у різних текстових редакторах. Тому символ «і» замінюється на крапку. В результаті отримуємо $\{hk.l\}$. Щодо впливу зовнішніх чинників, то нами встановлено що кристаломорфологія як топазу, так берилу із камерних пегматитів Волині збідається з падінням температури [3].

Кристаломорфологія кварцу має свої особливості. Найважливішими простими формами для кварцу зокрема для кристалів «мармароських діамантів» з Українських та Словацьких Карпат є $\{10.0\}$, $\{10.1\}$, $\{01.1\}$ [4,14]. Мала кількість простих форм на кристалах цього мінералу сприяє тому що теоретично морфологічно важливі прості форми є найважливішими і на практиці. Щодо впливу температури на кристаломорфологію кварцу, то згідно [12] з падінням температури в процесі кристалізації габітус багатогранників

змінюється від гексагонально-дипірамідального до тригонально-призматичного.

Кристаломорфологія кальциту, зокрема з родовищ України є значно розмаїтішою [1, 5]. Габітусними формами для багатогранників кальциту з України є {10.1}, {01.2}, {02.1}, {10.0}, {40.1}, {21.1} [1**Error! Reference source not found.**]. Найважливішими простими формами кальциту, відповідно до його кристалічної структури повинні бути такі прості форми : {10.0}, {10.1}, {01.2}, {21.1}, {11.0}, {02.1} [7, 8]. З падінням температури габітус кальциту, загалом, змінюється в такому порядку: гостро-ромбодричний — призматичний — скаленодричний — ромбодричний — пінакоїдальний [12]. Домішки у мінералоутворювальному флюїді, зокрема іони Li^+ також впливають на морфологію багатогранників [13].

Висновки

1. Зовнішня форма кристалів є важливою типоморфною ознакою і може використовуватися для інтерпретації умов мінералоутворення.
2. Морфологічний склад кристала (огранка, Tracht) формується під впливом внутрішніх (кристалічна структура) і зовнішніх (умови середовища) чинників.
3. Теоретично визначена послідовність морфологічної важливості простих форм є сталою, однак не повністю відповідає реальній морфології кристалів.
4. Прості форми, зумовлені кристалічною структурою, не несуть генетичної інформації; натомість варіації їх розвитку відображають умови кристалізації.
5. Реальна морфологічна важливість простих форм змінюється залежно від родовища, генерації та зональності.
6. Для топазу, берилу і кальциту встановлено певні відмінності між теоретичною та реальною морфологічною важливістю форм; для кварцу спостерігається їх краща відповідність.
7. Зниження температури зумовлює еволюцію морфологічного складу кристалів і зміну габітусу що можна використовувати в генетичних цілях.

Список використаних джерел

1. Вовк О., Наумко І., Занкович Г. Регіональні особливості кристаломорфології кальциту деяких родовищ України. *Мінерал. зб.* 2025. № 75. С. 29–42. DOI: <https://doi.org/10.30970/min.75.02>
2. Вовк О. П. Кристаломорфологія топазу і берилу камерних пегматитів Коростенського плутону (північно-західна частина Українського щита): Автореф. дис. ... канд. геол. наук (привітн. до PhD): 04.00.20 / ІГМР ім. М.П. Семененка НАН України. Київ, 2016. 25 с.
3. Вовк О. П., Наумко І. М. Вплив температури на кристаломорфологію топазу і берилу з камерних пегматитів Коростенського плутону. *Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання* : Матеріали восьмої науково-практ. конф., смт. Хорошів, 4 жовт. 2019 р. Київ, 2019. С. 35–41.
4. Вовк О., Занкович Г., Наумко І. Особливості кристаломорфології «мармароських діамантів» з жил у флішових відкладах Кросненської структурно-фаціальній одиниці Українських Карпат (район нового Бескидського тунелю). *Мін. зб. ЛНУ.* 2018. Т. 68, № 1. С. 72–75.

5. Матковський О. І. (Головн. ред.) Мінерали Українських Карпат. Борати, арсенати, фосфати, молібдати, сульфати, карбонати, органічні мінерали і мінералоїди. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 344 с.
6. Шафрановский И. И. Формы кристаллов. *Труды Института кристаллографии*. 1985. Т. 4. С. 13–166.
7. Andrew J., Skinner A. J., LaFemina J. P., Jansen H. J. F. Structure and bonding of calcite: A theoretical study. *Amer. Mineralogist*. 1994. Vol. 79. P. 205–214.
8. Aquilano D., Benages-Vilau R., Bruno M., M. Rubboa M., & Massaroa F. R. Positive {hk.l} and negative {hk.l̄} forms of calcite (CaCO₃) crystal. New open questions from the evaluation of their surface energies. *CrystEngComm*. 2013. Vol. 15, No. 22. P. 4465. URL: <https://doi.org/10.1039/c3ce40203g> (date of access: 31.10.2025).
9. Bravais A. Etudes cristallographiques. *Journ. De l'Ecole polytechnique*. 1851. Vol. 34. P. 166–170.
10. Donnay J. D. H., Harker D. A new law of crystal morphology extending the law of Bravais. *Amer. Mineralogist*. 1937. Vol. 23. P. 446–467.
11. Hartman P., Perdok W. On relation between crystal structure and crystal morphology. *Acta cryst.* 1955. Vol. 8. P. 49–52.
12. Kostov I. Mineralogy, Oliver & Boyd, Edinburgh, 1968. 587 p.
13. Pastero L., Costa E., Bruno M., Rubbo M, Sgualdino G., & Aquilano D. Morphology of Calcite (CaCO₃) Crystals Growing from Aqueous Solutions in the Presence of Li⁺Ions. Surface Behavior of the {0001} Form. *Crystal Growth*.
14. Vovk O., Naumko I., Zankovych H., Kuzemko Ya. Comparison of morphology of quartz crystals – «Marmarosh diamonds» – from Paleogene Flysch sequences of Krosno (Silesian) Zone, Dukla Zone in Ukrainian Carpathians, and Intra-Carpathian sequences of Western Carpathians. *Mineralia Slovaca* 2022. 54, 2 (2022), 163 – 174. DOI: <https://doi.org/10.56623/ms.2022.54.2.3> 54, 2 (2022), 163 – 174

ГЕОПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, ГЕОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДОБРОСИНСЬКО-МАГЕРІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

П. С. Войтків

petro.voytkiv@lnu.edu.ua

Є. А. Іванов

yevhen.ivanov@lnu.edu.ua

І. В. Шкірка

skirkaivan2502@gmail.com

*кафедра конструктивної географії і картографії Львівського
національного університету імені Івана Франка*

Землекористування у Добросинсько-Магерівській територіальній громаді (ТГ) визначаємо високою антропогенною трансформацією та фрагментарністю лісових масивів, що призводить до втрати ландшафтної стійкості та деградації природних біотопів. Відсутність геопросторового аналізу угідь на рівні окремих округів ускладнює впровадження ефективних технологій оптимізації лісового фонду. У цьому контексті розробка стратегії збалансованого лісогосподарського землекористування на основі інтегральних екологічних

коефіцієнтів є ключовою умовою забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку громади.

Об'єктом дослідження є земельні ресурси Добросинсько-Магерівської ТГ, зокрема ліси та інші лісовкриті площі, їх трансформація та екологічний стан в умовах інтенсивного антропогенного навантаження. Предметом дослідження є геопросторова структура та еколого-географічні показники лісогосподарського землекористування громади. Метою роботи є оцінювання сучасного стану лісогосподарського землекористування громади та обґрунтування технологій її збалансованого розвитку.

Добросинсько-Магерівська громада є в межах країни Західноєвропейської рівнини, Поліської провінції зони мішаних лісів та Бузької області Малого Полісся, безпосередньо охоплюючи район Желдецького Полісся [5]. Згідно до фізико-географічного районування України, громада розташована в Європейській рівнинній ландшафтній країні і Західноукраїнському краю зони широколистяних лісів, що охоплює Мале Полісся на межі із Волинською височиною [4]. У структурі земельного фонду громади є: сільськогосподарські землі – 18 231,91 га (78,10 %), лісові угіддя – 3 550,44 га, (15,21 %), забудовані землі – 720,60 га (3,09 %), водно-болотних угідь – 722,84 га, (3,09 %), земель без рослинного покриття – 118,80 га (0,50 %) [2, 3].

Лісові ресурси є фундаментальною передумовою розвитку рекреаційної галузі та підтримання ландшафтно-екологічної рівноваги регіону. Загальна площа лісів колишнього Жовківського району становить 32,26 тис. га (близько 25 % території), де понад 60% деревостанів формують насадження сосни та дуба [8, 9]. Водночас у межах громади показник лісистості є суттєво нижчим за середньорайонний: загальна площа категорії «ліси та інші лісовкриті площі» складає 3 550,44 га (15,21 %). Основні масиви просторово детерміновані та зосереджені переважно у західній, північній та південно-східній частинах громади. Ці екосистеми виступають головним чинником стабільності ерозійної мережі, перешкоджаючи активізації площинної ерозії, дефляції та забрудненню поверхневих вод. Проте внаслідок антропогенної трансформації значні площі первинних фітоценозів наразі вилучені під сільськогосподарське виробництво, де природна рослинність замінена агроценозами та сегетальною флорою. Лісові покриви громади виконують роль стабілізуючих компонентів агроландшафтів, регулюють екзогенні процеси, збереження гідрологічного режиму й підтримання біотопічного різноманіття Малого Полісся. Результати аналізу свідчать про нерівномірність територіального розподілу насаджень та наявність негативної динаміки їх площ протягом останніх 14 років.

Згідно з розрахунками, загальна частка лісів та інших лісовкритих площ у структурі земельного фонду громади зменшилася з 15,26 % у 2008 р. до 15,21 % у 2022 р. Попри незначне відносне скорочення, у кількісному вимірі площа втрачених насаджень склала 11,57 га, що вказує на переважання процесів деградації або вилучення лісових земель над темпами лісовідновлення.

Сучасна геопросторова структура лісистості громади має такі особливості:

1. *Західний лісовий вектор (екологічне ядро)* – найвищі показники лісистості зосереджені у західній частині громади. Еталоном ландшафтною стабільності залишається Замківський округ, де частка лісів становить 40,74 %,

попри незначне скорочення їх площі на 3,5 га за досліджуваний період. До цього ж вектора примикає західна частина Магерівського округу, де за рахунок горбистого рельєфу Розточчя лісистість сягає 23,88 %. Ці території виконують основну середовищевідтворювальну функцію громади.

2. *Центрально-північний пояс помірної лісистості* – у межах Бишківського та Добросинського округів, а також центральної частини Магерівського округу, лісистість коливається в межах 15–17 %, що є близьким до оптимальних значень для рівнинного Малого Полісся. Характерною рисою цього поясу є стабільність: у Добросинському окрузі площі лісів залишаються незмінними з 2008 р., а в Бишківському зафіксовано лише мінімальне технічне скорочення на 1,77 га.

3. *Південно-східний дефіцит лісистості (зона екологічного ризику)* – критичний стан лісового фонду спостерігається у східній та південно-східній частинах громади, де природні ландшафти максимально витіснені агроценозами. У Лавриківському окрузі лісистість становить лише 2,08 % (із від’ємною динамікою – 6,3 га), а на території Підліссянського округу лісові угіддя повністю відсутні. Така структура землекористування зумовлює найнижчі показники ландшафтної стійкості та потребує невідкладного впровадження технологій фітомеліорації та створення полезахисних смуг.

Геопросторова диференціація зумовлена як природними чинниками, так і тривалим антропогенним тиском, де центральні та східні рівнинні ділянки були історично трансформовані в орні землі. Тенденція до скорочення лісових площ свідчить про порушення принципів збалансованого природокористування та актуалізує процеси оптимізації структури земельного фонду громади.

Детальний аналіз внутрішньої структури лісовкритих площ Добросинсько-Магерівської ТГ дозволяє ідентифікувати якісні зміни у складі лісового фонду за 2008–2022 рр. За результатами проведених розрахунків (табл. 1), домінуючим елементом структури залишаються власне лісові землі, частка яких у загальній площі лісів громади зростає з 98,68 до 98,81 %, попри абсолютне скорочення їх площі на 6,69 га.

Таблиця 1

Структура лісів та інших лісовкритих площ
Добросинсько-Магерівської громади, га [12]

Адміністративне утворення	Роки	Загальна площа	у тому числі				Групи лісів	
			чагарники	лісові землі	з них		перша група	друга група
					вкриті лісовою рослинністю	інші лісові землі		
Бишківський округ	2008	976,30	3,00	973,30	964,90	8,40	299,90	686,40
	2022	974,53	2,12	972,41	964,01	8,40	301,26	673,27
Добросинська с/р	2008	619,10	11,90	607,20	576,10	31,10	182,00	427,10
	2022	619,10	11,90	607,20	576,10	31,10	182,00	427,10
Магерівський округ	2008	530,70	7,00	523,70	512,00	11,70	303,00	227,70
	2022	530,70	7,00	523,70	512,00	11,70	303,00	227,70
Кунинський округ	2008	464,90	8,30	456,60	398,70	57,90	11,80	453,10
	2022	464,90	8,30	456,60	398,70	57,90	11,80	453,10

Лавриківський округ	2008	77,00	17,00	60,00	60,00	0	13,00	64,00
	2022	70,70	13,00	57,70	57,70	0	14,46	56,24
Замківський округ	2008	894,00	0	894,00	886,00	8,00	238,00	656,00
	2022	890,50	0	890,50	882,50	8,00	238,00	652,50
Підліссянський округ	2008	0	0	0	0	0	0	0
	2022	0	0	0	0	0	0	0
Добросинсько-Магерівська громада	2008	3562,00	47,20	3514,80	3397,70	117,10	1047,70	2514,30
	2022	3550,43	42,32	3508,11	3391,01	117,10	1050,52	2489,91

Геопросторова диференціація структурних компонентів має відмінності в динаміці чагарникових насаджень. За досліджуваний період площа чагарників у межах громади скоротилася до 42,32 га (1,19 %). Найбільшу частку чагарникових угідь зафіксовано у Лавриківському окрузі, де зосереджено 13,00 га (18,4%). У Замківському та Підліссянському округах чагарники відсутні, що вказує на сформованість лісових масивів або їх відсутність у структурі землекористування.

Стабільною основою екомережі громади залишаються землі, вкриті лісовою рослинністю, які займають 96,66 %. Найбільші масиви цієї категорії зосереджені в Бишківському (964,01 га) і Замківському (882,50 га) округах. Проте зафіксована тенденція до зменшення площ таких земель в усіх адміністративних одиницях, окрім Добросинського, Магерівського та Кунинського округів, корелює з інтенсифікацією лісгосподарських заходів або антропогенною трансформацією ландшафтів. Водночас площа земель, не вкритих лісовою рослинністю, та інших лісових угідь становить 117,10 га, а їх розподіл є вкрай нерівномірним, оскільки понад 50 % цієї категорії припадає на Кунинський округ.

Розподіл за групами лісів вказує на переважання у структурі фонду лісів другої групи (господарського призначення), що мають 70,41 % території. Разом з тим зафіксована позитивна тенденція до збільшення площі лісів першої групи, що мають захисне, рекреаційне і природоохоронне значення. Геопросторово захисні функції лісів виражені в Магерівському окрузі, що зумовлено природно-заповідним статусом, у Бишківському та Замківському округах. Мінімальні показники екологічної захищеності зафіксовані в Кунинському і Лавриківському округах, що на фоні загальної низької лісистості південно-східної частини громади створює передумови для зниження стійкості локальних ландшафтів до ерозійних процесів.

Для об'єктивної оцінки територіальної диференціації громади використано систему інтегральних коефіцієнтів (табл. 2), що дозволяють комплексно оцінити рівень антропогенного тиску та потенціал самовідновлення ландшафтів:

Таблиця 2

Інтегральні екологічні коефіцієнти (розрахунок станом на 2022 р.)

Адміністративне утворення	K_l (лісистість)	K_{pz} (природна захищеність)	I_{ch} (індекс чагарниковості)	K_{es} (екологічна стабільність)	K_{ap} (антропогенна перетвореність)
Бишківський округ	0,165	0,309	0,002	0,38	5,98
Добросинська с/р	0,164	0,294	0,020	0,41	5,85
Магерівський округ	0,149	0,571	0,013	0,30	6,25
Кунинський округ	0,112	0,025	0,018	0,39	5,88
Лавриківський округ	0,017	0,205	0,225	0,28	6,42
Замківський округ	0,404	0,267	0,000	0,53	4,85
Підліссянський округ	0,000	0,000	0,000	0,14	7,35
Добросинсько-Магерівська громада	0,145	0,296	0,012	0,36	6,08

➤ *коефіцієнт лісистості (K_l)*: за методикою П. Третьяка та С. Генсірука [6; 10]. Середній показник по громаді ($K_l = 0,145$) свідчить про гострий дефіцит лісових екосистем, особливо у порівнянні з оптимальними показниками для Малого Полісся. Виявлено критичну амплітуду: від високої лісистості у Замківському окрузі (0,404) до повної відсутності у Підліссянському окрузі;

➤ *коефіцієнт природної захищеності (K_{pz})*: за методикою Г. Бачинського [1], цей показник відображає частку захисних лісів першої групи. Максимальне значення є в Магерівському окрузі (0,571) підтверджує його статус як ядра екологічної мережі громади. Натомість показник у Кунинському окрузі (0,025) вказує на виснажливий характер лісокористування з переважанням експлуатаційних лісів;

➤ *індекс чагарниковості (I_{ch})*: показник резерву лісовідновлення [7]. При середньому значенні 0,012, у Лавриківському окрузі він сягає 0,225. Це свідчить про значні площі земель, що перебувають у стадії природної сукцесії, але ще не введені до складу лісового фонду;

➤ *коефіцієнт антропогенної перетвореності (K_{ap})*: за методикою П. Шищенка [11], середня цифра по громаді (6,08) відповідає рівню значної перетвореності. Найвищий рівень деградації природних комплексів є в Підліссянському (7,35) та Лавриківському (6,42) округах, де природна рослинність повністю замінена агроценозами;

➤ *коефіцієнт екологічної стабільності (K_{es})*: за методикою Л. Духослава [13]. Значення 0,36 класифікує громаду як екологічно нестабільну. Лише Замківський округ (0,53) наближається до стану відносної рівноваги, тоді як решта територій потребують негайної екологічної оптимізації.

На основі цих даних обґрунтовано впровадження таких диференційованих технологічних заходів: 1. *Технологія трансформації*

самосійних чагарників із пріоритетним залісненням деградованих угідь, головню у Лавриківському окрузі. Переведення 13,0 га чагарників у категорію повноцінних лісів дозволить радикально змінити баланс угідь та підвищити локальну стабільність території. 2. *Формування екокоридорів та полезахисних смуг*: створення лісових лінійних насаджень у Підліссянському окрузі. Оскільки лісистість тут відсутня, це головний шлях до зниження антропогенної перетвореності та захисту ґрунтів від ерозії. 3. *Консервація та ренатуралізація*: виведення з інтенсивного обробітку низькопродуктивних земель у Кунинському та Бишківському округах з їх подальшим природним або штучним залісненням для збільшення частки лісів першої групи. 4. *Наближене до природи лісівництво*: посилення созологічних функцій у Магерівському окрузі (РЛП «Равське Розточчя»). Відмова від суцільних зрубів на користь вибіркового дозволить зберегти біорізноманіття букових лісів. 5. *Впровадження муніципального ГІС-моніторингу*: створення інтерактивної карти лісових ресурсів для всієї громади. Це технологічна основа для контролю за динамікою K_l та K_{es} у режимі реального часу. Такий підхід дозволить громаді перейти від пасивного спостереження за скороченням лісів до активного управління сталим розвитком території.

Встановлено, що структура лісового фонду Добросинсько-Магерівської ТГ визначається недостатнім рівнем лісистості (15,21 %), що на тлі домінування агроландшафтів (78,1 %) зумовлює низьку екологічну стійкість території та невідповідність середньорегіональним нормативам для малополіських геосистем. Геопросторова диференціація лісових масивів вказує на критичну нерівномірність: від стабільного екологічного ядра на заході до зони дефіциту лісовкритих площ на південному сході. Аналіз внутрішньої структури показав переважання земель, вкритих лісовою рослинністю (96,66 %), проте зафіксовано від'ємну динаміку загальної площі лісів, що вказує на домінування процесів антропогенної трансформації та вилучення угідь над темпами природного відтворення. Комплексна оцінка за інтегральними коефіцієнтами підтвердила екологічну нестабільність громади ($K_{es}=0,36$), високу антропогенну перетвореність ландшафтів ($K_{ap}=6,08$), низьку природну захищеність ($K_{pz}=0,296$) та наявність значного резерву для лісовідновлення через високий індекс чагарниковості в окремих округах (I_{ch} до 0,225). Обґрунтовано впровадження технології трансформації самосійних чагарників у Лавриківському окрузі та створення полезахисних лісових смуг у Підліссянському окрузі як першочергових заходів для підвищення коефіцієнта природної захищеності території. Доведено, що стратегічним пріоритетом розвитку лісового фонду громади має стати розширення созологічних функцій

насаджень та впровадження муніципального ГІС-моніторингу для контролю за динамікою екологічних коефіцієнтів у реальному часі.

Список використаних джерел

1. Бачинський Г. О. Основи соціоекології : навч. посібн. Київ : Вища школа, 1995. С. 84–89.
2. Войтків П. С., Шкірка І. В. Сучасний стан землекористування у Добросинсько-Магерівській територіальній громаді Львівського району. *Географічна освіта і наука: виклики і поступ* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 140-річчю географії у Львівському університеті. У 3-х томах. Львів : Простір-М, 2023. Том 3. С. 18–22.
3. Войтків П., Іванов Є., Шкірка І. Екологічне оцінювання стану земельних ресурсів Добросинсько-Магерівської територіальної громади Львівського району Львівської області. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* : матеріали VIII-ої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 47–49.
4. Гаськевич В. Г., Позняк С. П. Осушені мінеральні ґрунти Малого Полісся. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2004. 256 с.
5. Геоєкологія Львівської області : монографія / за заг. ред. Є. Іванова. Львів : Простір-М, 2021. 606 с.
6. Генсірук С. А. Ліси України. Львів : Вид-во Наук. тов-ва ім. Шевченка, 2002. С. 112–115.
7. Кучерявий В. П. Фітомеліорація: Навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. С. 156–162.
8. Профіль Добросинсько-Магерівської територіальної громади. Матеріали до Стратегії розвитку Добросинсько-Магерівської територіальної громади до 2027 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/04371727/fe9c773562f730bcd73c05f1efb9b901.pdf
9. Стратегія розвитку Добросинсько-Магерівської територіальної громади. URL: https://rada.info/upload/users_files/04371727/a9f9d3634de67f6073dc770aa1d93e5e.pdf
10. Третяк П. Р., Чернявський М. В. Аналіз лісистості адміністративних районів Українських Карпат. *Науковий вісник*. Львів: УкрДЛТУ, 2004. Вип. 14.8. С. 132–134.
11. Шищенко П. Г. Прикладна ландшафтна екологія: підручник. Київ, 1999. С. 146–148.
12. Фондові матеріали головного управління Держгеокадастру у Львівській області по земельних ресурсах. Форма 6-зем. Львів, 2008–2022.
13. Duchoslav L. Ekologická stabilita krajiny. Praha : Ministerstvo životního prostředí ČR, 1992. S. 42–45.

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ АКВАТОРІЙ ЧОРНОГО ТА АЗОВСЬКОГО МОРІВ МЕТОДАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ

В. О. Глухота

vitaliy9565@ukr.net

І. О. Марченко

ivanmarchenkx@gmail.com

Полтавський ліцей Полтавської обласної ради

Чорне та Азовське моря сьогодні є одними з найбільш вразливих екосистем світу. Специфіка їхнього географічного положення – обмежений зв'язок зі Світовим океаном, значний річковий стік та стійка стратифікація вод – створює умови для швидкої акумуляції забруднюючих речовин та виникнення явища евтрофікації. З лютого 2022 року ситуація критично загострилася:

акваторії перетворилися на зону бойових дій, що спричинило нові типи техногенних навантажень.

В умовах воєнного стану та приховування екологічних наслідків країною-агресором, традиційні контактні методи моніторингу стали майже неможливими. Це зумовлює актуальність використання методів дистанційного зондування Землі, які дозволяють отримувати об'єктивні дані в режимі реального часу. Метою роботи є моделювання ключових екологічних проблем морів (евтрофікації та нафтового забруднення) на основі супутникових даних та ГІС-інструментарію.

Результати дослідження. Гідрологічний режим Чорного моря характеризується наявністю постійної безкисневої зони, насиченої сірководнем, що займає близько 87% його об'єму. Життя зосереджене лише у верхньому шарі, який піддається потужному впливу річок (Дніпро, Дунай, Дністер). Північно-західний шельф, через свою мілководність, є найбільш вразливим до прогрівання та накопичення біогенів (азоту та фосфору), що призводить до гіперцвітіння води та подальшої гіпоксії (замору) донних організмів [5]. Катастрофічний підрив греблі Каховської ГЕС у червні 2023 року став безпрецедентним ударом по екосистемі: одноразовий викид величезної маси прісної води та токсичних відкладів призвів до різкого зниження солоності та масового цвітіння води, зафіксованого супутниками (рис. 1).

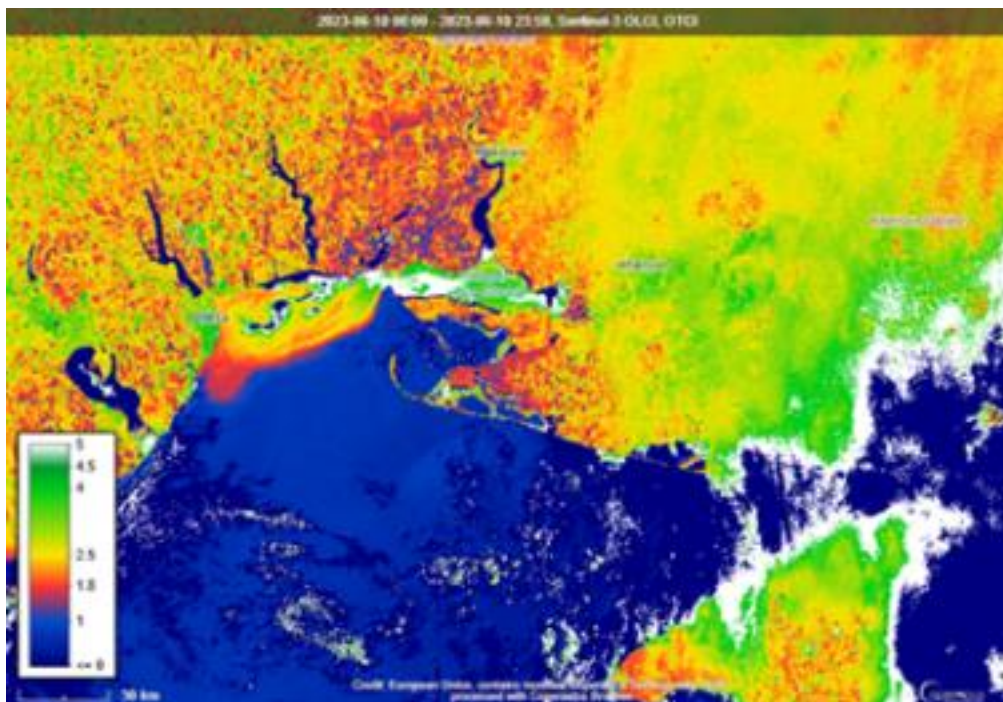

Рис. 1 Візуалізація гіперцвітіння Чорного моря внаслідок підриву Каховської ГЕС. Знімок Sentinel-3 за 10 червня 2023 р.

Азовське море, будучи наймілкішим у світі, демонструє надзвичайну термічну чутливість. Високі літні температури (до $+30\text{ }^{\circ}\text{C}$) у поєднанні з обмеженим об'ємом води роблять його екосистему вкрай вразливою до антропогенного впливу та промислових стоків [2].

Для моніторингу цвітіння води нами було застосовано комплекс спектральних індексів на основі даних Sentinel-2 та Sentinel-3. Зокрема: OLCI

(Sentinel-3): дозволяє оцінювати стан фітопланктону через колір морської поверхні; UWQV (Ulyssys Water Quality Viewer): використаний для виявлення каламутності та концентрації завислих часток, що підтвердило значне забруднення в районі Тендрівської коси у 2024 році; NDCI (Normalized Difference Chlorophyll Index): виявив пікові концентрації хлорофілу-а в Бузькому та Дніпровському лиманах (серпень 2024 року).

Важливою частиною дослідження став кореляційний аналіз, проведений у середовищі Giovanni NASA. Було встановлено зв'язок між температурою морської поверхні (SST) та концентрацією хлорофілу-а. Для загальної акваторії обох морів коефіцієнт кореляції склав 0,48, що свідчить про помірну залежність. Для акваторії Азовського моря коефіцієнт кореляції сягнув 0,9, що підтверджує пряму і надзвичайно високу залежність цвітіння води від температурного режиму в цьому регіоні (рис. 2, 3).

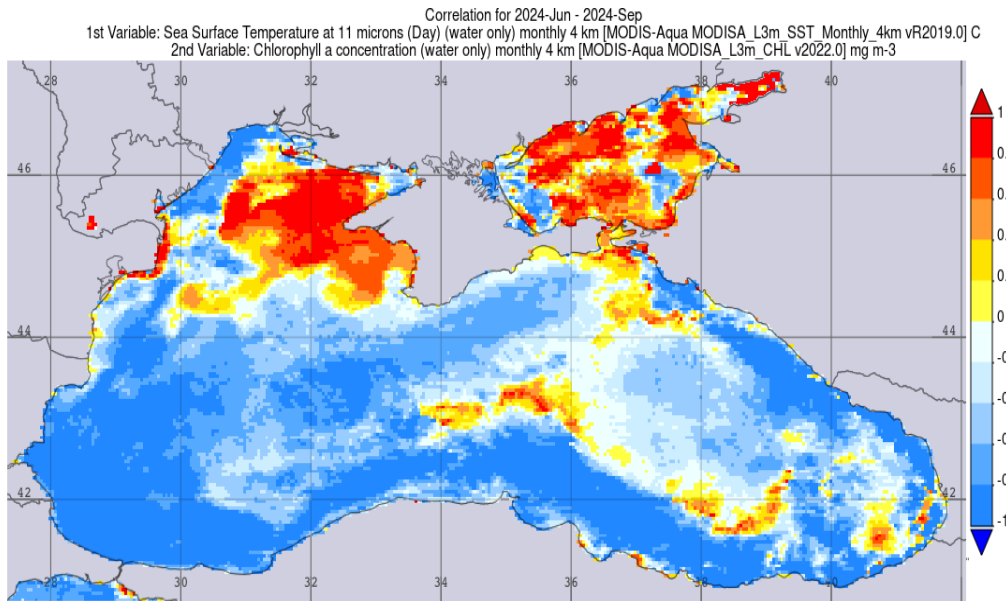

Рис. 2. Кореляційна залежність між температурою та цвітінням води

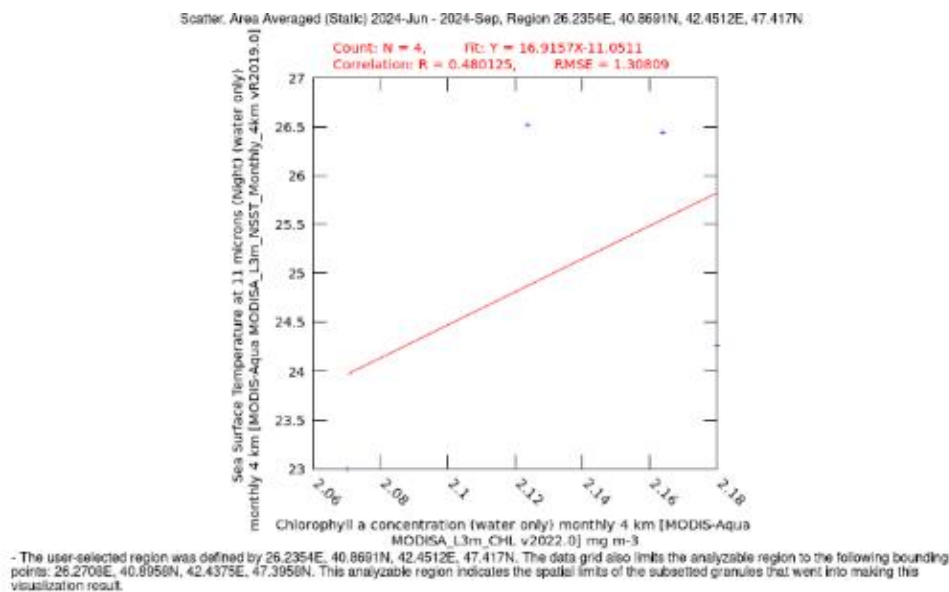

Рис. 3. Графік кореляції для акваторії Азовського моря

Нафтове забруднення є критичною загрозою, оскільки нафтова плівка блокує газообмін та отруює морську біоту. Найбільш ефективним інструментом ідентифікації нафтових плям є радіолокаційне знімання (SAR) супутника Sentinel-1. Перевага методу полягає у здатності радара «бачити» крізь хмари та вночі: нафта згладжує капілярні хвилі, тому на знімках вона відображається як темні ділянки [1].

Використовуючи SAR-знімок Sentinel-1 та скрипт «Water surface roughness visualization» у програмі QGIS, нами було проведено незалежне картографування розливу. Незважаючи на офіційні заяви РФ про площу забруднення у 200 м², наше дослідження показало, що пляма мала довжину 19 км, а її фактична площа становила 90,5 км². Це підтверджує критичну роль ДЗЗ у викритті прихованих екологічних катастроф (рис. 4).

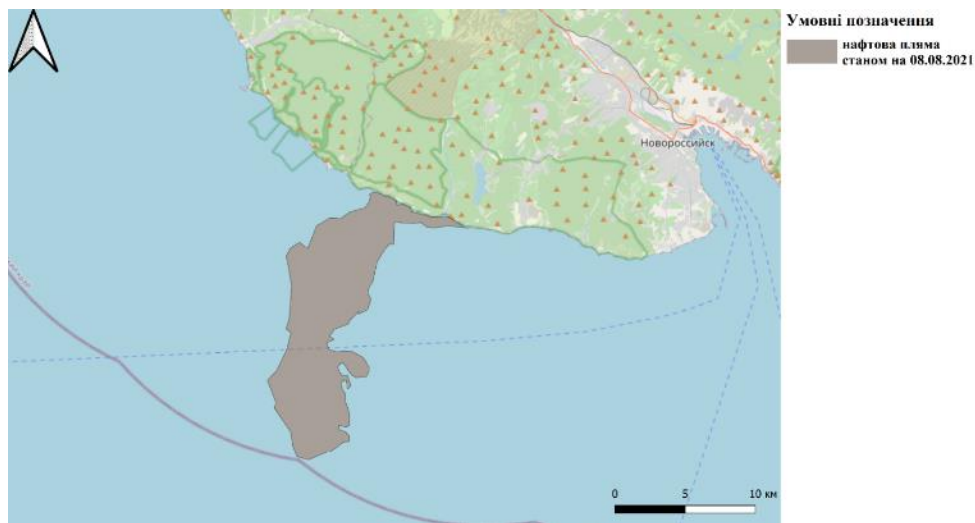

Рис. 4. Нафтова пляма біля м. Новоросійськ 08.08.2021

У процесі роботи було використано ГІС-програму SNAP та інструмент Oil Spill Detection для картографування виливу нафти поблизу міста Бердянськ 1 вересня 2022 року. Методика включала: калібрування та спекл-фільтрацію знімка, маскування суші, визначення адаптивних порогових значення для виявлення темних плям на основі профілів амплітуди Intensity_VV та Amplitude_VV (рис. 5).

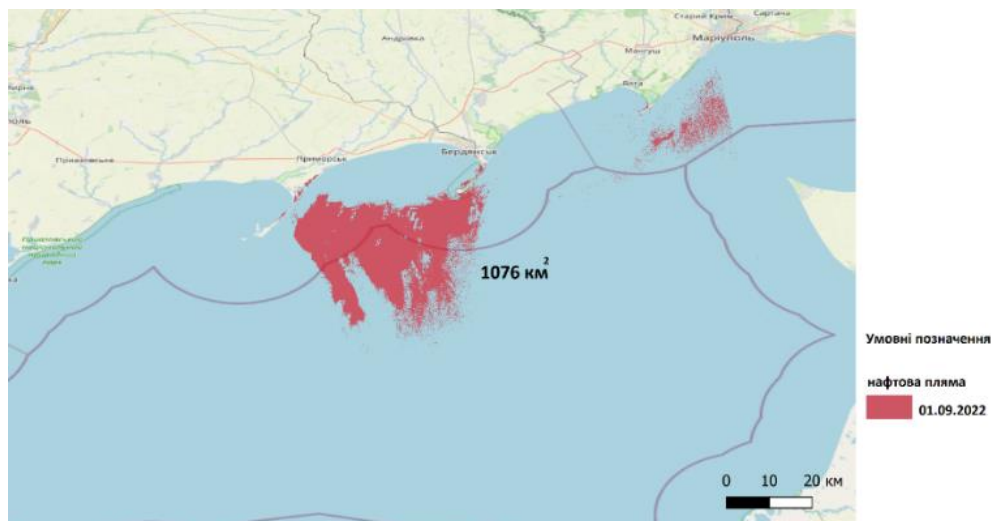

Рис. 5. Нафтова пляма поблизу м. Бердянськ станом на 01.09.2022

Отже, проведене дослідження продемонструвало високу ефективність ГІС-технологій та даних ДЗЗ у моніторингу закритих акваторій. Встановлено, що Азовське море має критичну залежність від термічного фактору, а Північно-західний шельф Чорного моря перебуває під безпрецедентним тиском через техногенні катастрофи воєнного часу. Методики радіолокаційного виявлення нафти дозволяють отримувати об'єктивні дані про масштаби забруднень, що є фундаментом для майбутнього відновлення екосистем та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Бабійчук С. М, Кучма Т. Л., Юрків Л. Я. та ін. Аналіз космічних знімків у геоінформаційних системах: робочий зошит. Ч. 2 / за ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. 224 с.
2. Воронка В. П. Азовське море: вчора, сьогодні і завтра. *Мелітопольський краєзнавчий журнал*. 2016. № 8. С. 67–73.
3. В Азовському морі стався масштабний розлив нафти: окупанти бездіють URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-azovskomu-mori-stavsya-masshtabnij-rozliv-nafti-okupanti-bezdiut/> (дата звернення 20.03.2026).
4. Довгий С. О., Красовський Г. Я., Радчук В. В. Сучасні інформаційні технології екологічного моніторингу Чорного моря : монографія / за ред. С. О. Довгого. Київ: Інформаційні технології, 2010. 260 с.
5. Шульгат Т. І., Сколов С. О. Наслідки військових дій для екосистем Чорного і Азовського морів. *Відновлення довкілля України внаслідок збройної агресії росії* : тези доп. круглого столу (м. Львів, 17 бер 2023 р.). Львів, 2023. С. 99–104.

МЕДИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК МІСТОК МІЖ ПРИРОДНИЧИМИ НАУКАМИ ТА КЛІНІЧНОЮ ПРАКТИКОЮ

Л. Д. Довгаль

lidiadovgal28@gmail.com

фаховий медико-фармацевтичний коледж

Полтавського державного медичного університету

Сучасна медицина перебуває на етапі трансформації, де вузька спеціалізація все частіше потребує системного, міждисциплінарного доповнення. Зростання хронічної патології, поява нових інфекційних викликів та глобальні зміни клімату змушують клініцистів звертати увагу на середовище проживання пацієнта. У цьому контексті медична географія виступає унікальним «містком», який трансформує теоретичні знання про геосферу та біосферу у прикладні інструменти для лікаря-практика.

Дослідженням просторових закономірностей поширення хвороб займалися як географи, так і лікарі. Вагомий внесок у розвиток теорії медичної географії та екології людини зробили такі вчені, як В. О. Шевченко [1], який детально описав структуру медико-географічних комплексів, та закордонні дослідники М. S. Meade і М. Emch [5], які сфокусувалися на сучасних просторових паттернах хвороб. Питання впливу біоклімату та ландшафтів на здоров'я ґрунтовно висвітлені у роботах А. В. Гудзевича [3].

1. Природничо-науковий фундамент медичної географії

Медична географія спирається на дані геології, гідрології та метеорології. Фундаментальним поняттям є біогеохімічна провінція – територія, що характеризується специфічним вмістом хімічних елементів у навколишньому середовищі, що викликає відповідні біологічні реакції в організмі [1].

Наприклад, дефіцит селену в ґрунтах певних регіонів корелює з підвищеним ризиком кардіоміопатій та онкологічних захворювань. Таким чином, природничі науки надають клініцисту «карту ризиків», яка передуює клінічному прояву хвороби.

2. Нозогеографія та клінічна діагностика

Клінічна практика отримує від медичної географії знання про нозоареали – географічні межі поширення конкретних хвороб. Епідеміологічний аналіз місцевості дозволяє лікарю при диференціальній діагностиці гарячкових станів враховувати ймовірність трансмісивних захворювань (кліщовий бореліоз, туляремія), характерних для даного ландшафту [3]. Вивчення біокліматичного потенціалу території допомагає в розробці індивідуальних реабілітаційних програм для пацієнтів із хронічними обструктивними захворюваннями легень та гіпертонією [2].

Аналіз табличних даних (табл. 1) свідчить про чітку зональність поширення певних патологій на території України. Зокрема, вертикальна зональність Карпат та геохімічні особливості Полісся зумовлюють високий рівень йододефіцитних станів. Водночас специфіка водно-руслового живлення у межах Дніпровсько-Донецької западини формує зони ризику розвитку флюорозу.

Таблиця 1

Ендемічні захворювання та їх поширення на території України

Тип чинника	Чинник середовища	Ендемічна патологія	Регіональна прив'язка в Україні
Геохімічний	Дефіцит йоду в біосфері	Ендемічний зоб	Західний регіон (Карпати), Полісся (Волинська, Рівненська, Житомирська обл.).
Гідрохімічний	Високий вміст фтору в підземних водах	Флюороз зубів	Полтавська, Дніпропетровська, Кіровоградська та Донецька області.
Гідрохімічний	Низький вміст фтору у воді	Карієс зубів	Переважно Західна Україна та Полісся.
Біогеохімічний	Дефіцит селену та надлишок марганцю	Кардіоваскулярні порушення	Окремі райони Київської та Житомирської областей.
Техногенний	Радіоактивне забруднення (цезій, стронцій)	Тиреоїдити, неоплазії	Території, постраждалі внаслідок аварії на ЧАЕС (Київська, Житомирська, Чернігівська обл.).
Природно-осередковий	Наявність іксодових кліщів у лісових масивах	Бореліоз (хвороба Лайма)	Західні, північні та центральні області (зокрема лісопаркові зони міст).

Для практикуючого лікаря в Україні це означає необхідність застосування персоніфікованого підходу: наприклад, призначення препаратів фтору або йоду має базуватися не лише на загальних протоколах, а й на медико-географічному анамнезі місця проживання пацієнта, що вимагає від лікаря знань регіональної нозогеографії.

3. Технологічний місток: ГІС в охороні здоров'я

Сучасним вираженням медичної географії є використання геоінформаційних систем (ГІС). ГІС-картування дозволяє накладати клініко-статистичні дані про захворюваність на електронні карти екологічних факторів (забруднення повітря, розташування стихійних сміттєзвалищ, зони цвітіння алергенів) [5]. Це дає лікарям можливість прогнозувати «хвилі» звернень із респіраторними чи алергічними патологіями та вчасно коригувати дози базисної терапії для хронічних хворих.

Таким чином, медична географія перестає бути суто кабінетною академічною наукою. Вона виконує функцію прогностичного інструменту, що дозволяє клініцистам враховувати регіональний чинник при встановленні діагнозу, проводити цілеспрямовану профілактику в ендемічних зонах, оптимізувати мережу закладів охорони здоров'я відповідно до екологічного навантаження на територію.

Список використаних джерел

1. Шевченко В. О. Медична географія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 445 с.
2. Король О. О. Медична географія : підручник для студ. вищ. навч. закл. Чернівці : ЧНУ, 2017. 312 с.
3. Медико-географічна оцінка природних комплексів / А. В. Гудзевич та ін. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Географія*. 2015. Вип. 27. С. 15–21.
4. Немець Л. М., Мезенцев К. В. Сучасна медична географія: теорія і практика. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 180 с.
5. Climate change and health : fact sheet / World Health Organization. 2021. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health> (date of access: 04.04.2026).

СУЧАСНИЙ СТАН ПИТНИХ ВОД ПОЛТАВЩИНИ

В. М. Закалюжний

viktorzakal@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Вода є важливою складовою підтримки базових людських потреб, здоров'я та добробуту. Громадське здоров'я та процвітання, продовольча та енергетична системи, економічна продуктивність та екологічна цілісність – усе це залежить від добре функціонуючого та справедливо керованого водного циклу. Відсутність дискримінації та рівність у забезпеченні доступу до води та санітарії можуть мати позитивний ефект для суспільства. Всесвітній (міжнародний) день водних ресурсів (англ. *World Water Day*) – міжнародний

день ООН, запроваджений Генеральною Асамблеєю в 1993 році (резолюція № A/RES/47/193 «Проведення Міжнародного дня водних ресурсів»). Резолюцією відзначено, що враховуючи важливість водних ресурсів у розвитку економічної діяльності та соціального добробуту, яке не отримує широкого усвідомлення, 22 березня щороку оголошується Міжнародним днем води, який починає відзначатися з 1993 року.

Серед ознак «водного банкрутства» називають і виснаження підземних вод. Близько 70 % великих водоносних горизонтів, які використовують для питної води та зрошення, демонструють тривале зниження рівня. Через це зростає кількість так званих криз «дня нуль», коли попит на питну воду перевищує доступні запаси, особливо у містах. Проблему посилює і зміна клімату. З 1970 року світ втратив понад 30 % маси льодовиків, що зменшує сезонні запаси талої води, від яких залежать сотні мільйонів людей. У звіті ООН «Вода для процвітання та миру» (2024) фокусується увага на критичній неприйнятності подальшого безвідповідального водокористування та про високу актуальність заходів, спрямованих на підтримку безпечного водного майбутнього. 2,2 млрд людей не мають доступу до безпечної води, а 3,5 млрд – до засобів гігієни, що посилює конфлікти, викликані зміною клімату, та робить воду інструментом миру, а не лише ресурсом [1, 2].

Питна вода – вода, безпечна в епідемічному та радіаційному відношенні, має сприятливі органолептичні властивості та нешкідливий хімічний склад. Питна вода є стратегічним ресурсом, доступ до якого безпосередньо впливає на здоров'я населення, сталий розвиток та національну безпеку країн. У багатьох регіонах світу нестача прісної води набуває системного рівня. Згідно з оцінками міжнародних організацій, до 2030 року приблизно 45 % країн світу можуть зіткнутися з нестачею водних запасів, придатних для споживання [3].

Оцінка якості поверхневих і підземних вод у Полтавській області проводиться на основі даних екологічного моніторингу, викладених в Екологічному паспорті регіону, та відповідно до державних стандартів (ДСТУ ISO 5667-6:2009, ДСТУ 4077-2001) і санітарних норм. Поверхневі води, зокрема, Кременчуцьке водосховище, річки Дніпро, Сула, Псел, Ворскла та Оріль, регулярно аналізуються за гідрохімічними показниками, включаючи вміст нітратів, фосфатів, важких металів, органічних сполук, а також гідрофізичними параметрами (рН, температура, розчинений кисень). Результати вказують на періодичне погіршення якості води в Кременчуцькому водосховищі через евтрофікацію, спричинену надходженням сільськогосподарських стоків, що призводить до цвітіння водоростей у літній період. Річки області також зазнають забруднення промисловими та побутовими стоками, що перевищують гранично допустимі концентрації (ГДК) для окремих речовин, зокрема нітратів і фосфатів [4].

Підземні води, які є важливим джерелом питного водопостачання для сільських населених пунктів Полтавщини, оцінюються за вмістом мінеральних солей, нітратів і мікробіологічних забруднень. Аналіз показує, що в окремих районах підземні водоносні горизонти забруднені нітратами через інтенсивне використання добрив у сільському господарстві, що становить ризик для

здоров'я населення. Обмежена кількість автоматизованих постів спостереження ускладнює систематичну оцінку стану підземних вод. Для покращення якості оцінки необхідно розширити мережу моніторингу, впровадити сучасні методи аналізу, такі як біоіндикація та молекулярні технології, а також посилити контроль за антропогенними джерелами забруднення, щоб забезпечити безпечне використання водних ресурсів регіону.

Аналіз показників якості поверхневих вод Полтавської області за 2023 рік свідчить про перевищення гранично допустимих концентрацій нітратів у Кременчуцькому водосховищі (12,5 мг/л), що зумовлює 31 невідповідність води санітарним нормам. Найнижча концентрація нітратів зафіксована у воді річки Сула (8,0 мг/л), яка відповідає нормативам. Вода річок Ворскла та Псел демонструє проміжні значення (9,5 і 10,2 мг/л відповідно), що свідчить про часткову відповідність або потенційний ризик забруднення. Таким чином, основним екологічним викликом є забруднення вод нітратами, що пов'язане, ймовірно, із сільськогосподарською діяльністю в регіоні.

Основними джерелами водних ресурсів області є річки Сула, Псел, Ворскла, Оріль та їх притоки, а також Кременчуцьке та Кам'янське водосховища на р. Дніпро. В межах області формується стік трьох річок – Сліпорід, Говтва, Тагамлик. На півдні та південному заході область прилягає до двох великих водосховищ – Кременчуцького та Кам'янського, повний об'єм яких становить, відповідно 13520 та 2450 млн м³. В області є 69 малих водосховищ загальною площею водного дзеркала 6,47 тис. га і загальним об'ємом 149,9 млн м³; 2679 ставків загальною площею водного дзеркала 19,9 тис. га і загальним об'ємом 278,1 млн м³; 124 озера, загальною площею водного дзеркала 676 га і загальним об'ємом 7,6 млн м³ води.

Аналіз сучасного екологічного стану поверхневих водних об'єктів свідчить, що негативні процеси на річках і водосховищах басейну р. Дніпра тривають. Більшість річок і водотоків замулилися, заросли болотною рослинністю та чагарниками, втратили своє природне значення. Вони не мають дренажної спроможності, в результаті чого заплавні землі заболочені і підтоплені та не використовуються в сільському господарстві. Особливо така ситуація спостерігається на малих річках, протяжність русел яких не перевищує 20-35 км. Через заболоченість їх русел і заплавних земель не створюються водоохоронні прибережні захисні смуги, вони знаходяться в незадовільному санітарному та гідромеліоративному стані.

Ресурси підземних вод Полтавської області є одними з основних джерел господарсько-питного водопостачання населених пунктів. Їх запаси в межах області складають: прогностичні експлуатаційні – 4060,5 млн. м³/рік; розвідані та затверджені – 807,05 млн. м³/рік. За даними Державного обліку використання підземних вод на території Полтавської області (інформація Харківської комплексної геологічної партії КП «Південукргеологія»), у 2015 році видобуто 87,140 млн. м³ підземних вод. Із всього обсягу видобутої води приблизно 75 % використовується для забезпечення господарсько-питного водопостачання, решта – виробничого та сільськогосподарського водопостачання, 38,074 млн. м³

або 47 % загального водоспоживання припадає на водозабори, що працюють на затверджених запасах (м. Полтава, м. Лубни, м. Миргород, м. Гадяч та інші).

Близько 50% населення Полтавської області використовує ґрунтові води для потреб питного водопостачання (через шахтні колодязі та неглибокі свердловини). На сьогодні в області налічується більше 220 тис. об'єктів децентралізованого водопостачання.

Харківський водоносний горизонт розповсюджений по всій території області. Водовміщуючі породи представлені різнозернистими кварцевоглауконітовими пісками, рідше піщаниками, загальна потужність їх від 5 до 30 м. Живлення водоносного горизонту відбувається за рахунок атмосферних опадів за межами області. Глибина залягання водоносного горизонту змінюється в широких межах від 20 до 100 м. Водоносний горизонт слабонапірний від 2 до 20 м. За хімічним складом води строкаті із мінералізацією 0,3-0,8 г/л, загальна жорсткість – 5,5-10,2 мг.екв/л. Води гідрокарбонатно-кальцієві, рідше гідрокарбонатно-натрієві. Річні амплітуди коливань рівнів складає 0,3-0,4 м. Водоносний горизонт харківських відкладів на території Полтавської області інтенсивно експлуатується для цілей водопостачання. Відносно невисока продуктивність свердловин пов'язана в основному з дрібнозернистістю і глинистістю товщі пісків. В той же час харківський водоносний горизонт має неглибоке залягання, задовільну якість води, та являється одним із перспективних джерел водопостачання [4].

Бучацький водоносний горизонт має повсюдне розповсюдження на території області, за винятком невеликих ділянок в межах соляно-купольних структур. Водовміщуючі породи представлені мілко і середньозернистими пісками, рідше пісковиками. Комплекс вміщує напірні води, висота напору 70-220 м. За хімічним складом вода хлоридно-гідрокарбонатні-сульфатнатрієві, гідрокарбонатно-хлоридні-натрієві, хлоридні-натрієві, з підвищеним вмістом фтору. Водоносний горизонт має достатньо велику водоемкість та надійно захищений від забруднення. Використовується для централізованого водопостачання багатьох сіл області та м. Миргород, м. Решетилівка, м. Лубни, м. Хорол та інших населених пунктах. Повсюдне плащевидне залягання бучакського водоносного горизонту із задовільною якістю води, який має достатню водопотужність і відносно неглибоке залягання, дозволяє рахувати цей горизонт одним із найбільш перспективним джерелом водопостачання населення Полтавської області.

Централізованим водопостачанням забезпечені всі міста та селища області на 100 %, населення селищ міського типу – 84 %, сільські території – на 30,3 %. За останні 8 років шляхом сприяння розвитку централізованого водопостачання, будівництва нових артезіанських свердловин, рівень підключення до централізованого водопостачання зріс до 36 %. Лише за період 2011-2020 рр. на території сіл Полтавської області було збудовано або реконструйовано 36 артезіанських свердловин, упорядковано 6 зон санітарної охорони джерел питного водопостачання, встановлено 37 станцій (установок) доочищення питної води у системах централізованого водопостачання,

насамперед для водозабезпечення дошкільних, шкільних і лікувальних закладів, збудовано 7,03 км водогону [4].

Особливо важливим для області є питання збереження у доброму екологічному стані і раціональне використання підземних вод, які є одним з основних джерел господарсько-питного водопостачання населених пунктів (крім міст Кременчук та Горішні Плавні, які забезпечуються з поверхневої водою – р. Дніпро). Підземні води залягають у вигляді декількох водоносних горизонтів: четвертинний (алювіальний) Полтавський, Харківський, Бучацький, Сінеман-нижньокрейдовий і Юрський. Води палеогенових (бучацько-канівських) відкладень залягають на відносно невеликих глибинах, наявні практично на всій території області та є основними для водопостачання населених пунктів території Полтавської області. Глибина покриття водоносного горизонту в залежності від рельєфу поверхні та структурних особливостей території змінюється від 5 – 25 до 40 – 60 м, збільшуючись іноді до 80 – 90 м, а в районі міста Полтава – до 125 – 150 м. Потужність водовмісної товщі змінюється від 20 – 30 до 80 м. Мінералізація вод горизонту повільно збільшується з півночі на південь. У північно-східній частині території мінералізація вод коливається від 0,5 до 0,9 г/л (гідрокарбонатно-натрієві води), західній та південно-східній частині території досягає 2 г/л (хлоридно-натрієві води).

Прогнозовані експлуатаційні запаси підземних вод області складають 4046,5 тис. м³/добу, розвідані та затверджені – 806,88 тис. м³/добу. Комунальними підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства області експлуатується 281 артезіанська свердловина. Сучасний стан підземних вод обумовлюється інтенсивністю їх експлуатації та характером господарської діяльності у районі залягання водоносних горизонтів. Водопостачання сільських населених пунктів з підземних водоносних горизонтів здійснюється як централізовано, так і з індивідуальних свердловин (колодязів), які були пробурені у попередні роки. Такі свердловини розкривають верхні водоносні горизонти, не захищені від забруднення поверхневими та дощовими стоками, очищення, ремонт та дезінфекція їх проводяться недостатньо. Значна частина свердловин, пробурених у господарствах колишніх колгоспів, на даний час не використовується, є безгосподарською та безконтрольною і тому стала джерелом забруднення підземних водоносних горизонтів через відсутність ліквідаційного тампонажу.

Порушений режим підземних вод на території області виявляється саме в районах інтенсивної експлуатації підземних вод: у гірничодобувних регіонах, у зонах підпору водосховищами та на територіях проведення меліорації земель. Враховуючи наведене вище, актуальними залишаються питання інвентаризації джерел забруднення підземних вод, корегування існуючих та організація санітарно-захисних зон водозаборів, ліквідація відпрацьованих свердловин, поліпшення екологічного стану зон санітарної охорони групових водозаборів, регламентація застосування на сільськогосподарських угіддях мінеральних добрив і пестицидів у межах зони впливу групових водозаборів. На реалізацію зазначених напрямів робіт була спрямована Обласна програма «Питна вода

Полтавщини» на 2011 – 2020 роки (продовжено на 2021 рік), головною метою якої було покращення забезпечення населення області питною водою нормативної якості в межах науково обґрунтованих нормативів (норм) питного водопостачання; реформування та розвиток водопровідно-каналізаційного господарства, підвищення ефективності та надійності його функціонування; поліпшення на цій основі стану здоров'я населення та оздоровлення соціально-екологічної ситуації; відновлення, охорона та раціональне використання джерел питного водопостачання [4]. Рішенням Полтавської обласної ради від 26 липня 2022 року № 405 затверджено Обласну програму «Питна вода Полтавщини» на 2022 – 2026 роки.

Список використаних джерел

1. Всесвітній день води. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Всесвітній_день_води
2. Дідковська Л. Водні конфлікти в Україні та світі. *Acta Academiae Beregasiensis. Economics*. 2024. № 1 (5). С. 69–85. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-69-85>
3. Питна вода. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Питна_вода
4. Про затвердження Обласної програми «Питна вода Полтавщини» на 2022 – 2026 роки. Рішення Полтавської обласної ради від 26.07.2022 № 405. URL: <https://oblrada-pl.gov.ua/doc/doc/540>

АНАЛІЗ СТАНУ ВОДОСХОВИЩА НА РІЧЦІ ОЗНИЦЯ

Н. В. Курочка

В. В. Мовчан

v.movchan@meta.ua

*Березоволуцький ліцей Петрівсько-Роменської сільської ради
Миргородського району Полтавської області*

Річка Озниця протікає в Миргородському районі і є правою притокою Хоролу. Гирло знаходиться на території Петрівсько-Роменської громади між селами Березова Лука та Мелешки [1]. Донедавна від села Лісове до Остапівки знаходилося водосховище, з площею поверхні понад 200 гектарів та обсягом 5 млн кубометрів, яке було утворене у 1985 році на річці Озниця та 2-х озерах і на початку 90-х повністю заповнилося водою (рис. 1). При створенні водосховища частину жителів Остапівки, чиї будинки потрапили у зону затоплення, було відселено. Гребля водосховища є частиною автомобільної дороги О1702030 Краснознаменка (Сергіївка) – Петрівка-Роменська – Комишня. З початку 2000-х років водосховище перебувало в оренді та стало привабливим місцем для відпочинку та риболовлі [3].

Проте, наприкінці другого десятиліття ХХІ століття значний об'єм води почав використовуватися для зрошення полів агрофірми із сусіднього населеного пункту. В цей же час починається значне обміління водосховища.

Застосовуючи екскурсійний метод, а також використовуючи матеріали дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) на основі хмарних сервісів EO Browser (супутники Sentinel-2 L2A) та Copernicus Browser (супутник Sentinel-2 L1C), проводився аналіз зміни стану водосховища в період з 2018 по 2026 роки.

Рис. 1. Фрагмент водосховища на річці Озниця (не пізніше 2018р.)

Встановлено значне зменшення площі водного дзеркала (рис. 2 – рис. 4)

Літо 2018 року

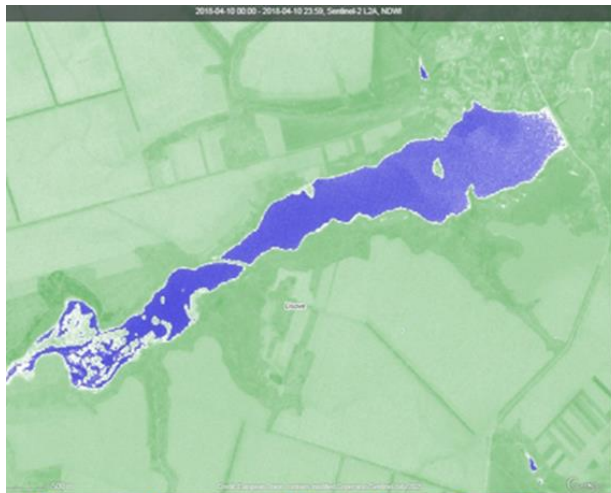
Осінь 2023 року

Осінь 2024 року

Рис. 2. Дослідження стану водосховища

В той же час, аналізуючи матеріали екскурсійних досліджень, вдалося встановити, що станом на осінній період 2024 року площа водосховища дещо збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2023 року. З'явилася надія на позитивну динаміку і в наступні роки. Проте, незважаючи на часткове заповнення водосховища водою навесні 2025 року, протягом літа відбулося значне зневоднення (рис. 5, рис. 6).

Дата зйомки 10 квітня 2018 р.

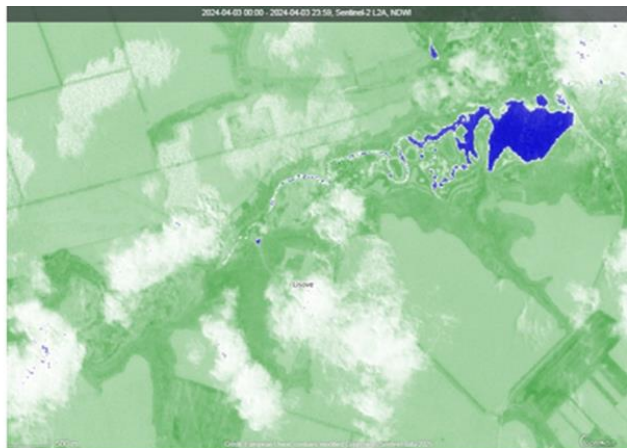

Дата зйомки 09 квітня 2020 р.

Рис. 3. Зміна площі водосховища з 2018 р. по 2020 р. (на основі аналізу індексу NDWI)

Дата зйомки 25 березня 2022 р

Дата зйомки 03 квітня 2024 р

Рис. 4. Зміна площі водосховища з 2022 р. по 2024 р. (на основі аналізу індексу NDWI)

Така ж ситуація підтверджується також і космічними знімками (рис. 5). Як бачимо, станом на кінець серпня 2025 року водний індекс NDWI не простежується. Зникнення водосховища супроводжується також і зміною природного ландшафту. Так, на місці водного природного комплексу спочатку почала з'являтися трав'яниста рослинність, яка поступово змінюється на чагарниково-деревні угруповання. В даному випадку таке явище можна порівняти зі змінами на місці колишнього Каховського водосховища.

Так, зі слів академіка НАН України, завідувача відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Холодного НАН України Якова Дідуха «Зафіксовані інтенсивні й потужні відтворення природних угруповань, формування різноманітних біотопів. Спостерігається ... розвиток високотравних угруповань прибережно-водних рослин: рогузу, очерету, осок тощо. Формуються щільні зарості тополі й верби заввишки до п'яти метрів і напіввідкриті оголені площі ... поступово заселяються рослинністю» [2].

Дата зйомки 18 квітня 2025 року

Дата зйомки 31 серпня 2025 року

Рис. 5. Зміна площі водосховища протягом 2025 р. (на основі аналізу індексу NDWI)

Рис. 6. Обміління водосховища на р. Озниця (станом на кінець літа 2025 р.)

На даний час, використовуючи сервіс Copernicus Browser, встановлено зміну вегетаційного індексу NDVI протягом 2018-2023 років (рис. 7). Так, від'ємні значення (нижче 0 – означають наближення до води), значення від 0,2 до 0,4 характерні для чагарників і лук, а вище за 0,5 вказують на наявність деревної рослинності. На початку весни 2026 року стан водосховища дещо поліпшився. Значне промерзання ґрунту та інтенсивні опади в зимовий період сприяли частковому відновленню водного об'єкта під час весняного сніготанення. Так, за даними екскурсійних спостережень, проведених у березні, вдалося встановити, що рівень води значно піднявся.

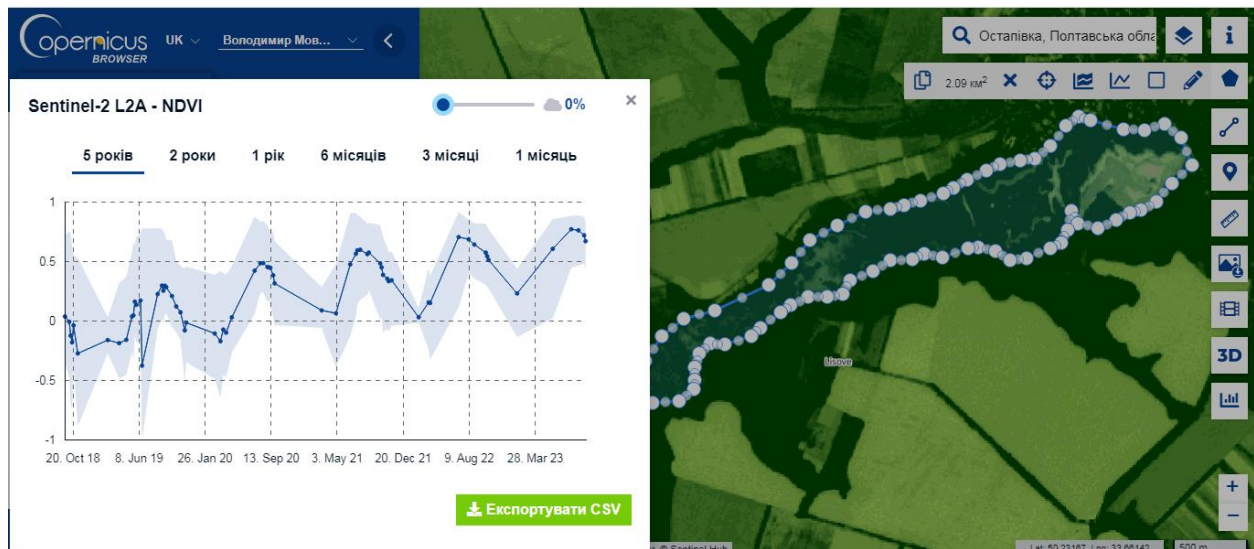

Рис. 7. Зміна індексу NDVI водосховища на р. Озниця (2018-2023 р.р.)

Також, якщо проаналізувати дані супутника Sentinel-2 L1C, то побачимо, що станом на квітень 2026 року площа водосховища є найбільшою за останні п'ять років в аналогічні періоди (рис. 8). На даний час на місцевому рівні вирішується питання стосовно збереження рівня води. Оскільки, як вважають, однією з причин зневоднення було руйнування окремих елементів греблі, то вирішено відновити ці елементи. Тож надалі протягом року нами буде проводитися моніторинг зміни рівня води у водосховищі.

Рис. 8. Площа водосховища станом на 05 квітня 2026 р. (на основі аналізу індексу NDWI)

Список використаних джерел

1. Курочка Н. В., Мовчан В. В. Сучасний стан малої річки Озниця. *Освітні й наукові виміри географії та туризму* : матер. IV Всеукраїнської науково-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 15 травня 2025р.) / відп. ред. Є. В. Копилець. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2025. С. 70–73.
2. Рябоконь А. Вчений розповів, що зараз відбувається на місці Каховського водосховища. URL: <https://www.unian.ua/ecology/pidriv-kahovskoji-ges-vcheniy-rozpoviv-propotochnu-situaciyu-ta-viddalen-riziki-13145412.html> (дата звернення: 09.11.2025)
3. Худояр О. «Тут така краса, а без води все пропаде». URL: <https://gazeta.ua/articles/scandals-newspaper/tut-taka-krasota-a-bez-vodi-vse-propade/389403> (дата звернення: 26.09.2024)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІНИ ПЛОЩІ ВОДОЙМИ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ МАШИННОГО НАВЧАННЯ RANDOM FOREST

І. І. Кучер

*Приватний заклад освіти «ThinkGlobal»;
онлайн-школа SchoolToGo у м. Братиславі*

Руйнування Каховської ГЕС внаслідок російської агресії спричинило катастрофічну трансформацію екосистем та гідрорежиму центральної та південної України. Однак бойові дії та мінування роблять традиційні польові дослідження неможливими. Використання платформи Google Earth Engine та алгоритму Random Forest дозволяє автоматизувати аналіз великих масивів даних, забезпечуючи високу точність класифікації осушених територій та залишкових водойм.

Метою дослідження є класифікація та кількісна оцінка змін площі водного дзеркала Каховського водосховища за допомогою методу машинного навчання Random Forest на базі платформи Google Earth Engine.

Завантаження та формування масиву мультиспектральних супутникових зображень Sentinel-2 здійснювалося на платформі Google Earth Engine для визначених часових інтервалів дослідження. Попередня обробка даних включала маскування хмарності, фільтрацію зображень, побудову медіанного композиту та розрахунок спектральних індексів для підвищення точності класифікації. Навчання моделі Random Forest проводилося на основі маркованих полігонів для розпізнавання класів «вода» та «суходіл». Після застосування моделі до підсумкового зображення було виконано статистичний аналіз і розрахунок площ класифікованих об'єктів у квадратних кілометрах.

Результати дослідження виявилися парадоксальними: площа водного дзеркала за розрахунками збільшилася з 1720 км² у період 2022-2023 рр. на (рис. 1. а) до 2216 км² у період 2024-2025 рр. (рис. 1. г.)

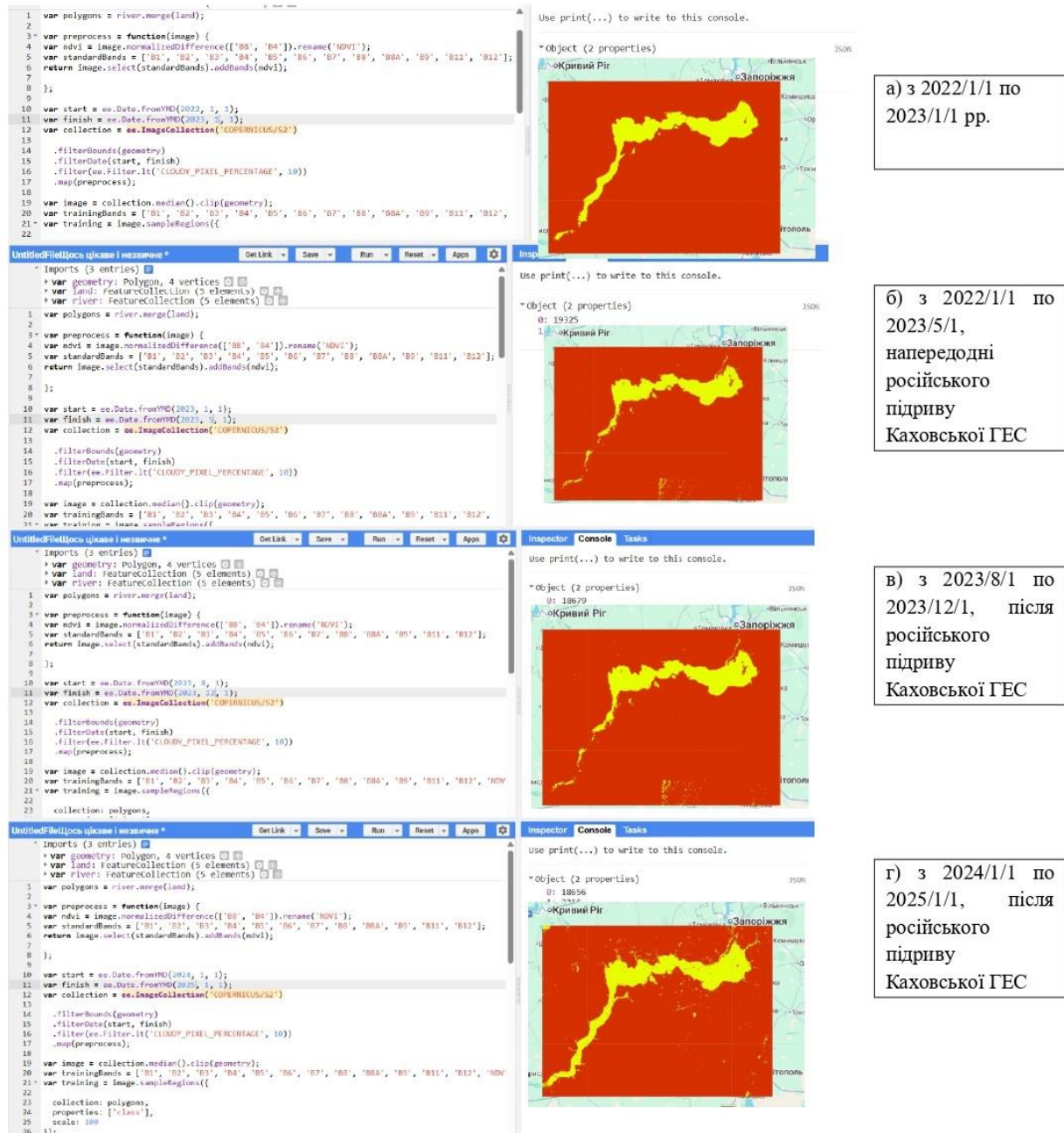

Рис. 1. Вивчення водойми Каховського водосховища за допомогою методу машинного навчання Random Forest

Даний парадокс можна пояснити наступним чином:

1) *ефект просторового масштабу (Scale: 1000)*: розрахунок проводився з розміром пікселя 1х1 км. Якщо в такий квадрат потрапляє навіть вузьке русло річки або потік, алгоритм класифікує весь квадрат (100 га) як «воду». Це створює значну похибку в бік завищення показників;

2) *феномен «Зеленої Каховки»*: через відсутність індексу NDWI класифікатор помилково ідентифікував густу молоду рослинність на перезволоженому мулі як водне дзеркало;

3) *вплив весняного водопілля 2024 року*: використання річної медіани призвело до того, що тимчасово затоплені під час паводку ділянки дна були зафіксовані алгоритмом як стабільні водні об'єкти.

Отриманий результат не відображає реальне збільшення об'єму води, проте слугує необхідною базою для подальшого калібрування моделі Random Forest, уточнення просторової роздільної здатності та впровадження додаткових спектральних індексів.

Список використаних джерел

1. Робочий зошит з основ дистанційного зондування Землі. Частина 3. Обробка та аналіз супутникових знімків на платформі Google Earth Engine / С. М. Бабійчук, О. В. Гордієнко, О. В. Томченко та ін ; за ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2023. 200 с.
2. Google Earth Engine URL: <https://earthengine.google.com/> (дата звернення: 10.04.2026).

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІЧНОГО РЕЖИМУ НІЧНИХ ТЕМПЕРАТУР ТА ДИНАМІКИ ТРОПІЧНИХ НОЧЕЙ НА МЕТЕОРОЛОГІЧНІЙ СТАНЦІЇ ГАДЯЧ ЗА ОСТАННІ 40 РОКІВ

М. В. Малявін

В. В. Мовчан

v.movchan@meta.ua

*Березоволуцький ліцей Петрівсько-Роменської сільської ради
Миргородського району Полтавської області*

Тропічні ночі, за визначенням кліматологів, це ночі, коли температура повітря не опускається нижче 20°C [3]. Щоб проаналізувати динаміку тропічних ночей на півночі Полтавщини було опрацьовано статистичні дані метеостанції (МС) Гадяч. Для цього визначалися мінімальні нічні температури для трьох літніх періодів кожного десятиліття, починаючи з 80-х років. Таким чином встановлено зміни нічного режиму температур за останні сорок років (рис. 1).

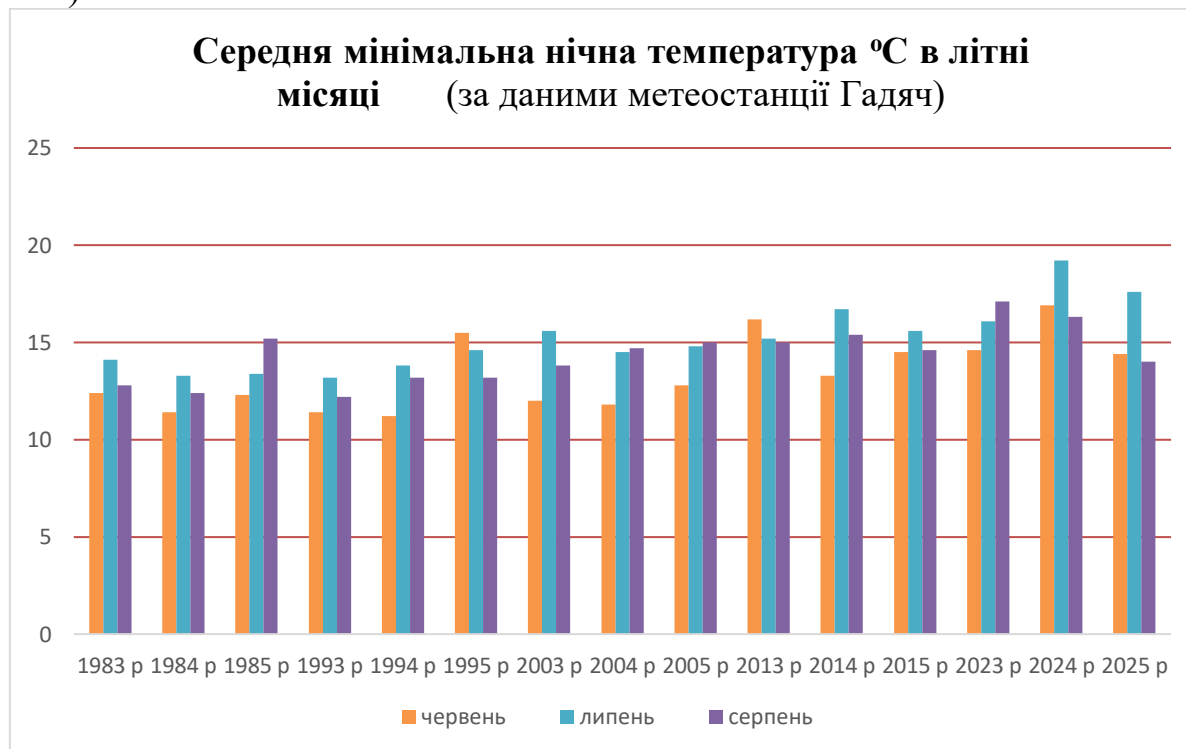

Рис. 1. Середня мінімальна нічна температура °C в літні місяці на МС Гадяч

Період 1983-1985 років характеризується відсутністю такого явища, як тропічні ночі. Якщо розглядати по роках, то в 1983 році найвище значення серед мінімальних нічних температур становить $18,1^{\circ}\text{C}$, в 1984 – $19,3^{\circ}\text{C}$, в 1985 – $18,5^{\circ}\text{C}$. Всі три значення спостерігалися в липні. В деякі місяці найвище значення мінімальної нічної температури не перевищувало 17°C , а в серпні 1984 року найтепліша ніч була з температурою лише $15,7^{\circ}\text{C}$. Загалом майже всі літні місяці даного періоду мають середньомісячну мінімальну нічну температуру не вище 14°C . А окремі декади за даним показником не перевищують 10°C . Зокрема такою була друга декада червня 1984 року ($8,9^{\circ}\text{C}$). Хоча друга декада липня цього року була найтеплішою серед трьох років ($16,6^{\circ}\text{C}$ – середня мінімальна температура декади). Варто виокремити серпень 1985 року, коли середньомісячна нічна температура склала $15,2^{\circ}\text{C}$ (рис. 1). Серед серпневих показників такі значення не спостерігалися і в наступні трьохрічні періоди 90-х років та першого десятиліття ХХІ століття. Лише в 2014 році серпневий показник ($15,4^{\circ}\text{C}$) перевищив дані серпня 1985 року. Якщо порівняти в цілому кожен літній період за розглянуті три роки, то побачимо, що найтеплішими ночі були в 1985 році – середня мінімальна температура складала $13,6^{\circ}\text{C}$, а найхолоднішими – в 1984 році ($12,4^{\circ}\text{C}$) (рис. 2).

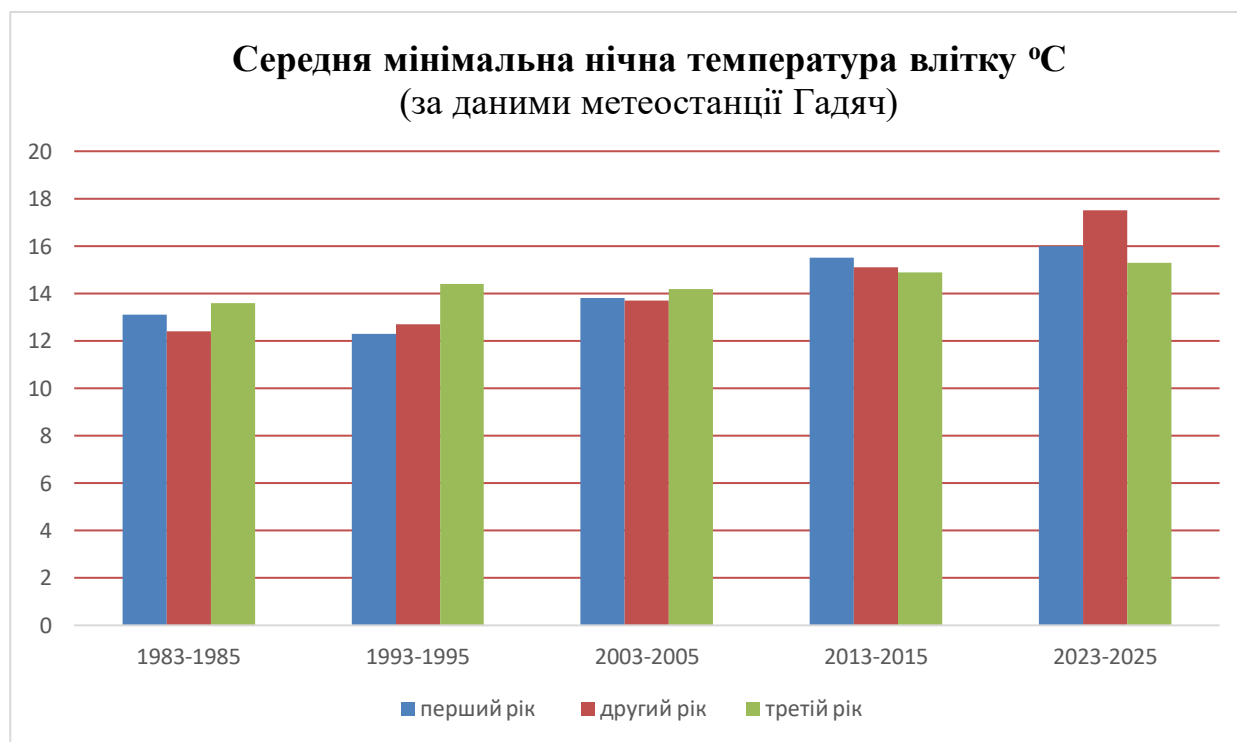

Рис. 2. Середня мінімальна нічна температура влітку $^{\circ}\text{C}$ за роками на МС Гадяч

Такі показники пропорційні і середньомісячним температурам по Україні. Так, за даними Центральної геофізичної лабораторії імені Бориса Срезневського, за все десятиліття 80-х років серпень був найтеплішим в 1985 році ($20,6^{\circ}\text{C}$), а червень – найхолоднішим у 1984 р. ($16,6^{\circ}\text{C}$) [4].

В наступному трьохрічному періоді з 1993 по 1995 рік є одна тропічна ніч – у третій декаді липня 1993 р. ($22,5^{\circ}\text{C}$). Проте це швидше виняток, ніж

закономірність, оскільки, в порівнянні з усіма роками, за якими проводилися спостереження, цей рік виявився з найхолоднішими нічними температурами ($12,3^{\circ}\text{C}$) (рис. 2). Так, за даними графіків мінімальних нічних температур, у червні найвищий показник мінімальної температури сягав $16,2^{\circ}\text{C}$. А перевищення позначки понад 16°C в цей місяць було лише в однієї ночі, в липні і серпні – по п'ять ночей. Тобто, за увесь літній період було всього одинадцять таких ночей. Подібна ситуація спостерігалася у 1984 році, коли загальна кількість нічних мінімумів нижче 16°C склала 9 разів, а в серпні не було жодної ночі з мінімальною температурою вище зазначеної позначки. Однак в цілому середня температура літніх нічних мінімумів у 1984 році була дещо вищою ($12,4^{\circ}\text{C}$), ніж 1993 року ($12,3^{\circ}\text{C}$). Тож за всі роки, за якими проводився аналіз температурного режиму, найпрохолоднішими літні ночі були саме в 1993 році. Хоча, за даними Центральної геофізичної лабораторії імені Бориса Срезневського, середня температура літніх місяців в Україні все ж була нижчою 1984 року в порівнянні з 1993 роком [4].

В літньому періоді 1994 року тропічних ніч не спостерігалось. До того ж, червень взагалі виявився найхолоднішим за показником мінімальних нічних температур серед усіх місяців, за якими проводився аналіз температурного режиму ($11,2^{\circ}\text{C}$) (рис.1). А нічна температура 19 червня опустилася всього до $4,7^{\circ}\text{C}$. Подібне явище спостерігалось і в минулому десятилітті, коли 1983 року мінімальна температура 23 червня склала $3,8^{\circ}\text{C}$. Тоді, за спогадами жителів сіл Гадяцького району, на поверхні ґрунту відмічалися приморозки, що призвело до часткової втрати врожаю.

Найтеплішими в трьохрічному періоді виявилися ночі 1995 року (рис. 2), хоча жодної тропічної ночі не спостерігалось. В цьому році середня мінімальна нічна температура літнього періоду перевищила показник 14°C і була вищою, ніж в 2003-2005 роках. Це стало можливим завдяки теплим червневим ночам, коли середня мінімальна температура місяця перевищила 15°C (рис.1). Такі ж перші літні місяці, за результатами досліджень, в подальшому спостерігалися лише в 2013 та 2024 роках. Та, незважаючи на теплі ночі червня, жодна з них не була вищою 20°C .

Якщо порівняти в цілому показники мінімальних літніх нічних температур за період 1983-1984 р.р. з періодом 1993-1994 р.р., то різниця складає всього $0,1^{\circ}\text{C}$ на користь 90-х років (рис. 3).

Отже, суттєвого підвищення нічних мінімальної температури за десять років не відбулося, а тропічна ніч була лише один раз в 1993 році.

В літній період 2003-2005 років спостерігалось всього дві тропічні ночі – одна в липні 2004 р, інша в серпні 2005 р. До того ж, червнева ніч 2003 року виявилася найхолоднішою з усіх проаналізованих ночей. Так, 4 червня температура опустилася до $1,9^{\circ}\text{C}$. А перед тим 2 червня було зафіксовано найвищий показник мінімальної нічної температури даного місяця зі значенням $18,5^{\circ}\text{C}$. Такі різкі коливання, попри відсутність тропічних ночей, теж можуть негативно впливати на стан здоров'я. Натомість, липень цього року відзначився зовсім незначними перепадами нічних мінімальних температур. Зокрема, амплітуда другої декади становила всього $2,7^{\circ}\text{C}$, а в третій декаді були

найтепліші ночі, хоча мінімальна температура жодної з них не перевищила 20°C. Проте, липень 2003 року характеризується найвищим середнім значенням мінімальних нічних температур за трьохрічний період (15,6°C) (рис. 1). Тропічна ніч 2004 року припадає на липень, попри те, що середньомісячна мінімальна температура була дещо вищою в серпні. Це пов'язано з тим, що в липні теплі ночі третьої декади стали найтеплішими в році, що й призвело до прояву тропічної ночі в останній день місяця. Загалом 2004 рік в порівнянні з попереднім і наступним, мав найнижчі мінімальні нічні значення літнього періоду (рис. 2). А сумський науковець Корнус А.О. зазначає, що в місті Суми в цей рік тропічних ночей не було [2]. Натомість у 2005 році в Сумах зафіксовано дві тропічні ночі, тоді як на МС Гадяч всього одна – у серпні. До того ж, серпень, як і в попередньому році, мав тепліші ночі, ніж липень. В цілому 2005 рік був найтеплішим за трьохлітній період (рис. 2), а увесь період за три роки відзначився помітним потеплінням порівняно з літніми ночами 1993-1995 р.р. (рис. 3). Підвищення склало 0,8°C, хоча кількість тропічних ночей була невеликою, як вже зазначалося – лише два випадки.

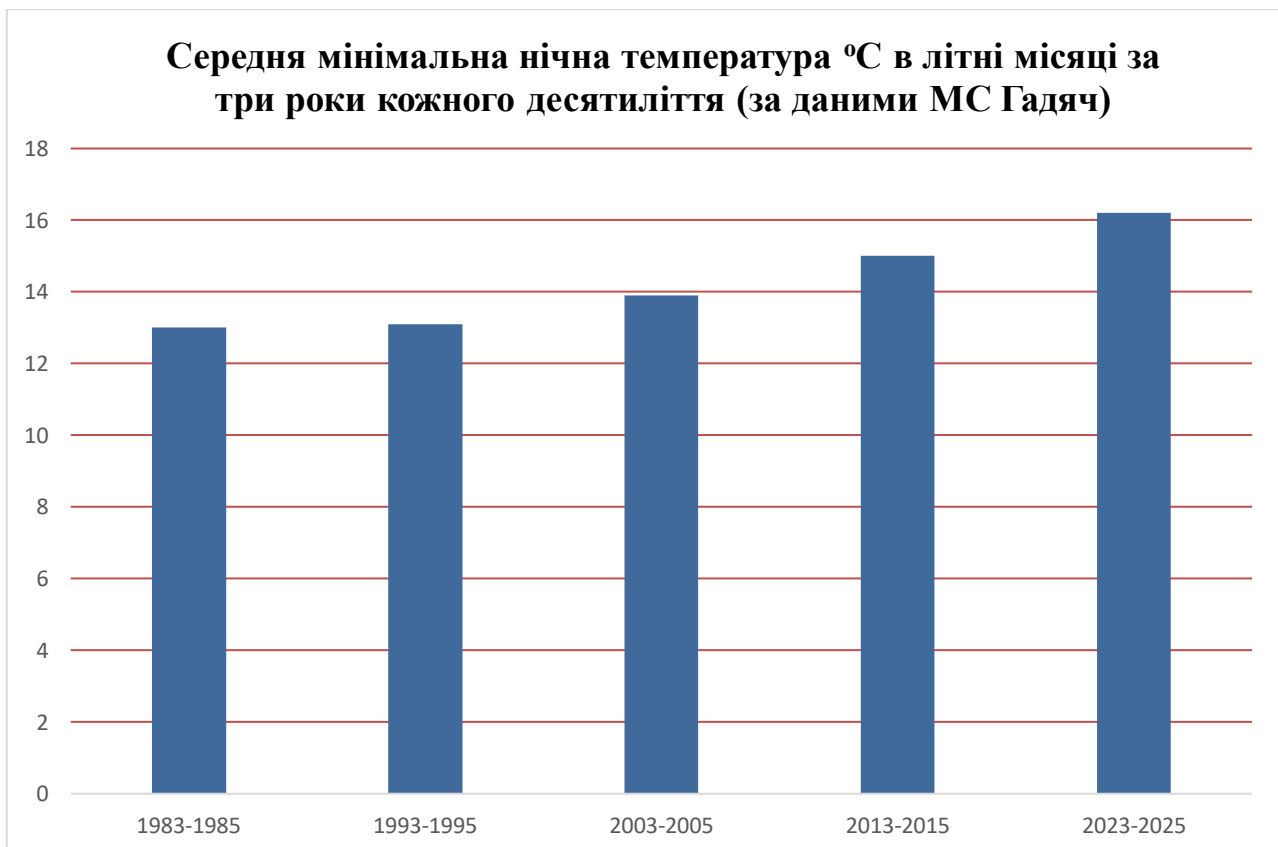

Рис. 3. Середня мінімальна нічна температура °C в літні місяці за три роки кожного десятиліття МС Гадяч

Період 2013-2015р.р. відзначився значним збільшенням тропічних ночей. І якщо в 2013 році таких ночей була лише одна – у третій декаді червня, то в наступні два роки було по п'ять ночей, коли мінімальна температура не опускалася нижче 20°C. Варто звернути увагу на перший місяць літа 2013 року. За результатами аналізу трьохрічних періодів кожного десятиліття – це другий

випадок, коли ночі в червні є теплішими, ніж в наступні два місяці (рис. 1). Окрім того, ночей з мінімальною температурою понад 18°C у червні було більше (8 випадків), ніж у липні і серпні разом узятими (6 випадків). Хоча і липень та серпень поточного року теж були з відносно теплими ночами, оскільки середньомісячна мінімальна нічна температура не опускалася нижче 15°C, та, попри це, жодної тропічної ночі не зафіксовано. Проте за середнім значенням мінімальних показників всіх трьох літніх місяців цей рік перетнув позначку 15°C, чого в попередні трьохрічні періоди не траплялося (рис. 2).

Наступні два роки теж мали тепліші ночі, ніж попередні роки спостережень, окрім 2013 року. І саме вони відзначаються збільшенням кількості тропічних ночей. Так, у 2014 році в кожному літньому місяці були випадки, коли нічна температура не опускалася нижче 20°C. У червні тропічна ніч спостерігалася в першій декаді, а в наступні дві декади ночі були відносно прохолодними. Липень мав найвищі нічні температури серед трьох місяців (рис. 1), хоча тропічна ніч спостерігалася лише одного разу. Середньомісячна мінімальна нічна температура серпня, особливо в першій декаді, теж мала високі показники, і саме в цьому місяці спостерігаються три тропічні ночі. Проте всі вони властиві для першої половини місяця, а от третя декада характеризується невисокими нічними температурами і подібна до режиму 80-х та 90-х років.

Показники нічних літніх мінімумів 2015 року виявилися найнижчими серед трьохрічного періоду, проте в порівнянні з попередніми десятиліттями вони були достатньо високими (рис. 2). Тож закономірно влітку теж спостерігалися тропічні ночі, окрім червня, який хоча і був з відносно теплими нічними мінімумами, але жоден з них не перевищив позначку 20°C. У липні було три тропічні ночі, проте характерним для цього місяця стало зниження мінімальних нічних температур у другій декаді, в якій лише одного разу це значення не опускалося нижче 15°C. У серпні найтепліші ночі були в другій декаді, і саме тоді спостерігалися два випадки тропічних ночей. До того ж у цьому місяці зафіксовано нічний мінімум зі значенням 22,5°C, який раніше спостерігався лише одного разу – в липні 1993 року.

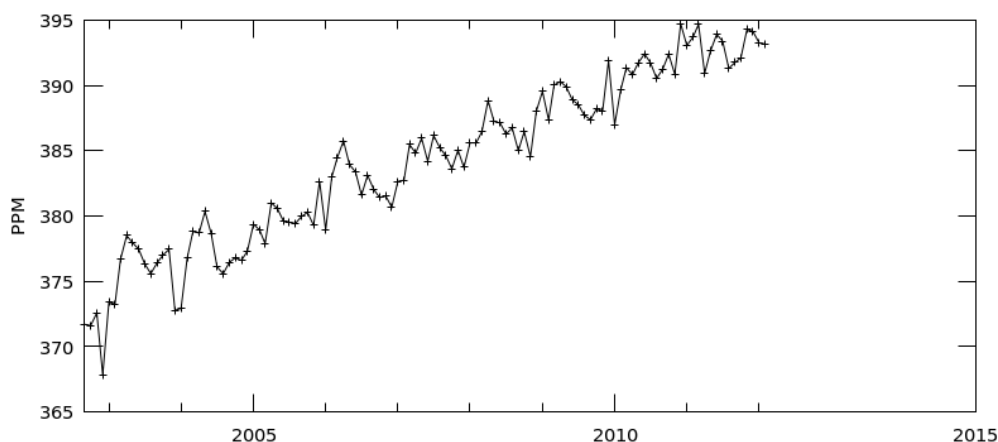
В цілому за три роки спостерігалася одинадцять тропічних ночей. Якщо порівнювати із дослідженнями сумських науковців, то на МС Суми їх було дев'ять, а прояви по роках відрізняються від МС Гадяч [2]. Як вже зазначалося, в 2013 р. на МС Гадяч зафіксовано один випадок, а в Сумах аж чотири, проте в наступні два роки в Гадячі було по п'ять тропічних ночей, а на МС Суми відповідно – три і дві.

Порівняно з 2003-2005 рр., кількість тропічних ночей в 2013-2015 рр. зросла на дев'ять випадків, а середня мінімальна нічна температура збільшилася на 1,1°C (рис. 3).

Як відомо, одним із чинників, який впливає на нічні температури є концентрація карбон діоксиду (CO₂), тобто вуглекислого газу. Саме він запобігає значному вихолодженню земної поверхні в темну частину доби. Тож, для пояснення такого збільшення тропічних ночей та підвищення мінімальних температур протягом десяти років, було проведено дистанційне зондування

Землі та проаналізовано зміну кількості CO_2 в тропосфері за допомогою платформи Giovanni на основі отриманих даних із супутників NASA. Для цього обиралася територія, близька за географічними координатами до міста Гадяч. На платформі доступними є два часових проміжки за якими можна дослідити зміну концентрації CO_2 . Перший – з 2002 по 2012 роки, другий – з 2010 по 2017 роки. Саме в цих часових проміжках і знаходяться періоди дослідження 2003-2005 рр. та 2013-2015 р.р., між яким і відбулися помітні зміни в температурному режимі літніх ночей. На основі аналізу даних космічних знімків було отримано два графіки усередненого значення показників зміни концентрації CO_2 (рис. 4, рис. 5).

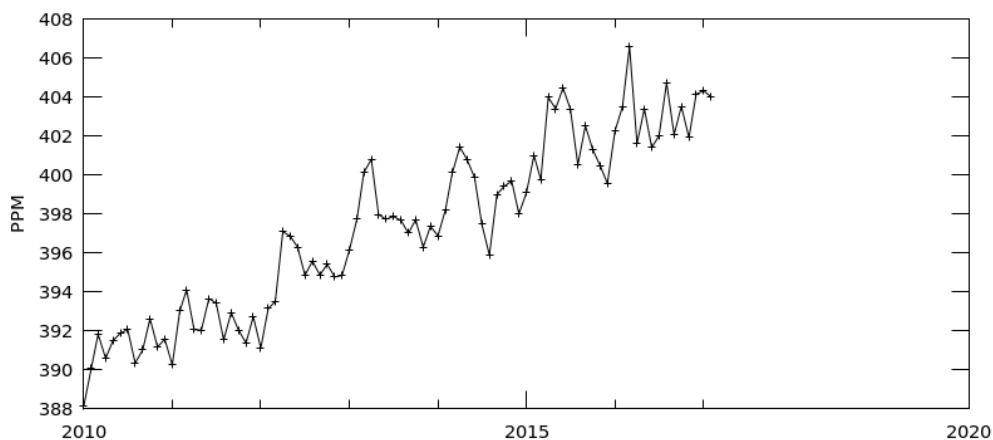
Time Series, Area-Averaged of Carbon Dioxide, Mole Fraction in Free Troposphere monthly 2 x 2.5 deg. [AIRS AIRX3C2M v005] PPM over 2002-Sep - 2012-Feb, Region 33.761E, 50.3194N, 34.0137E, 50.3963N

- The user-selected region was defined by 33.761E, 50.3194N, 34.0137E, 50.3963N. The data grid also limits the analyzable region to the this point: 35E, 50N. This analyzable region indicates the spatial limits of the subsetting granules that went into making this visualization result.

Рис. 4. Графік зміни концентрації CO_2 в м. Гадяч та на суміжних територіях за часовий проміжок з вересня 2002 р. по лютий 2012 р. (на основі даних Giovanni NASA)

Time Series, Area-Averaged of Carbon Dioxide, Mole Fraction in Free Troposphere, IR-Only monthly 2 x 2.5 deg. [AIRS AIRS3C2M v005] PPM over 2010-Jan - 2017-Feb, Region 33.761E, 50.3194N, 34.0137E, 50.3963N

- The user-selected region was defined by 33.761E, 50.3194N, 34.0137E, 50.3963N. The data grid also limits the analyzable region to the this point: 35E, 50N. This analyzable region indicates the spatial limits of the subsetting granules that went into making this visualization result.

Рис. 5. Графік зміни концентрації CO_2 в м. Гадяч та на суміжних територіях за часовий проміжок із вересня 2010 р. по лютий 2017 р. (на основі даних Giovanni NASA)

Як бачимо на обох рисунках, кожен наступний рік в середньому мав більшу концентрацію вуглекислого газу, ніж попередній. І, хоча кожного року періодично спостерігалися спади, зокрема і в літній період, що, можливо, пов'язано з активними процесами фотосинтезу, все ж в цілому спостерігається тенденція до зростання CO₂. Якщо на початок 2003 року молярна фракція карбон діоксиду складала менше 375 ppm, то в 2016 році значення перевищило 406 ppm, тобто концентрація зросла майже на 10%.

Проаналізувати подальшу зміну концентрації вуглекислого газу не було можливості, оскільки на ресурсі Giovanni NASA відсутні дані за період після 2017 року. Проте В.О. Балабух зазначає, що «...в 2019 році концентрація CO₂ в атмосфері досягла 410 ppm і була найвищою за останні 2 мільйони років...» [1]. Немає сумніву, що цей показник зростає і надалі. Підтвердженням цьому є аналіз температурного режиму літніх ночей в період з 2023 по 2025 роки. Саме ці роки мають найвищі показники серед усіх проаналізованих. Загальна кількість тропічних ночей склала тридцять шість випадків, тобто більше ніж утричі порівняно з попереднім періодом.

Також за останні три роки з'явилися нові рекорди мінімальних нічних температур літнього сезону. Так, за цим показником серпень 2023 року став найтеплішим серед усіх серпнів, які були досліджені (рис. 1). А мінімальна нічна температура 07 серпня не опускалася нижче 23,9°C, що теж стало своєрідним рекордом. У 2024 році червень теж став найтеплішим за нічними температурами серед усіх перших літніх місяців. Проте найбільшим рекордсменом став липень 2024 року. Середньомісячна мінімальна нічна температура другого місяця літа склала 19,2°C, а середня нічна температура другої декади взагалі була 21,4°C. Загалом середня мінімальна нічна температура літнього сезону 2024 року досягла 17,5°C (рис. 2), а середня за трьохрічний період склала 16,2°C (рис. 3), що на 1,2°C більше від попереднього трьох річного періоду.

Таким чином, на основі аналізу термічного режиму літніх ночей за трьохрічні періоди кожного десятиліття встановлено, що протягом сорока років середня мінімальна нічна температура зросла на 3,2°C, а кількість тропічних ночей збільшилася від нульової позначки до 36 випадків останнього трьохрічного періоду.

Список використаних джерел

1. Зміна клімату та кліматична адаптація. Всеукраїнське соціологічне опитування та рекомендовані заходи з адаптації до зміни клімату. URL: <https://ucn.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Zmina-klimaty-ta-klimatuchna-adaptacia-oputyvannia-UCN.pdf> (Дата звернення: 15.01.2025)
2. Корнус А. О., Клок С. В., Пономарьов О. М. Тропічні ночі у місті Суми. *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Географічні науки*. 2021. Т. 2, Вип. 3. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6437507>
3. IPCC, 2007: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 996 pp.
4. Кліматологічна діяльність. URL: <http://cgo-sreznivskyi.kyiv.ua/uk/diialnist/klimatolohichna> (Дата звернення: 11.11.2025)

БАГАТОРІЧНИЙ ТА РІЧНИЙ РЕЖИМИ СТОКУ ЗАВИСЛИХ І РУХОМИХ НАНОСІВ р. ВИЖІВКА (ГІДРОПОСТ РУДА)

А. В. Потанчук

potapchuk.Ania2022@vnu.edu.ua

О. П. Вовк

vovk.oleksandr@vnu.edu.ua

Т. С. Павловська

pavlovska.tatjana@vnu.edu.ua

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Функціонування річкової системи, як відомо, виражається в кумуляції стоку, перенесенні, перерозподілі та акумуляції енергії та речовини в басейні. Рух речовини здійснюється завдяки надходженню води у вигляді опадів, переміщенню її по схилу із захопленням (розмивом) на схилі твердих часток, перенесенню їх річкою з винесенням в інший водотік чи водойму [1, с. 10]. Тому стає управління водними басейнами неможливе без аналізу характеристик стоку води й наносів. Обсяги та режим завислих і донних наносів, визначають прогностні моделі розвитку руслових процесів та геоекологічного стану річки, мають значний вплив на роботу гідротехнічних споруд.

Визначальними чинниками утворення твердого стоку річок є погодно-кліматичні умови й господарська діяльність. В умовах сучасних тенденцій змін клімату та посилення антропогенного навантаження на флювіальні басейнові системи проблема вивчення складу й динаміки витрат завислих і донних наносів набуває особливої актуальності. Загрозливим для функціонування річок є зменшення витрат води, відсутність водного стоку впродовж тривалих періодів. Саме такі тенденції в останнє десятиріччя характерні для деяких річок Волинського Полісся, зокрема й р. Виживки [7].

Хоча публікацій про гідрологічний режим та геоекологічний стан басейну цієї річки є чимало [2–5; 7; 8], однак дослідження стоку наносів й досі поза увагою науковців. Тому **метою нашого дослідження** є вивчення багаторічного (2001–2024 рр.) та річного режимів витрат завислих і рухомих наносів р. Виживка на гідропосту Руда, тісноти його зв'язку з режимом водного стоку.

Результати дослідження. Наноси в річковому потоці рухаються трьома способами: у завислому стані (тривалий час у товщі потоку); сальтацією (стрибкоподібним переміщенням); ковзанням або перекочуванням по дну. Перший спосіб властивий дрібним частинкам, їх називають зваженими або завислими. Крупніші уламки рухаються в придонній області потоку зазвичай другим чи третім способом, їх називають придонними або захопленими (рухомими). Завислі та рухомі наноси – це основні категорії річкових наносів [9, с. 262].

Норма водного стоку р. Виживка на гідропосту Руда за весь період спостережень за ним (1946–2024 рр.) становить $0,58 \text{ м}^3/\text{с}$, середнє значення витрат завислих і рухомих наносів за весь період спостережень за твердим стоком (1988–2024 рр.) – $0,94 \text{ кг/с}$.

Упродовж досліджуваного періоду (2001–2024 рр.) простежується зменшення витрат води і витрат наносів р. Виживка на гідропосту Руда (рис. 1). Помітна синхронність багаторічних коливань їх середньорічних характеристик, що формує середній зв'язок між ними (коефіцієнт кореляції становить

$r=0,68\pm0,1$) [6, с. 222]. Але примітно, що екстремальні значення витрат наносів і витрат води упродовж вказаного періоду не співпадають в часі (найбільші середньорічні витрати завислих і рухомих наносів спостерігалися у 2004 р., а найбільші середньорічні витрати води – у 2013 р.; найменші середньорічні витрати завислих і рухомих наносів – у 2015 р., а найменші середньорічні витрати води – у 2019 р.). Синхронним є і річний режим стоку води й наносів (рис. 2), що засвідчує розрахований нами коефіцієнт кореляції: $r=0,78\pm0,1$ ($r>0,7$ є ознакою щільного зв'язку) [6, с. 222].

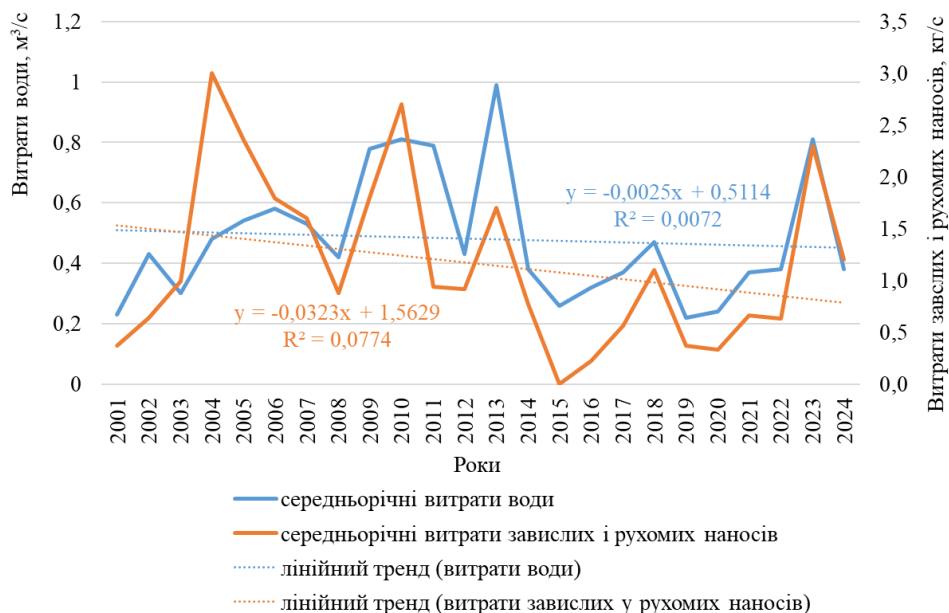

Рис. 1. Багаторічна (2001–2024 рр.) динаміка коливань витрат води та витрат завислих і рухомих наносів р. Вижівка на гідропосту Руда

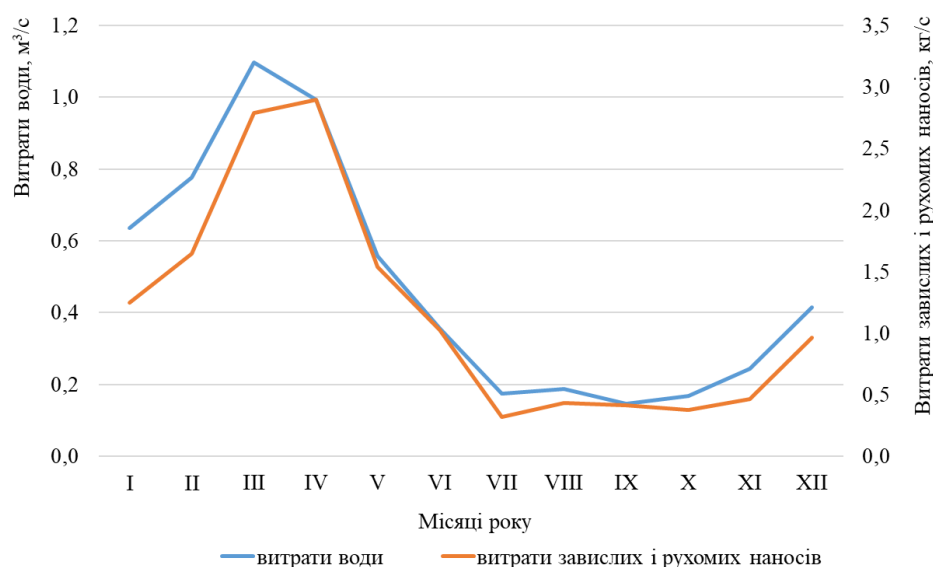

Рис. 2. Річний режим витрат води та витрат завислих і рухомих наносів р. Вижівка на гідропосту Руда (за даними 2001–2024 рр.)

Висновки. Здійснене дослідження вказує на доволі тісний зв'язок режимів стоку води та наносів. Для ґрунтового вивчення багаторічної

мінливості аналізованих характеристик доцільним бачиться аналіз погодно-кліматичних умов та антропогенних втручань у басейні в певні часові зрізи. Логічним доповненням до теми дослідження буде й вивчення гранулометричного складу завислих і донних наносів. Саме ці завдання визначають перспективи наших подальших досліджень твердого стоку р. Вижівка.

Список використаних джерел

1. Ковальчук І. П., Павловська Т. С. Річково-басейнова система Горині: структура, функціонування, оптимізація: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 244 с.
2. Нетробчук І., Полянський С., Карпюк З., Качаровський Р., Повзун А., Теребейчик І., Ковтунович В., Пилипчук Г. Водний стік р. Вижівка (1947–2020 рр.): живлення, внутрішньорічний розподіл, динаміка. *Věda a Perspektivy*. 2024. № 4(35). С. 400–417. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-400-417](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-400-417).
3. Павловська Т. С., Гусєв Д. О. Внутрішньорічний розподіл водного стоку р. Вижівка у 2020 р. (гідропост Стара Вижівка). *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XL-ої Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є. О. Романенка. м. Салоніки (Греція): ГО «ВАДНД», 07 січня 2024 р. С. 346–351.
4. Павловська Т. С., Ковальчук І. П., Василюк Л. Л. Актуальні питання досліджень сучасного стану природно-заповідної мережі басейну р. Вижівка (правобережжя Прип'яті). *Наукові Тернопільського національного ім. В. Гнатюка*. Серія: Географія. 2013. № 2. С. 228–233.
5. Павловська Т., Ганущак М., Туревич Б.. Багаторічні коливання середньорічного стоку води р. Вижівка (гідропост Руда, басейн Прип'яті). *Тendenції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав, 30 січня 2026 р.). Переяслав. 2026. Вип. 125. С. 13–16.
6. Педченко Г. П. Статистика: навч. посіб. Мелітополь: Колор Принт, 2018. 266 с.
7. Старко Т., Павловська Т. Сучасні дослідження мінімального стоку річок басейну Прип'яті на території Волинської області. *Тendenції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав, 30 січня 2026 р.). Переяслав. 2026. Вип. 125. С. 17–20.
8. Чир Н. В. Гідрологічний аналіз басейнової системи Вижівки. *Проблеми гідрології, гідрохімії, гідроекології*: матеріали 6-ої Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (Дніпропетровськ, 20–22 травня 2014 р.). Дніпропетровськ: ТОВ «Акцент ПП», 2014. С. 309–311.
9. Ющенко Ю. С. Загальна та річкова гідравліка: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 342 с.

ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

П. В. Шуканов

parus2133@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

А. О. Велічук

А. В. Копилець

vektaroiz5@gmail.com

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського
університету економіки і торгівлі*

Сучасний конфлікт на Близькому Сході, який увійшов у свою найбільш гостру фазу 28 лютого 2026 року, представляє собою не просто регіональну війну, а фундаментальне потрясіння всієї архітектури глобальної безпеки та світової економіки. Цей конфлікт не став раптовим розривом міжнародних відносин; він є логічним завершенням багаторічних структурних процесів, що формували стратегічний ландшафт регіону протягом останніх двох десятиліть. Основною віссю протистояння стала коаліція Сполучених Штатів та Ізраїлю проти Ісламської Республіки Іран та її мережі регіональних союзників, відомих як «Вісь опору» [3].

Початком повномасштабних бойових дій стали скоординовані авіаудари США та Ізраїлю по території Ірану, які мали на меті не лише знищення ядерної та військової інфраструктури, а й ліквідацію політичного керівництва країни. Усунення Верховного лідера Алі Хаменеї в перші години операції стало безпрецедентним кроком, який миттєво перевів конфлікт у категорію екзистенційної боротьби для іранського режиму. Це спровокувало масштабну відповідь Тегерана, що включала запуск сотень балістичних ракет та тисяч безпілотників по цілях у всьому регіоні, включаючи Ізраїль та арабські держави Перської затоки.

Аналіз передумов показує, що конфлікт був зумовлений двома основними стратегічними установками Вашингтона та Тель-Авіва. Перша полягала у переконанні, що Іран є головним дестабілізуючим фактором на Близькому Сході, чії амбіції щодо створення «шиїтського півмісяця» та «наземного мосту» до кордонів Ізраїлю загрожують самому існуванню єврейської держави та стабільності енергетичних потоків. Друга установка – це стратегічна неприпустимість отримання Тегераном ядерної зброї. Після остаточного краху спроб відновити Спільний всеосяжний план дій (СВПД) у 2025 році та невдалих переговорів на початку 2026 року, США та Ізраїль прийшли до висновку, що військове рішення є більш ефективним, ніж дипломатичне, особливо з огляду на внутрішнє ослаблення іранського режиму через протести та санкції.

Важливим попереднім етапом стала «12-денна війна» у червні 2025 року, яка послужила своєрідною репетицією повномасштабного зіткнення. Хоча тоді

вдалося досягти хиткого перемир'я, воно не вирішило жодної з фундаментальних суперечностей. Навпаки, досвід 2025 року підштовхнув іранське керівництво до ще більшої асиметричної мілітаризації, а союз США та Ізраїлю – до розробки планів остаточного демонтажу іранської військової машини.

Геоелекономічні наслідки даного військово-політичного конфлікту визначаються тим, що він охоплює ключові зони Близького Сходу, перетворюючи Перську затоку та Левант на єдиний театр воєнних дій. Особливість цього протистояння полягає в тому, що воно стерло кордони між фронтом і тилом, перетворивши густонаселені міські центри та критичну інфраструктуру на першочергові цілі. Масштаби переміщення населення у 2026 році перевершили всі попередні проблеми в регіоні. Вже у перші тижні війни мільйони людей були змушені залишити свої домівки. Найбільш постраждалими стали Іран та Ліван, де інтенсивність бойових дій призвела до колапсу систем соціального відтворення [5]. Особливо складна ситуація склалася на кордоні Ірану та Афганістану. Близько 6 мільйонів афганських біженців, що перебували в Ірані, стали об'єктами репресій та депортаційних кампаній. Їх звинувачують у зв'язках з іноземними розвідками, що змушує тисячі людей щодня тікати назад до Афганістану, створюючи транскордонну гуманітарну катастрофу. Географічна близькість та спільна історія цих народів означає, що дестабілізація Ірану неминуче втягне в конфліктну зону всю Центральну Азію.

Центральним геоелекономічним елементом конфлікту стала блокада Ормузької протоки, яку Іран реалізував у відповідь на авіаудари коаліції. Цей водний шлях є найбільш значущою точкою тиску в глобальній економіці. Блокада протоки зняла з ринку близько 20 мільйонів барелів нафти на добу, що становить одну п'яту частину світового споживання, а також 20% глобального постачання зрідженого природного газу [1].

Реакція світових ринків була миттєвою та руйнівною. Протягом перших 96 годин бойових дій світова капіталізація акцій впала на 3,2 трильона доларів. Біржі в Азії та Європі зафіксували падіння індексів на 4-8%, а в Південній Кореї та Японії було введено надзвичайні зупинки торгів через критичні втрати. Ціна на нафту марки Brent миттєво підскочила, і за прогнозами аналітиків, у разі тривалої блокади вона перевищить позначку в 150 доларів за барель [1]. Це спровокувало ланцюгову реакцію інфляції в транспортному та логістичному секторах по всьому світу. Центральні банки провідних економік зіткнулися з викликом управління інфляцією, спричиненою цінами на енергоносії, що загрожує глобальним економічним сповільненням, масштаб якого можна порівняти з кризою 2008 року.

Військово-політична деструкція на Близькому Сході призвела до блокади, яка змусила глобальну торгівлю шукати альтернативні логістичні шляхи. Перенаправлення суден навколо мису Доброї Надії додало 10-15 днів до транзиту між Азією та Європою, що значно підвищило витрати на паливе та експлуатаційні видатки [1].

Таблиця 1

**Геоекономічні наслідки військово-політичного конфлікту
на Близькому Сході**

Маршрут	Час транзиту (до 2026)	Час транзиту (березень 2026)	Вплив на вартість
Через Суецький канал/Ормуз	20-25 днів	Заблоковано/ Обмежено	Критичне зростання
Через мис Доброї Надії	35-40 днів	45-55 днів	+30-50% операційних витрат
Трубопровід Схід-Захід (KSA)	Безперервно	Частково завантажено (7 млн. бардень)	Недостатньо для заміни моря
Трубопровід до Фуджейри (ОАЕ)	Безперервно	Частково завантажено (1.5 млн. бар/день)	Лише 7.5% регіонального експорту

Ситуація погіршується кризою в секторі морського страхування. 5 березня 2026 року провідні страховики офіційно припинили покриття воєнних ризиків у регіоні. Вартість страхування каско для суден, що намагаються пройти в зоні конфлікту, зросла на 50%, що фактично паралізувало легальне мореплавство в Перській затоці.

Аналіз конфлікту 2026 року вимагає розмежування між офіційними приводами, що озвучуються політиками, та прихованими стратегічними цілями, які керують діями сторін. Для США та Ізраїлю офіційним обґрунтуванням є необхідність припинення іранської ядерної програми, яка після 2025 року перейшла критичну межу. Прем'єр-міністр Ізраїлю неодноразово наголошував на тому, що Ізраїль не допустить ядерного паритету в регіоні, наводячи як прецеденти операції проти ядерних реакторів в Іраку (1981) та Сирії (2007).

За фасадом боротьби з ядерною зброєю ховаються більш глибокі геоекономічні інтереси. Одна з теорій, що обговорюється в аналітичних колах (таких як Atlas Institute), вказує на стратегію «OPEC Endgame». Згідно з цією логікою, війна є інструментом радикальної перебудови енергетичного ринку. США та Ізраїль розраховували, що військовий розгром Ірану та демонтаж його впливу дозволять консолідувати нафтогазові ресурси регіону під контролем прозахідних режимів, що призведе до ослаблення ОПЕК та зниження цін на енергоносії в довгостроковій перспективі.

З боку Ірану прихованою причиною ескалації є логіка «Cornered Regime» (загнаного в кут режиму). Усвідомлюючи свою нездатність перемогти у конвенційній війні, Тегеран десятиліттями будував асиметричний потенціал не для оборони, а для «заперечення доступу». Стратегія полягає в тому, що якщо режим втратить владу, він знищить інфраструктуру регіону, щоб його

противники не могли нею скористатися. Це пояснює, чому іранські ракети націлені не лише на військові бази, а й на нафтові термінали Рас-Таннура та Абкайк у Саудівській Аравії.

Ще одним важливим фактором є боротьба за фінансові потоки. Регіон Перської затоки акумулював понад у суверенних фондах, які фінансують глобальні технологічні проекти, включаючи штучний інтелект та дата-центри. Контроль над цим капіталом або його дестабілізація є потужним інструментом у глобальній конкуренції між США та віссю Росія-Китай.

З точки зору технологічного та мілітарного аспекту, військові дії 2026 року продемонстрували, що технологічна перевага не завжди гарантує швидкої перемоги над противником, який використовує розгалужену мережу проксі-сил та сучасні засоби розвідки.

Щодо атмосферних наслідків та продовольчої безпеки, зростає наступна загроза. Стратегія «випаленої землі», яку може застосувати іранська влада, включає підпал нафтових свердловин та нафтосховищ. Порівняння з Кувейтською кризою 1991 року показує масштаби можливого лиха: тоді 700 палаючих свердловин викидали 3400 тон сажі щодня, поглинаючи до 80% сонячної радіації в регіоні [4]. У 2026 році щільність нафтової інфраструктури в Перській затоці значно вища. Викид величезної кількості чорного вуглецю в стратосферу може призвести до зниження температури на поверхні землі, порушення циклів мусонів та скорочення сільськогосподарського сезону в усьому світі, що викличе глобальну продовольчу кризу.

Після сорока днів інтенсивної війни, сторони погодилися на двотижнєве припинення вогню за посередництва Пакистану. Це стало результатом зусиль цілої групи країн, включаючи Туреччину, Китай та Саудівську Аравію, які усвідомили, що подальша ескалація веде до неконтрольованого глобального хаосу. Станом на квітень 2026 року перемир'я залишається надзвичайно крихким. Повідомляється про постійні обстріли суден в Оманській затоці та загибель миротворців ООН (зокрема французьких солдатів) у Лівані від вогню бойовиків. Це свідчить про те, що «Вісь опору» не повністю контролюється з Тегерана, або ж використовується ним як засіб тиску на Ісламабадських переговорах.

Навіть якщо дипломатичні зусилля приведуть до тривалого миру, світ вже ніколи не буде таким, як до 28 лютого 2026 року. Глобальні геоекономічні наслідки такого конфлікту фактично запускають реконструкцію та переформатування світового порядку. Тобто даний конфлікт стимулює процеси, які будуть визначати геополітику наступних десятиліть. За оцінками МВФ, витрати на реконструкцію пошкодженої інфраструктури в Ірані та країнах РСАДПЗ перевищать доходи протягом наступних 15 років. Ці кошти будуть вилучені з інвестицій у «зелену енергію» та технологічний розвиток, що сповільнить глобальний енергетичний перехід.

Більше того, конфлікт посилив фрагментацію світової економіки. Країни Азії та Європи змушені переглядати свою залежність від енергоносіїв Перської затоки, що веде до формування нових енергетичних блоків. Китай, ймовірно, прискорить розвиток «Поясу і шляху» через Центральну Азію та Росію, щоб мінімізувати морські ризики, в той час як Європа буде ще більше покладатися на американський зріджений природний газ та відновлювані джерела.

Удар по АЕС Бушер та інтенсивна кампанія проти іранських ядерних об'єктів створили небезпечний міжнародний прецедент. Відтепер ядерна інфраструктура розглядається не як недоторканий об'єкт, а як легітимна ціль у разі загрози національній безпеці. Це може підштовхнути інші держави до ще більшої секретності та заглиблення своїх ядерних програм, що зробить міжнародний контроль МАГАТЕ майже неможливим.

Таким чином військово-політичний конфлікт на Близькому Сході 2026 року став моментом істини для сучасного світового ладу. Він продемонстрував, що географічні вузькі місця (chokepoints) залишаються важливими факторами сили, а геоекономічна взаємозалежність, яка мала б запобігати війнам, стала інструментом їх ведення. Подальша доля регіону багато в чому залежить від того, чи зможуть великі держави знайти нову формулу балансу інтересів у Ісламабаді, або ж цей конфлікт стане прелюдією до ще масштабнішого глобального зіткнення.

Список використаних джерел

1. Geoeconomics Impact of the US-Israel War Against Iran. URL: <https://www.specialeurasia.com/2026/03/05/geoeconomics-us-israel-iran-war/>
2. 2026 Iran war | Explained, United States, Israel, Strait of Hormuz. URL: <https://www.britannica.com/event/2026-Iran-war>
3. Iran Update Special Report, April 4, 2026 | ISW. URL: <https://understandingwar.org/research/middle-east/iran-update-special-report-april-4-2026/>
4. The Floor That Isn't There: Environmental and Systemic Risk. URL: <https://atlasinstitute.org/the-floor-that-isnt-there-environmental-and-systemic-risk-in-the-2026-iran-conflict/>
5. War Across Boundaries—Perspectives on Iran and a Region Under. URL: <https://www.merip.org/2026/03/war-across-boundaries-perspectives-on-iran-and-a-region-under-siege/>

РОЗДІЛ 3

ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ.

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ТУРИЗМУ

ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

Н. М. Бабко

natalia.babko@ukr.net

*кафедра економіки, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

У сучасних умовах трансформаційних змін глобальної економіки, посилення конкуренції на ринку туристичних послуг та впливу кризових явищ, зокрема воєнного стану в Україні, особливої актуальності набуває проблема підвищення якості професійної підготовки фахівців у сфері рекреації та туризму. Туристична індустрія як складова сервісної економіки характеризується високою динамічністю, залежністю від зовнішніх факторів та необхідністю швидкої адаптації до змін. У цьому контексті підприємницька компетентність виступає одним із ключових чинників формування конкурентоспроможного фахівця, здатного не лише ефективно виконувати професійні обов'язки, а й генерувати інноваційні ідеї, створювати власні бізнес-проекти та забезпечувати розвиток туристичних підприємств.

Підприємницька компетентність розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, навички, цінності та поведінкові установки, спрямовані на ініціювання, організацію та реалізацію підприємницької діяльності. У сфері туризму вона набуває особливого змісту, оскільки пов'язана з умінням працювати в умовах невизначеності, оцінювати ризики, формувати туристичний продукт, орієнтований на потреби споживача, та ефективно просувати його на ринку. Водночас підприємницька компетентність передбачає здатність до міжкультурної комунікації, креативного мислення, використання цифрових інструментів і формування клієнтоорієнтованого підходу [1, с. 70-71].

Формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців туризму повинно здійснюватися на засадах інтеграції теоретичної та практичної підготовки. Традиційні підходи до навчання, що базуються переважно на передачі знань, уже не відповідають сучасним вимогам ринку праці. Натомість необхідним є впровадження активних та інтерактивних методів навчання, зокрема проєктного підходу, кейс-методу, бізнес-симуляцій, стартап-лабораторій та практикоорієнтованих завдань. Саме такі підходи сприяють розвитку у студентів навичок прийняття рішень, відповідальності, ініціативності та здатності працювати в команді [2, с. 7-9].

Показовим прикладом ефективного формування підприємницької компетентності є впровадження у навчальний процес дисциплін, орієнтованих на розробку власного туристичного продукту. У межах таких курсів студенти можуть створювати бізнес-плани туристичних маршрутів, розробляти концепції тематичних турів, оцінювати їх економічну доцільність та потенційну конкурентоспроможність. Наприклад, у сучасних умовах значного інтересу набуває розвиток так званого меморіального туризму, пов'язаного з відвідуванням місць, що мають історичне значення у контексті війни. Студенти можуть розробляти маршрути пам'яті, які поєднують освітню, культурну та соціальну функції, водночас враховуючи етичні аспекти та принципи сталого розвитку. Іншим прикладом є створення стартап-проектів у сфері гастрономічного туризму. Зокрема, студенти можуть розробляти концепції локальних гастрономічних турів, що базуються на популяризації регіональної кухні, співпраці з місцевими виробниками та формуванні унікального туристичного досвіду. Такий підхід сприяє не лише розвитку підприємницьких навичок, а й підтримці локальної економіки та збереженню культурної спадщини.

Важливу роль у формуванні підприємницької компетентності відіграє цифровізація освітнього процесу. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє студентам опановувати інструменти цифрового маркетингу, онлайн-бронювання, аналітики поведінки споживачів та управління репутацією в мережі. Наприклад, у процесі навчання студенти можуть створювати власні туристичні веб-сайти, розробляти контент-стратегії для соціальних мереж або аналізувати відгуки клієнтів на платформах бронювання. Це формує практичні навички, які є надзвичайно затребуваними на сучасному ринку праці. Окрему увагу слід приділити розвитку підприємницької компетентності через проходження виробничої практики. Саме практична діяльність у туристичних підприємствах дозволяє студентам отримати реальний досвід взаємодії з клієнтами, участі у формуванні туристичного продукту, організації обслуговування та вирішення проблемних ситуацій. Наприклад, під час практики у туристичних агентствах студенти можуть брати участь у розробці індивідуальних турів, консультуванні клієнтів та аналізі попиту на туристичні послуги. Це сприяє формуванню відповідальності, самостійності та професійної впевненості [3, с. 96-98].

У контексті післявоєнного відновлення України підприємницька компетентність майбутніх фахівців туризму набуває особливого значення. Саме ці фахівці можуть стати рушійною силою розвитку внутрішнього туризму, створення нових туристичних продуктів та залучення інвестицій у регіональний розвиток. Наприклад, перспективним напрямом є розвиток екологічного туризму, що передбачає використання природних ресурсів із дотриманням принципів сталості. Студенти можуть розробляти проекти еко-маршрутів, що поєднують активний відпочинок із освітніми елементами та сприяють формуванню екологічної свідомості туристів. Ще одним напрямом є розвиток креативного туризму, що базується на залученні туристів до участі у культурних та творчих активностях. Наприклад, організація майстер-класів із традиційних ремесел, участь у фестивалях або створення інтерактивних туристичних програм. Такі проекти не лише підвищують привабливість

туристичних дестинацій, а й сприяють розвитку підприємницького потенціалу місцевих громад.

Водночас формування підприємницької компетентності потребує системного підходу, що включає удосконалення освітніх програм, підвищення кваліфікації викладачів, розвиток партнерства між закладами вищої освіти та бізнесом, а також створення умов для реалізації студентських ініціатив. Важливим є також впровадження механізмів оцінювання рівня сформованості підприємницької компетентності, що дозволяє відстежувати ефективність освітнього процесу та своєчасно вносити необхідні корективи. Крім того, доцільним є впровадження модульних освітніх траєкторій, що дозволяють здобувачам вищої освіти обирати дисципліни підприємницького спрямування відповідно до власних професійних інтересів. Важливу роль відіграє інтеграція міждисциплінарного підходу, який поєднує знання з економіки, маркетингу, менеджменту та цифрових технологій. Не менш значущим є розвиток наставництва за участю представників бізнесу, які можуть передавати практичний досвід та формувати у студентів реалістичне бачення підприємницької діяльності.

Доцільно також створювати на базі закладів вищої освіти бізнес-інкубатори та стартап-центри, що сприятимуть реалізації інноваційних ідей. Важливим інструментом є участь студентів у грантових програмах і конкурсах бізнес-проектів, що стимулює їхню активність і відповідальність. Поряд із цим необхідно забезпечити системну підтримку розвитку soft skills, зокрема комунікативних здібностей, лідерства та критичного мислення. Значний потенціал має впровадження дуальної освіти, яка поєднує навчання з практичною діяльністю на підприємствах туристичної сфери. Також актуальним є використання міжнародного досвіду через участь у програмах академічної мобільності та спільних освітніх проектах. Важливо забезпечити постійний зворотний зв'язок від роботодавців щодо рівня підготовки випускників та відповідності їхніх компетентностей потребам ринку. У сукупності зазначені заходи сприятимуть формуванню цілісної системи розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців туризму.

Отже, підприємницька компетентність є одним із ключових чинників професійної підготовки фахівців у сфері рекреації та туризму. Її формування сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників, розвитку туристичної індустрії та забезпеченню сталого економічного зростання. У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція освітніх інновацій, практичної підготовки та цифрових технологій, що дозволяє створити ефективну систему підготовки фахівців нового покоління, здатних відповідати викликам сучасності та формувати майбутнє туристичної галузі України.

Список використаних джерел

1. Зінькова І. Підприємницька культура майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. 2019. № 30. С. 68-74.
2. Скляр Г. П., Логвин, М. М. Логвин Д. М., Черкаська А. В., Наріжняк К. С. Культура та підприємництво у туризмознавстві: трансдисциплінарний підхід. *Економіка та менеджмент: актуальні проблеми розвитку*. 2024. № 3. С. 5-17.
3. Фастівець А. Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців у сфері реабілітації та рекреації. *Українська професійна освіта*. 2025. № 18. С. 94-103. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.18.347721>

ТУРИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

І. В. Бурсова

ira.bursova.00@ukr.net

О. М. Король

korolelena1976@gmail.com

*кафедра загальної та регіональної географії Сумського державного
педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

Туристсько-рекреаційна сфера є важливою складовою соціально-економічного розвитку держави, що забезпечує формування інфраструктури, створення робочих місць, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності регіонів. У сучасних умовах туризм розглядається як один із перспективних напрямів економічного зростання та інструмент підвищення міжнародного іміджу країни. Водночас повномасштабна військова агресія проти України суттєво вплинула на функціонування туристичної галузі, спричинивши значні трансформації та зумовивши необхідність пошуку нових моделей її розвитку [3].

Воєнні дії призвели до суттєвого скорочення міжнародного туристичного потоку, зменшення обсягів внутрішнього туризму, руйнування туристичної інфраструктури та обмеження функціонування туристичних підприємств. Найбільших втрат зазнали регіони південної та східної частин України, які традиційно характеризувалися високим рівнем розвитку рекреаційної діяльності. Зокрема, було частково або повністю пошкоджено об'єкти туристичної інфраструктури, транспортні комунікації, заклади розміщення та рекреаційні території [4].

Крім того, військові дії призвели до зміни структури туристичних потоків. Значна частина туристів переорієнтувалася на відносно безпечні регіони, зокрема західні області України. У результаті спостерігається зростання попиту на туристичні послуги в Карпатському регіоні, а також у центральних областях України. Така тенденція сприяє формуванню нових туристичних маршрутів та розвитку внутрішнього туризму [1].

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває розвиток внутрішнього туризму. Зростає популярність короткотривалих подорожей, екологічного туризму, сільського зеленого туризму та культурно-пізнавальних маршрутів. Активно розвиваються природно-заповідні території, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки, які характеризуються високим рекреаційним потенціалом. Зокрема, значним попитом користуються туристичні маршрути Карпатського регіону, Поділля та Полісся [2].

Розвиток внутрішнього туризму сприяє активізації підприємницької діяльності, підтримці малого та середнього бізнесу, створенню нових робочих місць та розвитку інфраструктури територій. Туристичні підприємства адаптуються до нових умов функціонування, формуючи нові туристичні

продукти, орієнтовані на внутрішнього споживача. Водночас зростає популярність гастрономічного туризму, етнографічних маршрутів та локальних туристичних подій [1].

Важливим фактором розвитку туристичної галузі в умовах війни стало формування нових видів туризму, зокрема волонтерського та благодійного туризму. Даний напрям передбачає поєднання туристичної діяльності з підтримкою місцевих громад та відновленням постраждалих територій. Така тенденція сприяє формуванню соціальної відповідальності туристів та зміцненню економічного потенціалу регіонів.

За даними Державного агентства розвитку туризму України, туристична галузь навіть у складних умовах воєнного стану продовжує забезпечувати податкові надходження до державного бюджету. У 2023 році спостерігається поступове відновлення туристичного сектору та адаптація підприємств до нових умов функціонування. Це свідчить про значний потенціал туристичної галузі та її здатність до швидкого відновлення [1].

Післявоєнний період відкриває нові можливості для розвитку туристичної галузі України. Туризм може стати одним із ключових факторів економічного відновлення територій, розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць та залучення інвестицій. Значний природно-рекреаційний потенціал України, культурно-історична спадщина та міжнародна підтримка створюють сприятливі передумови для активізації туристичної діяльності [3].

Одним із перспективних напрямів розвитку туризму у післявоєнний період є меморіальний туризм. Формування туристичних маршрутів пам'яті, створення музеїв війни та відновлення історичних об'єктів сприятиме формуванню національної пам'яті та підвищенню міжнародного інтересу до України. Подібний досвід успішно реалізується в країнах, які пережили військові конфлікти [4].

Крім того, перспективними напрямками розвитку туризму є екологічний, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, подієвий та гастрономічний туризм. Розвиток цих напрямів сприятиме диверсифікації туристичних послуг та залученню різних категорій туристів. Особливого значення набуває розвиток цифрових технологій у туристичній сфері, створення онлайн-платформ, цифрових туристичних маршрутів та інформаційних ресурсів.

Разом із тим післявоєнне відновлення туристичної галузі потребує вирішення низки проблем, зокрема відновлення туристичної інфраструктури, розмінування територій, покращення транспортної доступності, залучення інвестицій та формування позитивного туристичного іміджу України. Важливим фактором відновлення туристичної галузі стане державна підтримка, міжнародна допомога та розвиток державно-приватного партнерства [3].

Таким чином, туристична галузь України в умовах війни зазнала значних трансформацій, проте має значний потенціал для післявоєнного відновлення. Комплексний розвиток туристично-рекреаційної сфери сприятиме економічному зростанню регіонів, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності України на міжнародному туристичному ринку.

Список використаних джерел

1. Державне агентство розвитку туризму України. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-podatkovyi-nadhodzhennya-vid-turgaluzi-po-regionah> (дата звернення: 10.04.2026).
2. Коллегаєв М. Ресурсні аспекти розвитку туризму в Україні у післявоєнний період. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2023.
3. Миронов Ю. Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2023. URL: <https://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1333/1257> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Царук В. В. Туризм в Україні в умовах воєнного стану: проблеми відновлення та пошуку нових моделей управління. Таврійський науковий вісник. 2023. С. 15-24 URL: https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/10480/%D0%A2%D0%9D%D0%92%D0%9F%D0%A3%D0%90_4_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.04.2026).

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

О. В. Гладкий

o.gladkey@knute.edu.ua

В. Г. Желіба

vika08720@gmail.com

Державний торговельно-економічний університет

Туристична індустрія посідає провідне місце серед рушійних сил світової економіки. Вона динамічно трансформується відповідно до змінних потреб споживачів, що зумовлює широке застосування технологічних інновацій у всіх її сферах. Для збереження конкурентних переваг та підвищення ефективності діяльності туристичним підприємствам необхідно постійно впроваджувати інноваційні стратегії, спрямовані на оптимізацію бізнес-процесів і зниження витрат. Використання сучасних технологій забезпечує персоналізацію туристичного досвіду та зростання рівня задоволеності клієнтів завдяки можливості оперативного розв'язання проблем, а також сприяє вдосконаленню управлінських процесів і скороченню витрат у різних підрозділах [1].

Інновації у сфері туризму розглядаються як процес розроблення та впровадження нових туристичних маршрутів, продуктів, форм туризму та технологій обслуговування, що базуються на використанні сучасних туристичних ресурсів, науково-технічних досягнень і інформаційних технологій. Їх застосування сприяє економічному зростанню туристичних підприємств, підвищує конкурентоспроможність та сприяє формуванню позитивного туристичного іміджу країни й окремих регіонів.

У контексті постіндустріальної ринкової економіки керівники туристичних підприємств дедалі більше усвідомлюють необхідність розроблення новітніх продуктів і послуг та отримання економічних вигод, пов'язаних із їх впровадженням. Завдяки унікальному природному й культурному потенціалу, а також зростанню зацікавленості іноземних туристів, Україна володіє значними передумовами для інноваційного розвитку туристичної галузі [2].

У цьому зв'язку виокремлюється низка мотивів та чинників, що зумовлюють необхідність інтеграції інновацій у діяльність туристичних підприємств (рис. 1). З урахуванням класифікації інновацій, запропонованої Й. Шумпетером, можна сформулювати орієнтовний перелік інновацій розвитку туристичного підприємства (табл. 1). Аналізуючи таблицю 1, можна визначити, що перший тип інновацій передбачає впровадження нових послуг, розробку нових турів, екскурсійних маршрутів та напрямів подорожей.

Аналізуючи класифікацію інновацій у туристичній сфері, другий тип інновацій передбачає освоєння нетрадиційних об'єктів показу (наприклад, дигг-туризм, індустриальний туризм, мілітарітуризм, інфільтраційний туризм), створення нових інфраструктурних об'єктів для залучення споживачів та пропозиції послуг, пов'язаних із актуальними подіями, фестивалями й прем'єрами. До третього виду відносять впровадження електронних систем бронювання в готелях, онлайн-продаж авіаквитків, інтернет-рекламу, електронну комерцію, створення віртуальних турагентств і мобільних додатків туристичних підприємств із ефективними та зручними системами вибору й бронювання послуг [4].

Рис. 1. Чинники впровадження інновацій у діяльність туристичних підприємств. Джерело: складено автором за даними [2]

Четвертий тип інновацій зосереджується на розвитку інтегрованих готельних мереж, укладанні контрактів на спільну діяльність, застосуванні систем управління готелями за контрактом, використанні комп'ютерних

клієнтських баз даних та CRM-систем (Customer Relationship Management) для управління взаємовідносинами з клієнтами.

Останній, п'ятий тип інновацій характеризується виходом підприємств на нові ринки збуту та розробкою спеціалізованих турів і послуг для окремих груп споживачів, зокрема осіб з обмеженими можливостями [5]. В умовах туристичного ринку України найбільш перспективним є розвиток саме цього типу інноваційних стратегій.

Інноваційні процеси в туристичній галузі значною мірою визначаються різноманітними чинниками, серед яких:

- розвиток науки і техніки та впровадження нових технологій;
- економіко-політична ситуація в різних країнах світу;
- прагнення туристичних підприємств закріпитися на ринку, забезпечити виживання та лідерство; трансформації на ринку туристичних послуг, зокрема зміни структури попиту, поява нових маршрутів та зростання вимог споживачів до якості продуктів;
- розробка державних стратегій розвитку туризму та прийняття нормативно-правових актів, що регламентують соціально-економічні та політичні аспекти функціонування підприємств;
- впровадження інновацій у діяльність суміжних галузей, таких як готельна, оздоровча, транспортна та телекомунікаційна сфери;
- нововведення міжнародних організацій, розвиток нових форм економічних взаємовідносин та рішення, прийняті регіональними і міжнародними туристичними структурами;
- форс-мажорні обставини, включаючи терористичні акти, екологічні та техногенні катастрофи.

Таблиця 1

Класифікація інновацій у туризмі

№	Типи інновацій за Й. Шумпетером	Типи інновацій у туризмі
1	Впровадження нової продукції або удосконалення існуючої шляхом надання їй нових властивостей	Продуктові інновації – це впровадження на туристичний ринок нових або вдосконалення існуючих туристичних продуктів, включно з турами та послугами
2	Застосування нових видів сировини чи ресурсів у процесі виробництва та надання послуг	Ресурсні інновації – застосування нових видів туристичних ресурсів для організації подорожей та розробки нових турів і послуг
3	Впровадження нових технологій, технічних засобів та модернізація технологічних процесів для підвищення ефективності діяльності	Техніко-технологічні інновації – впровадження нових або істотно вдосконалених технічних засобів і технологій обслуговування клієнтів, просування та реалізації туристичних послуг
4	Модернізація організаційної структури виробництва та його матеріально-технічного забезпечення для підвищення ефективності функціонування	Організаційні інновації – впровадження більш ефективних структур управління та організаційних підходів, нових профілів посад і професійних вимог у діяльності підприємства
5	Освоєння нових ринків збуту та розширення клієнтської аудиторії для підвищення прибутковості та конкурентоспроможності	Маркетингові інновації – визначення нових сегментів ринку та обслуговування нових груп клієнтів за географічними, соціально-демографічними чи поведінковими ознаками

Джерело: складено автором за даними [3]

Інноваційна політика держави відіграє ключову роль у реалізації інноваційних стратегій туристичних підприємств, забезпечуючи сприятливі умови для розвитку галузі та підвищення ефективності її функціонування. Основні цілі державної політики – підвищення ефективності діяльності підприємств і задоволення потреб населення.

Серед важелів державного впливу на інноваційну діяльність виділяють:

- спеціальну науково-технічну, податкову та кредитно-фінансову політику;
- надання податкових пільг активним інноваторам та удосконалення амортизаційної політики [6];
- формування сприятливого інвестиційного клімату, зокрема через створення нових та відновлення існуючих туристично-рекреаційних зон [7].

Основні стратегічні пріоритети інноваційного розвитку туристичних підприємств України (рис. 2).

Ключовими складовими інноваційного розвитку туристичного підприємства є: розробка інноваційно-інвестиційних проектів та бізнес-планів; формування системи управління якістю послуг; індикативне планування діяльності підприємства [8].

Рис. 2 Основні стратегічні пріоритети інноваційного розвитку туристичних підприємств України. Джерело: складено автором за даними [8]

Застосування цих заходів дозволяє передбачати та мінімізувати ризики підприємницької діяльності, здійснювати систематичний моніторинг ринку та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо стратегічного розвитку підприємства.

Таким чином, інноваційна діяльність у туризмі спрямована на створення та вдосконалення туристичних продуктів, послуг готельної та транспортної сфер, освоєння нових ринків і впровадження сучасних інформаційних і організаційно-управлінських технологій. Широке використання інновацій стає ключовим фактором економічного розвитку туристичних підприємств.

Список використаних джерел

1. Innovations in travel and tourism industry. URL: <https://mysmartjourney.com/en-ca/post/innovations-in-travel-and-tourism-industry>
2. Мізюк Б. М., Полотай Б. Я. Особливості запровадження інновацій у туристичній індустрії. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 51. С. 45-49.
3. Ціхановська В., Ковальчук С. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 86-89.
4. Кравченко А. В., Костючик С. В. Аналіз інноваційного розвитку вітчизняних туристичних підприємств на ринку України. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 922-926.
5. Матюх С. А. Формування стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. С. 206-209.
6. Маклашин Л. Р. Роль інновацій у розвитку туризму. *Креативна економіка*. 2011. № 12 (60). С. 130-136.
7. Миронов Ю. Б. Теоретичні засади створення та функціонування спеціальних туристично-рекреаційних зон в Україні. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 листопада 2016 р.). Львів: Львівський інститут МАУП, 2016. Ч.1. 360 с. С. 272-276.
8. Davydova O., Kashchena N., Staverska T., Chmil H. Sustainable Development of Enterprises with Digitalization of the Economic Management. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. Vol. 29. No.8s. pp.2370-2378.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИЗМ»

О. В. Жемела

Л. С. Галушка

lianochka3008@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

У сучасних соціально-економічних реаліях туристична сфера функціонує як одна з ключових галузей національної економіки, що виконує важливі системоутворювальні функції, забезпечує зайнятість населення, стимулює інвестиційні процеси, підтримує розвиток малого й середнього бізнесу та формує вагомий надходження до державного бюджету. Водночас його функціонування характеризується високою залежністю від зовнішніх чинників, зокрема пандемії, воєнних конфліктів, природних катастроф та сезонних коливань, що актуалізує потребу у ґрунтовному теоретичному осмисленні туризму як багатокомпонентного явища.

Теоретичне дослідження внутрішніх закономірностей розвитку туристичної сфери створює основу для ефективних стратегій управління,

антикризової політики та забезпечення сталого розвитку. Важливим є інтегрування туризму в освітній процес, зокрема у шкільні курси географії НУШ, що сприяє формуванню компетентностей учнів, розвитку екологічної культури та відповідального ставлення до природно-культурної спадщини.

Водночас простежується відсутність уніфікованого та загальноприйнятого визначення поняття «туризм», що зумовлює його багатозначність та варіативність у науковому дискурсі. У нормативно-правовому полі України поняття «туризм» закріплене у Законі України «Про туризм». Відповідно до статті 1 цього закону, туризм визначається як «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [5]. Це визначення підкреслює соціально-економічну та культурну багатогранність туризму, а також його відмінність від трудової міграції чи інших форм мобільності населення.

І. Кулиняк пропонує розглядати туризм як «складне багатокomпонентне явище, яке охоплює три структурні рівні: з позиції особи, що подорожує; з позиції суб'єктів туристичної діяльності; з позиції держави. Така ієрархічна модель дозволяє комплексно осмислити сутність туризму, а також узгодити термінологічну базу між наукою, законодавством і практикою» [3, с.8].

У понятійно-термінологічному словнику туризм трактується як «соціально-економічне явище, сформоване історично та представлене самодіяльністю конкретної особи з метою проведення вільного часу й діяльністю підприємств індустрії туризму з організації подорожі та споживання туристичного продукту, що визначається масовістю й організованістю процесу узгодження попиту та пропозиції на ринку туристичних послуг» [1, с. 11].

Також у «короткому словнику-довіднику термінів з менеджменту туристичної діяльності» поняття туризм трактується не лише як економічна чи рекреаційна категорія, а й як вид діяльності, що має виховний та соціокультурний потенціал «як вид діяльності – це дієвий засіб не тільки природоохоронного виховання (бо здійснюється у тісному контакті з природним оточенням), формування почуття любові до рідного краю та Батьківщини, а й загартування та фізичного вдосконалення дітей та молоді» [2, с. 91].

У цьому аспекті особливої значущості набуває інтеграція туризму в освітній процес. На рівні базової середньої освіти (6–8 класи) увага зосереджується на ознайомленні учнів із туристичними ресурсами України та світу – природними та культурно-історичними об'єктами. Вивчення здійснюється через роботу з картами, складання маршрутів, аналіз туристичного потенціалу регіонів, що сприяє формуванню географічної грамотності та екологічної свідомості.

У 9 класі акцент переноситься на економічний вимір туризму. Учні знайомляться з його роллю у структурі національної та світової економіки, впливом на зайнятість, інвестиції, розвиток малого й середнього бізнесу. Розглядаються статистичні дані, приклади міжнародних туристичних центрів, а також проблеми й перспективи сталого розвитку галузі. Це формує розуміння

туризму як важливого соціально-економічного явища та складника глобальних процесів.

Отже, туризм постає як багатокомпонентне соціально-економічне та культурно-освітнє явище, що поєднує тимчасове переміщення особи з метою відпочинку, пізнання чи оздоровлення із діяльністю суб'єктів туристичної індустрії, спрямованою на організацію та забезпечення подорожей. Аналіз різних підходів до його визначення свідчить про багатозначність та варіативність поняття у науковому, нормативно-правовому та довідниковому дискурсі. Туризм водночас виступає економічною категорією, соціокультурним явищем та освітнім ресурсом, що має значний потенціал для формування компетентностей учнів у межах шкільних курсів географії НУШ. Таким чином, у 6–8 класах він вивчається переважно як ресурсна база та культурне явище, а у 9 класі – як економічна категорія, що дозволяє інтегрувати знання з географії, економіки та соціальних наук.

Список використаних джерел

1. Безуглий І. В. Понятійно-термінологічний словник з дисципліни «Туризмologia». Чернігів: ЧНТУ, 2017. URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/16010/понятійний%20словник.pdf>
2. Короткий словник-довідник термінів з менеджменту туристичної діяльності: довідкове видання / уклад. авт. кол.: А. В. Бардінов, О. В. Бардінов, М. В. Гриньова та ін.; за наук. ред. О. В. Бардінова. Полтава: Сімон, 2019. 155 с.
3. Кулиняк І. Я. Туризм: сутність, ознаки та теоретичні підходи до трактування. Академічні візії, 2025, № 43. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16421497>
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. Київ: КМУ, 2016.
5. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>

ХАРЧОВІ ТОКСИКОІНФЕКЦІЇ ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ БІОРИЗИК ДЛЯ ПОДОРОЖУЮЧИХ У ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

І. М. Звягольська

zviaholkska.iryana@gmail.com

*кафедра мікробіології, вірусології та імунології Полтавського державного
медичного університету*

Т. В. Дерев'янка

derevyanko602@ukr.net

*кафедра біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

За свіжими верифікованими показниками ВООЗ та сучасними даними науково-інформаційних ресурсів в Україні з моменту гібридної, а потім вже широкомасштабної російсько-української війни спостерігається негативна кризова тенденція у сфері ментального здоров'я населення з усіх його базових складників незалежно від гендерної належності, віку та рівня соціальної

зайнятості осіб [4]. З огляду на це виникає обґрунтована необхідність у психоемоційній підтримці для кожної соціально-демографічної групи. Дієва реалізація такого вектору підтримки за конкретних обставин передбачає комплексного або окремого використання різноманітних форм та напрямів людиносуспільних практик.

Однією із ефективних допомог у відновленні ментального здоров'я є залучення наших співгромадян та громадян інших країн, які теж зазнали впливу травматичних подій воєнного часу чи впливу будь-яких екстремальних клімато-географічних ситуацій, в природно-рекреаційний простір внутрішнього зеленого туризму [1; 3; 4]. Але слід зауважити, що поряд із численними позитивами, під час перебування у просторі природоорієнтованого туризму, подорожуючі становлять групу ризику щодо певних чинників, і, зокрема, відносно до мікроорганізмів – збудників харчових токсикоінфекцій [5; 6].

Незалежно від виду зеленого туризму (сільській, етнографічний, еко- чи агротуризм) учасники туристичної подорожі до природних територій, сільських локацій, фермерських господарств чи агропромислових комплексів потрапляють в нові для них умови перебування, що є відмінними від постійного місця проживання, і де, з високою ймовірністю, контактують з нетиповою (алохтонною) мікробіотою харчових продуктів, води, водних напоїв та соків, до складу якої за певних обставин «підключаються» патогенні та умовно-патогенні мікроорганізми, які у ракурсі заявленої теми, викликають харчові отруєння.

З наукової точки зору, харчові токсикоінфекції – це гострі поліетіологічні захворювання, що супроводжуються гастроентерологічними розладами інфекційного генезу, що виникають після вживання харчових продуктів та води, контамінованих патогенними або умовно-патогенними мікроорганізмами та /або їх токсинами. Ситуаційно, такі патологічні стани є наслідком: обсіменіння мікробними агентами напівфабрикатів, сирих та готових до споживання продуктів харчування різного походження під час їх приготування, зберігання та транспортування; мікробної контамінації води, водних напоїв, квасу, соків, смузі тощо; використання мікробнозабрудненої води для миття овочів, фруктів, м'яса, риби, молюсків, раків, тощо; порушення індивідуальних та загальних санітарно-гігієнічних норм суб'єктами зеленого туризму (як рекреантами, екскурсантами та відвідувачами з однієї сторони, так і персоналом інфраструктури обслуговування зеленого туризму).

Провідними етіологічними чинниками харчових токсикоінфекцій виступають [2; 5; 6]: а) бактерії – понад 2500 сероварів сальмонел; стафілококи і найчастіше із них – *Staphylococcus aureus*; клостридії – *Clostridium perfringens* серотипів А і С, *Clostridium botulinum* серотипів А, В, Е і F; певні серогрупи ентеротоксигенних, ентеропатогенних, ентерогеморагічних та ентероінвазивних ешерихій; протей, в основному – *Proteus* spp.; бацили, основний представник – *Bacillus cereus*; парагемолітичний вібріон; б) віруси, в основному – норовіруси, ротавіруси, астровіруси, аденовіруси (ентеричні серотипи 40 і 41); в) гриби, які викликають харчові отруєння за умов

потрапляння в організм з їжею їх токсинів – мікотоксикози – в основному гриби родів *Aspergillus*, *Penicillium*, *Fusarium*, *Candida* (певні види).

Негативний вплив харчових токсикоінфекцій на ментальне здоров'я подорожуючих у просторі зеленого чи інших видів туризму зумовлений синергічною взаємодією фізіологічних та психоемоційних механізмів. Звісно, первинним впливовим чинником деструктивних змін в організмі інфікованих осіб, починаючи з клітинного рівня, виступають фактори патогенності та біологічно активні речовини, що є притаманними і генетично детермінованими для певного інфектанта конкретної номенклатурної належності. Надалі ефект впливу патогенну проявляється формуванням характерного симптомокомплексу у відповідності до інфекційного ураження і включає, перш за все, комбінованість шлунково-кишкових і загально токсичних клінічних проявів: нудота і блювання, діарея, абдомінальний та ентеральний біль, підвищення температури, головний біль, загальна слабкість й нездужання та інші симптоми (детально по кожній нозологічній групі інформація є у фахових медичних наукових джерелах).

Паралельно на всіх стадіях розвитку харчової токсикоінфекції та деякий час після хвороби простежуються комплексні зміни психоемоційного стану людини, що охоплюють фізіологічний, нейрогуморальний та психологічний рівні. Так, на тлі розвитку хвороби харчові токсикоінфекції викликають гострий стресовий стан, сприяють розвитку тривожності та відчуття втрати контролю, можуть провокувати панічні реакції, особливо в новому й незнайомому ще для подорожанина середовищі. І вже після перенесеного захворювання у подорожуючих досить часто спостерігаються дратівливість, відмічається підвищена тривожність щодо якості та їжі аж до формування харчових фобій під час перебування й переміщення в будь-яких локаціях, що асоціюються з зеленим туризмом в Україні, і як кінцевий результат – зниження задоволення від подорожі, унеможливлення в повному обсязі відновити ментальне здоров'я, а отже реалізація туристичної активності подорожан в секторі зеленого туризму істотно знижується.

Для уникнення або зведення до мінімуму потенційного ризику харчових токсикоінфекцій під час перебування осіб в екосередовищі зеленого туризму необхідним є дотримання таких науково-обґрунтованих принципів як: 1) епідеміологічний підхід до означеної проблеми; 2) харчова безпека; 3) загальна та індивідуальна гігієна учасників туристичної діяльності; 4) організаційні та поведінкові дії. Окреслені принципи передбачають триєдину комплементарну взаємодію заходів аліментарної безпеки, санітарно-гігієнічного контролю та управління ризиками, кожен із яких охоплює розлоге коло практично цінних спроможностей. Вбачається, що ознайомлення й детальний аналіз інформаційного контенту направлено орієнтованого на профілактику харчових токсикоінфекцій у подорожуючих в природному середовищі повинен стати неодмінною складовою чек-листа для зеленого туризму.

Таким чином, мінімізація ризику харчових токсикоінфекцій у подорожуючих у просторі внутрішнього зеленого туризму виступає

ефективною стратегією для: зниження захворюваності на інфекційні харчові інтоксикації; підвищення якості та безпеки туристичних послуг; підвищення якості туристичного досвіду; підвищення рівня довіри до внутрішніх туристичних дестинацій, і над усе – для підтримки і відновлення фізичного й психоемоційного здоров'я всіх учасників групового та індивідуального зеленого туризму.

Список використаних джерел

1. Звягольська І. М., Дерев'янка Т. В. Сапронозні інфекції як один із ймовірних біоризиків для подорожуючих осіб у просторі екологічного туризму та його різновидів. Материали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Освітні й наукові виміри географії та туризму». Полтава : ПНПУ, 2025. С. 102-106.
2. Медична мікробіологія, вірусологія та імунологія : підручник / В. П. Широбоков, С. І. Климнюк, В. А. Понятовський та ін. ; за ред. В. П. Широбокова. 3-тє вид. Вінниця : Нова Книга, 2021. 920 с.
3. Омельченко Г., Харчевнікова Л., Свид Б. Туризм між екологічними обмеженнями та інноваціями: ризики надмірної нормативності. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2025. № 3(17). С. 155-159.
4. Слабкий Г. О., Іваць-Чабіна А. Р., Чірка В. З. Вплив війни на психічне здоров'я в Україні. *Public Health Journal*. 2023. Т. 10, № 4. С. 112–130.
5. Корчак О. В. та ін. Загальна та санітарна мікробіологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 215 с.
6. Connor B.A., Leung D.T. *Travelers' Diarrhea*. In: CDC Yellow Book: Health Information for International Travel. 2026. URL: <https://www.cdc.gov/yellow-book/hcp/preparing-international-travelers/travelers-diarrhea.html>

СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТІВ ВОДНОГО ТУРИЗМУ У КОНТЕКСТІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. В. Єрмаков

slav9724@gmail.com

С. П. Сарнавський

serhijpetrovich@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Водні об'єкти відіграють роль важливого фактора територіальної організації та загальної привабливості туристично-рекреаційної діяльності. Наявність водних ресурсів значно підвищує конкурентоспроможність туристичних регіонів, оскільки прибережні зони виступають центрами концентрації рекреаційних послуг, а водні маршрути – важливим елементом туристичної пропозиції. Водночас водні об'єкти сприяють формуванню особливої ідентичності територій, виступаючи не лише в якості рекреаційного ресурсу, а й символом культурної спадщини.

Водойми з оточуючими ландшафтними комплексами одночасно виступають і як об'єкти водного туризму як ключова складова рекреаційних ресурсів території [2]. Як вид економічної діяльності, водний туризм підпорядковується законам ринкової економіки. Об'єкти водного туризму

потребують належної організації, інфраструктурного облаштування та врахування попиту на рекреаційні послуги. Останні мають власні вимоги до організації, сезонності та умов обслуговування туристів. Тому специфіка визначення об'єктів водного туризму і рекреації залежить від конкретних сегментів туристично-рекреаційної діяльності. Кожний її ринковий сегмент характеризується певними видами діяльності, територіальними, сезонними і часовими умовами та вимогами до організації обслуговування туристів. Сегментація ринку туризму дозволяє визначити місце водного туризму серед інших напрямів, враховуючи сезонні та організаційні особливості його функціонування. За пропозицією С. Дутчак водний туризм можна віднести до двох підсегментів спортивно-оздоровчого сегменту туристсько-рекреаційної діяльності: власне спортивного та спортивно-оздоровчого (у т. ч. і самодіяльного). Виходячи із їхньої специфіки об'єкт водного туризму у спортивному підсегменті визначається маршрутом певної категорії складності, прокладеним по руслу річки та забезпеченим відповідними плавзасобами. У спортивно-оздоровчому підсегменті об'єктами водного туризму виступають аквальні та прибережні ландшафти (річки, озера, водосховища, моря та їхні береги), що формують умови для відпочинку й оздоровлення [1, с. 23, 28-29]. Відповідно до географічної специфіки території можуть розглядатися конкретні методичні прийоми та підходи до формування мережі об'єктів водного туризму та шляхи його інтеграції у загальну систему рекреаційного планування регіону [3]. У зв'язку з цим сегментація видів рекреаційно-туристичної діяльності у сукупності із систематизацією та функціональною класифікацією водних об'єктів може слугувати не лише теоретичною базою, але й практичним інструментом для планування розвитку туризму і рекреації.

Отже, визначення об'єкту водного туризму виступає не лише ресурсною базою, але й організаційною основою для розвитку різних видів туристично-рекреаційної діяльності. У спортивному напрямі він постає у формі прокладеного водного маршруту певної категорії складності та забезпеченого відповідними плавзасобами, що зумовлює вимоги до технічної підготовки та безпеки. У напрямі спортивно-оздоровчих занять об'єктами водного туризму виступають аквальні та прибережні ландшафти, які формують просторово-ресурсну основу для оздоровлення, рекреації та самодіяльних туристичних практик. При цьому в умовах ринкової економіки функціонування об'єктів водного туризму потребує розвиненої інфраструктури, ефективних управлінських рішень та орієнтації на попит, що забезпечує їх конкурентоспроможність і сталий розвиток у структурі сучасної туристичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Дутчак С. В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. 196 с. URI: https://tourlib.net/books_ukr/dutchak.htm
2. Єрмаков В., Сарнавський С., Помаз Ю. Водні об'єкти Полтавської області як рекреаційно-туристичний ресурс та умови його використання. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2025. № 20 (40). URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-20\(40\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0654-20(40)-09)
3. Собко О. О., Дмитренко А. Ю. Прийоми формування мережі об'єктів водного туризму (на прикладі Полтавської області). *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 43. Ч. 2. 2016. С.409-414.

ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗИМОВИХ ВИДІВ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ ТА АКТИВНОЇ РЕКРЕАЦІЇ

О. В. Колотуха

okolotuh@ukr.net

С. Нестеренко

*кафедра міжнародного туризму Національного університету
«Київський авіаційний інститут»*

Зимові види активного туризму та активної рекреації є важливою складовою сучасної туристичної індустрії, оскільки поєднують фізичну активність, перебування у природному середовищі та відновлення психофізичного стану людини в зимових, часто екстремальних для організму людини, умовах. Вони охоплюють широкий спектр форм дозвілля – від масових рекреаційних занять до спортивних та екстремальних пригодницьких практик, що потребують спеціальної підготовки та спорядження.

О. Борисова розглядає *зимовий туризм* як різновид активного туризму, що реалізується у холодний період року та базується на використанні природних ресурсів (снігового покриву, гірських ландшафтів, льодових утворень). Його розвиток сприяє диверсифікації туристичних послуг і підвищує привабливість територій для відвідувачів [1].

О. Колотуха визначає *зимовий туризм* як відвідування туристських місцевостей в зимову пору року, особливо популярний він під час різдвяних і новорічних канікул; залежить від кліматичних і погодних умов (в першу чергу, наявність снігу). Дає можливість скористатися значною кількістю видів активного туризму – гірські лижі, сноубординг, лижний туризм тощо [2]. У Словнику автора відображено близько 40 видів та підвидів зимового активного туризму та рекреації, які можна поділити за різноманітними технічними засобами подолання снігових полів та схилів. А саме – лижні та бордингові (лижний та гірськолижний туризм, сноубординг та їх підвиди), санні (тобоган, натурбан, скелетон), вітрильні (кайтсїїнг, сноукайтинг), моторизовані (сноумобілінг, хелі-сноумобілінг, скідо), водні зимові активності (сноукаякинг, сноурафтинг), комбіновані (сноубайкинг, скібоб, сквал, хелі-скіїнг, хелі-бординг). За складністю ці види представлені в широкому діапазоні – від екстремальних (аеробординг, спідрайдинг, спідфлаїнг тощо) до розважальних (сноутюбінг, рекреїшн, катання на лаворах тощо) [2].

Отже, на сьогоднішній день, напрямок зимових туристських активностей зазнає найбільшої диверсифікації через задіяння для подолання снігових полів та схилів різноманітних технічних засобів, здійснення таких заходів у зимові строки. Більшість з них є екстремальними ризикованими практиками, що потребують високої спортивної майстерності, спеціальної підготовки, надійного спорядження, психологічної стійкості, адже відбуваються часто на межі виживання спортсменів в складних природних і, часто, погодних умовах.

За оцінками Winter Adventures Tourism Market обсяг світового ринку зимового пригодницького туризму у 2025 році оцінювався в 320 млрд. дол.

США, а очікується, що до 2035 року світовий ринок зимових пригодницьких подорожей досягне 680 млрд. дол. США, зростаючи зі сукупним річним темпом зростання 7,9% протягом прогнозованого періоду. Ключовими факторами, що впливають на ринок, є зростання популярності вражень від подорожей, розвиток екологічно чистих пригодницьких подорожей та розвиток технологій у сфері зимового спортивного спорядження та інфраструктури [3].

Аналітика трендів розвитку зимових видів спорту показує наступні геопросторові особливості розвитку цих видів та зимової активної рекреації по макрорегіонах UNWTO на найближчі роки, які відображені на рис. 1 [4].

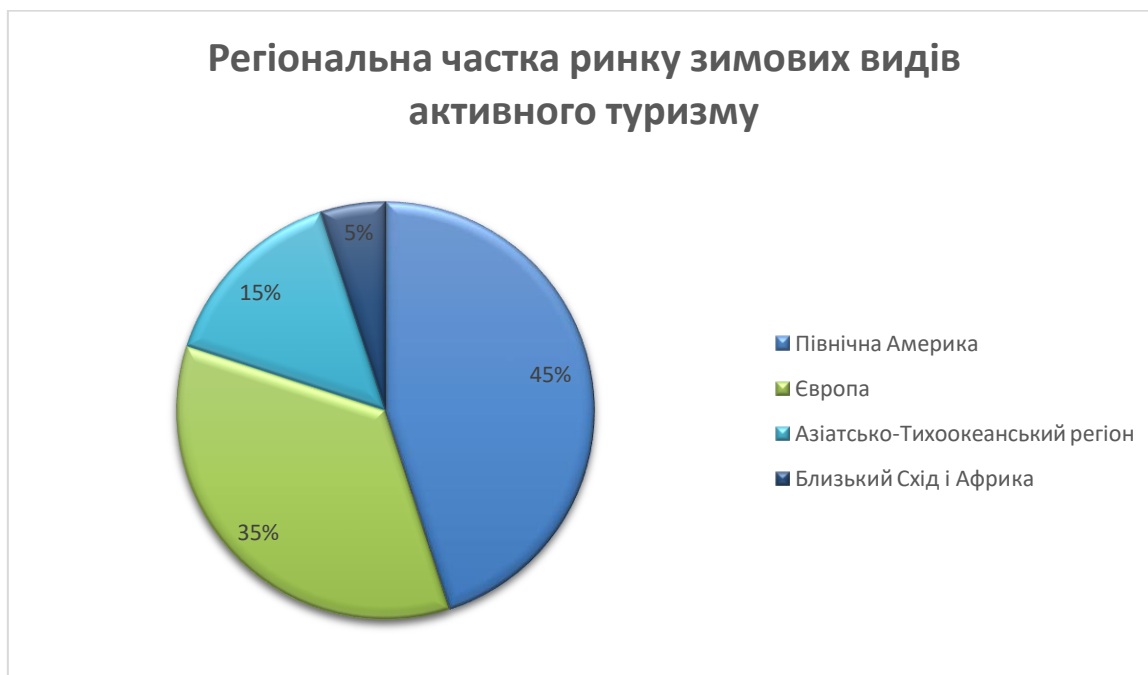

Рис. 1. Регіональна частка ринку зимових видів активного туризму

Джерело: [4]

Найбільшим ринком зимового туризму, на який припадає приблизно 45% світового ринку, є **Північна Америка** (рис. 1). Ключовими факторами зростання тут є збільшення доходів населення, зростаючий інтерес до зимових видів спорту та покращення інфраструктури. Нормативна підтримка розвитку туризму та ініціативи щодо екологічної стійкості додатково стимулюють зростання ринку. Провідними країнами в регіоні є США та Канада, причому США займають значну частку ринку, за ними йде Канада.

За даними Національної асоціації гірськолижних курортів, у 2024-2025 роках на Сполучені Штати припадає 61,5 млн. лижників. Це на 1,7% більше, ніж минулого року, і другий найкращий сезон за всю історію спостережень після 2022-2023 років. Хоча кількість зимових курортів та місцевостей консолідувалася, показники регіону зараз перевищують історичні показники, що відображає більш гнучку та реагуючу на попит галузь. Інвестиції в інфраструктуру на гірськолижних ринках Північної Америки зростають, і на сезон 2025-2026 років на інфраструктурні проєкти, такі як нові підйомники та модернізація, виділено 560,7 млн. дол. [5].

Європа є другим за величиною ринком зимового туризму, займаючи близько 35% світового ринку. Регіон має різноманітні пропозиції зимових видів спорту, багату культурну спадщину та добре розвинену інфраструктуру. Провідними країнами Європи з цих позицій є Франція, Швейцарія, Італія та Австрія, з такими основними гравцями, як SkiStar та Zermatt Bergbahnen. Такі країни, як Франція та Швейцарія, є ключовими гравцями, зі сприятливим законодавством, що сприяє розвитку туризму та екологічній стійкості. Зростаюча популярність зимових видів активного відпочинку як серед місцевих жителів, так і серед туристів стимулює попит, що підтримується урядовими ініціативами щодо покращення доступності гірськолижних курортів та місцевостей. Так, Швейцарія повідомила, що сезон 2024-2025 років був найсильнішим лижним сезоном країни за останні 15 років, з приблизно 26,3 млн. лижних днів. Літній попит на європейські напрямки продовжує набирати обертів, що спонукає світові готельні бренди закріплювати стратегічні позиції на ключових лижних ринках. Серед помітних нещодавніх подій – відкриття готельного комплексу Aman у Сан-Кассіано в Доломітових Альпах, заплановане відкриття гірськолижного курорту Four Seasons у Гштаад (Швейцарія) до зими 2026 року, відкриття гірськолижного курорту Mandarin Oriental у Кортіна-д'Ампеццо (Італія) напередодні зимових Олімпійських ігор 2026 року. Все це сигналізує про ширший зсув до цілорічного позиціонування активної зимової рекреації в традиційно зимових місцях [4].

Азіатсько-Тихоокеанський регіон швидко стає значним гравцем у секторі зимового туризму, займаючи приблизно 15% світового ринку. Ключовими факторами зростання є зростання доходів населення, підвищений інтерес до зимових видів спорту та урядові ініціативи щодо просування туризму. Такі країни, як Японія та Південна Корея, є лідерами, які, інвестуючи в інфраструктуру та маркетингові стратегії, спрямовані на залучення міжнародних туристів. Різноманітні пропозиції регіону, від катання на лижах до культурного досвіду, підвищують його привабливість. Японія особливо відома своїми гірськолижними курортами світового класу та унікальним культурним досвідом, тоді як Південна Корея значно інвестує в об'єкти зимових видів спорту. Конкурентне середовище включає як відомі курорти, так і нових учасників, які змагаються за частку зростаючого ринку. Японія залишається в п'ятірці найкращих напрямків у світі, тоді як Китай продемонстрував рекордний показник у 26 млн. лижних днів у сезоні 2024-2025 років. Стратегічні інвестиції Китаю в лижну інфраструктуру та його зусилля щодо розвитку внутрішньої лижної культури позиціонують країну як головного гравця на світовому ринку, де курорти обслуговують широкий спектр рівнів кваліфікації. Австралія також повідомила про один зі своїх найкращих сезонів на сьогоднішній день, завдяки винятковому снігопаду.

Регіон Близького Сходу та Африки наразі є найменшим ринком зимового туризму, займаючи близько 5% світової частки. Однак існує значний потенціал для зростання, зумовлений зростаючим інтересом до зимових видів спорту та ініціативами з розвитку туризму. Марокко та Південна Африка, починають інвестувати в інфраструктуру зимового туризму, прагнучи залучити

як місцевих, так і міжнародних туристів. Зі збільшенням інвестицій в інфраструктуру та маркетингових стратегій очікується поступове зростання зимового туризму в регіоні, використовуючи свої унікальні пропозиції та різноманітні ландшафти [6].

Таким чином, зимові види активного туризму та рекреації сьогодні переживають значне зростання у світі, що зумовлено як підвищенням рівня життя, так і популяризацією здорового способу життя та активного відпочинку. Лижні курорти та місцевості, сноуборд-парки, траси для катання на санках та ковзанках стають дедалі більш привабливими не лише для професійних спортсменів, а й для сімей та туристів-початківців. Крім традиційних видів зимового спорту, зростає популярність альтернативних активностей, таких як зимовий трекінг, катання на снігоходах, собачих упряжках, а також зимові фестивалі та ярмарки, що перетворюють зимові гірські курорти та місцевості на центри культурного і розважального життя.

Водночас зимовий активний туризм стикається із серйозними кліматичними викликами. Менша кількість природного снігу та коливання температур зумовлюють скорочення тривалості лижного сезону. Для адаптації курорти інвестують у технології штучного засніження та системи збереження снігу, що дозволяє підтримувати стабільний рівень сервісу та задоволення потреб туристів. Поряд із цим дедалі важливішим стає впровадження цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Борисова О.В. Спеціалізований туризм : навч. посіб. К.: Кондор, 2020. 360 с.
2. Колотуха О.В. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <https://geohub.org.ua/node/1929>
3. Winter Adventures Tourism Market. URL: <https://www.futuremarketinsights.com/reports/winter-adventures-sector-overview-and-forecast>
4. The Ski Report – Winter 2025-26. URL: https://en.savills.es/research_articles/263315/382092-0
5. Winter Sports 2026-2033 Analysis: Trends, Competitor Dynamics, and Growth Opportunities. URL: <https://www.archivemarketresearch.com/reports/winter-sports-57908?tab=summary>
6. Winter Tourism Sector Outlook Market. URL: <https://www.marketresearchfuture.com/reports/winter-tourism-sector-outlook-market-36450>

БЕЗПЕКА ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ, ТУРИСТИЧНИХ СПОРУД ТА ОБЛАДНАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Н. М. Карпенко

karpenko_1nm@ukr.net

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського
університету економіки і торгівлі*

Пожежна безпека – це наскрізна функція управління якістю туристичного продукту, яка інтегрується в кожен складову класифікації безпеки туризму за змістом та об'єднує всі компоненти в єдину систему резильєнтності туристичної галузі. Продемонструємо це на прикладі таких змістових аспектів безпеки туризму, як безпека туристичного обслуговування, туристичних споруд та обладнання.

Безпека туристичного обслуговування за А. Голодом [2] фокусується на процесах надання транспортних послуг, послуг харчування, проживання та рекреаційних занять. В контексті пожежної безпеки мова насамперед ітиме про послуги проживання.

Вимоги до пожежної безпеки під час надання послуг проживання у світовій туристичній індустрії варіюються залежно від типу закладу розміщення. Готелі та пансіонати вимагають найвищого рівня контролю, наявності нічного персоналу, складних систем моніторингу. В кемпінгах та караван-парках основна увага приділяється дистанції між об'єктами для запобігання перекиданню вогню та безпеці використання газового обладнання туристами.

Прикметно, що пожежна безпека туристичного обслуговування в контексті надання послуг проживання якнайтісніше пов'язана з кадровою безпекою туризму. В контексті пожеж вона концентрується на компетентності та фізичному захисті персоналу. Регулярні тренінги персоналу (евакуація, користування вогнегасниками) є не формальністю, а інвестицією в кадрову безпеку. Непідготовлений персонал є слабкою ланкою, що посилює наслідки пожежі.

Вітчизняні посібники з безпеки життєдіяльності у сфері туризму, охорони праці в туристському комплексі приділяють значну увагу питанням забезпечення пожежної безпеки туристичних об'єктів, протипожежного захисту туристських комплексів [1, с. 166-181; 3, с. 391-441]. За даними зарубіжних досліджень, грамотність персоналу готелю у запобіганні катастрофам включає чотири виміри: знання, ставлення, навички та сервіс. Навчання персоналу має бути не лише теоретичним, а й включати практичні вправи та сценарії, розроблені на основі аналізу ризиків конкретної будівлі [5].

Приватні апартаменти часто знаходяться у «сірій зоні» безпеки, що створює додаткові ризики для туристів. Однак навчальна література з безпеки туризму частково реагує на це включенням відповідної інформації. Так, В. Козинець у викладі вимог до забезпечення безпеки життєдіяльності туриста в сільському туризмі (зеленому, агротуризмі) окремо зупиняється на пожежах у сільських будинках: характеризує найпоширеніші причини виникнення пожеж у них, вимоги до первинних засобів пожежогасіння [3, с. 272-274].

Безпека туристичних споруд та обладнання безпосередньо стосується матеріальних засобів протипожежного захисту. Інженерна безпека закладається на етапі проєктування та будівництва готелю чи туристичного комплексу. Вона передбачає вогнестійкість конструкцій – спроможність будівлі зберігати несучу здатність під час пожежі, спеціальні вимоги до планування – наявність евакуаційних виходів, ширина коридорів, наявність протипожежних дверей та відсіків, що локалізують вогонь, обладнання системами життєзабезпечення (протидимна вентиляція, системи підпору повітря в ліфтових шахтах). ще на етапі проєктування та будівництва.

Головна функція інженерної безпеки полягає у так званому пасивному захисті – створенні фізичних бар'єрів, які обмежують поширення вогню та продуктів горіння в межах одного пожежного відсіку. Наприклад, при реконструкції висотних готельних будівель в Україні передбачається влаштування до шести пожежних відсіків, що відокремлюють житлові зони, бізнес-центри та фітнес-зони. Це дає змогу забезпечити необхідний рівень вогнестійкості (I або II ступеня) та створити безпечні умови для евакуації через сходи типу Н4 або СК1.

Технологічна безпека стосується пристроїв та механізмів, що використовуються в будівлі. Особлива увага приділяється електроустановкам, адже за статистикою несправність електропроводки є провідною причиною пожеж у готелях. Регулярний аудит електромереж є частиною технологічної безпеки. Також мають бути обладнані та підтримуватися у належному стані системи виявлення та гасіння пожежі (автоматичні системи пожежної сигналізації, спринклерні системи, внутрішній протипожежний водопровід). Системи раннього виявлення критично важливі в готелях, де люди сплять і можуть не відчувати запаху диму на початковій стадії займання. Спринклерні системи, згідно з аналізом інцидентів у готелях «Cameron House» (2017 р.) та «New County Hotel» (2023 р.) у Шотландії, відіграють вирішальну роль у локалізації вогню до прибуття пожежних підрозділів, надаючи гостям додатковий час для евакуації [4].

Наявність переносних рятувальних драбин для евакуації з вікон як додатковий засіб для малоповерхових будівель або приватного сектору також є елементом технологічної протипожежної оснащеності об'єкта.

Розглянуті вище змістові аспекти пожежної безпеки перебувають у тісному зв'язку з інноваційною безпекою туризму, яка передбачає впровадження новітніх технологій для мінімізації ризиків пожеж. Використання smart-систем виявлення диму, які інтегруються в дизайн люксових готелів, або аспіраційних систем, що виявляють загоряння на ранніх

стадіях, є показником інноваційної зрілості бізнесу. Це дає змогу уникнути хибних спрацьовувань та паніки. Інноваційні рішення, наприклад, системи попередньої дії, мінімізують ризик пошкодження майна водою у разі випадкового спрацювання, поєднуючи надійність захисту з економічною ефективністю.

Отже, локалізація пожежної безпеки туризму виключно стосовно надзвичайних ситуацій чи безпеки споруд є застарілою та помилковою. Ігнорування пожежної безпеки на рівні будь-якого компонента безпеки туризму призводить до кризи всієї архітектури безпеки.

Список використаних джерел

1. Банько В. Г. Охорона праці в туристському комплексі : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 232 с.
2. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.
3. Козинець В. М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 576 с.
4. Roshe T. Fire safety in hotels. URL: <https://ifpmag.com/fire-safety-in-hotels/>
5. Tsai Ch.-H., Linliu Sh.-Ch., Chang R. C.Y., Mak A. H. N. Disaster prevention management in the hotel industry: Hotel disaster prevention literacy. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2020, vol. 45, p. 444-455. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S144767702030214X>

КІБЕРСПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ У СИСТЕМІ ПОДІЄВОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДОМІНУЮЧА РОЛЬ СЕГМЕНТУ МОВА-ІГОР

Л. В. Радченко

kiraiceberglearner@gmail.com

В. В. Грушка

*кафедра географії Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара*

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується стрімкою цифровізацією та появою нових форм дозвілля, що безпосередньо впливає на структуру туристичного ринку. Традиційне розуміння туристичної привабливості територій, яке ґрунтується на класичних факторах формування дестинацій [2], сьогодні доповнюється динамічними подієвими чинниками. На стику спортивного та подієвого туризму виник унікальний сегмент – кіберспортивний туризм, що стає потужним інструментом регіонального розвитку.

Дослідження цієї теми зумовлене тим, що кіберспорт перестав бути лише субкультурою, перетворившись на масштабне соціально-економічне та культурне явище [1]. Згідно з даними моніторингу за 2025 рік, показники пікової кількості глядачів на кіберспортивних івентах демонструють стале зростання, що стимулює розвиток відповідної інфраструктури в містах-господарях турнірів [12].

Окреме значення у географічному контексті має розвиток мобільного геймінгу [11] та домінування ігор жанру MOBA (Multiplayer Online Battle Arena). Такі проекти, як *Mobile Legends: Bang Bang* [8; 9], *League of Legends* [7], *Honor of Kings* [6] та інші [5; 10], формують глобальні спільноти, здатні генерувати значні туристичні потоки. Аналіз теоретичних основ кіберспорту як складника спортивного туризму [4] дозволяє розробити стратегії підвищення конкурентоспроможності територій у цифрову епоху.

Об'єкт дослідження – процес формування туристичної привабливості територій під впливом розвитку кіберспорту. Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти кіберспортивного туризму з акцентом на сегмент MOBA-ігор.

Посилаючись на працю О. О. Любіцевої, зазначимо, що формування привабливості ринку туристичних послуг залежить від гармонійного поєднання ресурсного потенціалу та інноваційних технологій обслуговування [2]. У цьому контексті кіберспортивні заходи виступають як «аттрактори» нового покоління. Як зазначають дослідники історії галузі, еволюція від локальних змагань до глобальних арен змінила саму суть спортивного видовища [1]. Зважаючи на те, що мобільна гра стала найбільш доступним форматом залучення аудиторії [3], дослідження сегменту MOBA є пріоритетним для розуміння майбутніх трендів подієвого туризму.

Аналізуючи категорію туристичної привабливості територій, слід зазначити, що вона є складною інтегральною оцінкою відповідності ресурсного потенціалу певної місцевості запитам споживачів. За О. О. Любіцевою, формування привабливості ринку туристичних послуг базується на поєднанні природних, історико-культурних та соціально-економічних чинників, що визначають спроможність дестинації задовольняти рекреаційні потреби [2]. У сучасній географії туризму акцент зміщується від статичних ресурсів (пам'яток архітектури чи природи) до динамічних чинників, серед яких провідне місце посідає подієвий та спортивний туризм. Подієвий туризм за своєю суттю є унікальним інструментом подолання сезонності та стимулювання інтересу до територій, які можуть не володіти значними природними багатствами, але створюють потужний інформаційний та культурний привід для відвідування.

У структурі сучасного туризму спортивний складник відіграє роль каталізатора розвитку інфраструктури – від транспортних розв'язок до готельних комплексів та спеціалізованих арен [4]. Традиційно під спортивним туризмом розуміють поїздки з метою участі у змаганнях або спостереження за ними. Проте трансформація суспільства в бік діджиталізації породила новий вид видовищних змагань – кіберспорт, який за масштабами охоплення аудиторії та економічним впливом на територію вже конкурує з класичними видами спорту. Для аудиторії, не знайомої з онлайн-іграми, важливо пояснити: кіберспорт – це інтелектуальні командні або індивідуальні змагання у віртуальному просторі, що потребують від учасників високої швидкості реакції, стратегічного мислення та витривалості. Подібно до футбольного матчу на стадіоні, фінали кіберспортивних турнірів проводяться на великих фізичних аренах (LAN-турніри), що збирають тисячі вболівальників у одному місті.

Саме цей перетин віртуального та реального світів створює нову модель туристичної привабливості. Місто, що приймає масштабний захід, наприклад, світовий фінал з MOBA-ігор, автоматично отримує статус глобального

цифрового хабу. Це стимулює приплив туристів, переважно молодіжного сегменту, що суттєво відрізняється за моделлю споживання від традиційних екскурсантів. Згідно з історичними дослідженнями галузі, еволюція кіберспорту від підвальних комп'ютерних клубів до заповнених олімпійських арен змінила архітектуру сучасного дозвілля [1]. Як результат, територіальні громади все частіше розглядають проведення цифрових івентів як чинник підвищення своєї впізнаваності на міжнародній арені. У 2025 році було зафіксовано, що пікові показники глядацької активності під час таких подій конвертуються у реальні бронювання готелів та зростання попиту на локальні послуги в містах проведення турнірів [12]. Таким чином, кіберспортивний туризм стає не просто підтипом спортивного туризму, а самостійним соціально-економічним явищем, що визначає нову географію туристичних потоків у XXI столітті.

Кіберспорт як сучасне соціально-економічне та культурне явище пройшов шлях від локальних аматорських змагань до глобальної індустрії, що базується на принципах інституціоналізації та комерціалізації. Для розуміння цього феномену особами, не залученими до ігрового середовища, варто пояснити, що кіберспорт – це форма змагальної діяльності, де об'єктом виступає не фізичний інвентар, а складні програмні світи. Найпопулярнішим сегментом у цій структурі є жанр MOBA (Multiplayer Online Battle Arena), прикладами якого є *Mobile Legends: Bang Bang* [8], *League of Legends* [7] та *Honor of Kings* [6]. У таких іграх дві команди по п'ять гравців змагаються на цифровій арені, де перемога залежить від стратегічного планування, командної координації та швидкості прийняття рішень, що за своєю суттю ідентично традиційним командним видам спорту.

Провідна роль MOBA-ігор у світовому кіберспорті зумовлена їхньою високою видовищністю та доступністю, особливо у мобільному форматі [11]. Аналіз статистичних даних за 2025 рік підтверджує, що інтенсифікація інтересу до кіберспортивних змагань, яка виражається у безпрецедентних пікових значеннях онлайн-переглядів, стає ключовим імпульсом для модернізації міського простору та розширення сервісних потужностей у локаціях проведення турнірів [12]. Наприклад, згідно з даними порталу Esports Charts, пікові показники глядацької аудиторії на фінальних етапах великих міжнародних турнірів у 2025 році регулярно перевищували позначку в 5–6 мільйонів осіб одночасно [12]. Така колосальна цифрова присутність прямо конвертується у фізичні туристичні потоки.

Спираючись на дані Liquipedia та моніторинг ринку, можна провести приблизний розрахунок економічної ефективності таких заходів для територій. Якщо великий турнір (наприклад, серії M6 або M7 з *Mobile Legends*) збирає на фізичній арені близько 20 000 – 30 000 вболівальників, значна частина яких є приїжджими туристами, це створює потужний мультиплікативний ефект для місцевого бюджету. Середня тривалість перебування такого туриста становить 3–5 днів. При витратах на проживання, харчування, транспорт та купівлю сувенірної продукції у розмірі близько \$500 – \$800 на особу, прямі надходження в економіку міста лише від однієї події можуть складати від \$10 до \$24 мільйонів. Для країни-господаря це означає не лише приплив валютної виручки, а й зміцнення іміджу як технологічно розвиненої дестинації, що залучає платоспроможну молоду аудиторію.

Культурний аспект кіберспорту полягає у формуванні нових соціальних зв'язків та мовних універсальностей, що стирають кордони між представниками різних країн. Як зазначають дослідники історії галузі, еволюція мобільного геймінгу зробила участь у таких подіях масовою, оскільки смартфон є майже у кожного мешканця планети [3, 9]. Це перетворює кіберспорт на інклюзивне явище, де фізичні обмеження або географічна віддаленість не є перешкодою для досягнення професійних успіхів або фанатської приналежності. Таким чином, МОБА-ігри виступають не просто програмним продуктом, а «цифровим якорем», що притягує мільйонні інвестиції та тисячі подорожуючих, визначаючи нову еру в архітектурі світового подієвого туризму.

Висновки. Аналіз теоретичних засад дослідження свідчить про глибоку трансформацію сучасної моделі туристичної привабливості територій, де фундаментальні ресурсні чинники [2] поступово доповнюються динамічними подієвими детермінантами. Кіберспорт, пройшовши шлях інституціоналізації від локальних змагань до глобальної індустрії [1], наразі виступає потужним каталізатором розвитку регіональної інфраструктури та сервісної сфери. Провідна роль МОБА-ігор у цьому процесі базується на безпрецедентній глядацькій активності та доступності мобільного геймінгу [11], що конвертується у мільйонні показники онлайн-охоплення [12] та реальні фізичні потоки вболівальників на LAN-фіналах.

Економічна доцільність проведення масштабних турнірів, що за приблизними підрахунками генерують від \$10 до \$24 мільйонів прямого доходу для міст-господарів лише від одного заходу, підтверджує статус кіберспорту як дієвого інструменту стимулювання місцевого господарства. Для територіальних громад, що прагнуть зміцнити свою конкурентоспроможність, критично важливою стає здатність інтегрувати цифрові івенти у стратегію розвитку дестинації. Створення спеціалізованих цифрових хабів та розвиток технологічної інфраструктури дозволяє залучати платоспроможний молодіжний сегмент туристів, який традиційно ігнорує класичні туристичні продукти.

Успішна реалізація кіберспортивного потенціалу території не лише забезпечує приплив валютної виручки, а й формує імідж інноваційної країни, здатної відповідати викликам глобальної цифровізації. Використання МОБА-ігор як «цифрових якорів» перетворює віртуальні змагання на реальний чинник територіального розвитку, визначаючи нову географію світового ринку дозвілля у XXI столітті.

Список використаних джерел

1. Історія кіберспорту: з чого все починалося. WePlay Holding. URL: <https://weplayholding.com/uk/blog/istoriia-kibersportu-z-chogo-vse-pochinalosia/>
2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
3. Мобільна гра. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мобільна_гра
4. Спортивний туризм : підручник / ред. В. Ф. Орлов. Київ : Знання, 2017. 352 с.
5. Arena of Valor: official site. URL: <https://www.arenaofvalor.com/>
6. Honor of Kings: official site. URL: <https://www.honorofkings.com/>
7. League of Legends: official site. URL: <https://www.leagueoflegends.com/>
8. Mobile Legends: Bang Bang. Liquipedia. URL: https://liquipedia.net/mobilelegends/Main_Page
9. Mobile Legends: Bang Bang: official site. URL: <https://www.mobilelegends.com/>

10. Onmyoji Arena: official site. URL: <https://www.onmyojiarena.us/>
11. The History, Evolution, and Future of Mobile Gaming. *Gameopedia*. URL: <https://gameopedia.com/blogs/the-history-evolution-and-future-of-mobile-gaming>
12. Top games by peak viewers 2025. *Esports Charts*. URL: <https://escharts.com/ru/top-games?order=peak&year=2025>

ФАХОВІ ВИМОГИ ДО КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

О. О. Тараненко

oltar23@gmail.com

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського
університету економіки і торгівлі*

Сільський зелений туризм – це форма відпочинку, що відбувається в сільській місцевості та передбачає тісний контакт із природою, традиційним способом життя і культурою місцевого населення. Його основною особливістю є проживання туристів у приватних садибах або фермерських господарствах, де створюється затишна, домашня атмосфера. Важливу роль відіграє екологічність такого відпочинку: використання натуральних продуктів, чисте довкілля та дбайливе ставлення до природи. Туристи мають змогу ознайомитися з побутом сільського населення, брати участь у господарських роботах, куштувати традиційні страви, а також долучатися до народних звичаїв, свят і ремесел. Крім того, сільський зелений туризм передбачає активний відпочинок на природі, зокрема піші прогулянки, велоподорожжі, риболовлю чи збирання грибів і ягід. Такий вид туризму сприяє збереженню культурної спадщини та підтримує економічний розвиток сільських територій, оскільки забезпечує додаткові доходи для місцевого населення [1].

Сільський зелений туризм як форма підприємницької діяльності та соціокультурної взаємодії потребує від суб'єктів господарювання комплексу міждисциплінарних умінь і навичок, що поєднують економічні, комунікативні, організаційні та культурологічні компетенції. Насамперед важливими є підприємницькі здібності, які включають уміння планувати діяльність, аналізувати ринок туристичних послуг, формувати конкурентоспроможний туристичний продукт, визначати цільову аудиторію та ефективно управляти ресурсами. У цьому контексті значну роль відіграють фінансово-економічні навички, зокрема ведення обліку доходів і витрат, ціноутворення, бюджетування та оцінювання рентабельності господарства [2].

Не менш суттєвими є комунікативні навички, оскільки діяльність у сфері сільського туризму передбачає постійний контакт із відвідувачами. Власник агрооселі має вміти встановлювати довірливі стосунки з клієнтами, демонструвати гостинність, володіти навичками міжкультурної комунікації, а також, за можливості, іноземними мовами [3]. До цього блоку також належать навички сервісного обслуговування, що включають організацію проживання, харчування та дозвілля гостей відповідно до сучасних стандартів якості.

Організаційно-управлінські компетенції передбачають здатність координувати різні аспекти діяльності: прийом і розміщення туристів, планування їхнього перебування, організацію екскурсій, майстер-класів та інших видів активностей. Важливою є також здатність до тайм-менеджменту, гнучкого реагування на зміни попиту та вирішення нестандартних ситуацій.

Окреме місце посідають знання у сфері культурної спадщини та етнографії, адже сільський зелений туризм базується на автентичності місцевих традицій. Власник має володіти інформацією про історію регіону, народні звичаї, ремесла, кухню та обряди, а також уміти інтерпретувати ці елементи для туристів у доступній і привабливій формі. У цьому контексті важливими є також творчі навички, необхідні для розроблення унікальних туристичних продуктів і програм.

Крім того, значення мають екологічні компетенції, що передбачають дотримання принципів сталого розвитку, раціональне використання природних ресурсів, впровадження екологічно безпечних технологій та формування у туристів екологічної свідомості. Власник агрооселі повинен розуміти основи природоохоронної діяльності та сприяти збереженню довкілля.

У сучасних умовах особливої актуальності набувають цифрові навички, зокрема вміння використовувати інтернет-платформи для просування послуг, вести сторінки в соціальних мережах, працювати з онлайн-бронюванням, а також створювати та підтримувати позитивний імідж господарства в інформаційному просторі. Перспективними до впровадження у сфері туризму є низка інновацій, ключовими серед яких фахівці виокремлюють: екологічно чисті засоби розміщення; сталий транспорт; досвід, орієнтований на збереження природи; практики циркулярної економіки; технології та цифрові інновації; стала гастрономія; відновлювальний розвиток туризму; політика та адвокація, інклюзивний та доступний зелений туризм [4].

Таким чином, фахова підготовка кадрового забезпечення для сфери сільського зеленого туризму потребує набуття комплексу підприємницьких, комунікативних, організаційних, культурологічних, екологічних та цифрових компетенцій, що забезпечують високий рівень обслуговування, конкурентоспроможність і сталий розвиток цього виду туризму.

Список використаних джерел

1. Тишук І. Сільський зелений туризм як інструмент розвитку громад. *Економіка та суспільство*, 2026. Вип. 84. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7639/7614> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Олійник В., Данілова О. Організація туризму: сільський зелений туризм світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*, 2025. Вип. 72. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5666/5607> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Глух М. Інформаційно-комунікативне забезпечення як напрям уможливлення розвитку зеленого туризму. *Економіка та суспільство*, 2024. Вип. 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5348/5292> (дата звернення: 14.04.2026).
4. Періг Т. Зелений туризм на сучасному туристичному ринку: перспективні інноваційні рішення для України. *Економіка та суспільство*, 2025. Вип. 76. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6332/6275> (дата звернення: 14.04.2026).

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО РИНКУ MICE-ТУРИЗМУ

П. В. Шуканов

parus2133@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

О. О. Єгоров

О. С. Риндюк

rindyuk.olexander@gmail.com

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського
університету економіки і торгівлі*

Екосистема ділових заходів, що охоплює зустрічі, заохочувальні поїздки, конференції та виставки (MICE), переживає період фундаментальної структурної трансформації. Станом на 2024–2025 роки цей сектор перестав бути просто підсегментом туристичної індустрії, перетворившись на стратегічний інструмент глобальної економічної взаємодії, передачі знань та корпоративного розвитку. Сучасний стан ринку характеризується стрімким відновленням після пандемічних шоків, де на зміну вимушеній цифровізації прийшла модель «усвідомленої присутності», що поєднує високі технології з незамінною цінністю особистих контактів.

Світовий ринок MICE-туризму демонструє стійку висхідну траєкторію, зумовлену процесами глобалізації, розширенням транскордонної ділової активності та зростаючим попитом на подієві формати корпоративного навчання та стратегічного планування. Аналіз ринкових показників у 2024-25 роках свідчить про те, що галузь не лише досягла допандемічних рівнів, але й закладає фундамент для масштабного зростання протягом наступного десятиліття.

Ринок MICE традиційно розподіляється на чотири вектори (сегменти), кожен з яких демонструє унікальні патерни розвитку в постпандемічну епоху.

Сегмент Зустрічей (Meetings) залишається домінуючим, утримуючи частку близько 37,5–42% від загального обсягу ринку [1]. Це зумовлено регулярністю корпоративних нарад, тренінгів та стратегічних сесій, які є фундаментом внутрішньої комунікації компаній. Основним драйвером тут виступає потреба у фасетній взаємодії для розв'язання складних проблем та зміцнення корпоративної культури, що неможливо повноцінно реалізувати у віртуальному форматі.

Інсентив-туризм (Incentives) прогнозується як сегмент із найвищими темпами зростання — до 9,5% CAGR у період до 2035 року [2]. Компанії все частіше розглядають ексклюзивні подорожі як потужний інструмент мотивації, утримання талантів та винагороди за високі показники в умовах "війни за кадри". Сучасні інсентив-програми еволюціонують від стандартного відпочинку до автентичного досвіду, інтегрованого в місцеву культуру та велнес-практики.

Конференції (Conferences) та Виставки (Exhibitions) відіграють роль платформ для широкомасштабного обміну знаннями та демонстрації інновацій. Виставковий сектор самостійно генерує близько 325 мільярдів доларів США щорічно, забезпечуючи проведення понад 32 000 заходів по всьому світу [3]. У 2024 році спостерігається тенденція до спеціалізації: замість масових форумів організатори все частіше обирають нішеві формати, які забезпечують вищу якість контактів та цільову аудиторію.

Географія світового MICE-туризму відображає глобальний баланс економічних сил на сучасному ринку туристичних послуг. Хоча традиційні центри в Європі та Північній Америці зберігають свої позиції завдяки інфраструктурній перевазі, Азіатсько-Тихоокеанський регіон та Близький Схід демонструють динаміку, що змінює архітектуру світового ринку.

Європа: епіцентр стабільності та інновацій. Європейський ринок MICE-туризму продовжує утримувати лідерство, забезпечуючи близько 49,7% глобального доходу в 2024 році [2]. Це домінування ґрунтується на розгалуженій мережі транспортного сполучення, високій щільності бізнес-центрів та неперевершеній культурній привабливості для учасників конференцій. Згідно з рейтингами ICCA (International Congress and Convention Association) за 2024 рік, Європа прийняла 56% усіх зафіксованих зустрічей міжнародних асоціацій [4]. Відень, Лісабон, Барселона, Прага та Париж залишаються найбільш затребуваними містами-дестинаціями.

Таблиця 1

Рейтинг ICCA провідних європейських центрів MICE-туризму [5]

Місто (Рейтинг ICCA 2024)	Кількість зустрічей	Позиція у 2023 році	Динаміка
Відень (Австрія)	154	-	Лідери ринку
Лісабон (Португалія)	153	-	Стабільне зростання
Барселона (Іспанія)	142	-	Повернення позицій
Прага (Чехія)	131	-	Зміцнення статусу
Париж (Франція)	124	1	Зниження рейтингу

Незважаючи на лідерство, європейські дестинації стикаються з викликами, пов'язаними з високою вартістю послуг та жорсткими екологічними вимогами. Так, у 2025 році Франція стала єдиною країною в топ-10, яка продемонструвала зниження своєї позиції в рейтингу, що може вказувати на перенасичення ринку або вплив внутрішньоекономічних чинників.

Північна Америка: технологічне лідерство та інфраструктурна потужність. Північна Америка залишається ключовим ринком за рівнем корпоративних витрат та швидкістю впровадження інноваційних рішень у сфері event-tech. США стабільно посідають перше місце в світі за кількістю

проведених міжнародних зустрічей (709 заходів у 2024 році) [6]. Ринок даного регіону характеризується високою активністю у сфері злиттів та поглинань (M&A). Показовим прикладом є об'єднання CSI DMC та 360 Destination Group у березні 2025 року з метою створення однієї з найбільших фірм з управління DESTINACIAMI в США [7]. Крім того, тривають масштабні інвестиції в інфраструктуру: Даллас реалізує проєкт оновлення конференц-центру вартістю 3,7 мільярда доларів США, що підтверджує довгострокову віру в очні формати бізнес-взаємодії.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон: майданчик стрімкого зростання. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (APAC) є найбільш динамічним сегментом світового MICE-ринку, де дохід у 2024 році склав приблизно 230 мільярдів доларів США. Економічне зростання Китаю, Індії, Сінгапуру та Південної Кореї супроводжується масштабною розбудовою виставкових площ та готельної інфраструктури. Сінгапур у 2024 році зміцнив свої позиції як провідний глобальний хаб, посівши третє місце в світовому рейтингу міст та перше – в регіоні APAC [5].

Таблиця 1

**Рейтинг ключових хабів Азіатсько-Тихоокеанського регіону
з розвитку MICE-туризму [5, 8]**

Країна (Регіон APAC, 2024)	Кількість зустрічей	Глобальна позиція	Ключові хаби
Японія	428	7	Токіо, Кіото, Осака
Китай	249	11	Пекін, Шанхай, Макао
Південна Корея	243	12	Сеул, Пусан, Чеджу
Австралія	227	17	Сідней, Мельбурн, Брісбен
Таїланд	158	25	Бангкок, Пхукет
Сінгапур	144	27	Сінгапур

Особливістю азіатського ринку є активна державна підтримка. Наприклад, уряд Індії впроваджує національну стратегію MICE, що передбачає створення міських конгрес-бюро для залучення міжнародних івентів, а Таїланд через TCEB (Thailand Convention and Exhibition Bureau) активно працює над сертифікацією сервісів та інтеграцією місцевих громад у подієвий туризм.

Отримання сертифіката ISO 20121 стає конкурентною перевагою для конгрес-центрів та готелів. Сучасні «розумні» майданчики інтегрують системи моніторингу споживання ресурсів у реальному часі, AI-оптимізацію HVAC (опалення, вентиляція, кондиціонування) та автоматизоване сортування відходів. Наприклад, Сінгапур завершив сертифікацію всіх своїх MICE-майданчиків у 2025 році, що задає високу планку для інших DESTINACIAMI.

Зміна поколінь у робочій силі та фокус на ментальному здоров'ї радикально змінюють очікування від бізнес-подій. До 2030 року міленіали та покоління Z складатимуть 75% професійної спільноти, що вимагає переходу від пасивного прослуховування лекцій до інтерактивної співпраці [7]. У 2026 році прогнозується «відкат проти надмірної оптимізації». Учасники втомлюються від постійного вимірювання результативності та прагнуть автентичності, радості та емоційного відновлення. Це проявляється у інтеграції сесій усвідомленості (mindfulness), йоги та фітнесу в розклад конференцій, а також у заміні стандартних кава-брейків на велнес-меню з місцевих продуктів. Все більш зростає популярність «фестивалізації» велнесу – івентів, що поєднують професійний розвиток із музикою, танцями та творчим самовираженням.

Таким чином світовий ринок MICE-туризму в останні роки демонструє високу готовність до інновацій. Здатність туристичних дестинацій адаптуватися до нових екологічних стандартів, інтегрувати штучний інтелект та задовольнити потреби «змішаного» мандрівника визначатиме їхню конкурентоспроможність у наступному десятилітті. Глобальна індустрія зустрічей залишається фундаментом сучасної економіки знань, доводячи, що попри всі технологічні досягнення, людський фактор та очна взаємодія залишаються головним капіталом бізнесу.

Список використаних джерел

1. MICE Tourism Market Size, Share, and Growth Forecast 2025 – 2032. URL: <https://www.persistencemarketresearch.com/market-research/meetings-incentives-conferences-exhibitions-mice-tourism-market.asp>
2. Global MICE Market Size, Growth, Share Analysis 2035 - Spherical Insights. URL: <https://www.sphericalinsights.com/our-insights/mice-market>
3. Global MICE Market Size, Trends, Share, Forecast 2033 – CMI. URL: <https://www.custommarketinsights.com/report/mice-market/>
4. ICCA Releases 2024 Globe Watch Business Analytics Report. URL: <https://meetings.poland.travel/icca-releases-2024-globe-watch-business-analytics-report-new-insights-into-global-association-meetings/>
5. Which are the world's top meeting cities in 2024? - Meetings & Conventions Asia. URL: <https://www.meetings-conventions-asia.com/News/Industry-Reports/Which-are-the-world-s-top-meeting-cities-in-2024->
6. MICE Industry Market Report and Forecast 2025-2034 - Research and Markets. URL: <https://www.researchandmarkets.com/reports/5944395/mice-industry-market-report-forecast>
7. MICE Tourism Market Size, Growth, and Strategic Outlook 2025-2032. URL: <https://www.skyquestt.com/report/mice-tourism-market>
8. ICCA rankings: It's competition time! - Mix Meetings. URL: <https://mixmeetings.com/bulletin/research/icca-rankings-its-competition-time/>

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ДИКАНСЬКИЙ» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ТУРИЗМІ

А. А. Шуканова

shukanova0707@gmail.com

К. Е. Федотова

fedotovae332@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Розвиток туристичної галузі в Україні супроводжується зростанням ролі природно-заповідних територій як центрів рекреації та екологічного туризму. У цьому контексті важливого значення набувають регіональні ландшафтні парки, що поєднують природоохоронні та рекреаційні функції. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оцінки туристично-рекреаційного потенціалу природних територій з метою їх раціонального використання та підвищення туристичної привабливості.

Метою роботи є аналіз туристично-рекреаційного потенціалу регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Диканський» та визначення особливостей його використання в екологічному туризмі.

Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність природних, історико-культурних, інфраструктурних та соціально-економічних ресурсів території, які можуть бути використані для організації відпочинку та туризму. Комплексна оцінка цих складових дозволяє визначити туристичну привабливість території та особливості розвитку туристично-рекреаційної діяльності.

РЛП «Диканський», що розташований у північно-східній частині Полтавської області, активно використовує свій туристично-рекреаційний потенціал. Він був заснований 27 жовтня 1994 року, охоплює територію площею 12 768 га та має статус природоохоронної рекреаційної установи місцевого значення з повною юридичною назвою «Комунальна установа природно-заповідного фонду «Регіональний ландшафтний парк «Диканський» Полтавської обласної ради» (скорочено «КУ ПЗФ «РЛП «Диканський» Полтавської облради») [1, с. 7].

Складові туристично-рекреаційного потенціалу РЛП «Диканський» систематизовано нами в таблиці 1. До складу РЛП входять 7 природоохоронних об'єктів, 5 пам'яток архітектури XVIII-XIX століть, 2 пам'ятки археології, які становлять ресурсну базу розвитку екологічного туризму. Інфраструктура РЛП налічує 17 туристичних маршрутів різного спрямування (екскурсії, квести, фотоквести) та 7 облаштованих екологічних стежок, що оснащені інтерактивними стендами й зонами відпочинку [3]. Діяльність парку спрямована на роз'яснення екосистемних зв'язків та підкреслення цінності біологічного різноманіття кожного виду.

Туристично-рекреаційний потенціал РЛП «Диканський»

Категорія ресурсів	Перелік об'єктів та характеристик
а) Природні ресурси	Кочубеївські дуби – вікові дерева (віком 600–800 років), пам'ятка природи. Бузовий гай – унікальний ботанічний об'єкт у кар'єрі, де щовесни квітне бузок. Парасоцький ліс – ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення з рідкісними видами рослин розташована на правому березі річки Ворскли, поблизу села Михайлівки. Долина річки Ворскла – мальовничі ландшафти, придатні для водного туризму та відпочинку. Троянівське водосховище – водна екосистема, штучно створена у 1977 році в долині річок Вільхова Говтва та Кратова Говтва. Балка «Відрадне» – мальовничі яружно-балкові системи з типовою степовою рослинністю. Ботанічна пам'ятка природи «Фещунова балка» – охороняються цінні степові рослинні угруповання. Ялиновий гай – ботанічна пам'ятка природи, розташована на південній околиці Диканьки. Писарівщанський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва (16 га), де збереглися дубово-кленові насадження віком понад 200–300 років. Був закладений на початку XIX століття. Загальнозоологічний заказник «Фесенкові Горби» – територія площею понад 70 га поблизу с. Писарівщина. Він важливий для збереження місцевої фауни та ландшафтного різноманіття балок. Геологічна пам'ятка природи «Відслонення пісковиків», розташована в урочищі Брусія (с. Михайлівка). Це унікальні для регіону виходи пісковиків у вигляді великих брил, що мають наукове та естетичне значення.
б) Історико-культурні ресурси	Тріумфальна арка, зведена у 1820 році на честь візиту Олександра I (єдина в Україні пам'ятка такого типу). Миколаївська церква – родова усипальниця Кочубеїв, збудована за проєктом М. Львова (архітектура класицизму). Дзвіниця Миколаївської церкви. Зведена пізніше за церкву (архітектор Луїджі Руска) і є окремою архітектурною пам'яткою класицизму, що формує ансамбль садиби Кочубеїв. Троїцька церква, пов'язана з творчістю М. Гоголя (саме тут коваль Вакула «малював чорта»). Диканський державний історико-краєзнавчий музей – багата експозиція від скіфських часів до сьогодення. Картинна галерея ім. М. Башкирцевої. Печерний комплекс у Чернечому Яру (XVII–XVIII ст.) – пам'ятка підземної культової архітектури, місце поселення ченців-відлюдників, що ілюструє давні традиції православного аскетизму в регіоні. Пам'ятка археології городище IX–XIII ст. в урочищі Брусія (с. Михайлівка). Курганний могильник скіфського часу, Олефірщинський могильник. Етнографічні заходи: фестиваль «Пісні Бузового гаю», заходи, присвячені Гоголівським персонажам, гастрономічні традиції.

в) Інфраструктурні ресурси	Мережа екостежок – марковані маршрути для піших та велосипедних прогулянок (17 маршрутів та 7 екостежок), обладнані інформаційними стендами та місцями для відпочинку. Заклади харчування – ресторани та кафе з автентичною полтавською кухнею (славнозвісні диканські вареники). Засоби розміщення. Готелі і зелені садиби – об'єкти сільського туризму (Диканька, Чернечий Яр). Транспортна доступність – близькість до траси Н-12 (Полтава – Суми), автостанція «Диканька». Оглядові майданчики – облаштовані точки з панорамним видом на Ворсклу та лісові масиви. Інформаційно-екскурсійне забезпечення співробітниками РЛП
----------------------------	--

Стратегічна місія установи РЛП «Диканський» полягає в інтеграції охорони навколишнього середовища, екологічної просвіти та сталого розвитку туризму. Методологічна основа діяльності парку базується на сучасних підходах до еко-просвіти, зокрема на інтерпретації природи через живе спілкування, використанні елементів природотерапії та впровадженні ігрових форм взаємодії з відвідувачами.

Найбільш популярними екскурсійними напрямками є маршрут №1 «Заповідна Диканщина», що поєднує класичне ознайомлення з біоритмами природи, етнографічні квести на основі місцевого фольклору. Маршрут №2 «Від козацьких дубів до троянівських ланів» акцентує увагу на динамічній зміні ландшафтів від густих лісових масивів до водних об'єктів Троянівського водосховища і поєднує північну та південну частини РЛП «Диканський». Спеціалізовані маршрути №3 та №4 пропонують синтез історико-культурної спадщини та натуралістичних спостережень, включаючи відвідування реліктового Парасоцького лісу, печерних комплексів ченців-відлюдників, а також проведення ексклюзивних орнітологічних та зоологічних спостережень за допомогою професійної оптики [2].

Реалізація туристичного потенціалу залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів-обмежень, найбільш критичним серед яких є екологічна ємність парку. Проблемою є недосконале функціональне зонування Диканського РЛП, а саме те, що найбільшу площу займає господарська зона – 6151,68 га або 51,5% площі парку. Ця зона функціонує не для забезпечення рекреаційних потреб відвідувачів, а для ведення традиційної господарської діяльності, оскільки територія не вилучалася у попередніх землекористувачів при створенні парку. Так, у північно-східній та північно-західній частинах Диканського РЛП на землях, наданих для ведення фермерського господарства, Державною службою геології та надр України видано спецдозволи на користування надрами, облаштовано нафтогазові свердловини і ведеться видобуток природного газу, що не належить до традиційних видів господарської діяльності і суперечить функціональному призначенню цієї зони [4, с. 129]. Заповідна зона складає лише 799 га або 6,7%. Її особливістю є включення не лише природних, а й природно-антропогенних об'єктів, як от насадження бузку на місці глиняного кар'єру в Бузковому гаю чи ялини на південній околиці Диканьки в Ялиновому гаї. Зона регульованої рекреації

становить 4993 га або 41,8%, а зона стаціонарної рекреації не встановлена. Таким чином майже половина площі парку (49,4%) є найбільш придатною для організації саме короткочасного відпочинку, екологічної освіти та оздоровлення.

Екскурсійні програми РЛП охоплюють екологічні стежки та краєзнавчі маршрути, які проходять через лісові масиви, урочища, заповідні зони, водні об'єкти та історичні локації. Частина екскурсій проводиться у пішохідному форматі, що сприяє безпосередньому контакту з природним середовищем та детальному вивченню локальних природних об'єктів. Окремі маршрути передбачають використання транспорту у зв'язку зі значною протяжністю або особливостями розташування туристичних локацій.

Тривалість екскурсійних програм становить від двох з половиною до трьох годин, що забезпечує оптимальне поєднання пізнавального наповнення та комфортного режиму відвідування. Маршрути розраховані на організовані групи чисельністю до двадцяти осіб. Цінова політика екскурсійних послуг передбачає два формати оплати. Вартість екскурсії для організованої групи чисельністю до 20 осіб становить 1700 гривень. У разі індивідуального розрахунку оплата складає 85 гривень з однієї особи [2]. Такий підхід забезпечує доступність екскурсій для різних категорій відвідувачів та створює гнучкі умови для організації туристичних поїздок.

Окремий напрям діяльності становлять екскурсії-квести, що організовуються на екологічних стежках та історико-краєзнавчих маршрутах. Такі програми поєднують пізнавальні елементи з інтерактивними формами навчання та командною взаємодією учасників. Маршрути проходять територіями лісових масивів, гідрологічних об'єктів та рекреаційних зон і можуть передбачати як пішохідний формат участі, так і використання транспорту залежно від протяжності маршруту. Тривалість екскурсій-квестів становить до чотирьох годин, що дозволяє забезпечити розширене тематичне наповнення програм та залучення учасників до активної дослідницької діяльності. Вартість участі у таких заходах складає 2500 гривень за організовану групу чисельністю до 20 осіб або 125 гривень з однієї особи за індивідуального розрахунку. Цільовою аудиторією є дорослі та діти, кількість учасників групи обмежується організаційними вимогами безпеки та якості обслуговування [2].

Важливим складником еколого-просвітницької діяльності є організація та проведення освітньо-виховних заходів інтерактивного спрямування, зокрема квестів, фотоквестів і майстер-класів. Зазначені форми роботи орієнтовані на дитячу та сімейну аудиторію й адаптовані до різних вікових категорій учасників. Освітні квести проводяться у межах екологічних стежок та рекреаційних зон і передбачають пішохідний формат участі. Тривалість програм варіюється від однієї до трьох годин залежно від складності маршруту та вікової категорії учасників. Вартість участі становить 100 гривень з однієї особи. Максимальна чисельність груп коливається від 15 до 30 осіб відповідно до формату заходу та вимог безпеки [2].

Зміст екскурсій спрямований на популяризацію природної спадщини, формування екологічної свідомості, збереження історико-культурних традицій та розвиток регіонального туризму. Реалізація подібних маршрутів сприяє поєднанню освітньої діяльності з активним відпочинком і створює умови для поглибленого пізнання природних та історичних особливостей території, що є сутністю екологічного туризму.

Таким чином, організація екскурсійної та еколого-освітньої діяльності поєднує туристично-рекреаційні, просвітницькі та соціальні функції, забезпечуючи доступність природної та історико-культурної спадщини для різних категорій населення й сприяючи розвитку регіонального туризму.

Отже, регіональний ландшафтний парк «Диканський» має значний туристично-рекреаційний потенціал, сформований поєднанням природних ресурсів і культурної спадщини регіону, а також сприятливим географічним розташуванням поблизу м. Полтава та потужним інформаційно-екскурсійним забезпеченням екологічного туризму співробітниками РЛП.

Список використаних джерел

1. Проект організації території регіонального ландшафтного парку «Диканський», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів. Розробник: ТОВ «Нова Екологія». 2021. 289 с. URL: https://media.poda.gov.ua/docs/ngsbviqe/proect_dik30112021d.pdf
2. Регіональний ландшафтний парк «Диканський» : офіційний сайт. URL: <https://dykanka.wixsite.com/landpark/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0>
3. Трутень Яна. Природа як простір для відновлення та розвитку: РЛП «Диканський». URL: <https://www.facebook.com/100066759790839/posts/pfbid0SoNa7DoKD6cm8PXjbRPKZb12pZdiwNaGmZrY822ND2kqwiHXC6cNTRTP8ALdmwEI/>
4. Шуканова А., Шуканов П., Вішнікіна, Л., Єрмаков, В., Сарнавський, С. (2025). Геопросторова організація регіональних ландшафтних парків Полтавської області як об'єктів рекреаційно-туристичної діяльності. *Часопис соціально-економічної географії*. 2025. № 39. С. 124-132. URL: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-10>

СИСТЕМНІ ПАРАДОКСИ СТАЛОГО ТУРИЗМУ: КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ТА ІЛЮЗІЇ СПОЖИВЧОГО МАРКЕТИНГУ

Г. П. Щука

halina.shchuka@gmail.com

*кафедра географії та туризму Закарпатського угорського університету
імені Ференца Ракоці II*

Т. Г. Сокол

tgsspectour@gmail.com

*кафедра спеціальних туристичних дисциплін Академії праці,
соціальних відносин і туризму*

Сьогодні термін «сталий туризм» (Sustainable Tourism) дедалі частіше виконує функцію символічного заспокоєння суспільного сумління, ніж реального інструменту вирішення екологічних і соціальних проблем. Як слушно зазначає Т. Бауш (T. Bausch) [4], ми стикаємося з фундаментальним

парадоксом: намагаємося відповісти на макро-проблему масового туризму за допомогою мікро-заходів. У цьому сенсі сталість у туризмі часто постає не як стратегія системної трансформації, а як ефективний маркетинговий механізм, що дозволяє продовжувати експлуатацію ресурсів, лише дещо змінюючи «обкладинку» продукту [3].

Глибинна проблема полягає також у когнітивному розриві між науковою концептуалізацією сталого розвитку та її сприйняттям на рівні пересічного споживача [2]. Сталий розвиток, сформульований у науковому дискурсі, залишається абстрактним і відчуженим від повсякденного досвіду туриста. Більше того, часто ігнорується принципова суперечність: сам факт подорожі до «сталих» destinations, особливо на великі відстані, генерує екологічний вплив, який у разі перевищує потенційні вигоди від локальних «зелених» практик.

У цьому контексті Б. Віллер (B. Wheeler) вводить критичне поняття «Его-туризму», що дозволяє переосмислити так звані альтернативні форми туризму – екотуризм, культурний туризм тощо. Замість того щоб бути інструментом екологічної відповідальності, вони нерідко перетворюються на механізм символічного самоствердження [5]. Туристи, які обирають «сталі» напрямки, часто керуються не стільки екологічними переконаннями, скільки бажанням підкреслити власну ідентичність «свідомого мандрівника». Така елітарність фактично маскує нову форму споживання – пошук «незайманих» територій, які ще не стали об'єктом масового туризму.

Цей процес має і більш небезпечний вимір. Саме «свідомі» туристи нерідко виступають першими агентами проникнення в раніше ізольовані, тендітні екосистеми, відкриваючи їх для подальшої масової експлуатації. Таким чином, альтернативний туризм виконує роль своєрідного «троянського коня», підриваючи ті системи, які декларує захищати. Ілюзія контролю, яку він створює, дозволяє зберігати основну логіку масового туризму, лише надаючи їй більш «етично прийнятної» форми.

Не менш суттєвим є питання свідомості самого туриста, яка залишається фрагментарною та обмеженою. Емпіричні дослідження [2] демонструють, що більшість споживачів редукують поняття сталості до екологічного виміру, ігноруючи соціально-економічні аспекти. Близько 60–70% туристів асоціюють сталість виключно з природою та довкіллям, тоді як такі компоненти, як справедливі умови праці або підтримка локальної економіки, практично відсутні в їхньому уявленні.

Додатковим бар'єром виступає нездатність ідентифікувати справді сталий продукт. Туристи часто орієнтуються на поверхневі ознаки – наявність живих рослин, «натуральних» матеріалів чи візуально «зеленого» дизайну – ігноруючи системні характеристики, такі як енергоефективність або політики управління відходами. У поєднанні з цим формується відчуття відсутності особистої причетності: відповідальність за сталий розвиток перекладається на уряди, корпорації чи індустрію загалом, тоді як сам турист залишається у ролі пасивного спостерігача.

Ця дистанція між знанням і дією особливо яскраво проявляється у поведінковому розриві між повсякденним життям і практиками під час

відпустки. Люди готові підтримувати екологічні ініціативи, які не вимагають від них значних зусиль – наприклад, повторне використання рушників у готелях. Однак вони не готові відмовитися від найбільш ресурсомістких практик, зокрема далеких авіаперельотів. Відпустка сприймається як простір «тимчасового звільнення» від соціальних норм, де дозволено діяти поза межами щоденних обмежень. Люди, які вдома сумлінно сортують сміття, у відпустці переходять до гедоністичних моделей. Це створює класичний стан когнітивного дисонансу: екологічна свідомість декларується, але не реалізується у поведінці.

Ціновий фактор додатково посилює цей розрив. Хоча до 80% споживачів висловлюють підтримку екологічним ініціативам, лише незначна частина з них готова платити навіть незначну надбавку за сталий продукт. Таким чином, ринок отримує чіткий сигнал: попит на сталість існує переважно на рівні декларацій, але не реальних економічних рішень.

На думку Т Бауш (Т. Bausch) та інших науковців, у цьому контексті особливої уваги заслуговує так званий «слон у кімнаті» – авіаційний транспорт [2]. Аналіз «The Elephant in the Room» показує, що саме авіаперельоти є ключовим фактором екологічного впливу туризму. Викиди CO₂, пов'язані з перельотами на великі відстані, повністю нівелюють будь-які зусилля, спрямовані на зменшення впливу на місці перебування. Турист може зупинитися в еко-готелі та дотримуватися локальних екологічних практик, однак його подорож уже створила значний «кліматичний борг».

Попри очевидність цієї проблеми, авіація часто залишається поза межами серйозних політичних рішень. Причина полягає у страху перед економічними втратами, що супроводжують обмеження мобільності. Це породжує системний конфлікт між економічним зростанням і екологічною відповідальністю. У результаті навіть підвищення енергоефективності не компенсує загального зростання туристичних потоків: збільшення обсягів подорожей нівелює всі досягнення у сфері оптимізації.

Ситуація ускладнюється також психологічними механізмами заперечення. Дослідження показують, що більш освічені та молоді групи населення краще розуміють концепцію сталості, проте водночас є найбільш активними користувачами авіатранспорту. Це створює парадоксальний розрив між рівнем обізнаності та реальною поведінкою. Технологічний оптимізм – віра в те, що майбутні інновації вирішать проблему – дозволяє відкладати складні рішення та уникати необхідності обмежень у теперішньому.

Комунікаційний аспект також відіграє важливу роль. Сам термін «sustainability» є надто абстрактним і не викликає у споживача чітких асоціацій із конкретними діями [1]. У поєднанні з поширеністю практик «greenwashing» це формує високий рівень скептицизму: туристи перестають довіряти будь-яким екологічним маркуванням, сприймаючи їх як інструмент маніпуляції.

Усі ці фактори свідчать про необхідність радикального переосмислення парадигми. Передусім йдеться про відмову від ілюзії «мікро-оптимізму» – віри в те, що незначні зміни здатні вирішити системну кризу. Необхідно визнати, що

сталий туризм у його сучасному вигляді є радше спробою уповільнити деградаційні процеси, ніж реально їх зупинити.

Ключовими напрямками трансформації мають стати декарбонізація та локалізація туристичних практик. Це передбачає чесне визнання того, що обмеження частоти та дальності подорожей є невід’ємною умовою реальної сталості. Паралельно необхідно змінювати комунікацію, переводячи абстрактні концепції у площину конкретних вигод: збереження локальних ландшафтів, підтримка місцевих громад, якість продуктів і досвіду.

Однак навіть ці кроки є недостатніми без переходу до нової парадигми – регенерації. На відміну від сталості, яка передбачає мінімізацію шкоди, регенеративний підхід орієнтований на активне відновлення систем. У цій логіці турист перестає бути «менш шкідливим споживачем» і стає учасником процесу відновлення – соціального, екологічного та культурного.

Отже, справжня трансформація туризму можлива лише за умови визнання базового обмеження: необмежений туризм у обмеженому світі є математично неможливим. Поки когнітивний дисонанс туриста та авіаційний фактор залишаються поза межами критичного осмислення, дискурс сталості виконуватиме декоративну функцію. Необхідна нова етика подорожі, в якій мобільність перестає бути безумовним правом і набуває статусу привілею, що передбачає відповідальність за відновлення середовища.

Список використаних джерел

1. Bausch T., Lane B., Schröder T., Tauber V. Sustainability: Does the consumer understand what this might be in tourism? CBTS 2020: Consumer Behavior in Tourism Symposium, Brunico / Trier, 18.12.2020. Brunico, 2020.
2. Bausch T., Schröder T., Tauber V., Lane B. Sustainable Tourism: The Elephant in the Room. Sustainability. 2021. Vol. 13, № 15. 8376. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13158376>
3. Font X., McCabe S. Sustainability and marketing in tourism: its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential. Journal of Sustainable Tourism. 2017. Vol. 25, № 7. P. 869–883. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1301721>
4. Wehrli R., Egli H., Lutzenberger M., Pfister D., Stettler J. Tourists' understanding of sustainable tourism: An analysis in eight countries : ITW Working Paper Tourism 02/2011. Lucerne University of Applied Sciences and Arts, 2011. 30 p.
5. Wheeler B. Sustaining the ego. Journal of Sustainable Tourism. 1993. Vol. 1, № 2. P. 121–129.

РОЗДІЛ 4

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ, ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО VS РЕГІОНАЛІСТИКА VS ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ

Л. Л. Бабенко

babenko_clio@ukr.net

*кафедра історії України Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

Сучасні виклики, які постають перед гуманітарними науками, що забезпечують духовно-інтелектуальну складову суспільного буття та вищої освіти, прискорюють пошуки оптимальної гармонізації їх вирішення. У цій площині є чимало точок перетину завдань академічної та університетської науки, а також університетської освіти. Зазначимо, що галузь знань 03 Гуманітарні науки в сучасній системі вищої освіти включає в себе низку спеціальностей історичного, філологічного, мистецького спрямування. Виділимо передусім спеціальність Історія та археологія, котра з 2015 р. мала шифр 032, а в зв'язку з структурно-змістовими змінами від 2024 р. отримала шифр В 9. Якщо підготовка майбутніх істориків та археологів до трансформацій вищої освіти забезпечувалася вивченням стандартизованого набору освітніх компонентів, то нині розробники освітніх програм мають можливість розширювати їх перелік відповідно до зазначених у Державних стандартах вищої освіти за спеціальністю 032 / В9 першого (бакалаврського) [1] та другого (магістерського) [2] рівнів загальних і фахових (спеціальних) компетентностей та програмних результатів навчання. Авторка не вперше звертається до проблем методологічного характеру, що пов'язані з історико-краєзнавчими дослідженнями та імплементації їх результатів у навчальний процес.

Серед навчальних дисциплін професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності «Історія та археологія» важливе місце займає історичне краєзнавство як один з напрямків та структурних складників краєзнавства. Краєзнавство як одна з форм дослідницької діяльності є окремою науковою галуззю та належить до спеціальних дисциплін з власною об'єктно-предметною сферою, методологічним інструментарієм, термінологією, функціями. Серед останніх вчені виокремлюють науково-дослідницьку, педагогічну (навчальну), пізнавально-виховну, світоглядну, інформативну, комунікативну, інтегративну, соціальну (активно-перетворювальну), гедонічну (емоційно-естетичну) [3, с. 40].

Серед розмаїття функцій варто наголосити на ролі історичного краєзнавства у формуванні національної ідентичності та соціальної / національної пам'яті спільнот. Вони формуються на основі комплексного

знання про минуле «малої батьківщини», яке цементує спільноту певного краю як складника національного гранднративу. Американський дослідник Пол Коннертон у цьому контексті зазначав, що «всі учасники (і суб'єкти, і об'єкти) будь якого соціального ладу мусять мати спільну пам'ять. До тієї міри, що якщо їхні спогади про минуле суспільства різняться, то члени цього суспільства не можуть мати ані спільного досвіду (чогось), ані уявлень (про щось)» [4, с. 17]. Дослідник, узагальнюючи попередній теоретичний досвід, наголошував також ще на одній важливій деталі методологічного та поняттєвого характеру, що стосується краєзнавства та його актуальності. Відомо, що об'єктом вивчення у краєзнавстві є «край», тобто певна територія, простір, що підлягає комплексному дослідженню. А маркери колективної соціальної пам'яті якраз потребують локалізації певного простору, який є каркасом, всередині якого локалізуються спогади індивідів та спільнот: «Наші спогади розташовані всередині ментальних (уявних) і матеріальних (фізичних) просторів груп» [4, с. 65]. Отже краєзнавство в цілому й історичне краєзнавство, зокрема, варто розглядати як інструмент формування національної пам'яті через його об'єктно-предметну сферу та функції.

Історичне краєзнавство тривалий час у радянську добу перебувало в статусі «репресованої науки» [5]. Науковці та краєзнавці на місцях, які синхронізували активізацію наукових досліджень з періодом національно-культурного («розстріляного») відродження 1920-х – початку 1930-х рр. («золотий час краєзнавства»), стали жертвами політичних репресій, розгрому наукової школи Михайла Грушевського у Всеукраїнській академії наук, Українського комітету краєзнавства, створеного у травні 1925 р., звинувачення краєзнавчого руху в цілому як головної бази «ідеалізації патріархальщини», українського буржуазного націоналізму, «петлюрівщини» тощо. На кілька десятиліть радянської влади аж до відродження Всеукраїнської спілки краєзнавців у березні 1990 р. було штучно перервано системність історико-краєзнавчих досліджень, що призвело до непоправних втрат. Такі періоди були властиві й іншим країнам і народам. Французький історик П'єр Нора називав їх «різким і безладним знеціненням всіх об'єктів спадщини». У Франції усвідомлення значення культурної спадщини прийшло наприкінці 1970-х рр., коли її тлумачення почали подавати як «власність, що передається від предків, культурний спадок країни» [6, с. 63]. У царину спадщини були включені архітектура XIX ст., етнологічна й сільська, промислова і міська спадщина, що трансформувалися у відомі на весь світ музеї, архіви, довкілля й природні зони. У 1978 р. на державному рівні створювалося Головне управління спадщини, а в 1981 р. Міністерство культури Франції було зобов'язане передусім «охороняти національну й регіональну спадщину та спадщину різних соціальних груп задля спільної користі всієї громади» [6, с. 64]. Ці трансформації П'єр Нора назвав «вибух спадщини» [6, с. 62].

В Україні за часів радянської доби національна спадщина не мала державної протекції. Вона виживала не завдяки, а наперекір ідеологічному пресингу й цензурі, класовому підходу, політиці русифікації. Велику роль у збереженні національної культурно-історичної спадщини відіграло історичне

краєзнавство. Однак наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. наука стрімко розвивалася як шляхом диференціації наукових напрямів і дисциплін, так і шляхом їх інтеграції, порушуючи усталені звичні форми. У рамках цих протилежних, але взаємопов'язаних тенденцій одним із найбільш яскравих виявів зміни ландшафту науки стало формування субдисциплінарних напрямів. Субдисциплінарність значною мірою почала «розмивати» звичні кордони й конфігурацію дисциплінарності науки, народжуючи й інституалізуючи нові підпорядковані чи розміщені поруч субдисципліни, іноді вже відомі й інституалізовані. Історик Олександр Ясь, рефлексуючи на нові тенденції субдисциплінарності та їхнього сприйняття у дослідницькому середовищі, зауважував, що ці трансформації «породили полярне ставлення до епістемологічних новацій і дослідницьких практик. Частина дослідників, особливо молодшого покоління «із головою» поринула у новий захопливий світ, який генерує практично безмежні пізнавальні можливості та пропонує дивовижні за рівнем креативності інструментальні засоби й наукові стратегії. Натомість інші вчені висловлюють низку суттєвих методологічних пересторог, пізнавальних застережень й обмежувальних ціннісних настанов щодо субдисциплінарних метаморфоз» [7, с. 3]. Так, останнім часом до застосування субдисциплінарного підходу дослідники вдаються при вирішенні актуальних завдань дисертаційних досліджень. Зокрема Олег Разиграєв у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук «Становлення та розвиток пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках» (2022 р.) наголошував на можливості «реалізувати поставлену мету через підготовку роботи на порубіжжі таких назрілих для сучасної соціогуманітаристики субдисциплінарних напрямів, як регіональна історія, соціальна історія та історія права» [8].

Закономірно постає питання, чи не виглядає штучним віднесення до субдисциплінарних дисциплін або напрямів деяких із них? Чи немає за фасадом пошуків нових концептуальних підходів ревізії або знецінення наукового потенціалу та об'єктно-предметного змісту окремих галузей науки? У цьому контексті постає питання й про спроби маргіналізації історичного краєзнавства. Значною мірою цьому сприяла інституалізація регіональної історії або історичної регіоналістики. Авторка її концепту в українському науковому просторі Ярослава Верменич вважає, що «наукові рефлексії щодо регіональної історії в сучасних умовах набувають дисциплінарних форм, і саме це дає підставу для оптимістичного висновку: регіональна історія вже пройшла етап первинної концептуалізації». При цьому вона констатувала, що станом на 2018 рік залишався простір для наукових дискусій, а «питання, що таке регіональна історія в ході цих дискусій ставилося неодноразово, але так і не дістало однозначної відповіді» [9, с. 184-185]. Ґрунтовне висвітлення своєї концепції дослідниця показала у низці опублікованих монографій [10; 11].

На цьому тлі субдисциплінарна диференціація та міждисциплінарна інтеграція створює певні ризики історичному краєзнавству як науковій галузі, особливо в теоретичному плані. Дослідник Олександр Гончаров звертає увагу, що тим самим «розмивається поле, яке традиційно вважалося краєзнавчим. В

цій ситуації постає питання стосовно місця краєзнавства серед цих дисциплін і напрямків» [12, с. 15]. Також він зазначав, що фактично історична регіоналістика сформувалася на полі, яке традиційно вважалося прерогативою краєзнавства.

Субдисциплінарність краєзнавства щодо історичної регіоналістики Я. Верменич пояснює тим, що краєзнавство «не зуміло подолати шлях від емпірики до теоретичних узагальнень», тому «виділення в окремий науковий напрям (чи субдисципліну) історичної регіоналістики стало знаковою подією в системі вітчизняного історичного знання». Разом з тим дослідниця називає історичне краєзнавство «особливим різновидом історичної регіоналістики», й констатує, що об'єктно-предметні поля краєзнавства та регіоналістики значною мірою перетинаються й співпадають. Розвиток теоретико-методологічного фундаменту краєзнавства у перспективі Я. Верменич вбачає на основі міждисциплінарності, зосередивши його на «конкретно-оглядовій та науково-популяризаційній сфері» [11, с. 236].

Вважаємо невиправданим віднесення краєзнавчих досліджень до нижнього мікрорівня системи в ряду таких субдисциплін як мікроісторія, історія поселень, історична топографія тощо. В руслі сучасних викликів тематичний спектр і напрямки краєзнавчих досліджень сконцентровані на актуальних теоретичних і прикладних проблемах. Наприклад у ході роботи XV Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Українське краєзнавство в системі міжінституційних взаємодій: проблеми концептуалізації та практичної реалізації» (12 грудня 2019 р., м. Полтава) порушувалися такі теми: «Публічна історія і краєзнавство: проблеми міжінституційної взаємодії» (О. Удод), «Адміністративне краєзнавство: міждисциплінарний дослідницький підхід у контексті розвитку публічного управління» (І. Козюра), «Урбаністичне краєзнавство: теоретико-методологічні питання в системі міждисциплінарного дослідження» (В. Студінський), «З досвіду краєзнавчих практик у системі освіти Полтавщини» (В. Григор'єв) та ін. [13].

Отже, з урахуванням сучасних викликів суспільно-політичного життя українського суспільства, нових тенденцій розвитку соціогуманітарних наук, які формують національну ідентичність та національну пам'ять, посилення міждисциплінарних та субдисциплінарних трансформацій науки варто з максимальною ефективністю використовувати досвід та напрацювання краєзнавства / історичного краєзнавства як окремої наукової галузі та імплементувати їх в освітній процес.

Список використаних джерел

1. Наказ МОН № 575 від 29.04.2020 р. «Про затвердження державного стандарту вищої освіти за спеціальністю 032 «Історія та археологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти»: URL <https://ips.ligazakon.net/document/MUS34083>
2. Наказ МОН № 603 від 31.05.2021 р. «Про затвердження державного стандарту вищої освіти за спеціальністю 032 «Історія та археологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти»: URL <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/06/07/032-Istoriya.ta.arkheol-mah.21.10.22.pdf>

3. *Основи краєзнавства* : підручник для студ. закладів вищої освіти / НАН України, Національна спілка краєзнавців України; за ред. О.П. Реєнта; вид. 2-ге, доп. Київ, 2021. 376 с.
4. Коннертон Пол. Як суспільства пам'ятають. Пер. з англ. та наукове редагування С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр, 2013. 182 с.
5. *Репресоване краєзнавство (20 – 30-ті роки)* / Інститут історії України, Всеукраїнська спілка краєзнавців, міністерство культури України. Київ : Рідний край; Хмельницький редакційно-видавничий відділ, 1991. 478 с.
6. Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. із франц. А. Рєпи. Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2014. 272 с.
7. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями* : колективна монографія / НАН України; Ін-т історії України. Київ : Генеза, 2018. 288 с.
8. Разиграєв О. В. Становлення та розвиток пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук; 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія. Луцьк, 2022. <https://www.istvolyn.info/storage/uploads/uDEYraWmj95farjvEg4CH1yEMdR1oZEehNkUw1N.pdf>
9. Верменич Я. Регіональна історія. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями* : колективна монографія / НАН України; Ін-т історії України. Київ : Генеза, 2018. С. 184-234.
10. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. 516 с.
11. Верменич Я. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. 284 с.
12. Гончаров О. Про місце краєзнавства в системі новітніх наукових напрямів і дисциплін. *Українське краєзнавство в соціокультурному просторі: історичні ретроспекції та виклики сучасності*. Збірник матеріалів XIV Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Івана Франка та 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського. М. Київ, 23 листопада 2016 р. Київ : Українські пропілеї, 2017. С. 15-21.
13. *Українське краєзнавство в системі міжінституційних взаємодій: проблеми концептуалізації та практичної реалізації*. Збірник матеріалів ХУ Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, м. Полтава, 12 грудня 2019 р. / за заг. ред. О. П. Реєнта. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 184 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ КРАЄЗНАВЧИХ ГУРТКІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ГРОМАД

В. В. Гнатюк

victoriahnatiuk@ukr.net

Здолбунівський ліцей № 6 Здолбунівської міської ради Рівненської області

С. С. Гнатюк

svetahnatiuk@ukr.net

Експертно-консультаційний центр розвитку громад і територій

КНУ імені Тараса Шевченка;

ГО «Безбар'єрність»

Краєзнавство як окремий розділ географії вивчає природні, історичні та соціально-економічні особливості конкретної території. Воно поєднує знання з фізичної та суспільної географії для комплексного дослідження рідного краю. Як розділ географії, воно має важливе значення для навчання, оскільки робить

знання більш практичними та наближеними до життя, сприяє формуванню просторового мислення та дослідницьких навичок.

Оскільки основною метою краєзнавства є глибоке пізнання місцевості, її природи, населення та господарства, то воно допомагає зрозуміти взаємозв'язки між природними умовами і діяльністю людини на певній території. Крім того, допомагає оцінювати ресурси регіону та можливості його розвитку. Воно також є основою для планування господарської діяльності на місцевому рівні, допомагає громадам усвідомити свою унікальність і потенціал [1, с. 11-13].

Тому правильно організовані дослідження, які проводять вихованці краєзнавчих гуртків у співпраці з органами місцевої влади, можуть мати не лише теоретичне, освітнє значення, а й практичне для вирішення потреб громади.

Формування територіальних громад в Україні розпочалося в ході реформи децентралізації, яка стартувала у 2014 році та передбачала об'єднання населених пунктів у спроможні громади. Це дозволяє громадам самостійно вирішувати питання розвитку, покращувати інфраструктуру та якість життя мешканців.

Одночасно передбачається залучення громадян до активної участі в житті громади: впливу на бюджет, розподілу коштів, планування розбудови території тощо. Нажаль, сьогодні за даними досліджень Фонду «Демократичні ініціативи», лише близько 7,5% українців беруть активну участь у громадській діяльності. Тому актуальним питанням в українському суспільстві залишається виховання активної молоді з чіткою громадянською позицією та бажанням працювати для розвитку громади, регіону, країни.

Враховуючи таку ситуацію, гурткова робота набуває практичного змісту в межах кожного освітнього закладу та в межах кожної громади в декількох аспектах.

1. Формування активної молоді, готової до організації досліджень, масових заходів та іншої діяльності для розвитку громади.

Всі педагоги розуміють, що для формування свідомих та активних молодих людей, які будуть керувати нашою державою у майбутньому потрібен час і потрібні дії. Це не відбувається раптово, – потрібна системна робота, середовище і можливості для самореалізації [4].

Тому для учнів, які вже навчилися працювати у творчих групах, проводити дослідження та реалізувати проєкти в межах освітніх закладів та гуртків, дуже корисною буде робота на рівні громади. Тим більше, що це дає можливість спілкуватись з місцевими чиновниками, депутатами та вчитись принципам самоврядування. Молодь має отримати такі практичні компетенції: лідерство та командна робота, проєктний менеджмент, комунікація та публічні виступи, критичне мислення і дослідницькі навички [2].

2. Залучення гуртківців для проведення досліджень у межах громади.

В першу чергу це проєкти, що пов'язані з краєзнавчими дослідженнями: спостереження за природними чи антропогенними змінами в межах громади, вивчення думки місцевих жителів з актуальних питань (проведення

опитування, інтерв'ю тощо), дослідження території (рельєфу, гідрологічних об'єктів, рослинності, тваринного світу).

Окрім проведення досліджень, учні можуть долучатись до проведення виставок, створення презентацій та відео, організацій місцевих заходів. Гуртківці також можуть створювати онлайн-карти, оцифровувати архіви, вести сторінки громади в соцмережах.

Оскільки учасники гуртків під час навчання часто залучаються до виконання різноманітних досліджень та захистів наукових проєктів, то вони можуть приймати участь у складі робочих груп для вирішення проблем громад. Результати досліджень можуть використовуватись при створенні стратегій розвитку громади, для написання грантових заявок, у плануванні благоустрою.

До робочих груп, мають входити обов'язково і дорослі, які будуть координувати роботу учнів та слідкувати за безпекою під час виконання дослідження. Це можуть бути: керівник гуртка (тренер), батьки, учасники молодіжної ради громади, депутати, відповідальні за окремі сектори розвитку громади. Така співпраця забезпечить і якісне виконання проєктів, і лідерське зростання учнів та додаткове залучення жителів громади.

Кожні дослідження обов'язково передбачають заключний етап – презентацію результатів для громадськості. Цей етап – масовий, публічний, відповідальний. Але якщо учні були залучені до виконання проєкту, то вони мають бути запрошені і на звітування. Тому варто розділити презентацію на окремі частини, які будуть представляти окремі учасники проєкту, серед яких обов'язково мають бути і гуртківці.

Для демонстрації такого механізму взаємодії позашкільної освіти та місцевої влади, хочемо навести приклади практичного застосування досліджень гуртка «Географічне краєзнавство» КЗ «Центр національно – патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради (на базі Здолбунівського ліцею № 6).

Проект 1. Протягом 2024-2025 років ініціативна група гуртка працювала над проєктом «Оцінювання екосистемних послуг зелених насаджень міста Здолбунів». Метою нашого дослідження було: дослідити сучасні зелені насадження міста та визначити їх екосистемні послуги з використанням i-Tree Есо, забезпечити супровід впровадження політики планування розвитку озеленення території громади.

Після вивчення міських деревних насаджень було розраховане співвідношення видів дерев у міському покриві. Це дозволило зробити кількісний вимір екосистемних послуг, що генерують міські насадження. Ми змогли вирахувати секвестрацію вуглецю, збереження вуглецю, об'єм виробленого кисню, поглинання викидів різних типів з повітря, поглинання поверхневого стоку, економічну вигоду від очищення повітря деревами. Також нам вдалося розрахувати найефективніші види дерев для зниження поверхневого стоку в межах міста Здолбунів. За допомогою I-tree species, враховуючі кліматичні параметри міста, було визначено види дерев, які можуть бути ефективними у розвитку міських зелених зон та які необхідно додати до системи міського озеленення.

Всі результати наших досліджень були представлені дослідницькою групою для громадян та адміністрації нашого міста. Їх взяли до уваги і врахували під час реалізації проєктів з благоустрою та озеленення міста. Так, використання результатів наших досліджень спостерігається у нещодавно прийнятій (17.12.2025) «Стратегії Здолбунівської міської територіальної громади до 2030 року щодо екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату» [5].

Проект 2. Восени 2025 року учасники гуртка «Географічне краєзнавство» взяли участь у дослідженні простору нашого міста з точки зору безбар'єрного середовища [3].

Дослідження проводилося з метою визначити маршрут у межах міста, який є найбільш використовуваним мешканцями, для того, щоб реалізувати програму «Безбар'єрний маршрут». Наразі гуртківці провели опитування громадян, створили за їхніми відгуками майбутній маршрут. Подальші кроки – представлення результатів дослідження та співпраця з керівництвом громади для реалізації проєкту.

Ці два приклади демонструють реальні можливості співпраці освітніх організацій з місцевою владою. Насамперед це важливо тим, що учні залучаються до вирішення поточних проблем своєї громади, приймають участь у їх обговоренні. Діти мають можливість реалізувати свої теоретичні проєкти у реальні справи.

Аналізуючи наведені проєкти, слід відмітити їхню користь для громади, адже учні та волонтери взяли на себе частину завдань і виконали їх належним чином. Громада отримала інформацію, яку змогла використати для вирішення своїх потреб. Але не меншу користь отримали і діти – вони вже усвідомили себе потрібними громадянами у своїй власній громаді, здобули неоціненний досвід для майбутніх проєктів та реалізації грантів.

Отже, підсумовуючи даний матеріал, хочемо ще раз наголосити, що теоретичні та практичні знання, які учні набувають на заняттях гуртів (в тому числі і в позашкільних закладах) можна сміливо використовувати в реальному житті, виконуючи проєктні завдання в межах територіальних громад. А краєзнавчі гуртки – це не лише навчання, а реальний ресурс для розвитку громади. І діти, які вже працювали на благо свого міста, будуть дбати про його благоустрій та розвиток і в подальшому. Тому що формування активної громадянської позиції учнів – це той важіль впливу на підростаюче покоління, який дає змогу забезпечити участь школярів у творенні теперішнього і майбутнього суспільства.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. В. Організація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю : метод. посіб.. Київ : НЕНЦ, 2025. 403 с.
2. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : метод. посіб. / А. Е. Бойко та ін. ; за ред. В. В. Мачуського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 47.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2025 р. № 1007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.04.2026).

4. Савчук Л. І. Краєзнавчі проєкти як засіб формування громадянської компетентності учнів. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. 2022. Вип. 52, т. 3. С. 248–254.

5. Стратегія Здолбунівської міської територіальної громади до 2030 року щодо екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату. Рішення Здолбунівської міської ради від 17 грудня 2025 року № 3061.

КРАЄЗНАВЧІ ГУРТКИ – ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

В. М. Грицюта

О. В. Редіна

stkharkov@ukr.net

Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради

Пріоритетним напрямком виховання дітей та молоді в національній системі освіти є патріотичне виховання, яке передбачає формування у підростаючого покоління любові і дбайливого ставлення до рідної землі – своєї малої Батьківщини, її історії, поваги до народних традицій і звичаїв, фольклору, бережливого ставлення до природи. Щоб по справжньому любити рідний край, його слід добра знати, необхідно вивчати його історію, мову, природу, культуру. У зв'язку із зазначеним одним із пріоритетних напрямів патріотичного виховання молоді є краєзнавство. Краєзнавчий принцип присутній в більшості всіх ланок освіти, але найбільше він прослідковується у позашкільній освіті, де працюють гуртки – творчі об'єднання учнівської молоді туристсько-краєзнавчого напрямку.

Соціально-педагогічна унікальність таких об'єднань полягає в тому, що це особливе середовище життя дитини, яке формується на добровільній участі особистості в роботі гуртка, спілкуванні з однолітками, об'єднаними загальними інтересами, зацікавленості до певного пошуково-краєзнавчого дослідження. Основною метою туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти є набуття особистістю компетентностей у процесі занять туризмом, краєзнавством, спортом. Досягнення даної мети, як і в інших напрямках позашкільної освіти, передбачає формування пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентностей [1].

В умовах сьогодення в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей, формування в дітей та молоді почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку захищати незалежність та територіальну цілісність України [2].

Активно працюють над реалізацією завдань зазначеної програми заклади позашкільної освіти Харківської області. Станом на 01.01.2026 у закладах

позашкільної освіти Харківщини функціонували 3319 гуртків, в тому числі 471 гурток туристсько-краєзнавчого напрямку, що складає 14 % від загальної чисельності гуртків. За кількістю гуртків цей напрям посідає третє місце після художньо-естетичного, фізкультурно-спортивного напрямів позашкільної освіти. Із загальної чисельності гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку (471) – 330 це гуртки краєзнавчого спрямування. Велику увагу роботі та розвитку мережі краєзнавчих гуртків приділяє педагогічний колектив Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради (далі КЗ «ХОЦТКСЕ»). У 2026 році у закладі працюють 103 гуртки, з них 66 гуртків краєзнавчого напрямку, що складає 64 % від загальної чисельності. Переважають за напрямками роботи гуртки: етнологія, народні ремесла – 15; географічне краєзнавство – 11; історичне краєзнавство – 9; екологічне краєзнавство – 8; козацько-лицарське виховання – 7; геологічне краєзнавство – 6; юні краєзнавці – 4; літературне краєзнавство – 3; економічне краєзнавство – 1; музеєзнавство – 1; основи фенології – 1.

Програми роботи названих гуртків передбачають вивчення історії, географії, геології, культури, звичаїв, традицій обрядів Слобожанщини, що, безумовно, впливає на формування патріотизму у здобувачів позашкільної освіти. У закладах освіти області викладається предмет «Харківщинознавство», а тому поєднання знань, одержаних в школі та на заняттях краєзнавчих гуртків впливає суттєво на формування національної свідомості, гордості за свою малу Батьківщину, поглиблення знань з окремих галузей науки, профорієнтації дослідників рідного краю. Заняття в туристсько-краєзнавчих гуртках передбачають проведення подорожей, походів, екскурсій, але, урахувавши безпекову ситуацію в прифронтовій Харківщині, ці форми роботи значно зменшені. Керівники гуртків орієнтують своїх вихованців на використання одержаних знань для написання пошуково-краєзнавчих, науково-дослідницьких робіт, які подаються на всілякі конференції, акції, конкурси, в тому числі на секції Малої академії наук.

Вихованці краєзнавчих гуртків КЗ «ХОЦТКСЕ» беруть активну участь в обласних, міжрегіональних, всеукраїнських масових заходах, стають переможцями, набувають певний досвід соціальної активності. Як приклад можна навести такі заходи:

- краєзнавча акція «Топоніми рідного краю: актуальні зміни» (Харківська область);
- краєзнавча конференція «Мій рідний край, моя земля очима сучасників» (Миколаївська область);
- етнологічна конференція «Лиш те в народі буде жити, що серце серцю передасть» (Івано-Франківська область);
- Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід» (Харківська область);
- Всеукраїнський конкурс юних екскурсоводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (Чернівецька область);

- Всеукраїнська експедиція «Моя Батьківщина – Україна», яка проводиться щорічно за напрямками «З попелу забуття», «Географія рідного краю», «Із батьківської криниці», «Козацькому роду нема переводу», «Духовна спадщина мого народу», «Геологічними стежками України».

Юні краєзнавці Харківщини беруть активну участь у даній експедиції та гідно представляють область на всеукраїнському рівні. Як приклад, наводимо результати участі юних дослідників рідного краю у 2026 році: подано 6 робіт на напрями експедиції «Моя Батьківщина – Україна», всі 6 – призери, з них 3 роботи від КЗ «ХОЦТКСЕ», 2 роботи від закладів позашкільної освіти області, 1 робота від закладу загальної середньої освіти.

Висока оцінка журі пошуково-краєзнавчих досліджень представників Харківської області свідчить про якісний, змістовний рівень освітньо-виховного процесу в краєзнавчих гуртках. Саме вислів видатного філософа, педагога, мандрівника Григорія Сковороди «Пізнай себе, свій рід, свій нарід і ти пізнаєш свій шлях у життя» є девізом діяльності педагогічного та учнівського колективів КЗ «ХОЦТКСЕ».

Особливістю діяльності закладу позашкільної освіти обласного, районного підпорядкування є те, що вони мають бути не лише організаторами освітньо-виховної та оздоровчо-дозвілдової діяльності дітей та учнівської молоді у сфері вільного часу, а й ініціаторами створення мережі гуртків на базі сільських загальноосвітніх закладів освіти громад, що є важливим соціальним завданням, виконання якого забезпечує реалізацію права здобувачів освіти сільської місцевості на якісну позашкільну освіту [3]. Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради активно працює в цьому напрямі: 65% гуртків закладу працюють на базі закладів освіти територіальних громад Харківщини, що дає можливість доступу дітей до позашкільної освіти, участі у різноманітних заходах, організації змістовного дозвілля. У поточному навчальному році гуртки від центру туризму працюють на базі 26 ОТГ області, особливо в тих громадах, де відсутні заклади позашкільної освіти.

Багаторічний досвід роботи у закладі позашкільної освіти, керівництва гуртками краєзнавчого напрямку, наведені вище приклади діяльності КЗ «ХОЦТКСЕ» дають нам право стверджувати, що залучення учнівської молоді до занять краєзнавством є основою виховання справжніх патріотів свого села, міста, громади, області, України.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.
2. Регіональна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2024-2028 роки. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 20 лютого 2024 року № 785-VIII (XXI сесія VIII скликання. Харків, 2024.
3. Перепелиця Н. В. Шляхи удосконалення науково-методичної роботи як складової менеджменту освітніх інновацій у позашкільному навчальному закладі. *Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект* / за заг. ред. Л.В. Тихенко; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця]. Суми : Нота-бене, 2012. № 1. С. 16-22.

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПОТЕНЦІАЛ ЛОКАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

В. А. Дмитренко

vitodmitrenko1972@gmail.com

кафедра культурології, філософії та музеєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

В. І. Дмитренко

vitapoltava79@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Актуальність запропонованої теми зумовлена зростанням ролі локальних культур у контексті глобалізаційних процесів, що супроводжуються як уніфікацією культурних практик, так і посиленням інтересу до збереження культурної різноманітності. За таких обставин особливого значення набуває підготовка фахівців, здатних до глибокого осмислення локального культурного середовища як складової національного й світового культурного простору.

Локальна культура постає як багатовимірний феномен, що охоплює систему традицій, символів, норм, практик повсякденності, а також матеріальні та нематеріальні форми культурної спадщини, сформовані в межах конкретного регіону. Її залучення до освітнього процесу сприяє не лише поглибленню фахових знань студентів, але й формуванню їхньої культурної чутливості, аналітичного мислення та здатності до інтерпретації соціокультурних явищ. Розглядаємо локальну культуру як ефективний дидактичний ресурс, який забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичними навичками через польові дослідження, краєзнавчі практики, аналіз культурних текстів та взаємодію з локальними спільнотами [3].

Локальна культура є важливим складником загальнонаціонального та глобального культурного простору, що відображає специфіку історичного розвитку, соціальної організації та ціннісних орієнтацій конкретної територіальної спільноти. Вона формується внаслідок тривалого процесу взаємодії природних, економічних, історичних і соціокультурних чинників, які визначають унікальність культурних практик, символічних систем і моделей поведінки, притаманних певному регіону. У науковому дискурсі локальна культура розглядається як багатовимірний феномен, що охоплює як матеріальні, так і нематеріальні аспекти культурної спадщини. До її структури належать традиції, звичаї, обряди, мова, фольклор, ремесла, форми господарювання, а також повсякденні практики, через які відтворюється культурна ідентичність спільноти. Важливою характеристикою локальної культури є її здатність до самовідтворення, що забезпечується механізмами соціалізації, передачі досвіду між поколіннями та збереження культурної пам'яті [1].

У сучасних умовах глобалізації локальна культура набуває особливого значення як чинник збереження культурного різноманіття та протидії

уніфікаційним тенденціям. Вона виступає своєрідним ресурсом культурної стійкості, що дозволяє спільнотам зберігати власну ідентичність у ситуації інтенсивних міжкультурних контактів. Водночас локальна культура не є замкненою системою: вона перебуває у постійному діалозі з іншими культурами, зазнає трансформацій і адаптується до нових соціокультурних умов.

Методологічно дослідження локальної культури ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує інструменти культурології, антропології, етнології, історії та соціології. Такий підхід дозволяє комплексно аналізувати як структурні елементи культури, так і динаміку їх змін. Особливу роль у вивченні локальної культури відіграють якісні методи дослідження, зокрема польові спостереження, інтерв'ю, аналіз наративів і культурних практик. Важливим аспектом осмислення локальної культури є її функціональне значення. Вона виконує комунікативну, інтегративну, ідентифікаційну та регулятивну функції, забезпечуючи цілісність соціокультурного середовища. Через локальні культурні форми індивід засвоює соціальні норми, цінності та моделі поведінки, що сприяє його інтеграції в суспільство [2].

Використання локального культурного матеріалу в освітньому процесі дозволяє реалізувати принципи контекстуалізації знань і практикоорієнтованого навчання. Це сприяє формуванню у студентів професійних компетентностей, зокрема здатності до культурної аналітики, проєктної діяльності, збереження та популяризації культурної спадщини. Водночас такий підхід стимулює розвиток громадянської відповідальності та усвідомлення власної культурної ідентичності. Важливо підкреслити, що локальна культура в освітньому процесі не повинна розглядатися ізольовано, а має інтерпретуватися у взаємозв'язку з глобальними культурними процесами. Це дозволяє уникнути провінціалізації знання та забезпечує формування цілісного бачення сучасного культурного простору [3].

У науковій літературі до інформаційного потенціалу краєзнавства зараховують сукупність знань, що мають значення для освітньо-виховного процесу та формуються в результаті вивчення локального середовища. Зокрема, географічне краєзнавство забезпечує уявлення про природні особливості території, її ландшафтні та екологічні характеристики. Історичний напрям акумулює знання про минуле регіону як у цілісному вимірі, так і в окремі історичні періоди, включаючи етнографічні аспекти – традиції, форми господарювання, спосіб життя населення, а також історію конкретних населених пунктів. Літературне краєзнавство, своєю чергою, охоплює відомості про культурно-літературне життя краю, творчість письменників, пов'язаних із певною місцевістю, усну народну творчість і літературну спадщину регіону. Культурологічний вимір краєзнавства репрезентує елементи матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, включаючи творчі здобутки митців різних сфер – образотворчого мистецтва, музики, архітектури, театру, а також діяльність народних майстрів. До цього блоку належать також ініціативи, спрямовані на збереження культурних пам'яток і природного середовища.

Дослідницький компонент краєзнавства передбачає формування методологічної культури, оволодіння інструментарієм наукового пізнання, розвиток аналітичних умінь і навичок проведення самостійних досліджень. Практичний аспект виявляється у набутті прикладного досвіду та конкретних умінь, що формуються в процесі безпосередньої участі у краєзнавчій діяльності [2].

Таким чином, краєзнавство виступає комплексним ресурсом, який поєднує пізнавальні, культурні, дослідницькі та практичні складові, сприяючи всебічному розвитку особистості. Тож, залучення локальної культури як ресурсу професійної підготовки фахівців у вищій школі відкриває широкі можливості для модернізації освітнього процесу, підвищення його ефективності та відповідності сучасним викликам гуманітарної освіти.

Список використаних джерел

1. Баласанян В. Г. Локальна ідентичність як механізм солідаризації громадян в умовах великого міста (на прикладі м. Одеса). *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2017. Випуск 11. С. 45–53.
2. Букач В. М. Використання краєзнавчого компонента у викладанні курсу «Історії української культури». *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського = Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: наук. журнал*. 2020. № 1 (130). С. 51–50.
3. Довга Л. М. Методичні рекомендації щодо викладання навчальної дисципліни «Історія української культури»: посібник для викладачів ВНЗ. Київ: НаУКМА, 2019. 54 с.

БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПОЛТАВЩИНИ ЯК КОНТЕКСТ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ШКІЛЬНІЙ ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ

М. М. Дяченко-Богун

Л. М. Гомля

Т. В. Шкура

В. О. Рокотянська

kaf_bemvb@gsuite.pnpu.edu.ua

кафедра ботаніки, екології та методики навчання біології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Глобальні цілі сталого розвитку (ЦСР ООН), ратифіковані Україною, визначають збереження біорізноманіття як стратегічний пріоритет освітньої політики – передусім через формування в молодого покоління екологічної свідомості, ціннісного ставлення до природи та готовності до відповідальних дій у довкіллі. Ціль 15 («Збереження екосистем суші») та Ціль 4 («Якісна освіта») перебувають у прямому змістовому зв'язку: досягнення першої неможливе без реалізації другої через цілеспрямоване формування екологічно компетентного суспільства. Водночас реформа загальної середньої освіти України в межах концепції Нової української школи (НУШ) запроваджує інтегровані курси природничої галузі – «Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля» – у яких вивчення місцевої природи є не лише змістовим компонентом, а й методологічним принципом: від локального – до глобального

розуміння екологічних проблем [1]. Принципово важливо, що ці курси вперше в українській шкільній практиці концептуально орієнтовані на інтегративне пізнання природи, а не на засвоєння ізольованих предметних знань, що відкриває нові можливості для реалізації ОСР через регіональний природничий контекст.

Особливої актуальності в цьому контексті набуває Полтавщина - регіон із унікальним природно-географічним потенціалом, що включає різноманіття степових, лісостепових, заплавних та болотних екосистем, багату флору і фауну басейнів річок Ворскла, Сула і Псел, а також мережу природоохоронних територій: Диканський та Нижньосульський регіональні ландшафтні парки, заповідне урочище «Рогозянський ліс», низку пам'яток природи місцевого значення. Флористичне різноманіття регіону налічує понад 1500 видів судинних рослин, серед яких чимало занесено до Червоної книги України, а фауна включає рідкісні види хребетних і безхребетних тварин, характерних для природних комплексів Лівобережного лісостепу. Цей природний потенціал є унікальним дидактичним ресурсом для реалізації освіти для сталого розвитку (ОСР) безпосередньо через навчальний процес у школі та університеті - ресурсом, що дозволяє перетворити абстрактні екологічні поняття на конкретний особистісно значущий досвід учня і студента.

Проблема використання регіонального біорізноманіття як контексту природничої освіти досліджена недостатньо. Більшість наявних розробок або обмежуються загальнотеоретичним обґрунтуванням екологічної компетентності [2; 3], або зосереджуються на технологічному вимірі підготовки вчителів, оминаючи питання регіональної прив'язки змісту [4]. Фактично у науково-педагогічній літературі відсутні системні розробки, які б поєднували регіональний природничий матеріал з методикою реалізації ОСР у конкретних програмах інтегрованих курсів НУШ та одночасно пропонували механізми перенесення цього досвіду на рівень університетської підготовки. Водночас дослідники переконливо доводять, що STEM/STEAM-освіта та ОСР набувають найвищої ефективності саме тоді, коли глобальна проблема «заземлена» на конкретному місцевому прикладі [5]: учень, який дослідив стан водойми у своєму населеному пункті, значно глибше усвідомлює глобальну проблему чистої води, ніж той, хто лише прочитав про неї у підручнику. Саме ця педагогічна закономірність визначає наукову актуальність нашого дослідження.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування та методична розробка підходів до використання біорізноманіття Полтавщини як наскрізного контексту для реалізації принципів ОСР в інтегрованих природничих курсах НУШ та у підготовці майбутніх учителів природничих спеціальностей і фахівців-екологів. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: визначити освітній потенціал природного різноманіття Полтавського регіону як педагогічного ресурсу ОСР; виокремити рівні та форми його реалізації в шкільній і університетській освітній практиці; розробити методичні рекомендації щодо включення регіонального біорізноманіття до навчальних програм підготовки студентів природничих і екологічних спеціальностей.

Теоретичну основу дослідження становлять: концепція інтегративного підходу в шкільній природничій освіті та ключові аспекти розробки модельних навчальних програм природничих предметів для 5–9 класів ЗЗСО (Т. М. Засєкіна, І. Я. Трускавецька); таксономія екологічної компетентності як складника глобальної компетентності здобувачів освіти, що передбачає здатність особистості усвідомлювати взаємозв'язок локальних і глобальних екологічних процесів та діяти відповідально в конкретному природному середовищі (С. В. Толочко, Н. С. Бордюг); положення авторської системи АФОРМ (Адаптивне Формування Методичної компетентності) щодо принципів занурення, паралелізму та наскрізної інтеграції як умов підготовки вчителя нового покоління, здатного реалізовувати ОСР через дослідницьку взаємодію з реальним природним середовищем; концепція педагогічної системи підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей на засадах диференціації та індивідуалізації навчання (Л. П. Марушко) як методологічна основа проєктування різнорівневих навчальних завдань екологічного спрямування.

У межах дослідження виокремлено три рівні реалізації біорізноманіття Полтавщини як педагогічного ресурсу ОСР. На предметно-змістовому рівні - це включення конкретних регіональних об'єктів (рослини Червоної книги Полтавщини: горицвіт весняний, зозулинець чоловічий, сон лучний; рідкісні птахи заплавної екосистем Ворскли: чорний лелека, орел-карлик; мохоподібні та лишайники лісів Диканщини як біоіндикатори якості повітря) до тематичного планування інтегрованих курсів як реальних прикладів для вивчення загальних природничих закономірностей. На діяльнісно-дослідницькому рівні – це організація польових методичних практикумів: фенологічні спостереження за сезонними змінами рослинного покриву, екологічний моніторинг якості водойм за гідробіологічними показниками, біоіндикація стану атмосферного повітря за різноманіттям лишайників, облік чисельності популяцій рідкісних видів. Ці форми роботи реалізують принцип «навчання через дослідження» безпосередньо на природних локаціях Полтавського регіону і забезпечують синтез предметно-методичної та адаптивно-проєктної компетентностей. На ціннісно-рефлексивному рівні – формування у здобувачів освіти особистісно значущого ставлення до збереження місцевих екосистем через усвідомлення зв'язку між конкретними локальними рішеннями та глобальними ЦСР, що перетворює абстрактну «любов до природи» на екологічно грамотну активну громадянську позицію.

Ключовим практичним результатом дослідження є розробка методичних засад включення біорізноманіття Полтавщини до навчальних програм підготовки студентів природничих спеціальностей та спеціальності Е2 Екологія в умовах Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Для студентів-біологів і хіміків регіональний матеріал інтегрується насамперед у навчальні дисципліни «Методика навчання біології», «Польова практика з ботаніки та зоології», «Екологія» і «Основи сталого розвитку»: студенти виконують комплексні польові дослідницькі проєкти на природних локаціях Полтавщини, а отримані результати стають основою для розробки методичних матеріалів до інтегрованих курсів НУШ. Для студентів-

екологів провідними є дисципліни «Біорізноманіття та його охорона», «Екологічний моніторинг», «Заповідна справа», де регіональний компонент реалізується через систему моніторингових практикумів на об'єктах природно-заповідного фонду Полтавщини з подальшою розробкою еколого-освітніх програм для шкіл, закладів позашкільної освіти та громадських екологічних ініціатив. Міждисциплінарна взаємодія студентів обох спеціальностей у спільних дослідницьких проєктах моделює реальну командну роботу фахівців у сфері ОСР і є втіленням принципу паралелізму системи АФОРМ: університетський освітній процес стає функціональним аналогом майбутньої професійної діяльності в царині природничої освіти та екологічного менеджменту.

Таким чином, біорізноманіття Полтавщини є не лише об'єктом вивчення у природничій освіті, а й потужним методологічним ресурсом, що дозволяє реалізувати ключові принципи ОСР через три взаємопов'язані виміри: змістовий (регіональні об'єкти як носії загальних природничих закономірностей), діяльнісний (польові дослідження як форма активного пізнання природи) та ціннісний (усвідомлення відповідальності за збереження місцевих екосистем як передумова глобальної екологічної дії). Системне включення регіонального біорізноманіття до інтегрованих курсів природничої галузі НУШ та до навчальних програм підготовки студентів природничих спеціальностей і екологів у педагогічному університеті є перспективним стратегічним напрямом розвитку регіональної моделі освіти для сталого розвитку, яка органічно поєднує наукову строгість, педагогічну доцільність та громадянське виховання засобами рідного краю.

Список використаних джерел

1. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічна компетентність у структурі глобальної компетентності здобувачів освіти. Перспективи та інновації науки. 2024. № 3 (37). С. 643–656. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-643-656](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-643-656)
2. Засекина Т. М., Трускавецька І. Я. Ключові аспекти розробки модельних навчальних програм природничих предметів для 5–9 класів ЗЗСО в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Український педагогічний журнал. 2024. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3>
3. Марушко Л. П. Аналіз результатів функціонування педагогічної системи підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей до професійної діяльності на засадах диференціації та індивідуалізації навчання. Інноваційна педагогіка. 2024. Вип. 67. Т. 1. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/67/part_1/67-1_2024.pdf
4. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Методологічні засади формування екологічної компетентності школярів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2022. Вип. 26 (2). С. 140–152. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/62/part_2/4.pdf
5. Гриневич Л. М., Морзе Н. В., Вембер В. П., Бойко М. А. Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. Інформаційні технології та засоби навчання. 2021. Т. 83. № 3. С. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4461>

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

О. В. Єгорова

olena.yehorova@pdau.edu.ua

*кафедра фінансів, економічних досліджень і туризму
Полтавського державного аграрного університету*

Сучасний стан українського суспільства вимагає посилення національно-патріотичного виховання учнівської молоді, формування у молодого покоління стійкої національної ідентичності, готовності до громадянської участі, поваги до історії та культури України. Патріотично-виховна діяльність має бути орієнтована на сучасні формати роботи з молоддю, здатні викликати емоційний відгук і підвищення рівня національної свідомості та громадянської відповідальності. Одним із напрямів посилення національно-патріотичного виховання учнів та студентів є використання краєзнавчого підходу [2].

Одним із ефективних напрямів такої роботи є краєзнавчий підхід, який дозволяє поєднати навчання, виховання та емоційне переживання історичних подій через пізнання рідного краю. Краєзнавчий підхід до національно-патріотичного виховання може реалізовуватися через музейну педагогіку, екскурсійну діяльність, інтерактивні освітні програми, тематичні фестивалі, історичні реконструкції та квести. Важливо, щоб такі заходи були орієнтовані на активну участь молоді, а не лише на пасивне сприйняття інформації. Знайомі місця, приклади героїзму земляків і матеріальні свідчення історичних подій викликають у молоді сильніший емоційний відгук, ніж абстрактне вивчення загальнонаціональних подій.

Перспективним форматом є освітні програми із серії занять і заходів, під час яких учні та студенти можуть взаємодіяти з репліками експонатів, приміряти костюми різних історичних епох, брати участь у реконструкціях подій, виконувати тематичні завдання та працювати з історичними артефактами [1].

Особливу увагу доцільно приділяти створенню музейних експозицій, присвячених сучасній російсько-українській війні. Такі експозиції можуть містити особисті речі військових, фотографії, документи, елементи спорядження, предмети побуту та інші артефакти, передані захисниками України. Важливим є залучення ветеранів до проведення екскурсій, зустрічей і тематичних бесід. Це сприятиме не лише посиленню зв'язку молоді із сучасною історією, а й соціалізації ветеранів та формуванню культури пам'яті на локальному рівні. Музейні експозиції повинні формувати критичне ставлення до історичних маніпуляцій та російських наративів [4].

Ефективною моделлю роботи з учнівською молоддю може стати концепція «відпочинок + пізнання + враження», яка поєднує освітню складову з емоційним залученням та активною участю. У межах цієї концепції пропонується екскурсія «Вартові Полтавщини: від козаків до героїв сучасності», яка об'єднує три історичні періоди захисту Полтавського краю та

включає інтерактивні елементи для залучення відвідувачів:

- *козацький період (XVI–XVIII ст.)*. Передбачає ознайомлення з козацьким одягом, побутом та озброєнням, участь у майстер-класах зі стрільби з лука, демонстрацію елементів козацьких бойових традицій;

- *Друга світова війна*. Включає ознайомлення з деталями операції «Френтік», військовою технікою, моделями літаків, що базувалися у Полтаві (1943-1945 рр.), матеріалами про співпрацю союзників, а також використання VR-технології для відтворення атмосфери військового аеродрому;

- *оборона Полтавської області у 2022 р., зокрема «Гадяцьке сафари»*. Передбачає проведення тематичного квесту з пошуком умовної техніки ворога, використання інтерактивних карт, рольового моделювання дій учасників оборони. Такі форми роботи сприяють розвитку критичного мислення, відповідальності та командної взаємодії.

Такі форми роботи, як фестивалі, тематичні вечори, конкурси та інші освітні й культурні заходи, підвищують ефективність національно-патріотичного виховання молоді, забезпечують формування стійкої національної ідентичності, протидію російським історичним наративам [3].

Таким чином, краєзнавчий підхід має значний потенціал для національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Поєднання локальної історії, інтерактивних технологій та сучасних освітніх форматів дозволяє підвищити зацікавленість молоді історією рідного краю, сформувати стійку національну ідентичність, повагу до захисників України та готовність брати активну участь у житті громади. Водночас, краєзнавчий підхід сприяє не лише патріотичному вихованню, а й розвитку туристичної та культурної привабливості території.

Список використаних джерел

1. Карпенко Н. М., Шуканов П. В., Логвин М. М., Єгорова О. В., Шуканова А. А. Реалізація туристичного потенціалу в умовах війни та повоєнного відновлення: регіональний аспект. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2 (4). С. 80-87. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(4\)-9S](https://doi.org/10.60022/2(4)-9S)
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0527729-22> (дата звернення: 01.04.2026).
3. Кізюн А. Г., Гуцал Л. А., Цуркан І. М. Аналіз розвитку індустрії туризму в Україні в умовах російсько-української війни. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 8. С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-11>
4. Дем'янчук О. Г., Ващук Л. М., Єрко І. В., Єрко А. В. Національно-патріотичне виховання школярів у закладах туристсько-краєзнавчого профілю. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. Вип. 2 (160). С. 90–93. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02\(160\).19](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).19)

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА ГОРІШНІ ПЛАВНІ

П. Котлярова

І. О. Степанець

*кафедра країнознавства та туризму Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Актуальність проблеми. Розвиток туризму є важливим складником сучасної інфраструктури будь-якої країни. Туризм виконує одночасно кілька функцій, серед яких виділяються пізнавальна та культурно-просвітницька. Але в сучасних умовах для українського суспільства, на наш погляд, туризм відіграє роль інтегруючого чинника: через пізнання культурно-історичної спадщини, багатства природи, економічного потенціалу міст і сіл України відбувається поглиблене формування національної ідентичності. Якщо великі міста України такі як Київ, Одеса, Харків, Дніпро володіють потужними туристичними брендами, то так звані малі міста потребують зусиль щодо їхнього просування на туристичному ринку. До останніх належить місто Горішні Плавні Полтавської області, одне із наймолодших міст в Україні, що заслуговує більшої уваги.

Метою нашого проєкту було визначення в межах десятибальної шкали туристичної привабливості міста за її структурними складниками і напрямками.

Література та джерела з цієї теми досить обмежені, якщо не брати до уваги загальнотеоретичні праці, присвячені розвитку туристичної сфери в Україні. Так, навіть в узагальнюючих працях з історії Полтавщини лише фрагментарно згадується початок будівництва міста Комсомольська: «У 1960 році на місці кількох наддніпрянських хуторів» та Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату (Полтавщина. Історичний нарис, 2005. С. 311). Інша книга «Полтавщина: влада на історичних паралелях» (Вид. друге, перероб. і доп., 2012. С. 255) вміщує низку світлин, на яких зображені наметове містечко перших будівельників міста, літній кінотеатр, будівельні майданчики.

Горішні Плавні – одне із наймолодших міст в Україні, у цьому році минає 66 років з часу заснування. Його будівництво було спричинене відкриттям великого родовища залізної руди й оголошене всесоюзною комсомольською будовою, що було типовою практикою радянських часів. У газеті «Комсомольская правда» за 6 січня 1961 року нове місто назвали «Комсомольськ-на-Дніпрі», щоб відрізнити від міста на Далекому Сході Комсомольська-на-Амурі (Україна Інкогніта). Інтернаціональний склад будівельників і перших жителів міста, інженерно-технічного персоналу кар'єру та гірничозбагачувального комбінату, загальносоюзне значення промислових об'єктів стали причиною русифікації, а назва мала політично-пропагандистський характер.

Свою назву місто змінило у 2016 році відповідно до законів про декомунізацію публічного простору, отримавши історичну назву села Горішні Плавні, на місці якого будувалося місто (село повністю зникло у 1978 році). До

речі, перейменування викликало великий спротив міської влади й значної частини містян, які вдавалися до маніпуляцій та зволікання. Зокрема, щоб зберегти стару комуністичну назву, пропонували її «нове прочитання» – Комсомольськ від слів: КОлектив Молодих СОціально МОтивованих Людей (Б) Справжніх (Б) Козаків. Перейменування відбулося після втручання Українського інституту національної пам'яті та голосування у Верховній раді України (Пустовгар, О., 2024).

Отже, за визначеним алгоритмом (ключові об'єкти; коротка характеристика; оцінка) проаналізуємо туристичний потенціал міста Горішні Плавні.

Природні ресурси.

Ландшафт: лівий берег Дніпра, зона середнього Подніпров'я. Територія вкрита сосновими лісами, має рівнинний рельєф, заплави, острови. Це унікальне поєднання техногенного та природного середовища на березі Дніпра. 9/10

Водойми: річка Дніпро (частина Кам'янського водосховища), а також заплави та затоки. Міська влада займається паспортизацією водних об'єктів, береги облагороджуються як набережні або пляжі. 10/10

Рекреаційні зони / парки: міський парк, простори біля води. Облаштовані пляжі на Дніпрі, місця для риболовлі, зона відпочинку. Є яхт-клуб. Парк загалом характеризується як доглянута та зелена зона відпочинку, тут встановлені цікаві малі скульптурні форми – фігури динозаврів із трави. 10/10

Видобуток корисних копалин: великі поклади залізної руди. Нині цей кар'єр найбільший у Європі. Він – головний промисловий об'єкт міста. Його глибина – приблизно 450 м, довжина – близько 7 км. Кар'єр – головний туристичний об'єкт міста. Видобуток руди здійснюється відкритим способом із використанням вибухових робіт у кар'єрі. 9/10

Історико-культурні ресурси.

Музеї: краєзнавчий музей міста Горішні Плавні. Експозиції розповідають про історію будівництва міста та місцевого гірничо-збагачувального комбінату, а також про давню історію краю: пам'ятки археології, дослідження курганних поховань відомого історика Юрія Шилова, історію козацької доби (одне з найбільш відомих козацьких поселень Келеберда), а також про події Другої світової війни, зокрема форсування Дніпра у 1943 році. Експонується палеонтологічна колекція. Екскурсії безкоштовні, за попереднім записом. 7/10

Палац культури і творчості. Для проведення культурно-масових заходів у Палаці є велика зала на 850 місць, мала зала на 230 місць, зала урочистостей «Вікторія» на 100 місць, що обладнані сучасними технічними засобами. Був місцем проведення масових мистецьких фестивалів, роботи колективів художньої самодіяльності. Через скорочення фінансування з боку ГЗК та через військовий стан форми роботи зазнали змін. 4/10

Пам'ятки архітектури: Свято-Миколаївський собор. Збудований в роки Незалежності України, є однією з візитівок міста. Всього в місті 4 православних храми, всі належать до московського патріархату. 7/10

Пам'ятники: наявні в місті пам'ятники не належать до монументального мистецтва. За класифікацією їх можна назвати «міськими скульптурами»: бабусі, що торгує насінням, сантехніка, скульптури героїв казок. 4/10

Подієві ресурси.

У Горішніх Плавнях зараз немає постійних або регулярних виставок, ярмарків, фестивалів або спортивних подій. Але з 2000 по 2018 рік у місті проводився Міжнародний фольклорний фестиваль «Калинове літо на Дніпрі» – щорічний міжнародний фестиваль фольклору під егідою Міжнародної Ради Організацій Фестивалів Фольклору і Традиційних Мистецтв (CIOFF) при ЮНЕСКО. Також раніше проводився ярмарок-форум текстилю, спрямований на взаємодію виробників і підприємців. Зараз проводяться тимчасові художні виставки у краєзнавчому музеї, виставки майстрів народної творчості. 4/10

Нематеріальна культурна спадщина.

Оскільки Горішні Плавні дуже молоде місто, якому всього 66 років, його населення не має потужних проявів самоідентифікації, традицій або локальних брендів. Але це відкриває можливості для запровадження нових сучасних традицій. 0/10

Транспортна доступність.

Зовнішні транспортні зв'язки: автомобільне сполучення з сусідніми містами – Кременчуком, Полтавою та іншими містами України. Пасажирської залізничної станції немає, тому залізничне сполучення здійснюється через станцію Кременчук. Курсують міжміські автобусні маршрути до різних міст України. 6/10

Внутрішні транспортні зв'язки: мережа доріг базується на компактній радіально-кільцевій структурі, що з'єднує житлові райони з промисловою зоною та центром міста. Основу складають автомобільні дороги, а мережа громадського транспорту недостатньо розвинена. 5/10

Зручність пересування туристів: компактне місто – до багатьох об'єктів можна дістатися пішки. Громадський транспорт є, але залишається слабким місцем. Є служби таксі. 6/10

Готельна база.

Готель «Славутич». Розташований у парковій зоні. Наявні категорії номерів від економ до люкс. У 2018 році проводилося оновлення деяких номерів. Згідно з відгуками готель та сервіс хороші, можливі невеликі недоліки в номерах. Відстань до автовокзалу не більше 1 км. 8/10

Хостел «Горішні Плавні» є частиною фізкультурно-оздоровчого комплексу в рамках проекту ГО Ferrum з впровадження розвитку спортивної, оздоровчої, громадської діяльності населення. Кімнати розраховані на 4-8 людей. Також є номери категорії стандарт. Кімнати нові та чисті. У комплексі є спорт клуб та тенісний корт. 6/10

Готель «Ольвія» з 1 травня 2025 року зупинив роботу. 0/10

Сфера харчування.

Ресторани та кафе пропонують українську кухню, піцу, суші та швидку їжу. Кав'ярні та кондитерські популярні серед молоді. Бари і паби працюють у

центрі міста та на набережній Дніпра. Але навіть у документах міської адміністрації зазначено, що рівень якості послуг недостатній. 6/10

Інформаційне забезпечення.

У Горішніх Плавнях туристичну інформацію, як правило, надають у краєзнавчому музеї або через онлайн-путівники. 6/10

Документом, що регламентує розвиток туризму в Горішніх Плавнях, є Стратегія розвитку міста до 2028 року, затверджена у 2017 році.

Провівши комплексний аналіз туристичного потенціалу міста Горішні Плавні за доступними джерелами, можна стверджувати, що потенціал безперечно є, і з цього приводу висловимо деякі міркування.

Однією з найбільших переваг міста є його природа. Окрім виходу до Дніпра, що вже є плюсом, місто має купу маленьких островів, майже кожен з яких можна перетворити в певну атракцію. Також для місцевого ландшафту характерні заплави, що, звісно, не є точкою тяжіння туристів, але, як приємний бонус, може утворювати гарні пейзажі.

На нашу думку, у Горішніх Плавнях однозначно слід розвивати мережу баз відпочинку та SPA-комплексів, адже це стало дуже актуальним під час війни. Поїздки на море стали складними, неможливими або небезпечними, але люди все ж хочуть відпочивати та обирають альтернативні варіанти біля водойм, річок та лісів. Також такі комплекси актуальні для поїздки на вихідні дні. Горішні Плавні могли б стати регіональним центром відпочинку для Полтавської та сусідніх областей. Єдиною проблемою може стати те, що у місті є промисловий порт.

Також здається доцільною активна розбудова і розвиток яхт-клубу як у спортивній галузі, так і в розважальній, наприклад, пропонувати прогулянки на яхті. У місті є простір для розвитку парків, їх благоустрою, можливо перетворення на тематичні парки, які б приваблювали людей чимось конкретним.

Широким полем для розвитку може стати і промисловий туризм, що набуває популярності у Європі, а саме кар'єри, де видобувають руду. Це ексклюзивне видовище, яке багатьом було б цікаво побачити. Це дуже захопливе видовище: з оглядового майданчика величезні 100-тонні вантажні машини, в які завантажують руду, виглядають зовсім крихітними. Цей кар'єр аж 7 км у ширину та є одним із найбільших в Європі. На перспективу, у порівнянні з іншими містами регіону, які б теж пропонували бази відпочинку біля річки, люди імовірно обирали б Горішні Плавні, тому що окрім купання та SPA, могли б побачити унікальне явище з недалекої відстані. Однак варто було б попрацювати над «готовністю» цього кар'єру та його околиць приймати потік туристів.

Серед слабких місць видається очевидним, що міська рада недостатньо уваги приділяє рівню якості послуг розміщення, харчування, розваг і розвиненої транспортної системи для туристів; недостатньо популяризуються пам'ятки археології та історичні об'єкти; відсутність інформаційних і комунікаційних систем інформування туристського ринку про місто в масштабах України. На часі увага до об'єктивно виграшних осучаснених

локацій за рахунок природного ландшафту або ж будівництва нових, оригінальних конструкцій, які підкреслюватимуть сучасність міста. Отже, Горішні Плавні справді мають, що запропонувати на туристичному ринку та стати конкурентоспроможним містом у регіоні.

Використані джерела

- Полтавщина. Історичний нарис. Полтава : Дивосвіт, 2005. 592 с.
- Полтавщина: влада на історичних паралелях / Л. Бабенко, О. Білоусько, О. Єрмак та ін. Вид. друге, перероб. і доп. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2012. 400 с.
- Стратегія розвитку міста Горішні Плавні до 2028 року. URL: https://hp-rada.gov.ua/uploads/files/2020-02/1582122027_rozvitku-msta-gorshn-plavn-do-2028-roku.pdf
- Сайт «Україна Інкогніта». URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/horishni-plavni>
- Сайт «Skybooking». URL: <https://skybooking.ua/city/horishni-plavni/>
- Сайт «Відпочинок на всі 100 %». URL: <https://navsi100.travel/tours/piznay-ukrainu/misto-gorishni-plavni-1222.html>
- Сайт «24. Фінанси». URL: https://financy.24tv.ua/poltavskiy-karyer-nayglibshiy-yevropi-rozmiri-vidobutok-rudi_n2883063
- Сайт «Travels.in.UA. Горішні Плавні» URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/4851/krayeznavchyy-muzey-mista-horishni-plavni>
- URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горішні_Плавні#Культура
- URL: <https://www.rome2rio.com/s/Horishni-Plavni/Kyiv>
- Сайт «Misto.biz». URL: <https://misto.biz.ua/horishni/info/>
- URL: <https://hotel-slavutich.in.ua/>
- URL: <https://hotels24.ua/uk/Slavutych/Hotel-Slavutich-12977.html>
- Пустовгар О. Горішні Плавні-українське місто, а не розсадник «руського міра»? URL: <https://blog.poltava.to/pustovgar/18551/> 30 січня 2024 р.

КРАЄЗНАВЧА ПІДГОТОВКА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ФРАГМЕНТАЦІЇ ГЕОГРАФІЇ

С. М. Куліш

hr_service@karazin.ua

В. А. Пересадько

vilinaperesadko@karazin.ua

Ю. І. Прасул

y.prasul@karazin.ua

кафедра фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; Ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою «Патріот» Харківської обласної ради

Географічна наука розвивається в умовах поглиблення диференціації географічного знання, знаходиться в постійній певній кризовій ситуації, що детально обґрунтовано Б. О. Черновим [1]. Диференціація географічного знання є звичною практикою для кожного науковця і освітянина, бо це закономірний результат ускладнення структури науки та розширення її предметного поля.

Сучасна географічна освіта характеризується галузевою диференціацією (фізична, соціально-економічна, геоінформаційна, туристсько-рекреаційна тощо), поглибленою спеціалізацією освітніх програм у вищій освіті, що супроводжується втратою цілісного уявлення про територію як інтегрований

об'єкт дослідження. Це загострюється і віднесенням географії у Переліку галузей знань і спеціальностей до двох різних не просто спеціальностей (Е4 Науки про Землю і С6 Географія та регіональні студії), а навіть галузей знань, що створює підґрунтя для знищення географії, включно з географічною картографією, як науки з синтетичним об'єктом дослідження і майже безмежним предметом дослідження [2].

Поглиблення диференціації, і, відповідно, спеціалізації географії, супроводжується фрагментацією змісту, що особливо відчутно в умовах просторової невизначеності. Показовою є позиція ландшафтознавства, яке, виступаючи базовою інтегративною складовою географічних знань, є об'єктом вивчення / діяльності різних спеціальностей (Е4 Науки про Землю, С6 Географія та регіональні студії), що закріплено у наказі МОН № 1734 від 31.12.2025, набуваючи відмінних функціональних, змістових і методичних інтерпретацій у межах освітніх програм. Така подвійність відображає міждисциплінарну природу географічного знання, однак в освітньому процесі вона призводить до його фрагментації, а згодом й інституційного «розщеплення» цілісного географічного знання, формування фрагментарних уявлень про територію, ускладнює її синтетично-прикладний аналіз, особливо в умовах динамічних змін і необхідності врахування безпекових чинників.

Таким чином, фрагментацію географічного знання ми розуміємо як наслідок диференціації та інституційного поділу географії, що проявляється у роз'єднанні природничих, суспільно-географічних, картографо-геоінформаційних і прикладних складових з одночасним послабленням зв'язків між ними, відокремленні теоретичного і прикладного знання, що в освітньому процесі проявляється як часткові уявлення про простір і несистемне бачення територіальних систем. Це призводить до формування «дискретного» знання, позбавленого просторової цілісності та практичної спрямованості.

Розщеплення географічного знання, як наступну стадію трансформації географії, ми розуміємо як розподіл цілісного інтегративного об'єкта дослідження географії, яке поєднує у межах територіальної системи природу, населення, економіку, середовище, зв'язки між ними та їх відображення, між різними галузями та спеціальностями як набору неузгоджених та ізольованих природничих, суспільно-географічних, геоінформаційних і прикладних складових, що значно ускладнює формування у здобувачів вищої освіти цілісного просторового мислення та системного бачення територіальних процесів, що, у свою чергу, перешкоджає підготовці фахівців, здатних до комплексного аналізу географічного простору. Фактично на цій стадії ландшафт і територіальна система перестають існувати як єдине ціле в освітньому процесі, а згодом і у світогляді географа.

В умовах просторової невизначеності ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки реальні територіальні процеси характеризуються динамічністю, неоднорідністю та потребують одночасного врахування різноманітних чинників, включно з безпековими. Фрагментарне знання виявляється недостатнім для інтерпретації таких процесів і прийняття обґрунтованих рішень. За цих умов з'являється потреба у дидактичному

підході, здатному відновити цілісність та інтегративну функцію географічного знання та забезпечити його практичну спрямованість. Таким є краєзнавчий підхід з акцентом на діяльнісну складову, який дозволяє інтегрувати різні галузі географії в межах аналізу конкретної території та подолати розщеплення географічних знань.

Традиційно краєзнавчий підхід у географічній освіті ґрунтується на безпосередньому дослідженні території, польових практиках і відносній стабільності об'єкта вивчення. Але сучасна географічна освіта функціонує в умовах невизначеності, що проявляється у динамічності просторових процесів, зміні функціонального призначення територій, обмеженні доступу до окремих локацій та необхідності врахування безпекових чинників. У таких умовах традиційна модель навчання, орієнтована на вивчення відносно стабільних територіальних систем, втрачає ефективність, а функції краєзнавства трансформуються від пізнавальних (характеристики території, дослідження наявного стану) до діяльнісних, зокрема функціонально-просторового аналізу змін простору, ризиків, адаптивності і сценаріїв розвитку території, включаючи безпековий вимір, відновлюючи синтетичність географічного знання. Водночас краєзнавство в умовах невизначеності має формувати компетентності просторового орієнтування за паперовими та електронними картами, базових топографічних навичок (читання планів і карт, визначення напрямків і відстаней,), безпечної поведінки (оцінка прохідності, укриттів, транспортної доступності), оцінки вразливості території (усвідомлення відповідальності за стан, безпеку та розвиток території). Безпековий компонент стає наскрізним елементом навчання.

Умови невизначеності зумовлюють зміну методичних підходів: поєднання польових і дистанційних форм дослідження (іноді з повним переходом на дистанційні методи дослідження); використання цифрових геоінформаційних інструментів і віртуальних практик; проєктна робота, впровадження сценарного та проблемного навчання; орієнтація на діяльнісний підхід у межах локальної території з урахуванням вимог безпеки. Таким чином, відсутність практик польового дослідження небезпечних територій не обмежує освітній процес (як вважають окремі експерти Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти), а призводить до зміни методик, технологій та інструментів досліджень. При цьому зберігається основна функція краєзнавства в умовах невизначеності та фрагментації географії – формування компетентності системного дослідження території на основі функціонально-просторового аналізу та синтетичності об'єкту дослідження. Ключовим результатом навчання стає не засвоєння знань, а здатність працювати з неповною інформацією; оцінювати альтернативи; ухвалювати обґрунтовані рішення щодо використання територій у динамічних умовах. Таким чином, модернізація краєзнавчого підходу передбачає інтеграцію цифрових технологій, що забезпечує доступність навчання навіть у дистанційному форматі та відповідає принципам універсального дизайну в освітньому процесі.

Рис. 1. Трансформація географічного знання в умовах невизначеності і фрагментації географії (згенеровано ШІ на основі авторських ідей та інструкцій)

Викладені методичні підходи були нами впроваджені в освітній процес наскрізно на бакалаврському, магістерському та освітньо-науковому рівні у межах дисциплін «Організація туристської краєзнавчої діяльності», «Глобальні проблеми сучасності», «Методологія та організація природничих досліджень» як елементи лекцій та окремі практичні роботи. Наприкінці навчального року це дозволило відзначити підвищення зацікавленості здобувачів вищої освіти до діяльнісних дистанційних інструментів виконання дослідження, урізноманітнення форм вторинної інформації, посилення інформаційної

компетентності і структуризацію системного погляду на географічний простір з різноманітними взаємозв'язками між складовими життєдіяльності території з можливістю оцінки вразливості території в аспекті туристичної діяльності (бакалаври), аналізу загроз та напрямків використання території (магістри), визначення трансформації довкілля внаслідок мілітарного забруднення, зміни функцій територій та формування сценаріїв її розвитку (аспіранти).

Завдяки інтеграції різнопланових знань краєзнавчий підхід в освітньому процесі в умовах воєнного стану і фрагментації географії сприятиме розвитку таких загальних компетентностей географа як бачити взаємозв'язки між компонентами території; комплексно аналізувати просторові процеси; ухвалювати обґрунтовані рішення щодо використання деокупованої території. Це забезпечує підготовку фахівців, здатних не тільки працювати в умовах невизначеності, а й реалізовувати принципи сталого розвитку у професійній діяльності.

Серед основних викликів побачили: необхідність розробки освітніх програм і робочих програм навчальних дисциплін з урахуванням краєзнавчого принципу і діяльнісного підходу, відмови від описових курсів на користь практикоорієнтованих, підготовки викладачів до інтеграції безпекового компонента в умовах недостатньої первинної інформації, уникнення надмірної мілітаризації освітнього процесу.

Краєзнавчий підхід у сучасній освіті трансформується у важливий інструмент формування просторових і безпекових компетентностей. Сучасні тенденції розвитку освіти (цифровізація, міждисциплінарність, практикоорієнтованість) створюють передумови для подальшого посилення ролі краєзнавства. У перспективі краєзнавство може виступати не лише освітньою технологією, але й чинником підвищення стійкості територіальних громад, поєднуючи навчання з реальними потребами регіонального розвитку.

Список використаних джерел

1. Чернов Б. О. Єдність географії: міф чи реальність? *Український географічний журнал*. 2017. № 1. С. 66–71.
2. Пересадько В. А., Дмитриков О. О., Прасул Ю. І. Пошук місця вітчизняної картографії в процесі гармонізації спеціальностей і галузей знань. *Український географічний журнал*. 2025. № 2. С. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.02.113>

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНІХ ЕКСКУРСІЙ

О. Д. Наровлянський

al_dan@ukr.net

Ліцей № 124 «Спаський» Подільського району м. Києва

В умовах реформи української школи триває пошук ефективних форм організації освітнього процесу. Ряд модельних програм з навчальних предметів, зокрема з географії, передбачає проведення освітніх екскурсій. Однією з умов ефективності цієї форми організації освітнього процесу є активізація пізнавальної діяльності учасників екскурсій. У травні–червні 2025 р. із використанням сервісу Google Forms нами було проведено опитування педагогів закладів загальної середньої освіти, в якому взяли участь 189 учителів

із 15 регіонів України, у квітні-березні 2024 р. аналогічне опитування було проведено серед учнів (672 учасники). 83,1 % педагогів-учасників опитування вказали, що вони проводять освітні екскурсії навіть у нинішніх умовах, незважаючи на труднощі, небезпеки й обмеження воєнного стану (у довоєнний період екскурсії проводили 88% учасників опитування). Серед учнів, які взяли участь в опитуванні, 88,1% зазначили, що брали участь в освітніх екскурсіях.

Умовами забезпечення ефективності освітньої екскурсії є відповідність теми та об'єкта екскурсії віковим та іншим особливостям учасників, рівню їх підготовки тощо, забезпечення підготовки до екскурсії учнів та педагога, підведення підсумків екскурсії (післяекскурсійна стадія), а також належна організація діяльності учнів під час екскурсії, використання засобів їх активізації. У цьому повідомленні ми зосереджуємо свою увагу на останній умові – активізації пізнавальної діяльності учасників екскурсій. Передумови для цього можуть створюватися об'єктом відвідування, екскурсоводом або педагогом.

Об'єкт екскурсії може забезпечити умови для активізації відвідувачів шляхом створення доступних для дітей пояснювальних допоміжних текстів, створення та використання експонатів, що передбачають мультисенсорне сприйняття (зорове, слухове, тактильне) та інтерактивні форми взаємодії екскурсантів з ними. Так, у Національному музеї Фінляндії (Kansallismuseo, Гельсінкі) відвідувачі, пересуваючи покажчик «лінії часу», можуть побачити зміни території держави, зміни знарядь праці тощо. У Німецькому музеї науки і техніки (Deutsches Museum, Мюнхен) відвідувачі мають змогу самостійно випробувати різні форми арочних конструкцій, наочно побачити вплив повітряного потоку на крило за різних його положень. Широкого розповсюдження набули нині комп'ютерні інформаційні стенди, що містять різноманітну текстову, візуальну і аудіо інформацію. При цьому відвідувачі мають можливість самостійно обирати теми з ряду пропонованих на стендах та мову взаємодії. У низці музеїв створено спеціальні інтерактивні простори, де передбачена активна діяльність відвідувачів, у першу чергу дітей. Так, у інтерактивному просторі Морського музею Ізраїлю (מוזיאון הים, HaMuze'on HaYam HaLe'umi, Хайфа), відвідувачі можуть самостійно підготувати повідомлення за допомогою сигнальних прапорів, зв'язати морські вузли, «встановити» належні навігаційні вогні відповідно до типу судна тощо.

Чимала роль в активізації пізнавальної діяльності належить екскурсоводу, який має урахувати склад групи, рівень підготовки учасників. Важливим є також співпраця екскурсовода з вчителем-організатором екскурсії. Для успішного проведення екскурсії та забезпечення активності учасників доцільним є завчасне інформування екскурсовода про навчальні завдання екскурсії, вивчені учнями теми та наявні в них попередні знання, пов'язані з темою екскурсії. Важливим є погодження засобів та форм активізації, що будуть узгоджені з діями педагога. У разі використання розроблених вчителем робочих листів варто попередити про це екскурсовода, ознайомивши з їх змістом та застерегти від прямого повідомлення учасникам екскурсії відповідей на запитання робочих листів.

Однак, безсумнівно, головна роль у підвищенні активності учасників освітньої екскурсії належить вчителю-організатору освітньої екскурсії. Як зазначено вище, одним з шляхів для вирішення завдання активізації пізнавальної діяльності учасників освітньої екскурсії, є узгодження дій педагога з екскурсоводом. Другим можливим напрямом активізації діяльності є організація групової роботи учасників екскурсії. Ця форма активізації діяльності є однією з найстаріших, інформація про використання якої зустрічається ще в 20-30-ті рр. ХХ століття. Групова робота передбачає завчасний поділ класу (екскурсійної групи) на малі групи, розробку для них завдань, організацію їх виконання під час екскурсії та подальше взаємне інформування груп про результати виконання завдань. Важливою умовою для забезпечення активної пізнавальної діяльності учасників освітньої екскурсії є тісний зв'язок матеріалу екскурсії з навчальним матеріалом, урахування теми та змісту запланованої екскурсії при проведенні попередніх уроків. Водночас активності учнів під час екскурсії сприяє проведення вчителем післяекскурсійної роботи на уроках, підведення підсумків екскурсії, обмін інформацією, отриманою внаслідок роботи малих груп.

Дієвим засобом активізації пізнавальної діяльності учасників освітніх екскурсій є використання робочих листів та/або брошур. Ці листи можуть готуватися як педагогами, так і музеями, іншими об'єктами показу. У ряді закладів за кордоном накопичено значний досвід розробки таких матеріалів. У національному парку «Чеська Швейцарія» розроблено низку робочих листів з однотипними назвами: «Ze života vlků (З життя вовка)», «Ze života sokolů (З життя соколу)», «Ze života lesních porostů po požáru (З життя лісів після пожег)» тощо, а також декілька спеціальних брошур аналогічного змісту. При цьому, якщо брошури виконано у вигляді коміксів, що має сприяти підвищенню зацікавленості відвідувачів, але менш тісно пов'язано з навчальною діяльністю, то робочі листи виконані у формі, наближеній саме до навчальної роботи та змісту навчального матеріалу з біології. Групи учнів, які прибули на освітні екскурсії, або окремі відвідувачі, можуть вільно отримати робочі листи та інші матеріали в інформаційних центрах при вході в парк або завчасно скачати їх на сайті парку [1]. Аналогічні листи, що сприяють активізації навчальної діяльності під час екскурсії та розроблені для чотирьох вікових груп, пропонуються дітям, які відвідують музей автомобільної фірми «Шкода» в м. Млада-Болеслав (Чехія) [2]. Різноманітні робочі матеріали для учасників екскурсій розроблено в морському музеї Гонконгу [3]. Ці матеріали, можна отримати безпосередньо при вході до музеїв, їх розміщено й у відкритому доступі на сайтах. На жаль, нам не вдалося виявити подібні матеріали у вітчизняних музеях.

Таким чином, використання різноманітних методів та засобів активізації пізнавальної діяльності учасників екскурсій є запорукою ефективності освітніх екскурсій. При цьому важливим є поєднання зусиль педагогів, екскурсоводів, об'єктів показу. За умови дотримання необхідних умов, екскурсії є важливим та необхідним елементом освітнього процесу.

Список літератури

1. Národní park České Švýcarsko. Publikace EVVO ke stažení. URL: <https://www.npcs.cz/evvopublikace> (дата звернення: 10.12.2025).
2. Škoda Muzeum. Pracovní listy ke stažení. URL: <https://museum.skoda-auto.cz/pro-deti> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Hong Kong Maritime Museum. Learning Resources. URL: <https://www.hkmaritimemuseum.org/online-learning-resources> (дата звернення: 10.12.2024).

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ: ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»)

О. В. Непша

nepshaoleksandr@msspu.edu.ua

М. О. Цапенко

maksimkapley@gmail.com

Д. О. Коваль

koval.aurum@gmail.com

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

На сучасному етапі розвитку суспільства система освіти висуває до педагогів нові вимоги, зокрема щодо формування соціально активних, самостійних і творчих особистостей, здатних ефективно адаптуватися до умов сьогодення. Водночас у діяльності закладів освіти переважає орієнтація на передачу знань, тоді як питання виховання та всебічного розвитку особистості часто залишаються поза належною увагою. Під вихованням при цьому розуміють організацію такої діяльності учнів, яка сприяє розвитку їхніх особистісних якостей, створенню умов для самореалізації в різних ролях і ситуаціях. Недостатня увага приділяється також формуванню в учнів уміння приймати відповідальні життєві рішення та нести за них відповідальність. Порушення єдності навчання, виховання і розвитку ускладнює реалізацію стратегічних цілей освіти. У цьому контексті важливого значення набуває інтегративна краєзнавча діяльність, яка завдяки своєму комплексному впливу сприяє подоланню зазначених проблем.

Краєзнавча діяльність може виступати як змістовною, так і організаційною основою освітнього процесу, зокрема в закладах загальної середньої освіти. Однак практика свідчить, що соціокультурні та рекреаційні ресурси регіонів використовуються недостатньо ефективно, а краєзнавчий підхід у викладанні часто ігнорується. Спостерігається зменшення кількості закладів освіти, які системно займаються краєзнавчою роботою. Навіть у тих закладах, де функціонують відповідні учнівські об'єднання, нерідко відсутня цілісна система діяльності, налагоджена співпраця з іншими організаціями, а напрацьовані матеріали майже не інтегруються в освітній процес [4, с. 114].

Важливим інструментом пізнання географії рідного краю, його історії, природних і господарських змін є краєзнавчо-географічні екскурсії. Під час їх проведення учні мають змогу усвідомити взаємозв'язок природних

компонентів, які формують природно-територіальні комплекси. Такі екскурсії передбачені навчальними програмами, є обов'язковими та реалізуються в межах навчального часу. Вони, як і інші форми організації навчання, забезпечують реалізацію дидактичних принципів – науковості, зв'язку теорії з практикою, наочності тощо. Крім того, екскурсії сприяють формуванню пізнавальних інтересів, розвитку колективних взаємин, національно-патріотичних, естетичних якостей особистості, а також підготовці учнів до практичної діяльності та професійного самовизначення [7, с. 44-45].

Останніми роками, у зв'язку з суспільними викликами, освітній процес значною мірою перейшов у дистанційний формат, що зумовило трансформацію традиційних форм роботи, зокрема екскурсій, у віртуальний простір. Віртуальні екскурсії відрізняються від традиційних тим, що передбачають опосередкований, хоча й максимально наближений до реального, контакт із об'єктами та явищами довкілля. Їхньою характерною особливістю є спрямованість на дистанційне дослідження, збирання та фіксацію фактів, організацію цілеспрямованих спостережень і формування власних висновків із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Віртуальна екскурсія виступає як особливе інформаційне середовище, у якому реальність відтворюється за допомогою сучасних онлайн-інструментів. До таких засобів належать відеоконференції, форуми, різні види чатів, а також соціальні мережі, що забезпечують можливість демонстрації матеріалів і їх подальшого обговорення. Таким чином, віртуальна екскурсія є спеціально організованою формою дистанційного навчання, яка дозволяє відображати навколишній світ без безпосереднього контакту з ним [8, с. 113-114]

Процес створення віртуальної екскурсії вимагає від учителя чіткого дотримання певних вимог до візуального матеріалу: правильного вибору масштабу, ракурсів, логіки послідовності зйомки, а також врахування необхідності одночасного відображення певних об'єктів. Оптимальною є ситуація, коли спочатку формується концептуальна модель екскурсії у вигляді тексту, а вже потім підбираються або створюються фото- чи відеоматеріали, що ілюструють основні положення. Аналогічний підхід застосовується і до інших об'єктів, які виступають як окремі етапи або «зупинки» віртуального маршруту [1, с. 67-68].

Сучасні онлайн-сервіси, зокрема Google Maps, Google Earth, Bing Maps та інші, відкривають широкі можливості для віртуальних подорожей, дослідження географічних об'єктів у тривимірному форматі та отримання детальної інформації про різні території. Це значно підвищує наочність і зацікавленість учнів у навчанні [3, с. 266].

Яскравим прикладом об'єкта для віртуальних екскурсій є Національний заповідник «Хортиця», який входить до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Острів Хортиця, розташований у межах міста Запоріжжя, є найбільшим островом на річці Дніпро. Його площа разом із прилеглими островами становить 2386,86 га. Цей унікальний природно-історичний комплекс належить до семи чудес України.

На території шириною близько 2,5 км і довжиною 12,5 км, відповідно до даних «Екологічного паспорта Запорізької області» (станом на 01.01.2024), розміщено два об'єкти природно-заповідного фонду. До них належить загальногеологічний заказник загальнодержавного значення «Дніпровські пороги» площею 1383 га, що охоплює острів Хортиця, острів Байда та скелі в руслі Дніпра. Також тут знаходиться ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Віковий дуб» площею 0,05 га, розташований безпосередньо на території заповідника в межах міста Запоріжжя [2, с. 64-101; 6, с. 69].

Острів Хортиця є унікальним природним комплексом, адже на відносно невеликій площі тут представлені всі основні ландшафтні зони Європи: степ, лісостеп, лісові масиви, гірські ділянки та навіть елементи напівпустелі (рис. 1). Флора острова налічує понад 1000 видів рослин, серед яких 657 є представниками місцевої дикої флори. Особливу цінність становлять 41 ендемічний вид, що трапляється виключно на Хортиці, а також значна кількість видів, які перебувають під загрозою зникнення; 21 із них занесено до Червоної книги України. У заплавах ділянок зростає найменша у світі папороть – сальвінія плаваюча. Фауна острова також різноманітна: тут мешкає близько 130 видів птахів і майже 30 видів ссавців, серед яких найбільшими є дикий кабан, козуля та лисиця.

Рис. 1. Національний заповідник «Хортиця» [5]

У північній частині Хортиці розташовані невеликі скелясті острови – Середній, Три Стоги та Два брати. Нижче за течією Дніпра знаходяться острови Байда (у правому рукаві) та Розсьтьобін (у лівому). Долина Дніпра в межах острова Хортиця є однією з небагатьох ділянок, де збереглися природні риси порожистої частини річки. Цю територію можна розглядати як реліктовий

природний комплекс або своєрідну геологічну пам'ятку Порожистого Придніпров'я, що вціліла після створення каскаду водосховищ на Дніпрі [6, с. 69].

Під час розроблення віртуальних екскурсій доцільно використовувати панорамні зображення, які дозволяють ефективно орієнтуватися в просторі. Вони дають можливість оглядати місцевість у різних напрямках, змінювати ракурс, збільшувати окремі об'єкти та детально вивчати елементи ландшафту.

Віртуальні подорожі можуть застосовуватися на різних етапах уроку, зокрема під час пояснення нового матеріалу. У такому разі інформація краще запам'ятовується, оскільки формується у вигляді яскравих образів, що стимулює пізнавальну активність учнів.

Особливість віртуальних екскурсій полягає в тому, що вони забезпечують можливість вивчення різноманітних об'єктів – як природних, так і соціально-економічних – на різних просторових рівнях, від локального до глобального, незалежно від їх фактичного розташування. Це сприяє більш гнучкій організації освітнього процесу в межах різних змістових ліній географії.

Водночас будь-яка екскурсія, зокрема й віртуальна, є складовою частиною освітнього процесу, а не самоціллю, тому потребує ретельного планування та продуманої організації. Часто вона виступає вимушеною альтернативою в умовах, коли немає можливості здійснити реальний виїзд із учнями. Проте навіть у такому форматі можна забезпечити виконання вимог освітніх програм. Важливо пам'ятати, що безпосередній контакт із природою та культурною спадщиною має значний мотиваційний потенціал, який складно повністю відтворити засобами дистанційного навчання.

Отже, сучасна географічна освіта відкриває широкі можливості для використання різних форм комунікації між учасниками освітнього процесу. Інформаційно-комунікаційні технології стають важливим чинником підвищення його ефективності. Віртуальні екскурсії, як продукт розвитку цифрових технологій, у багатьох випадках можуть виступати дієвою альтернативою традиційним формам навчання, розширюючи освітні можливості та підвищуючи інтерес учнів до навчання [1, с. 69-70].

Список використаних джерел

1. Браславська О. В., Рожі І. Г. Роль віртуальних екскурсій на уроках географії. *Освітні й наукові виміри географії та туризму* : матер. III Всеукраїнської науково-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 17 квітня 2024 р.) / відп. ред. Є. В. Копилець. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 67-70.
2. Екологічний паспорт Запорізької області. Запоріжжя, 2024. 171 с.
3. Непша О. В. Використання онлайн-сервісів на уроках географії. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 260-267.
4. Непша О. В., Сапун Т. О., Тамбовцев Г. В. Мета та завдання шкільного краєзнавства. *Мелітопольські краєзнавчі читання* : зб. матеріалів IV відкритої регіональної наук.-практ. конф. (21 грудня 2018 р.). Мелітополь, 2018. С. 114-117.
5. Природа: Ннаціональний заповідник Хортиця: веб-сайт. URL: <https://ostriv.org/priroda/> (дата звернення 5.04.2026).

6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Запорізької області у 2023 році. Запоріжжя, 2024. 188 с.

7. Тамбовцев Г. В., Іванова В. М., Непша О. В. Шкільні краєзнавчо-географічні екскурсії по вивченню геологічних об'єктів. *Актуальні наукові дослідження у сучасному світі*. 2019. № 27. 1(45). С. 44-49.

8. Чепелева Н. І. Віртуальні екскурсії як засіб пізнання природи. *Харківський природничий форум : VI Міжнар. конф. молодих учених, Харків, 18-19 трав. 2023 р.* Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 113-116.

КРАЄЗНАЧИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО НАРОДНОГО ОДЯГУ ПОЛТАВЩИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГУРТКА «МУЗЕЄЗНАВЦІ» (НА ПРИКЛАДІ ЖІНОЧОЇ КЕРСЕТКИ)

Н. В. Панасенко

pannanataliia@gmail.com

Полтавський міський центр позашкільної освіти Полтавської міської ради

Краєзнавчий підхід у позашкільній освіті є важливим засобом формування пізнавальної активності здобувачів освіти, розвитку їхніх дослідницьких компетентностей та усвідомлення належності до національної культурної спадщини. Особливого значення він набуває у діяльності гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку, де навчання відбувається через безпосереднє вивчення об'єктів матеріальної та духовної культури рідного краю.

Гурток «Музеєзнавці» Полтавського міського центру позашкільної освіти функціонує на базі зразкового музею етнографії при закладі, що створює сприятливі умови для реалізації краєзнавчого підходу в освітньому процесі. Використання елементів музейної педагогіки забезпечує поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, сприяє активізації пізнавального інтересу вихованців та формуванню навичок самостійного дослідження.

Одним із ефективних напрямків реалізації краєзнавчого підходу є вивчення традиційного народного одягу Полтавщини як складової етнокультурної спадщини. Національний жіночий стрій є важливим компонентом традиційної культури українського народу, що відображає регіональні особливості, історичні умови розвитку та естетичні цінності суспільства. Водночас кожен елемент одягу мав не лише практичне призначення, а й слугував носієм символічної інформації про соціальний статус, вік, естетичні уподобання та світогляд людини, формуючи цілісну систему народного костюма.

Вивчення жіночого строю у гуртку «Музеєзнавці» сприяє глибшому розумінню культурної ідентичності українців, формує інтерес до національних традицій та забезпечує усвідомлення значення збереження матеріальної спадщини. Така діяльність дозволяє вихованцям не лише засвоювати знання, а й відчувати зв'язок поколінь через дослідження автентичних предметів.

Протягом віків Полтавщина була центром економічного та культурного життя всієї України. Саме тому одяг цього краю в середині XIX та на початку XX ст. досягає високого рівня розвитку. Найшвидше зміни строю відбувалися у

повітах південної смуги Полтавщини (Кременчуцький, Кобеляцький, Золотопільський). Затримався старий строй у північній частині (Лубенський, Гадяцький, Лохвицький, Миргородський та інші). В XIX ст. на Полтавщині одяг був трохи видозмінений. Шляхта почала носити європейський одяг, а міщани – змішаний європейський та давній український одяг. Жінки носили запаски та плахти [1].

Практична реалізація краєзнавчого підходу здійснюється через організацію дослідницької діяльності здобувачів позашкільної освіти на основі музейних експонатів. Так, у січні 2026 року фонд музею етнографії поповнився новим експонатом – жіночою керсеткою (музейний номер 245), що надійшла шляхом дарування від Ковшик А.О. (рис. 1.). Залучення цього предмета до освітнього процесу стало прикладом ефективного використання музейного фонду в навчально-дослідницькій діяльності.

Рис. 1. Жіноча керсетка

Керсетка датується початком XX ст. (орієнтовно 1910-1920-ті роки) та походить із території Середньої Наддніпрянщини, а саме з Полтавщини. Вона є характерним зразком традиційного жіночого верхнього одягу, що відображає особливості регіональної моди того часу. Виріб виготовлений із фабричного сукна на основі вовни з використанням оксамиту та підкладкової тканини. Поєднання ручних і машинних технік свідчить про перехідний етап розвитку традиційного вбрання під впливом фабричного виробництва.

Конструктивно керсетка має приталений силует із розширенням донизу, що досягається завдяки використанню восьми клинів.

Такий крій забезпечував зручність у носінні та водночас підкреслював жіночу фігуру. Передня частина виробу застібається на гачки. Декоративне оздоблення представлене металевими гудзиками та оксамитовими нашивками, розташованими по краях, уздовж борту та по нижньому краю. Додатковими елементами є оформлення кишень та використання контрастної підкладки зі смугастої тканини.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення функціонального призначення керсетки. Встановлено, що подібні вироби використовувалися як у повсякденному, так і в святковому вбранні, що залежало від якості матеріалів та рівня оздоблення. Це свідчить про універсальність даного елемента одягу та його значущість у структурі традиційного жіночого костюма [2].

Стан збереження експоната оцінюється як добрий: наявні сліди зношення тканини, потертості оксамиту, незначні плями та зміни кольору, а також втрати окремих гудзиків. Водночас збереженість основної конструкції дає можливість здійснювати повноцінний науковий аналіз та використовувати експонат у навчально-дослідницькій діяльності.

У процесі роботи з музейним експонатом вихованці застосовують описові, порівняльні та аналітичні методи, здійснюють атрибуцію предмета, визначають його функціональне призначення та культурну цінність. Такий підхід формує вміння працювати з джерелами, систематизувати інформацію та робити обґрунтовані висновки.

Поєднання краєзнавчого підходу з елементами музейної педагогіки підвищує ефективність освітнього процесу в позашкільній освіті. Безпосередня взаємодія з автентичними предметами активізує пізнавальну діяльність, розвиває критичне мислення та дослідницькі компетентності вихованців.

Краєзнавчий підхід сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню цілісного світогляду здобувачів освіти. Його значення полягає у встановленні зв'язку між навчальним матеріалом і реальним життям, що робить процес пізнання більш усвідомленим і особистісно значущим. Звернення до історії, культури та побуту рідного краю конкретизує теоретичні знання, наповнює їх практичним змістом і сприяє їх глибшому засвоєнню. Водночас формується почуття причетності до історико-культурної спадщини, розвивається національна свідомість та повага до традицій українського народу. В умовах позашкільної освіти такий підхід створює можливості для активної, творчої та дослідницької діяльності з урахуванням індивідуальних інтересів вихованців.

Збереження музейних експонатів є необхідною умовою організації навчально-пізнавальної діяльності. Фонди зразкового музею етнографії виконують не лише функцію збереження предметів матеріальної культури, а й виступають освітнім середовищем, у якому формується ціннісне ставлення до національної спадщини. Залучення вихованців до дослідження таких об'єктів сприяє усвідомленню значення збереження історико-культурної спадщини.

Таким чином, краєзнавчий підхід у діяльності гуртка «Музеєзнавці» є ефективним засобом організації освітнього процесу, що поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю та сприяє формуванню активної, культурно обізнаної особистості.

Список використаних джерел

- Білан М.С., Стельмашук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 326 с.
Матейко К.І. Український народний одяг. Київ : Наукова думка, 1977. 223 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Л. А. Прохорова

Proxorova_Larysa@mspu.edu.ua

Т. В. Зав'ялова

ZavialovaTetiana@mspu.edu.ua

О. Р. Бєлов

bielovalex001@gmail.com

*кафедра географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

Сучасна освітня парадигма передбачає тісний взаємозв'язок навчального процесу з реальним життям, що є ключовою умовою формування географічної компетентності учнів. Ефективне засвоєння навчального матеріалу можливе лише за умови поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, що дозволяє трансформувати інформацію у стійкі вміння та навички. У цьому контексті важливу роль відіграє краєзнавчий підхід, який забезпечує органічне поєднання навчальної та виховної складових освітнього процесу.

Застосування краєзнавчого принципу у викладанні географії передбачає використання місцевого матеріалу як базової основи для формування географічних уявлень, понять та закономірностей. Це навчання сприяє кращому розумінню природних і соціально-економічних процесів, оскільки спирається на безпосередній досвід учнів та їхнє спостереження довкілля [1].

Краєзнавчий підхід також має значний виховний потенціал, оскільки сприяє усвідомленню цінності рідної землі, формуванню дбайливого ставлення до природних ресурсів і культурної спадщини. Знання особливостей свого регіону створює передумови для активної участі молоді у його розвитку та збереженні, формуючи відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Використання краєзнавчого підходу в освітньому процесі є важливим чинником формування цілісного світогляду здобувачів освіти, розвитку їх пізнавальної активності та дослідницьких умінь. Такий підхід сприяє тому, що учні навчаються сприймати навколишній світ не лише як набір фактів, а як складну систему взаємопов'язаних природних і суспільних явищ. У процесі навчання географії це особливо важливо, оскільки саме цей предмет безпосередньо пов'язаний із реальним середовищем, у якому живуть учні. Реалізація краєзнавчого принципу вимагає від педагога гнучкого використання різноманітних методів навчання, поєднання традиційних і сучасних педагогічних технологій, а також опори на реальний досвід учнів [2].

Засвоєння географічних знань значно ефективніше відбувається тоді, коли навчальний матеріал пов'язується з безпосереднім дослідженням місцевості, у якій проживають учні [1]. Такий підхід передбачає використання спостережень, практичної діяльності, аналізу природних умов та соціально-економічних особливостей регіону.

Навчальні програми з географії передбачають систематичну організацію спостережень за природними явищами, змінами в навколишньому середовищі та діяльністю людини. Особливе значення має проведення фенологічних спостережень, які дозволяють учням простежувати сезонні зміни в природі, формуючи у них навички аналізу та узагальнення отриманих даних. Окреме місце займають практичні роботи на місцевості, що включають орієнтування, визначення напрямків, роботу з компасом, спостереження за погодними умовами та інші дослідницькі завдання.

Важливою складовою є обробка зібраного матеріалу, яка може включати складання таблиць, графіків, схем, картосхем і діаграм. Це сприяє розвитку в учнів аналітичного мислення, вміння систематизувати інформацію та робити висновки. Крім того, значна увага приділяється виконанню практичних завдань, пов'язаних із нанесенням об'єктів на контурні карти, вивченням економічних, культурних і природних особливостей регіону [5].

Краєзнавчий підхід у навчанні географії тісно пов'язаний із проведенням навчальних екскурсій. Вони можуть здійснюватися як у природне середовище, так і на промислові чи інші господарські об'єкти [4]. Такі форми роботи дозволяють учням безпосередньо ознайомитися з реальними процесами та явищами, що вивчаються на уроках, а також закріпити отримані знання на практиці. Екскурсійна діяльність також сприяє підвищенню мотивації до навчання та розвитку інтересу до географічної науки.

Однак використання краєзнавчого матеріалу не обмежується лише вимогами навчальних програм. Його ефективність значною мірою залежить від творчого підходу вчителя, який має вміло інтегрувати місцевий матеріал у різні етапи уроку. Особливо результативним є поєднання краєзнавчого змісту з інтерактивними методами навчання, проблемними завданнями та дослідницькою діяльністю учнів [6].

На уроках географії доцільно використовувати запитання, які стимулюють порівняння місцевих явищ із тими, що вивчаються за програмою. Це дозволяє учням краще розуміти особливості природних і соціально-економічних процесів, а також формує навички критичного мислення. Одним із ефективних методів навчання є бесіда, яка може виконувати різні функції: перевірку знань, узагальнення матеріалу або підведення до нових висновків. Така форма роботи дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів та залучити їх до обговорення навчального матеріалу.

Окрім бесіди, активно застосовуються розповідь, пояснення, інструктаж та інші словесні методи. Вони особливо ефективні у поєднанні з наочними матеріалами, які відображають особливості місцевості. Це можуть бути фотографії, схеми, відеоматеріали, зразки природних об'єктів, гербарії та інші дидактичні засоби. Використання таких матеріалів робить навчальний процес більш наочним і доступним для сприйняття.

Важливим напрямом є також організація проблемного навчання, яке сприяє розвитку самостійного мислення учнів. Створення проблемних ситуацій дозволяє залучати школярів до активного пошуку рішень, аналізу інформації та

формування власних висновків. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку дослідницьких умінь.

Окреме місце в краєзнавчій роботі займає позакласна діяльність, яка має широкий спектр форм і методів. Це можуть бути інтелектуальні ігри, тематичні заходи, конференції, дискусії, зустрічі з цікавими людьми, а також різноманітні проекти. Значного поширення набули соціальні ініціативи, акції та інші форми колективної діяльності, спрямовані на вивчення та збереження місцевої спадщини.

Особливо ефективною є проєктна діяльність, яка дозволяє учням самостійно досліджувати актуальні питання, пов'язані з географією та краєзнавством. У межах таких проєктів учні можуть збирати інформацію, проводити спостереження, аналізувати дані та презентувати результати своєї роботи. Це сприяє розвитку творчих здібностей, відповідальності та вміння працювати в команді.

Важливу роль відіграють також туристичні походи, екологічні стежки та краєзнавчі екскурсії, під час яких учні безпосередньо взаємодіють із природним середовищем. Такі форми роботи дозволяють не лише розширити знання про рідний край, а й формують екологічну свідомість та бережливе ставлення до природи [3].

Не менш значущими є гурткові форми роботи, які дають змогу поглиблено вивчати краєзнавчий матеріал та займатися дослідницькою діяльністю. Участь у таких об'єднаннях сприяє розвитку індивідуальних здібностей учнів, їхніх інтересів та нахилів, а також формує стійку мотивацію до самостійного пізнання навколишнього світу.

Таким чином, краєзнавчий принцип навчання є важливим інструментом сучасної географічної освіти. Його систематичне використання сприяє не лише підвищенню якості знань учнів, а й формуванню їхньої активної життєвої позиції, дослідницьких умінь та глибокого розуміння взаємозв'язків у природі й суспільстві.

Список використаних джерел

1. Кушнарєнко Н. Г. Формування фізико-географічних знань учнів на основі краєзнавчого принципу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 17. С. 219-224.
2. Маханько І. В. Реалізація краєзнавчого принципу в урочній та позакласній роботі з географії (з досвіду роботи). Кривий Ріг, 2009. 36 с.
3. Непша О. В. Шкільна геологічна екскурсія як засіб екологічного та національно-патріотичного виховання. *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики* : матеріали XI Міжнародної Інтернет-конференції. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 122-123.
4. Непша О. В., Гришко С. В., Опашко Г. І., Рішко А. Р. Екскурсії як форма позаурочної роботи з вивчення географії свого краю. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. 2020. Вип.11 (67). Ч. 8. С. 152-157.
5. Стойкова М. М. Краєзнавчий підхід у викладанні географії. *Географія*. Харків : Основа, 2009. № 1. С. 17-19.
6. Шуканова А. Розвиток міжпредметної країнознавчої компетентності учнів у процесі вивчення шкільних курсів географії. *Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти* : кол. монографія / авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та інші.; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С.168-174.

ДОСЛІДЖЕННЯ КАВИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕЛЕМЕНТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СІМ'Ї МАЙРЕ ТРОЦИК, ЖИТЕЛЬКИ МІСТА НЕТІШИНА

К. М. Федорчук

katerinafedorchuk08@gmail.com

*заклад позашкільної освіти «Центр національно-патріотичного виховання,
краєзнавства та туризму учнівської молоді» Нетішинської міської ради*

Посилаючись на працю «Кримськотатарська кавова культура» Українського центру культурних досліджень, зазначаємо, що «...кримськотатарська кавова культура – сукупність традицій приготування та споживання кави у кримських татар. Напій з кавових зерен прийшов до Криму з Туреччини у XVI ст. Відтоді кава займала особливе місце в житті кримських татар: її пили з гостями, під час обговорення важливих справ та ділових угод, щодня у родинному колі та під час свят. Впродовж сторіч виникла власна самобутня кримськотатарська кавова культура» [5]. У березні 2024 р. Міністерство культури та інформаційної політики включило до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України кавову традицію кримських татар.

Кавова традиція кримських татар ще не стала предметом окремого фахового дослідження, попри включення її до нематеріальної культурної спадщини України. Тому дослідження кавової традиції як інструмента збереження національної ідентичності кримських татар у сучасних умовах, виконане під нашим керівництвом вихованкою заклад позашкільної освіти «Центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства та туризму учнівської молоді» Нетішинської міської ради Анною Чмелюк, дає змогу по-новому розкрити татарську культуру, популяризувати серед молоді шанобливе ставлення до народів, які є частиною самобутньої української історії.

Кримські татари – корінний народ України тюркського походження, що сформувався на Кримському півострові та у степовій Україні. Творча діяльність народів, які населяли півострів з епохи палеоліту, не просто передувала формуванню кримськотатарського мистецтва, а й органічно включалася у процес цього формування, становила безпосередню передісторію культури кримських татар.

Історики стверджують, що напій з кавових зерен потрапив до Криму з Туреччини у XVI ст. А наприкінці XVIII ст. кав'ярні були майже в кожному кримськотатарському селищі та місті. Як зазначає співавтор облікової карти «Кавова традиція кримських татар» О. Савченко: «Чого варта сама кримськотатарська кав'ярня в Криму! З ханських часів – це публічний простір населеного пункту. Якщо населений пункт не має кав'ярні, то це вже дуже віддалений населений пункт. Та й то, швидше за все, навіть там буде кав'ярня. В часи XVII-XIX ст., назвемо їх умовно домодерні, було не так багато місць, де можна було зустрітися людям різних конфесій, різного соціального статусу. У

кримськотатарських кав'ярнях не прийнято було навіть голосно говорити. Говорили пошепки, тому що там або грала музика, або подорожні розповідали історії. Виходячи з кав'ярні, людина могла залишити певну суму грошей, так би мовити, забронювати каву для наступного гостя, у якого не буде грошей» [3].

Проаналізувавши фонди Наукової бібліотеки Національного університету «Острозька академія», виявили цінну інформацію щодо особливостей спеціального посуду та приладдя для приготування кави: кавомолок «дегірмен», кавоварок «джезве», маленьких порцелянових чашечок «фільджан», спеціальних підставок під філіжанки «зарф». У минулому в Криму попередньо зерно купували сирим, в домашніх умовах обсмажували до необхідного стану, потім мололи за допомогою ручного млинка. Використовували млинки циліндричні і у формі куба, з невеликою скринькою, що висувається, могли стовкти зерна у ступці. Варили каву в спеціальних кавоварках, які розраховані на 1-3 кавових чашок. У Криму джезве виготовляли мідники. Вони робили його з міді, латуні, бронзи, рідше з срібла.

У дослідженні представлений хімічний аналіз кавових інгредієнтів. Варто зазначити, що кава в цілому являє собою досить складний коктейль із тисячами різних складових. «Каву виробляють з кавових бобів. Вона містить фітонутрієнти і поліфеноли. Це хімічні сполуки, яким притаманні антиоксидантні властивості. Основна речовина, яка міститься в каві – це кофеїн. До складу кави також входять кілька сотень інших природних хімічних речовин, наприклад, білки, набір амінокислот, ліпідів, вуглеводів, вітамінів і мінералів, включаючи калій, кальцій і магній» [2].

Проаналізовано автентичні різновиди кримськотатарської кави. Саба к'авесі – ранкова кава в родинному колі. Хошкельді к'авесі – привітальна кава, що створює настрій для теплої розмови та відпочинку. Байрам к'авесі – святкова кава, яка подається з нагоди відвідування рідних на великі релігійні свята. Келін к'авесі – кава від нареченої. Її заварює дівчина наступного ранку після весілля, коли приймає гостей у домі чоловіка.

Виявлено, що у кримських татар практично немає кулінарних книг, практика приготування страв та напоїв передається з покоління в покоління. Прикладом такого родинного зв'язку є майстер-клас від Майре Троцик і її матері Майє Велієвої. «Каву мелемо дуже дрібно (в «борошно»). Використовуємо крижану воду. Калатаємо та змішуємо в джезві. Я тут готую на піску. Це традиційний спосіб приготування у країнах Близького Сходу. У кримських татар готувалося переважно на вогні. Кава виходить густою, ароматною з багатим смаком», – каже Майре [1]. Спеції традиційно кримські татари не використовують, а цукор їдять вприкуску. За рецептурою можуть зустрічатися чоловіча, жіноча і дитяча кава. Так, дітям дозволялося пити каву. Дитяча і жіноча кава готувалися на молоці. А чоловіча – чорна кава на воді, додавалося трошечки на кінці ножа курдючне сало або вершкове масло. У кримських татар чашка для кави називається «фільджан». Хочемо відзначити схожість зі словом «філіжанка», що популярне на Заході України. У деяких родин за допомогою кави можна було відмовити. Наприклад, «коли свати

приходять і говорять про наречену і нареченого, щоб поріднитися. П'ється спільна кава. І тоді, якщо дівчинці не подобається хлопець, то вона готує солону каву. Це як в українців гарбуза виставляти» [1].

У березні 2024 р. долучились до Міжнародного проєкту «Позашкілля українським дітям за кордоном» за участю науковця Сергія Шаправського в межах краєзнавчої розвідки «Хайтарма Нетішин. Смак Криму». Готуючись до проєкту, провели інтерв'ювання у Майре Троцик, 1988 р.н., корінної татарки, нині жительки м. Нетішина. Дізналися про каву в депортації, запровадження благодійної ініціативи у «Хайтармі», коли відвідувачі мають змогу оплатити каву не лише собі, але й для тих, хто забезпечує можливість її пити без пострілів над головою. І такі люди є і серед українців, і гостей з-за кордону.

У вересні 2024 р. відвідали ресторан татарської кухні «Хайтарма», спробували традиційну каву татар, ознайомилися з власним способом її приготування. За підрахунками Майре Троцик, власниці «Хайтарми», споживання кави відвідувачами кримськотатарського ресторану за період з квітня до вересня 2024 р. складає понад трьох тисяч чашок. Зауважимо, що будь-яка трапеза у татар починається з кави, а багато елементів татарської національної кухні запозичено до української кухні.

Таким чином, кавова традиція кримських татар відіграє багатофункціональну роль: вона є засобом соціальної інтеграції, елементом збереження національної пам'яті та джерелом культурної ідентичності. Аналіз досвіду родини Майре Троцик доводить, що навіть у складних умовах історичних викликів традиції можуть не лише зберігатися, але й ставати основою для взаєморозуміння та діалогу між культурами.

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю з Майре Троцик від 25.03.2024, м. Нетішин, Інтерв'юер: Анна Чмелюк. Особистий архів автора.
2. Інтерв'ю з Юлією Коритовською від 28.09.2024, м. Нетішин, Інтерв'юер: Анна Чмелюк. Особистий архів автора.
3. Кава радісної звістки, жіноча і чоловіча, «хліб і сіль» для кримських татар: Савченко про кавову традицію Криму. Радіо культура. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=103605> (Дата звернення 29.02.2024)
4. Кавова традиція кримських татар відтепер у переліку нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/kavova-tradycziya-krymskyh-tatar-vidteper-u-pereliku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny/> (Дата звернення 02.09.2024).
5. Кримськотатарська кавова культура. Український центр культурного дослідження. URL: <https://uccr.org.ua/news/krymskotatarska-kavova-kultura> (Дата звернення: 04.07.2021).

ФОРУМ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ТА ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ, ЗАПОЧАТКОВАНИХ КРАЄЗНАВЧИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ ТА МУЗЕЯМИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, – ПЕРСПЕКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Ю. О. Ярошенко

9ylitka9@gmail.com

*Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді
Полтавської обласної ради»*

Новою організаційною формою краєзнавчої діяльності, яка впродовж 2022-2025 років упроваджувалася в Комунальному закладі «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради», став форум національно-патріотичних та освітніх проєктів, започаткованих краєзнавчими об'єднаннями та музеями закладів освіти (далі – форум) [3]. Цей захід спрямований на реалізацію цілей та завдань Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322, а саме:

- формування та утвердження в суспільстві патріотичної свідомості, поваги до державних символів, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави, державної мови як національної цінності та важливого атрибута національної та громадянської ідентичності;

- популяризацію історії України, зокрема боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, видатних особистостей українського державотворення, ветеранів війни, Захисників та Захисниць України, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України, українців, досягнення яких увійшли до світової історії;

- формування активної життєвої та громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів місцевого самоврядування та в управлінні на різних рівнях, зокрема у волонтерській діяльності.

Форум проводиться з метою удосконалення змісту і засобів національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, визначення кращих практик проєктної діяльності у закладах освіти.

Основними завданнями форуму є:

- залучення молоді до туристсько-краєзнавчої, пошуково-дослідницької, екскурсійної, музейної роботи;

- поглиблення знань про історико-культурну спадщину народу, події та історичні постаті, які мали вплив на суспільні, політичні процеси та економічний розвиток краю чи України;

- формування наукових основ і практичних навичок дослідження та збереження історико-культурної спадщини, вивчення стану природних об'єктів рідного краю, природоохоронної діяльності;

- сприяння подальшому розвитку краєзнавчої, пошуково-дослідницької, музейної, волонтерсько-благодійної роботи;

- виховання у дітей та молоді патріотизму, любові до рідного краю, бережливого ставлення до історичної та духовної спадщин українського народу, природного довкілля; формування національної свідомості;

- обмін досвідом роботи з проєктної діяльності.

У різні роки масштаби проведення форуму відрізнялися: він був як суто обласним, так і міжрегіональним [1; 2]. Останній за часом проведення форум відбувся 26-27 листопада 2025 року у форматі онлайн. До нього долучилися 20 учасників із Полтавської, Сумської, Хмельницької областей, які представили 5 патріотичних, 7 музейних, 3 волонтерських, 2 екологічні, 2 етнологічні та 1 історичний проєкти.

Попри те, що на форумі експертна група відзначає ті проєкти, які мають особливу соціальну, виховну, освітню значущість та оптимально реалізують проєктну технологію, цей захід не є конкурсом у звичному розумінні, адже його місія – не скільки виявити та нагородити кращих, скільки привернути увагу до актуальних проблем, до розв’язання яких може долучитися учнівська молодь, та популяризувати кращі ініціативи краєзнавчих об’єднань та музеїв закладів освіти, створити майданчик для презентації ідей та обміну досвідом.

Список використаних джерел

1. Відбувся Міжрегіональний форум національно-патріотичних та освітніх проєктів. URL: <https://www.poltav-oblosvita.gov.ua/95-news/3475-vidbuvsya-mizhregionalnij-forum-natsionalno-patriotichnikh-ta-osvitnikh-proektiv.html>
2. Відбувся форум національно-патріотичних та освітніх проєктів. URL: <https://www.poltav-oblosvita.gov.ua/95-news/4171-vidbuvsya-forum-natsionalno-patriotichnikh-ta-osvitnikh-proektiv.html>
3. Форум національно-патріотичних та освітніх проєктів. URL: <https://www.poltavatourcenter.pl.ua/nac-patriot-vihovaniya/forum-natsionalno-patriotychnykh-ta-osvitnikh-proektiv.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛХАСОВ Октай Каміль оглу – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, доцент кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

АСЛАНОВА Арзу Айдін гизи – викладач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

БАБЕНКО Людмила Леонідівна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

БАБКО Наталя Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

БАЙТЕРЯКОВ Олег Зуфарович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

БАЙТЕРЯКОВА Наталія Юріївна – старший викладач кафедри германської філології і методики викладання германських мов Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

БЄЛОВ Олександр Романович – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

БРАСЛАВСЬКА Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

БУЛГАКОВА Олександра Сергіївна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

БУРСОВА Ірина Володимирівна – викладач кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

ВЕЛІЧУК Артем Олександрович – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі.

ВІШНІКІНА Любов Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ВОВК Олександр Павлович – кандидат геологічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

ВОЙТКІВ Петро Степанович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка.

ГАЛУШКА Ліана Сергіївна – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГАРБАРЕЦЬ Е. В. – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ГАСШЕВСЬКА Марина Василівна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГЛАДКИЙ Олександр Віталійович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри туризму та менеджменту креативних індустрій Державного торговельно-економічного університету.

ГЛУХОТА Віталій Олександрович – доктор філософії з професійної освіти, вчитель географії Полтавського ліцею Полтавської обласної ради.

ГНАТЮК Вікторія Володимирівна – вчитель географії Здолбунівського ліцею № 6 Здолбунівської міської ради Рівненської області.

ГНАТЮК Світлана Сергіївна – заступник керівника Експертно-консультаційного Центру розвитку громад і територій Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ГОМЛЯ Людмила Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, професор кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГРИШКО Світлана Вікторівна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ГРУШКА Віктор Володимирович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

ДАВИДЕНКО Олександр Олексійович – аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДЕРЕВ'ЯНКО Тетяна Василівна – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДМИТРЕНКО Віта Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДМИТРЕНКО Віталій Анатолійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри культурології, філософії та музеєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДОВГАЛЬ Лідія Дмитрівна – викладач фахового медико-фармацевтичного коледжу Полтавського державного медичного університету.

ДУБИК Юлія Петрівна – вчитель географії КЗ «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області».

ДЯЧЕНКО-БОГУН Марина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЄГОРОВ Олександр Олександрович – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі.

ЄГОРОВА Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, економічних досліджень і туризму Полтавського державного аграрного університету.

ЄРМАКОВ Вячеслав Володимирович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЖЕЛІБА Вікторія Григорівна – здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету.

ЖЕМЕЛА Олександра Валентинівна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЗАВ'ЯЛОВА Тетяна Василівна – старший викладач кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ЗАКАЛЮЖНИЙ Віктор Маркович – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЗАМАНОВА Назакат Ібрагім гизи – доктор філософії у галузі педагогіки, старший викладач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

ЗВЯГОЛЬСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Полтавського державного медичного університету.

ІВАНОВ Євген Анатолійович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка.

ІВАШЕНЬКО Юрій Юрійович – здобувач вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КАРПЕНКО Ніна Миколаївна – доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

КОВАЛЬ Дмитро Олексійович – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

КОЛОТУХА Олександр Васильович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри міжнародного туризму Національного університету «Київський авіаційний інститут».

КОПИЛЕЦЬ Антон Вадимович – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі.

КОПИЛЕЦЬ Євгеній Вікторович – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КОРОЛЬ Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

КОТЛЯРОВА Поліна – здобувачка вищої освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

КУЧЕР Ігор Ігорович – учитель приватного закладу освіти «ThinkGlobal», м. Київ, та онлайн-школи «SchoolToGo», м. Братислава, магістрант Українського Вільного Університету, м. Мюнхен, військовий ЗСУ.

КУЛІШ Сергій Миколайович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

КУРОЧКА Надія Вадимівна – здобувачка середньої освіти Березоволуцького ліцею Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області.

ЛЕВАДА Ольга Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

МАЛЯВІН Микола Валерійович – здобувач середньої освіти Березоволуцького ліцею Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області.

МАНДЕБУРА Святослав – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

МАРЧЕНКО Іван Олександрович – здобувач середньої освіти Полтавського ліцею Полтавської обласної ради.

МОВЧАН Володимир Васильович – учитель географії Березоволуцького ліцею Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області.

НАЗАРЕНКО Тетяна Геннадіївна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України.

НАРОВЛЯНСЬКА Марина Данилівна – доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, керівник гуртка КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

НАРОВЛЯНСЬКИЙ Олександр Данилович – кандидат педагогічних наук, учитель ліцею № 124 «Спаський» Подільського району м. Києва.

НЕПША Олександр Вікторович – старший викладач кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

НЕСТЕРЕНКО Софія – здобувачка вищої освіти Національного університету «Київський авіаційний інститут».

ПАВЛОВСЬКА Тетяна Сергіївна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

ПАНАСЕНКО Наталія Василівна – методист, керівник зразкового музею етнографії Полтавського міського центру позашкільної освіти Полтавської міської ради.

ПЕРЕСАДЬКО Віліна Анатоліївна – доктор географічних наук, професор, професор кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ПОТАПЧУК Аня Володимирівна – здобувачка вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРАСУЛ Юлія Іванівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ПРОХОРОВА Лариса Анатоліївна – кандидат геологічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

РАДЧЕНКО Людмила Володимирівна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

РЕДІНА Ольга Володимирівна – методист Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради.

РИНДЮК Олександр Сергійович – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі.

РОКОТЯНСЬКА Вікторія Олексіївна – кандидат сільськогосподарських наук, асистент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

РОМАНЧУК Роман Станіславович – учитель географії ліцею № 32 «Європейський» Полтавської міської ради.

САМОФАЛОВ Леонід Віталійович – здобувач вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

САРНАВСЬКИЙ Сергій Петрович – доктор філософії з наук про Землю, старший викладач кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СІРИК Ярослав Юрійович – аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СОКОЛ Тетяна Георгіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальних туристичних дисциплін Академії праці, соціальних відносин і туризму.

СТЕПАНЕЦЬ Інна Олександрівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТАРАНЕНКО Олександр Олексійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

ТОПУЗОВ Олег Михайлович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України.

ФЕДОРЧУК Катерина Миколаївна – заступник директора з навчально-методичної роботи закладу позашкільної освіти «Центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства та туризму учнівської молоді» Нетішинської міської ради.

ФЕДОТОВА Катерина Едуардівна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЦАПЕНКО Максим Олександрович – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ЧУЙКО Яна Олегівна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

ШКІРКА Іван Васильович – здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

ШКУРА Тетяна Володимирівна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ШУКАНОВ Павло Васильович – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ШУКАНОВА Анжела Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЩУКА Галина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

ЯКОВЕНКО Оксана Сергіївна – здобувачка вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ЯРОШЕНКО Юлія Олександрівна – методист Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради».

ЯЦЕНКО Володимир Сергійович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України.

Кафедра географії,

методики її навчання
та туризму

